T.C.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

18. YÜZYIL'DA İSTANBUL SAYFİYE SARAYLARI

BÜŞRA KURT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MİMARLIK ANABİLİM DALI

Tez Danışmanı: DR. ÖĞR. ÜYESİ ESİN BENİAN

EDİRNE-2022

Büşra KURT'un hazırladığı "18.Yüzyıl'da İstanbul Sayfiye Sarayları" başlıklı bu tez, tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından Mimarlık Anabilim Dalında bir Yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri (Ünvan, Ad, Soyad):	İmza
Prof. Dr. H. Burcu ÖZGÜVEN	……
Prof. Dr. Nuran KARA PİLEHVARİAN.	……
Dr. Öğr. Üyesi Esin BENİAN	……

Tez Savunma Tarihi: 21/06/2022

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları sağladığını onaylarım.

İmza

Dr. Öğr. Üyesi Esin BENİAN
Tez Danışmanı ……

Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü onayı

Prof. Dr. Hüseyin Rıza Ferhat KARABULUT

Fen Bilimleri Enstitüsü Müdürü

T.Ü.FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

MİMARLIK ANABİLİM DALI YÜKSEK LİSANS PROGRAMI
DOĞRULUK BEYANI

Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında, tüm verilerin bilimsel ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini, kullanılan verilerde tahrifat yapılmadığını, tezin akademik ve etik kurallara uygun olarak yazıldığını, kullanılan tüm literatür bilgilerinin bilimsel normlara uygun bir şekilde kaynak gösterilerek ilgili tezde yer aldığını ve bu tezin tamamı ya da herhangi bir bölümünün daha önceden Trakya Üniversitesi ya da farklı bir üniversitede tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

21 / 06 / 2022
Büşra KURT
İmza

Yüksek Lisans Tezi
18. Yüzyıl'da İstanbul Sayfiye Sarayları
T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü
Mimarlık Anabilim Dalı

ÖZET

Osmanlı hanedanı, Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethetmesiyle birlikte en görkemli yıllarını İstanbul'da yaşamıştır. Bu nedenle devletin gücünü ve döneminin özelliklerini yansıtan yapıların çoğu İstanbul'da inşa edilmiştir. Önem taşıyan yapılar arasında saraylar da yer almıştır.

Saraylar birçok yapının bir araya gelmesi ile oluşturulan kompleks yapılardır. Bununla birlikte Osmanlı'da saray kavramının geniş bir yapı grubunu içerdiğini de belirtmek gerekir. Örneğin, devletin yönetildiği ve padişahın ailesi ile birlikte sürekli ikamet ettiği büyük sarayların yanı sıra günübirlik kullanılan biniş sarayları ve mevsimlik ya da birkaç günlük kullanılan göç sarayları gibi.

Sayfiye sarayı veya yazlık saray olarak adlandırılan yapılar ise özel olarak düzenlenmiş bir bahçe içerisinde yer alan kasır ve köşklerden oluşan yapılardır. Bahçesinde çeşitli eğlenceler düzenlendiği için bu grup saraylarda bahçe düzenine daha fazla önem verilmiştir. İstanbul'da da sayfiye saray kullanımı, özellikle Lale Devri'nin parlak yaşantısına hizmet etmek üzere, 18.yüzyılda – III. Ahmed- döneminde artmıştır. Ancak ekonomik olmaları ve kısa sürede tamamlanmaları gerektiğinden seçilen yapım sistemleri zamana ve isyanlara karşı dayanamamış; bu yapıların çoğu günümüze ulaşamamıştır. Bu nedenle sayfiye saraylarına yönelik çalışmalar da oldukça kısıtlı kalmıştır.

Bu çalışmada, 18. yüzyılda İstanbul'da inşa edilmiş/kurulmuş, genişletilmiş veya onarılmış; fakat çoğu değişime uğramış ya da günümüze ulaşamamış sayfiye saraylarının incelenerek literatüre kazandırılması amaçlanmaktadır. Ancak sayfiye sarayları geniş kapsamlı bir konu olduğu için çalışma, III. Ahmed dönemi -Lale Devri olarak adlandırılan

dönemi de kapsadığı için- ile sınırlandırılmıştır. III. Ahmed döneminde mevcut olan sayfiyelerden de Haliç ve Boğaziçi'nde konumlananlar ele alınmıştır. Literatür araştırmasına dayalı çalışma kapsamında öncelikle, 18. yüzyıl başında mevcut olan yada inşa edilen, sayfiye sarayı olarak kullanılan yapıların ve hadaik-i hassaların konumları tespit edilmiştir. Daha sonra Haliç ve Boğaziçi'nde konumlananlar, tarihlerine göre sıralanarak mimari özellikleri, kullanım şekilleri, tarihsel süreçteki gelişim ve değişimleri incelenmiştir. Elde edilen bulgular doğrultusunda, sarayların kullanım şekilleri, benzerlik ve farklılıkları açısından mimari özellikleri, süreç içerindeki değişimleri doğrultusunda bugünkü durumları değerlendirilmiş; kullanım şekilleri üzerinden de dönemin yaşam şekline ışık tutulmaya çalışılmıştır.

Yıl : 2022

Sayfa Sayısı : 264

Anahtar Kelimeler : Sayfiye Sarayı, İstanbul Sarayları, Saray, Abad, Kasır, Köşk

Master's Thesis
Summer Resort Palaces of İstanbul in 18th Century
Trakya University Institute of Natural Sciences
Department of Architecture

ABSTRACT

With the conquest of Istanbul by the Fatih Sultan Mehmed, the Ottoman dynasty lived its most magnificent years in Istanbul. For this reason, most of the buildings which reflect the power of the state and the characterists of the period were built in Istanbul and palaces has taken part in these important buildings.

Palaces are complex structures formed by the combination of many structures. However, the concept of palace in the Ottoman Empire includes a large group of buildings. For example, beside the large palaces where the state is ruled and the sultan lives permanently with his family, there were such as biniş palaces used for the day and göç palaces used seasonally or for a few days.

Summer resorts means a kiosk which have a special designed gardens. Because of organized various entertainment in the garden, they gave more attention to designed gardens. The use of summer residences, which started after the settled life in Istanbul, increased especially in the 18th century - Ahmet III - to serve the bright life of the tulip era. However, because they were to be economical and to be completed in a short time, the chosen construction systems could not stand up to time and riots; many of these structures have not survived to the present day. For these reason, surveys on the summer resort palaces were also limited.

In this study, built/established, expanded or repaired in Istanbul in the 18th century; however, it is aimed to examine the summer palaces, most of which have undergone changes or have not reached the present day, and to bring them into the literature. However, since the summer palaces are a wide-ranging subject, the study was not carried out in the III. Ahmed period -as it includes the period called Tulip Era- is

limited to. Among the summer houses that existed during the reign of III. Ahmed, those located in the Golden Horn and the Bosphorus were discussed. Within the scope of the study based on literature research, first of all, The locations of the existing or built structures used as summer resorts and hadaik-i hassas at the beginning of the 18th century were determined. Later, those located in the Golden Horn and the Bosphorus were listed according to their dates, and their architectural features, usage patterns, development and changes in the historical process were examined. In line with the findings, the architectural features of the palaces in terms of usage patterns, similarities and differences, and their current status in line with the changes in the process were evaluated; It has been tried to shed light on the way of life of the period through the usage patterns.

Year : 2022

Number of Pages : 263

Keywords : Summer Resort Palaces, İstanbul Palaces, Palace, Abad, Kiosks, Pavilion

TEŞEKKÜR

Çalışma konumun belirlenmesi sürecinde yol gösteren hocam Sayın Prof. Dr. Burcu Özgüven'e, hem akademik, hem manevi anlamda desteğini hiçbir zaman esirgemeyen danışman hocam Sayın Dr. Öğr. Üyesi Esin Benian'a, çalışmamın gelişiminde destek veren hocam Prof. Dr. Nuran Kara Pilehvarian'a katkılarından dolayı teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca, her zaman yanımda olup beni destekleyen, süreç boyunca sabırla dinleyen annem Hatice Kurt'a ve babam Ali Kurt'a, motivasyon kaynağım olan değerli arkadaşlarıma teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET iv
ABSTRACT vi
TEŞEKKÜR viii
İÇİNDEKİLER ix
SİMGELER VE KISALTMALAR xi
ŞEKİLLER DİZİNİ xii
GİRİŞ 1
1.1. Çalışmanın Amacı 1
1.2. Literatür Araştırması 1
BÖLÜM 2 7
SARAY KAVRAMI VE TÜRLERİ 7
2.1. Saray Kavramının Etimiyolojik Kökeni ve Tanımı 7
2.2. Saray Türleri 8
2.2.1. Tam Teşkilatlı Yönetim Sarayları 8
2.2.2. Göç Saraylar 30
2.2.3. Biniş Saraylar 32
BÖLÜM 3 42
18. YÜZYILDA OSMANLI'DA YAŞANAN GELİŞMELER 42
3.1. Siyasi Gelişmeler 42
3.2. Mimari Gelişmeler 44
BÖLÜM 4 46
İSTANBUL SAYFİYE SARAYLARI 46
4.1. Sayfiye Kavramı 46
4.2. Sayfiye Yaşamı 46
4.3. İstanbul Sayfiye Sarayları 48
4.3.1. Haliç Sarayları 49
4.3.1.1. Tersane Sarayı /Aynalıkavak Sarayı 49
4.3.1.2. Sadabad – Çağlayan Sarayı 65
4.3.1.3. Karaağaç Sarayı 91

4.3.2. Boğaziçi Sarayları 95
4.3.2.1. İstavroz Sarayı – Şevkabad - Beylerbeyi Sarayı 95
4.3.2.2. Hümayunabad / Tokat Bahçesi 108
4.3.2.3. Beşiktaş Sarayı / Beşiktaş Sahilsarayı 110
4.3.2.4. Hümayunabad / Bebek Bahçesi 128
4.3.2.5. Üsküdar Sarayı / Kavak Sarayı 134
4.3.2.6. Karabali Bahçesi 141
4.3.2.7. Kuleli Bahçesi 145
4.3.2.8. Ayazma Sarayı 147
4.3.2.9. Şerefabad 150
4.3.2.10. Nevabad 164
4.3.2.11. Feyzabad 168
4.3.2.12. Kalenderabad 171
4.3.2.13. Hasan Halife Bahçesi - İzzetabad 173
4.3.2.14. Emnabad 177
4.3.2.15. Ferahabad 182
4.3.2.16. Neşatabad 185
4.3.2.17. Asafabad – Çırağan Sarayı 197
4.3.2.18. Gülşenabad 208
4.3.2.19. Mihrabad 210
BÖLÜM 5 213
DEĞERLENDİRME 213
BÖLÜM 6 227
SONUÇ 227
KAYNAKLAR 231
EK -1: III. Ahmed dönemi Boğaziçi ve Haliç sayfiye saraylarının işlev ve kullanıcı analizi 247
ÖZGEÇMİŞ 248

SİMGELER VE KISALTMALAR

Kısaltma	**Açıklama**
DAB	Devlet Arşivleri Başkanlığı
H	Hicri
M	Miladi

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 2. 1. 1278 tarihli Bursa haritasından İçkale planı 9
Şekil 2. 2. Bursa Sarayı'nın olası konumu 9
Şekil 2. 3. Edirne Eski Sarayı'nın olası yerleşim alanı 11
Şekil 2. 4. Edirne Yeni Sarayı'nın yerleşim planı 12
Şekil 2. 5. Edirne Yeni Sarayı'ın yerleşimini gösteren tablo 13
Şekil 2. 6. Adalet Kasrı, Fatih Köprüsü ve Kum Kasrı 13
Şekil 2. 7. Edirne Yeni Sarayı'nın olası yerleşim alanı 14
Şekil 2. 8. Giovanni Andreas Vavassore tarafından çizilen haritanın bir kopyasından İstanbul Eski Sarayı 15
Şekil 2. 9. İstanbul Eski Sarayı 16
Şekil 2. 10. İstanbul Eski Sarayı'nın olası konumu 17
Şekil 2. 11. Topkapı Sarayı'nın genel yerleşim planı 18
Şekil 2. 12. Melling'in Birinci Avlu'yu gösteren gravür çalışması 19
Şekil 2. 13. Melling'in İkinci Avlu'yu gösteren gravür çalışması 20
Şekil 2. 14. Topkapı Sarayı planı 21
Şekil 2. 15. 19. yüzyıl başlarında Topkapı Sarayı planı 23
Şekil 2. 16. Topkapı Sarayı-Müzesi'nin konumu 24
Şekil 2. 17. Dolmabahçe Sarayı'nın konumu 25
Şekil 2. 18. Dolmabahçe Sarayı'nın yerleşim planı 26
Şekil 2. 19. Dolmabahçe Sarayı 27
Şekil 2. 20. Yıldız Sarayı'nın yerleşim planı 28
Şekil 2. 21. Küçüksu Kasrı'nın konumu 34
Şekil 2. 22. Charles Pertusier'in yayınladığı eserde Preault'a ait gravür çalışmasında Küçüksu Kasrı 35
Şekil 2. 23. Küçüksu Kasrı yerleşim planı 35
Şekil 2. 24. Küçüksu Kasrı'nın alt kat ve üst kat restitüsyon planları 36
Şekil 2. 25. Küçüksu Kasrı'nın cephe restitüsyonu 36
Şekil 2. 26. Küçüksu Kasrı'nın yerleşim düzeni 37
Şekil 2. 27. Küçüksu Kasrı'nın deniz cephesi giriş merdiveni 37
Şekil 2. 28. Küçüksu Kasrı'nın iç mekânında yer alan mobilyalar.....38
Şekil 2. 29. Küçüksu Kasrı'nın iç mekânında yer alan şömine ve merdiven 38
Şekil 2. 30. Küçüksu Kasrı 39
Şekil 2. 31. Ihlamur Kasrı Merasim Köşkü 40
Şekil 2. 32. Merasim Köşkü'nün iç mekân düzenlemesi 40
Şekil 2. 33. Ihlamur Kasrı Maiyet Köşkü 41

Şekil 4. 1. Tersane Sarayı'nın konumu 50
Şekil 4. 2. Tersane Sarayı ile Topkapı Sarayı arasında deniz yolu ulaşımı 51
Şekil 4. 3.Gazneli Mahmud Mecmuası'nda yer alan minyatür 54
Şekil 4. 4. Surname-i Vehbi de yer alan ve Has Oda Kasrı'nı gösteren minyatür 56

Şekil 4. 5. Has Oda Kasrı restitüsyon planı 57
Şekil 4. 6. Has Oda Kasrı'nın minyatürlere göre yapılan ilk cephe restitüsyonu 57
Şekil 4. 7. Has Oda Kasrı'nın cephe restitüsyonu 58
Şekil 4. 8. Has Oda Kasrı'nın restitüsyon kesiti 58
Şekil 4. 9. Tersane Sarayı Choiseul Gravürü 59
Şekil 4. 10. Tersane Sarayı'nı gösteren gravür 61
Şekil 4. 11. Aynalıkavak Kasrı'nın Haliç cephesi ile Okmeydanı cephesi 62
Şekil 4. 12. Aynalıkavak Kasrı (Hasbahçe Kasrı) zemin kat planı 63
Şekil 4. 13. Selamlık bölümü iç mekânı 63
Şekil 4. 14. Harem bölümü iç mekânı 64
Şekil 4. 15. Aynalıkavak Kasrı (Hasbahçe Kasrı) vaziyet planı 65
Şekil 4. 16. Sadabad ve etrafının ilk kuruluş senelerindeki durumunu gösterir restitüsyon planı 69
Şekil 4. 17. Nedim'in tespitine göre ilk kuruluşta Sadabad'ın çeşitli elemanlarının aldığı isimleri gösterir şema 70
Şekil 4. 18. Gudenus'un 1740 yıllarında Sadabad ve çağlayanlara ait hazırladığı kuru kalem resmi 72
Şekil 4. 19. Sadabad'ın Gudenus tarafında yapılmış rölövesi ve üzerindeki açıklamaları 72
Şekil 4. 20. Tarihi belirsiz harita 73
Şekil 4. 21. Sadabad Kasrı ve etrafının 1740 tarihlerindeki durumu 74
Şekil 4. 22. Sadabad Kasrı'nın 1740 yılındaki durumunu gösterir alt kat restitüsyon planı 75
Şekil 4. 23. Sadabad Kasrı'nın 1740 yılındaki durumunu gösterir üst kat restitüsyon planı 77
Şekil 4. 24. 1764 tarihli harita 79
Şekil 4. 25. Espinasse gravürü 80
Şekil 4. 26. Hilarie'nin gravürü 80
Şekil 4. 27. Melling'in gravürü 81
Şekil 4. 28. Preault'un taşbaskısı 82
Şekil 4. 29. Hasip Paşa Yalısı'ndaki suluboya resim 82
Şekil 4. 30. Bartlett tarafından çizilen gravür 83
Şekil 4. 31. Kasımpaşa'da, bir evdeki panoda yer alan resim 83
Şekil 4. 32. Çağlayan Kasrı vaziyet planı 85
Şekil 4. 33. Çağlayan Kasrı zemin kat planı 86
Şekil 4. 34. Çağlayan Kasrı üst kat planı 87
Şekil 4. 35. Bahçe cephesi rölövesi 87
Şekil 4. 36. Bahçe cephesinin yapıldıktan yaklaşık 5 yıl sonrasına ait fotoğrafı 88
Şekil 4. 37. Havuz cephesi rölövesi 88
Şekil 4. 38. Harem cephesine ait fotoğraflar 89
Şekil 4. 39. Çağlayan Kasrı'nın 1930 ve 1940 yıllarındaki durumu 89
Şekil 4. 40. Haremin avlu cephesi yıkılmadan birkaç yıl önceki durumu 90
Şekil 4. 41. Sadabad yapıları plan çakıştırması 91
Şekil 4. 42. Sadabad'ın günümüzdeki konumu 91
Şekil 4. 43. Melling'in gravüründen Karaağaç Sahilsarayı 92
Şekil 4. 44. 1843 tarihli haritada Karaağaç Sarayı 92
Şekil 4. 45. Karağaç Sahilsarayı'nın olası konumu 93
Şekil 4. 46. Beylerbeyi Sarayı'nın konumu 96

Şekil 4. 47. Bartlett'in Beylerbeyi Sarayı'nı gösteren gravürü 99
Şekil 4. 48. 1843 tarihli harita 99
Şekil 4. 49. Mermer Köşk'ün (Serdab Köşkü) konumu 100
Şekil 4. 50. Mermer Köşk'ün planı 101
Şekil 4. 51. Selsebil 101
Şekil 4. 52. Mermer Köşk 102
Şekil 4. 53. Beylerbeyi Sarayı yerleşim planı 103
Şekil 4. 54. Beylerbeyi Sarayı bahçe setleri 103
Şekil 4. 55. Beylerbeyi Sarayı alt kat planı 104
Şekil 4. 56. Beylerbeyi Sarayı üst kat planı 104
Şekil 4. 57. Mabeyn bölümünün alt kat ve üst kat salonları 105
Şekil 4. 58. Haremin giriş salonu 105
Şekil 4. 59. Havuzlu salon 106
Şekil 4. 60. Mavi Salon 106
Şekil 4. 61. Beylerbeyi Sarayı'nın rıhtım cephesi 107
Şekil 4. 62. Beylerbeyi Sarayı-mabeyn ve harem giriş cepheleri 107
Şekil 4. 63. Beylerbeyi Sarayı'nın arka cephesi 108
Şekil 4. 64. Tokat Bahçesi'nin olası konumu 109
Şekil 4. 65. Edirne'deki bir konakta Beşiktaş Sarayı'nı gösteren resim 112
Şekil 4. 66. Yastık işlemesinde gösterilen Beşiktaş Sarayı.....113
Şekil 4. 67. L'Espinasse gravüründe Çinili Köşk 113
Şekil 4. 68. Melling'in gravüründe Çinili Köşk 114
Şekil 4. 69. Çinili Köşk'ün Robertson tarafından çekilen fotoğrafı 114
Şekil 4. 70. Çinili Köşk'ün iç mekânını gösteren gravür 115
Şekil 4. 71. Çinili Köşk'ün restitüsyon planı 116
Şekil 4. 72. Çinili Köşk'ün cephe restitüsyonu 116
Şekil 4. 73. Çinili Köşk'ün restitüsyon kesiti 117
Şekil 4. 74. Çinili Köşk'ün iç mekân restitüsyonu 118
Şekil 4. 75. Çinili Köşk'ün üst örtü değişimi 118
Şekil 4. 76. J.M.Moreau'nun gravürü 120
Şekil 4. 77. Bayıldım Köşkü'nün restitüsyon planı 122
Şekil 4. 78. Bayıldım Köşkü 122
Şekil 4. 79. 1764 tarihli harita 123
Şekil 4. 80. Beşiktaş Sarayı, Espinasse gravürü 124
Şekil 4. 81. Melling'in Beşiktaş Sarayı'nı gösteren gravürü 126
Şekil 4. 82. 1840 tarihli haritada görünen Beşiktaş Sarayı 127
Şekil 4. 83. 1852 tarihli harita 128
Şekil 4. 84. Bebek Parkı'nın konumu 129
Şekil 4. 85. Choiseul Gouffier'in gravürü 130
Şekil 4. 86. III. Ahmed dönemindeki Bebek Kasrı'nın alt kat restitüsyon planı 131
Şekil 4. 87. III. Ahmed dönemindeki Bebek Kasrı'nın üst kat restitüsyon planı 131
Şekil 4. 88. Melling'in Bebek Kasrı'nı gösteren gravürü 132
Şekil 4. 89. III. Selim dönemindeki Bebek Kasrı'nın restitüsyon planı ……..…133
Şekil 4. 90. Üsküdar Sarayı konum tespitine yönelik işaret noktası 136
Şekil 4. 91. Guillaume Joseph Grelot'un Üsküdar Sarayı'nı arka cepheden gösteren gravürü 137
Şekil 4. 92. Guillaume Joseph Grelot'un Üsküdar Sarayı'nı ön cepheden gösteren gravürü 138

Şekil 4. 93. 1696 tarihli gravür 138
Şekil 4. 94. 1716 tarihli harita 139
Şekil 4. 95. Üsküdar Su Yolu haritasında Kavak Sarayı çizimi 140
Şekil 4. 96. Choiseul-Gouffier'in Kavak Sarayı'nı gösteren gravürü 140
Şekil 4. 97. Selimiye Kışlası 141
Şekil 4. 98. Karabali Bahçesi'nin konum tespitine yönelik işaret noktaları 142
Şekil 4. 99. Karabali Bahçesi'nin çizimi 144
Şekil 4. 100. Kuleli Bahçesi'nin konum tespitine yönelik işaret noktaları 145
Şekil 4. 101. Üsküdar Ayazma Bahçesi'nin olası konumu 148
Şekil 4. 102. Şerefabad'ın olası konumu 151
Şekil 4. 103. Üsküdar Su Yolu Haritası'nda Şerefabad çizimi 153
Şekil 4. 104. Şerefabad'ı gösteren Sadullah Paşa Yalısı'ndaki fresk 154
Şekil 4. 105. Şerefabad'ı gösteren Topkapı Başkadın Dairesi'ndeki fresk 154
Şekil 4. 106. Löwenhielm'a ait suluboya resim 155
Şekil 4. 107. Osman Şakir Efendi'nin çizimi 156
Şekil 4. 108. Flandin'in karakalem çizimi 157
Şekil 4. 109. Şerefabad Kasrı'nın vaziyet planı 158
Şekil 4. 110. Şerefabad Kasrı'nın alt kat restitüsyon planı 159
Şekil 4. 111. Şerefabad Kasrı'nın üst kat restitüsyon planı 159
Şekil 4. 112. 1840 tarihli haritadan detay 160
Şekil 4. 113. 1843 tarihli haritadan detay 160
Şekil 4. 114. 1849 tarihli haritadan detay 161
Şekil 4. 115. 1860 tarihli haritadan detay 161
Şekil 4. 116. 1869 tarihli haritadan detay 162
Şekil 4. 117. 1872 tarihli haritadan detay 162
Şekil 4. 118. 1873 tarihli haritadan detay 162
Şekil 4. 119. 1882 tarihli haritadan detay 163
Şekil 4. 120. 1865 tarihli fotoğraf 163
Şekil 4. 121. 1931 tarihli Pervititch haritasından detay 164
Şekil 4. 122. 1696 tarihli gravür 165
Şekil 4. 123. Nevabad'ın olası konumu 165
Şekil 4. 124. 1764 tarihli harita 167
Şekil 4. 125. Feyzabad'ın 19. yüzyıldaki durumunu gösteren plan 169
Şekil 4. 126. Havuz, çeşme ve mihrap taşı 170
Şekil 4. 127. Feyzabad'ın olası konumu ve günümüze ulaşan mimari izleri 170
Şekil 4. 128. Kalenderabad'ın olası konumu 171
Şekil 4. 129. Kalender Kasrı restitüsyon yerleşim planı 172
Şekil 4. 130. Kalender Kasrı restitüsyon planı 172
Şekil 4. 131. Kalender Kasrı cephe restitüsyonu 173
Şekil 4. 132. Hasan Halife Bahçesi-İzzetabad'ın olası konumuna yönelik işaret noktaları 174
Şekil 4. 133. İzzetabad Köşkü'nün 1865-70 yıllarındaki durumu 176
Şekil 4. 134. İzzetabad Köşkü'nün restitüsyon planı 176
Şekil 4. 135. Tophane ve Fındıklı 178
Şekil 4. 136. 1830 tarihli haritadan detay görünüm 178
Şekil 4. 137. 1869 tarihli haritadan detay görünüm 179
Şekil 4. 138. 1882 tarihli haritadan detay görünüm 180
Şekil 4. 139. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nin konumu 182

Şekil 4. 140. Ferahabad'ın olası konumu 184
Şekil 4. 141. Ferahabad'ın olası konumu 185
Şekil 4. 142. 1830 tarihli haritadan detay 186
Şekil 4. 143. 1764 tarihli haritadan detay 188
Şekil 4. 144. Neşatabad'ın 3 ayrı döneme ait planlarından biri 189
Şekil 4. 145. 1843 tarihli haritadan detay 190
Şekil 4. 146. 1869 tarihli haritadan detay 190
Şekil 4. 147. Neşatabad'ın 3 ayrı döneme ait planlarından biri 193
Şekil 4. 148. Neşatabad Sarayı'nın zemin kat planı ile sarayın bahçe ve üst katını gösteren kesiti 193
Şekil 4. 149. Neşatabad Sarayı'nın alt kat planı 194
Şekil 4. 150. Neşatabad'ın iç mekânı 194
Şekil 4. 151. Havuzlu odadan bir görünüş 194
Şekil 4. 152. 1918 tarihli Necip Bey haritası 195
Şekil 4. 153. Neşatabad'ın 3 ayrı döneme ait planlarından biri 195
Şekil 4. 154. Neşatabad'ın bulunduğu parseller 196
Şekil 4. 155. Neşatabad'ın olası konumu 197
Şekil 4. 156. Fauvel'in gravürü 199
Şekil 4. 157. Köşk'ün restitüsyon planı 200
Şekil 4. 158. Köşk'ün cephe restitüsyonu 200
Şekil 4. 159. 1764 tarihli harita 201
Şekil 4. 160. 1840 tarihli harita Beyhan Sultan Sarayı 202
Şekil 4. 161. II. Mahmud'un Çırağan Sarayı'nı gösteren gravür 203
Şekil 4. 162. 1852 tarihli harita 204
Şekil 4. 163. Çırağan Sarayı yerleşim planı 206
Şekil 4. 164. Çırağan Sarayı alt kat planı 206
Şekil 4. 165. Çırağan Sarayı üst kat planı 207
Şekil 4. 166. Çırağan Sarayı'nın deniz cephesi 207
Şekil 4. 167. Çırağan Sarayı'nın bugünkü konumu 208
Şekil 4. 168. Gülşenabad'ın olası konumu 210
Şekil 4. 169. Mihrabad'ın olası konumu 212
Şekil 5. 1. Kuruluştan günümüze yönetim sarayları 215
Şekil 6. 1. Konum analizi ..... ….228

BÖLÜM 1

GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Amacı

İstanbul, Osmanlı tarafından fethedildikten sonra imar faaliyetlerine maruz kalmış ve farklı işlevlerde pek çok yapıya ev sahipliği yapmıştır. Bu yapılar arasında yer alan saraylar, devletin gücünü simgelemesi nedeniyle ayrıca önem taşımıştır. Bu çalışmada farklı amaçlarla kullanılmak üzere yüzyıllardır yapılan saraylardan, 18. yüzyıl başında, III. Ahmed döneminde, İstanbul'da inşa veya imar edilmiş; ancak çoğu değişikliğe uğramış ya da günümüze ulaşmamış sayfiye saraylarının detaylı bir şekilde incelenerek süreç içerisindeki değişimlerinin, mimari özellikleri açısından benzerlik ve farklılıklarının tespit edilerek literatüre kazandırılması amaçlanmıştır.

1.2. Literatür Araştırması

Literatür araştırması kapsamında saray ve sayfiye kavramına ilişkin kaynaklar taranmıştır. Araştırma sonucunda tez çalışmalarında sarayların daha çok tekil olarak veya birkaçının birlikte ele alındığı görülmüştür. Pek çok sarayın ele alındığı diğer çalışmalarda ise sayfiye saraylara sınırlı sayıda yer verildiği görülmüştür. Sayfiye kavramının ele alındığı kaynaklarda da saraylara kısaca değinilmiş, yerleşim yerleri üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır. Yapılan çalışmaların amaçları, bulguları ve sonuçları incelenmiştir.

Saraylar üzerine kapsamlı çalışmalar arasında;

Melling, 'İstanbul ve Boğaz Kıyılarına Pitoresk Seyahat' (Voyage Pittoresque De Constantinople Et Des Rives Du Bosphore) kitabında, İstanbul'da kaldığı süreçteki gözlemlerine ve gravürler çalışmalarına yer vermiştir (Melling, 1819, 2012).

Haluk Şehsuvaroğlu, ‘İstanbul Sarayları’ kitabında birçok sarayı detaylı olarak ele almış ve tarihsel süreçlerine yönelik bilgiler vermiştir. Yazarın kitabı dışında kalan saraylar hakkında da pek çok yazısı bulunmaktadır (Şehsuvaroğlu, 1954).

Muzaffer Erdoğan, Vakıflar Dergisi’nde yer alan ‘Osmanlı Devrinde İstanbul Bahçeleri’ isimli yazısında İstanbul bahçelerinin tarihsel gelişimlerini değerlendirmiştir (Erdoğan, 1958).

Muzaffer Erdoğan, ‘Lale Devri Baş Mimari Kayseri’li Mehmed Ağa’ kitabında Lale Devri’nde yapılan abad isimli sahilsaraylardan bahsetmiş ve bulundukları bölgeleri yazmıştır (Erdoğan, 1962).

Gönül Aslanoğlu Evyapan, ‘Eski Türk Bahçeleri ve Özellikle Eski İstanbul Bahçeleri’ kitabında Selçuklu dönemindeki saray bahçelerinden başlayarak Osmanlı saray bahçelerini ele almıştır. Bursa, Edirne ve Manisa Saray bahçelerine de değinen yazar, İstanbul bahçelerine detaylı olarak yer vermiştir (Aslanoğlu Evyapan, 1972).

Sedad Hakkı Eldem’in, ‘Köşkler ve Kasırlar I’, ‘Köşkler ve Kasırlar II’, ‘Boğaziçi Yalılıları I – Rumeli Yakası’, ‘Boğaziçi Yalıları II – Anadolu Yakası’ ve ‘Türk Bahçeleri’ kitaplarında saray, kasır ve köşklere dair gravür, keşif defterleri gibi belgelerden yararlanarak yaptığı restitüsyon çalışmaları bulunmaktadır (Eldem, 1974, 1976, 1993, 1994). Ayrıca ‘Sadabad’ kitabında sarayı detaylı olarak ele almış ve çizimlerine yer vermiştir (Eldem, 1977).

Metin Sözen, ‘Devletin Evi Saray’ kitabında benzer şekilde saray örneklerini ele alırken yapıları çok sayıda görsel ile desteklemiştir (Sözen, 1990).

Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı ortak yayını olan ‘Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi’ serisinde tek tek yapılara dair farklı kişiler tarafından yazılmış metinlere yer verilmiştir. Benzer şekilde Reşad Ekrem Koçu tarafından hazırlanan ‘İstanbul Ansiklopedisi’ içerisinde de farklı yazarların metinleri yer almıştır. **1993-94**

Metin And, Skylife isimli dergide yer alan ‘Sahil Sarayları’ isimli yazısında sahilsaray örneklerine ve gravürlere yer vermiştir (And, 2004).

Shirine Hamadeh, Journal of the Society of Architectural Historians’ta yer alan ‘Ottoman Expressions of Early Modernity and the “Inevitable” Question of

Westernization' isimli makalesinde Neşatabad, Sadabad, Şevkabad, Feyzabad, Hürremabad ve Hümayunabad'dan bahsetmektedir (Hamadeh, 2004).

Nicole Kançay Ferrari, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi'nde yer alan 'Türk-Osmanlı Saray Literatürü (12.-20. Yüzyıl)' isimli yazısında geniş bir literatür araştırmasına dair veriler sunmuştur (Ferrari, 2009).

Doğan Kuban, 'Ottoman Palaces' kitabında ele aldığı sarayların rekonstrüksiyon çalışmalarına yer vermiştir (Kuban, 2010).

Ayşegül Demirbulak, Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi'nde yer alan 'Konut ve İdare Merkezi Olarak Osmanlı Sarayları' isimli yazısında Osmanlı'nın kuruluşundan itibaren yapılan sarayları ele almıştır (Demirbulak, 2014).

Özlem Atalan, '20. Yüzyıl Başlarında, Ortaköy- Kuruçeşme Sahili' ve 'Ortaköy-Kuruçeşme Arasındaki Sahilsaraylar; 19. Yüzyıl' isimli makalelerinde bu bölgede yer alan Neşatabad'ın konumu hakkında bilgiler vermektedir (Atalan, 2015a).

Nefise Burcu Yağan, 'İstanbul'un Tarihi Sayfiye Alanları ve Dönüşüm Süreçleri' kitabında, sayfiye kavramı, sayfiye yaşamı ve sayfiye bölgelerini ele almış, tarihsel gelişim süreçlerini incelemiştir. Kısaca saraylara da değindiği çalışmasında sayfiye sarayların isimlerine yer vermiştir (Yağan, 2018).

Tekil saray çalışmaları arasında;

Süheyl Ünver, Hayat Tarih Mecmuası'nda yer alan 'Bir Beşiktaş Sarayı Vardı' isimli yazısında Beşiktaş Sarayı'nı ele almıştır (Ünver, 1967). İlksen Yumrukçağlar da Milli Saraylar Kültür-Sanat-Tarih Dergisi'nde yer alan 'Beşiktaş Sahil Sarayı ve Yakın Çevresinin Tarihsel Gelişimi' isimli yazısında Beşiktaş Sarayı'nın tarihsel gelişimini ele almıştır (Yumrukçağlar, 2010).

Nimet Bayraktar, Tarih Dergisi'nde yer alan 'Şemsi Ahmed Paşa ve Eserleri' isimli yazısında Şerefabad hakkında bilgiler vermektedir (Bayraktar, 1982). Abdülkadir Erdoğan da Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi'nde yer alan 'Üsküdar Su Yolu Haritası' isimli yazısında Şerefabad hakkında bilgiler vermektedir (Erdoğan, 1940).

Semavi Eyice, 'Kağıthane-Sadabad–Çağlayan' isimli yazısında Sadabad'ı ele almıştır (Eyice, 1986).

Semavi Eyice, ‘III. Selim'in Tekniğe Feda Ettiği Eser Aynalıkavak Sarayı’ isimli yazısında sarayın tarihsel gelişimini değerlendirmiştir (Eyice, 1998).

Yasemin Acaralp, Milli Saraylar Dergisi’nde yer alan ‘Beylerbeyi Sarayı’nın Tarihi Bahçesi’ isimli yazısında Beylerbeyi Sarayı’nı bahçeleri üzerinden değerlendirmiştir (Acaralp, 2011). Afife Batur da Milli Saraylar dergisinde yer alan ‘Beylerbeyi Sarayı Kıyıdan Tepelere Uzanan Bir Sahil Saray’ isimli yazısında sarayın tarihsel gelişimini ve mimari özelliklerini ele almıştır (Batur, 2019).

Cahit Alptekin, Türk Dünyası Araştırmaları dergisinde yer alan ‘Edirne’de Osmanlı Sarayları ve Saray-ı Cedide-i Amire’ isimli yazısında Edirne Eski Saray ve Edirne Yeni Sarayı incelemiştir (Alptekin, 2012). Mustafa Özer, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic dergisinde yer alan ‘Edirne Sarayı (Saray-ı Cedid-i Amire)'ndan Günümüze Ulaşabilen Yapılar Hakkında’ isimli makalesinde Edirne Yeni Sarayı ele almıştır (Özer, 2014).

Mustafa Şahin, ‘Hisar Kazıları ve Bey Sarayı’ isimli bildirisinde Bey Sarayı’nın tarihsel gelişimine değinmiş ve olası konumunu belirtmiştir (Şahin, 2021).

Tez çalışmaları arasında;

Mualla Yaman, ‘Çırağan Sarayı Tarihi’ isimli tezinde Çırağan Sarayı’nı ele almıştır (Yaman, 1946). Selman Can da, ‘Belgelerle Çırağan Sarayı’ isimli yüksek lisans tezinde Çırağan Sarayı’nı incelemiştir (Can, 1997).

Tülay Artan, ‘Architecture as a Theatre of Life: Profile of the Eighteenth Century Bosphorus’ isimli doktora tezinde 18. yüzyılda Boğaziçi’nin durumunu değerlendirirken abadlara değinmiştir (Artan, 1989).

Nevin Kurtay, ‘Yıldız Sarayı Üzerine Yapılan Çalışmaların Değerlendirilmesi’ isimli yüksek lisans tezinde Yıldız Sarayı’nı ele almıştır (Kurtay, 1994).

Yakup Spor, 1996’da ‘Kağıthane Kasrı/Küçük Zabit Mektebi Binalarının Mimari Değerlendirmesi Korunma Sorunları’ isimli yüksek lisans tezinde Sadabad bünyesine yapılan binaları incelemiştir.

İlksen Yumrukçağlar, ‘Dolmabahçe Sarayı’nın Saray-Müze Olarak Yeniden Düzenlenmesi Konusunda Öneriler’ isimli yüksek lisans tezinde Dolmabahçe Sarayı’nı incelemiştir (Yumrukçağlar, 1996).

Burcu Alarslan, ‘Tersane (Aynalıkavak) Sarayı’nın Yerleşim Planı ve Mimari Özellikleri isimli yüksek lisans tezinde Tersane (Aynalıkavak) Sarayı’nı ele almıştır (Alarslan, 1999).

Zafer Sağdıç, ‘Üç Osmanlı Sarayında İşlev ve Mimarlık Bağlantısı’ isimli doktora tezinde saray kavramını irdelemiş, yönetim sarayları olan Topkapı Sarayı, Dolmabahçe Sarayı ve Yıldız Sarayı karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir (Sağdıç, 2006).

Burçin Arslan, ‘Cetvel-i Sim ve Ait Olduğu Bütünün (Sa’da bad) Yakın Çevresiyle Birlikte İşlevsel ve Biçimsel Sorgulanması’ isimli yüksek lisans tezinde Sadabad’ı ele almıştır (Arslan, 2006).

Mesut Dündar, ‘Beylerbeyi Sarayı’ isimli doktora tezinde Beylerbeyi Sarayı’nı incelemiştir (Dündar, 2008).

Elif Gürbüz, ‘Tarih İçerisinde İstanbul’da Mesire Olgusu ve Mesire Alanlarının Geçirdikleri Değişimin Kağıthane Mesiresi Örneği Üzerinden İrdelenmesi’, isimli yüksek lisans tezinde mesire kavramına ilişkin olarak Sadabad’ı değerlendirmiştir (Gürbüz, 2009).

Seda Coşkun, ‘H. 29 Ra 1136/ 27.12.1723 Tarihli Boa Hat 1447 No’lu Muhasebe Defteri Işığında Sa’dâbâd Sarayı’nın İncelenmesi’ isimli yüksek lisans tezinde Sadabad’ı incelemiştir (Coşkun, 2014).

Yöntem

Çalışma literatür araştırmasına dayanmaktadır. Çalışmada saraylara ilişkin kitap, makale, bildiri, tez çalışması, gazete yazısı, seyahatname, ansiklopedi, gravür, arşiv belgesi ve haritalardan yararlanılmıştır. Çalışma kapsamında, konuya genel bakış sağlamak amacıyla, öncelikle saray kavramı ve saray türleri incelenmiştir. Daha sonra, çalışma III. Ahmed dönemi ile sınırlandırıldığı için, kısaca 18. yüzyıldaki siyasi ve mimari gelişmeler ele alınmıştır. Ardından çalışmanın ana temasını oluşturan sayfiye sarayları, Osmanlı arşivinden temin edilen -III. Ahmed’in emri üzerine H. 1116 senesinde saray-ı cedid-i amirenin hasbahçesinde, kayıklarda ve hadaik-i hassalarda mevcut mefruşat listesini içeren- belgeden de yararlanılarak incelenecek sayfiye alanları ve

sarayları tespit edilmiştir. Tespit edilen saray ve bahçelerin konumları belirlendikten sonra, çalışma Haliç ve Boğaziçi kıyısında konumlananları içerecek şekilde tekrar sınırlandırılmıştır. Haliç ve Boğaziçi'nde konumlananlar, tarihlerine göre[1] sıralanarak mimari özellikleri, kullanım şekilleri, tarihsel süreçteki gelişim ve değişimleri incelenmiştir. Elde edilen bulgular doğrultusunda, sarayların kullanım şekilleri, benzerlik ve farklılıkları açısından mimari özellikleri, süreç içerindeki değişimleri doğrultusunda bugünkü durumları değerlendirilmiş; kullanım şekilleri üzerinden de dönemin yaşam şekline ışık tutulmaya çalışılmıştır.

[1] İncelenen saray ve bahçelerin birçoğunun oluşum tarihi kesin olarak belirlenemediğinden sıralamada oluşturuldukları Osmanlı sultanı dönemi dikkate alınmıştır.

BÖLÜM 2

SARAY KAVRAMI VE TÜRLERİ

2.1. Saray Kavramının Etimiyolojik Kökeni ve Tanımı

'Saray' kelimesi Türkçe'de 10. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlanmıştır (Tarım Ertuğ, 2009). Etimiyolojik kökeninin Farsça'ya dayandığını belirten Gökbilgin 'saray' kelimesini açıklarken 'seray' ve 'sera' kelimelerini kullanmış, bu kelimelerin Eski Farsça'da korunmak anlamını taşıyan 'srada' kelimesinden geldiğini belirtmiştir. Farsça'da genellikle ev, mesken, konak, menzil anlamında kullanılan kelimeler, Türkçe'de de bu anlama gelmekle birlikte daha çok büyük konak, hükümdarın ikametgahı, saray, köşk, kasır anlamında kullanılmıştır (Gökbilgin, 1966). Benzer şekilde Devellioğlu da 'saray' kelimesinin 'seray' kelimesine karşılık geldiğini yazmıştır. 'Seray' kelimesini büyük konak, hükümet konağı olarak açıklamıştır (Devellioğlu, 2013). Türk Dil Kurumu'na göre 'saray' kelimesi Farsça kökenli bir kelime olmakla birlikte hükümdarların veya devlet başkanlarının oturduğu büyük yapı anlamına gelmektedir (Türk Dil Kurumu). Hasol'a göre de kralların oturmalarına ayrılmış büyük konak anlamını taşımaktadır (Hasol, 2012).

İslam devletlerinde saray, padişahın ailesi ile yaşadığı mekân olmakla birlikte aynı zamanda devlet işlerinin görüldüğü yer olarak merkez konumundadır (Tarım Ertuğ, 2009). Kuban'a göre 'saray' kelimesi tek başına kullanıldığında yalnızca padişahın konutu anlamını taşımaktadır. Ancak İslam devletlerinde olduğu gibi Osmanlı'da da Eski Saray, Topkapı Sarayı, Dolmabahçe Sarayı ve Yıldız Sarayı gibi saraylar padişahın konutu olduğu kadar hükümetin idare merkezi olma özelliğine de sahiptir (Kuban, 1994b). Sakaoğlu da saray sözcüğünü, monarşik ve yarı monarşik yönetimlerde hükümdara ve hanedanına verilmiş büyük görkemli ikametgah ve hükümdarlık yapıları olarak açıklamıştır (Sakaoğlu, 2017).

2.2. Saray Türleri

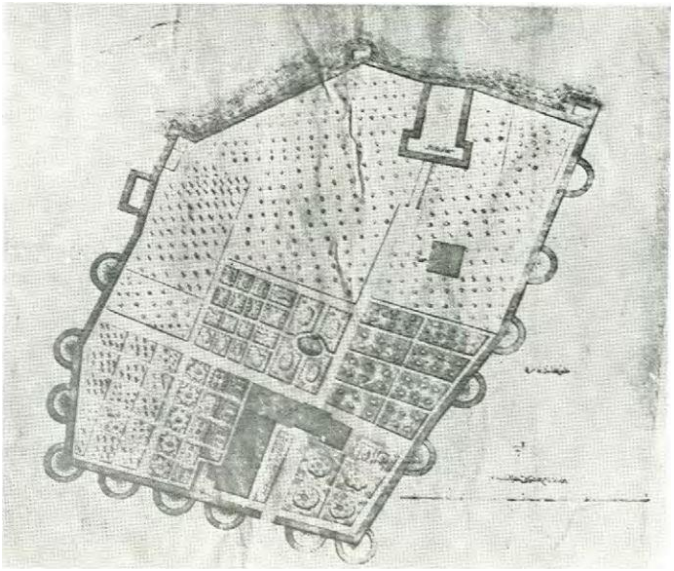
Osmanlı Devleti'nde devlet yönetiminin başında yer alan padişahın yaşadığı konutlara saray denilmiştir (Şehsuvaroğlu, 1954). Padişah dışında padişah ailesinden kişilerin, sadrazam veya vezirlerin yaşadığı konutlar da saray olarak nitelendirilmiştir (Kuban, 2016). Erken ve klasik dönemde, devletin idare merkezi olan saray devlet yöneticisi padişahın hem ikametgahı hem de görev yeri özelliği taşımıştır (Ortaylı, 2008). Dolayısıyla padişaha aidiyeti belirtecek şekilde padişahın ailesi, enderun takımları ve muhafızları ile birlikte yaşadığı saraylar Saray-ı Hümayun olarak da adlandırılmıştır (Şehsuvaroğlu, 1954). Bunun dışında, özellikle modernleşme sürecinde, padişaha ait sarayların yanı sıra Boğaziçi'nde padişah ailesinden gelen üyelerin de yaptırdığı saraylar Sahil Saray-ı Hümayunu olarak adlandırılmıştır (Sağdıç, 2006).

Osmanlı'da padişahlara ait saraylar kullanım ve mekân sal yapılanma açısından ele alındığında, yönetim merkezi ve ikametgâh işlevli veya mevsimlik ve günlük olmak üzere geçici süre kullanılan saraylar şeklinde ele alınabilir.

2.2.1. Tam Teşkilatlı Yönetim Sarayları

Osmanlı'da devletin yönetim merkezi niteliği yanı sıra padişahın ailesi ile birlikte ikamet ettiği bu saraylar, süreç içerisinde Osmanlı'nın politik sistem değişimlerine bağlı olarak şekillenmiştir (Sağdıç, 2006). Bu sarayların çekirdeği birun (hizmet ve koruma), Divan-ı Hümayun (idari merkez), enderun (eğitim yapılan bölüm) ve harem (özel yaşam alanı) bölümlerinden oluşmuştur (Tarım Ertuğ, 2009). Ancak Osmanlı'nın ilk dönemlerinde saray, yöneticinin oturduğu konut anlamında kullanılmıştır. İlk yöneticilerin Bursa ve İznik'te, konutlardan çok farklı olmayan ahşap konaklarda ikamet ettiği belirtilmektedir (Aslanoğlu Evyapan, 1972). Bursa, Orhan Gazi tarafından alındıktan ve başkent yapıldıktan sonra Hisar'ın içkalesinde Bey Sarayı ismiyle de anılan ilk saray kurulmuştur (Ayverdi, 1972). Hisar'da önceleri bir konuk evinin bulunduğu, bu konuk evinin daha sonra Bizans Tekfuru'na hizmet etmiş olabileceği gibi Bey Sarayı'na da dönüştürülme ihtimalinin olduğundan (Şahin, 2021) ve Orhan Gazi'nin buraya haremini yerleştirecek şekilde değişiklikler yapmış olabileceğinden söz edilmektedir (Ayverdi, 1972). Şehsuvaroğlu, sarayın I. Murad tarafından yaptırıldığını ve sonra çeşitli ilavelerle genişletildiğini yazmaktadır. Saray bu dönemde büyük duvarlar ve kulelerle

çevrilmiş durumdadır (Şehsuvaroğlu, 1957). Ayverdi, 1861 yılında yapılan Bursa haritasında sarayı çevreleyen duvarların ve bazı parçaların yer aldığını tespit etmiştir. Haritada ayrıca İçkale'nin planı da bulunmaktadır (şekil 2.1). Bey Sarayı ve İçkale bugün Şehadet Camii'nin tam karşısında yer almaktadır (şekil 2.2) (Ayverdi, 1972).

Şekil 2. 1. 1278 tarihli Bursa haritasından İçkale planı (Ayverdi, 1972)

Şekil 2. 2. Bursa Sarayı'nın olası konumu (Google Earth, 2021) (Düzenleme: B. Kurt, 2021)

Duvarlarının arasında köşkler, hamamlar, havuzlar ve özenle düzenlenmiş bahçeler bulunan sarayın ayrıca güzel bir manzaraya sahip olduğu bilinmektedir (Şehsuvaroğlu, 1957). Bursa Sarayı Fatih Sultan Mehmed döneminden sonra terk edilmiş olsa da IV. Mehmed döneminde divanhaneler ilave edilmiş, iç kalenin dışına dahi hademe koğuşları yapılmıştır. Ayrıca genel bir tamir yapılmış ve has oda, hamam, ahır ve hassa saraçları odası inşa edilmiştir (Ayverdi, 1972). Sarayın son kalıntıları depremler ve yeni binaların inşa edilmesi sonucu ortadan kalkmıştır (Şehsuvaroğlu, 1957).

Edirne fethedildiğinde padişahlar bu kente de saraylar yaptırmıştır. Eski Saray ismi ile anılan ilk padişah sarayı 1365 yılında I. Murad tarafından yaptırılmıştır (Aslanoğlu Evyapan, 1972). Saray, Evliya Çelebi'nin Selim Han Cami yakınında Kavak Meydanı dediği yerde, günümüzde Selimiye Camii'nin yer aldığı alana inşa edilmiştir (Akçıl, 2009; Çelebi, 1976b). Caminin Kavak Meydanı'na bakan cephesindeki duvarın karşı köşesinde bir hamam bulunmaktadır. Bu hamam sonradan Çarşı Hamamı olarak kullanılmış olsa da Ayverdi'ye göre Eski Saray'ın konumu hakkında sağlam bir işaret noktasıdır (şekil 2.3) (Ayverdi, 1972). Evliya Çelebi sarayın etrafının beş bin adım, duvarlarının yüksekliğinin yirmi zira olduğunu (yaklaşık 15 metre) ve kuzeye açılan bir kapısının bulunduğunu yazmaktadır. Kanuni Sultan Süleyman yeniçerilerin ve gılmanı hassaların konaklayabilmesi için saraya yeniçeri odaları, divanhane-i aliler ve has oda, büyük küçük hazine, kiler, doğancılar ve seferliler odaları ilave ettirmiştir. Sarayın bağ ve bahçesi bulunmamaktadır (Çelebi, 1976b). Saray daha sonra II. Murad'ın yapımına başlayıp Fatih Sultan Mehmed'in tamamladığı başka bir saray yapılınca "Saray-ı Atik" yani günümüz Türkçesiyle Eski Saray olarak anılmıştır (Kazancıgil, 1999).

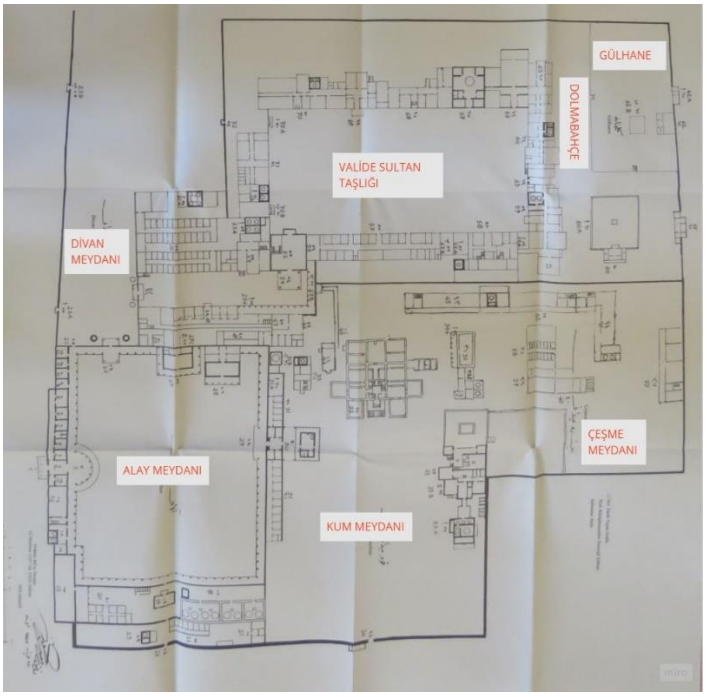

Şekil 2. 3. Edirne Eski Sarayı'nın olası yerleşim alanı (Google Earth, 2021) (Düzenleme: B. Kurt, 2021)

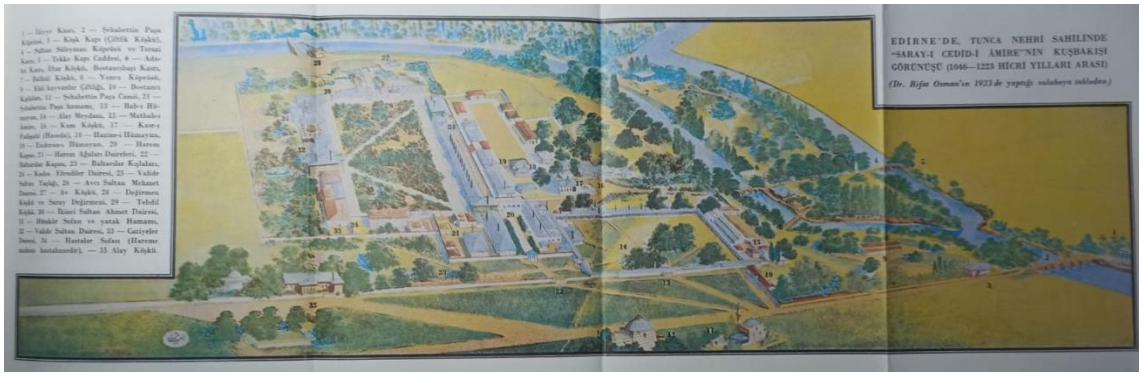
Edirne'de Eski Saray alanının yetersiz gelmesi, sarayın şehir içinde kalması, bulunduğu bölgenin rüzgarlı ve soğuk olması gibi nedenler yeni bir sarayın inşasını zorunlu kılmıştır (Ayverdi, 1973). Bunun üzerine Edirne'de yapılan Yeni Saray, şehrin kuzey tarafında Tunca Nehri'nin batısında bir düzlükte kurulmuştur (Kazancıgil, 1999). Tavuk Ormanı ya da Sarayiçi denilen Tunca Adası üzerinde II. Murad'ın 1450 yılında günümüze ulaşmayan bir köşk yaptırdığı bilinmektedir (Kuban, 2016). II. Murad'ın oğlu Fatih Sultan Mehmed babasının yaptırdığı bu köşkü de içine alacak şekilde 1452'de Yeni Saray'ın yapımını başlatmıştır (Aslanoğlu Evyapan, 1972). Mimarının Üç Şerefeli Cami'nin mimarı olan Muslihuddin olduğu düşünülen saray, Tunca Sarayı, Hünkar Bahçesi Sarayı, Edirne Saray-ı Hümayunu, Edirne Sarayı-ı Cedid-i Amiresi gibi çeşitli isimlerle anılmaktadır (Akçıl, 2009). Ancak yapılan literatür araştırmaları sırasında 'Saray-ı Cedid-i Amire' isminin en yaygın kullanıma sahip olduğu tespit edilmiştir.

Edirne Yeni Saray, yanyana dizilmiş, dört tarafı taştan duvarlarla veya yapıların esas duvarlarıyla çevrili, birbirlerine aralarındaki kapılarla geçilen beş büyük meydandan (avludan) oluşmuştur. Bu meydanlar Alay Meydanı, Kum Meydanı, Divan Meydanı, Enderun Meydanı (Çeşme Meydanı) ve Valide Taşlığı Meydanı (Taşlık) olarak isimlendirilmiştir (Osman, 1989). Fatih Sultan Mehmed döneminde Cihannüma Kasrı, Kum Kasrı, babı-hümayun, Alay Meydanı, bir mutfak, bab-üs-saade, arz odası, harem ve

enderundan oluşmuştur (şekil 2.4). Ayrıca sarayı iç bahçeye bağlayan bir köprü ile Tunca'nın sarayın içinde yer alan kanalının kıyılarında rıhtımlar yer almıştır (Aslanoğlu Evyapan, 1972). Fatih Sultan Mehmed'ten sonra gelen padişahlardan bazılarının yaptığı ilaveler ile birlikte saray genişlemiştir. Örneğin, II. Selim Mamak Kasrı'nı, I. Ahmed de Cirit Meydanı'na bakan bir kasır ve mescid yaptırmıştır. II. Osman saray bahçelerini II. Bayezid Camii'ne kadar genişletmiş ve Bayır Bahçe Kasrı'nı yaptırmıştır (Aslanoğlu Evyapan, 1972). Kanuni Sultan Süleyman Terazi Kasrı, Adalet Kasrı ve Hünkar Sofası'nı inşa ettirmiştir (Ayverdi, 1973). Ayrıca bir de köprü yaptırmıştır. IV. Mehmed ise Edirne'de kaldığı uzun süre boyunca kasırlar, havuzlar, selsebiller inşa ettirmiştir (Osman, 1989). IV. Mehmed döneminde sarayda 18 kasır, 8 mescid, 17 adet büyük kapı, alay, kum, divan, enderun meydanları ve Valide Sultan Taşlığı yer almıştır (Aslanoğlu Evyapan, 1972). Osman tarafından 1923 yılında yapılmış bir suluboya tablosu sarayın 1636-1809 yılları arasındaki yerleşimini göstermektedir (şekil 2.5) (Osman, 1989).

Şekil 2. 4. Edirne Yeni Sarayı'nın yerleşim planı (Kazancıgil, 1999) (Düzenleme: B. Kurt, 2021)

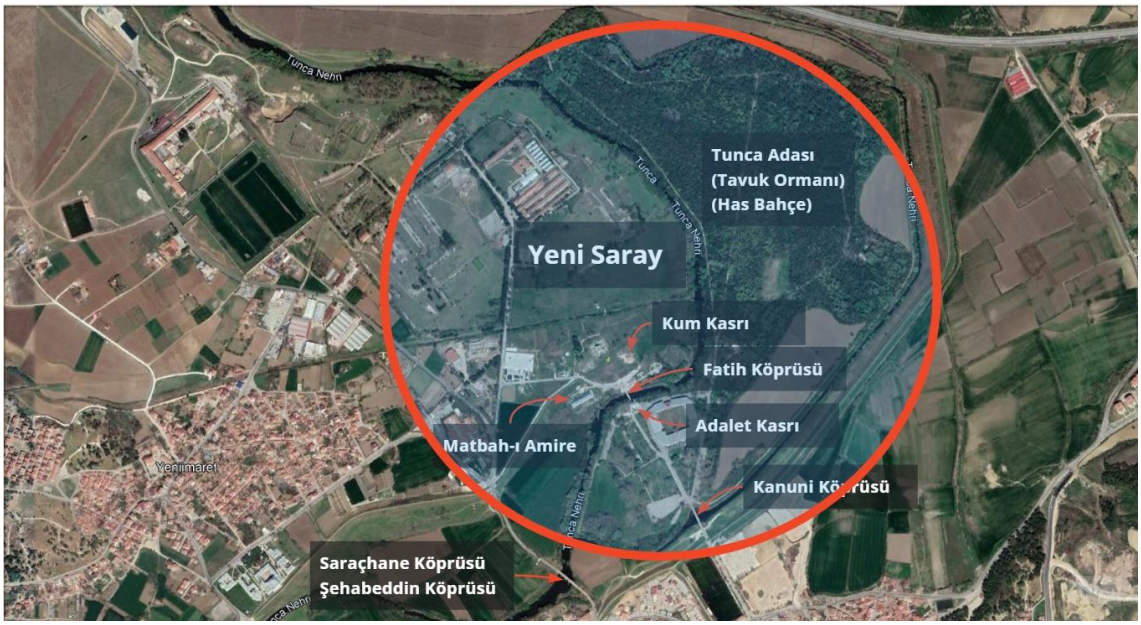

Şekil 2. 5. Edirne Yeni Sarayı'ın yerleşimini gösteren tablo (Osman, 1989)

III. Ahmed'in 1718'de Edirne'deki son ziyaretinin ardından sarayın harabeye dönüşme süreci başlamıştır. Bu dönemden yarım asır sonra bir kez Edirne'ye gelen III. Mustafa da sarayda konaklayan son padişah olmuştur (Osman, 1989). Saray 1876-77 Osmanlı-Rus savaşı sırasında Bab'üs-Sa'ade civarına depolanan cephanenin patlatılması üzerine üç gün boyunca yanarak harabe haline gelmiştir (Ayverdi, 1973). Saraydan günümüze ulaşan yapılar arasında Matbah-ı Amire, Babüssade, Cihannüma Kasrı, Kum Kasrı Hamamı, Adalet Kasrı, Fatih Köprüsü, Kanuni Köprüsü, Şehabettin Paşa Köprüsü, Av Köşkü, Su Maksemi, Namazgahlı Çeşme sayılabilir (şekil 2.6 - 2.7) (Özer, 2014).

Şekil 2. 6. Adalet Kasrı, Fatih Köprüsü ve Kum Kasrı (Fotoğraf: B. Kurt, 2021)

Şekil 2. 7. Edirne Yeni Sarayı'nın olası yerleşim alanı (Google Earth, 2021) (Düzenleme: B. Kurt, 2021)

1453 yılında Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethetmesiyle başkent olan şehir saraylar için yeni konum haline gelmiştir. İstanbul'da padişah'a ait ilk saray olan Eski Saray, bugünkü İstanbul Üniversitesi Merkez Kampüsü'nün yerinde, o zamanlar Tauri Forumu olarak isimlendirilen bölgenin kuzeyinde inşa edilmiştir. İlk sarayın yapılması için bu bölgenin seçilmesi, bölgede mevcut durumda eski bir konutun bulunması, etrafı duvarlarla çevrili ve üzerinde inşaat yapılabilecek büyüklükte bir alana sahip olması ile açıklanabilmektedir. Ayrıca Haliç'e, Boğaz'a ve Marmara'ya hakim bir platonun kenarında yer alan bölgenin Constantinus zamanından beri saray alanı olarak kullanıldığı bilinmektedir (Kuban, 2017). Geniş bir alana sahip olan saray yapıldığı dönemde bugün Süleymaniye Camii'nin bulunduğu alanı da içermektedir. Fakat sonrasında Kanuni Sultan Süleyman'ın camiyi yaptırırken bu alanı Eski Saray'ın meydanından ayırdığı bilinmektedir (Uzunçarşılı, 1984).

Evliya Çelebi seyahatnamesinde Eski Saray'ın yapılışından bahsetmektedir. Buna göre bölgede öncesinde dört tarafı sur gibi duvarlarla çevrili bir kilise bulunmaktadır. Fatih Sultan Mehmed sarayı bu kilisenin yerine inşa etmiştir. Sarayın burcu, kulesi ve hendeği yoktur. Fakat bütün duvarları kurşunla kaplanan yapı oldukça sağlamdır. Kare şeklindeki taş binanın çevresinin uzunluğu o dönemde 12.000 arşın (yaklaşık 9000 metre) dır. Sarayın iç kısmında avlu, meydanlar, harem odaları, köşkler, havuz ve şadırvan yer

almakta ayrıca mutfaklar, kilerler, 3000 kişilik baltacı ve kakülsüz uşakların evleri ile Ak Ağa, Kara Ağa ve Darü'l saade Ağası'na ait birer oda bulunmaktadır. Kanuni Sultan Süleyman döneminde genişleyen sarayın çevresi 3 mile (yaklaşık 5 km) ulaşmıştır. Bu dönemde sarayın Doğu tarafında Divan Kapısı, güney tarafında Bayezid Kapısı, batı tarafında Süleymaniye olmak üzere 3 kapısı mevcuttur (Çelebi, 1976a). Sarayın etrafını çevreleyen bahçe ve duvarlar orijinali 1479'da Giovanni Andrea Vavassore tarafından yapılan haritanın 1520 tarihli kopyasında görünmektedir (şekil 2.8) (Artan, 1994d). Haritanın kısmen farklılaştırılarak ve renklendirilerek yapılan farklı bir versiyonunda bu düzen daha belirgindir (şekil 2.9).

Şekil 2. 8. Giovanni Andreas Vavassore tarafından çizilen haritanın bir kopyasından İstanbul Eski Sarayı (akg-images) (Düzenleme: B. Kurt, 2021)

Şekil 2. 9. İstanbul Eski Sarayı (Braun & Hogenberg, 1572)

Ayverdi, yaptığı hesaplamalar sonucunda sarayın kapladığı alanı yaklaşık 320.000 – 360.000 m² olarak bulmuştur. Bu alan Edirne Yeni Saray'a yakın olmakla birlikte Topkapı Sarayı'nın da yarısı kadardır (Ayverdi, 1989). Nitekim Eski Saray'ın yeterince büyük olmadığı ve genişletildiği taktirde şehri ikiye böleceği düşünüldüğünden farklı bir saray yapılması ihtiyacı ortaya çıkmıştır (Ayverdi & Yüksel, 1976). Ayrıca sarayın eski manastır kalıntılarının üzerinde kurulmuş olması zamanla padişahın dinsel inançlarına aykırı bulunmuş ve saray terkedilerek Eski Saray olarak anılmaya başlanmıştır (Aslanoğlu Evyapan, 1972). Daha sonra çeşitli dönemlerde tamir edilen saray ölen padişahların anneleri, kızları veya gözdeleri ya da Yeni Saray'ın hareminden çıkanlara verilmiştir (Kuban, 1994b). Abdülaziz döneminde yıktırılarak yerine Bab-ı Serasker yaptırılmış, son olarak Cumhuriyet Dönemi'nde İstanbul Üniversitesi'ne verilmiştir (şekil 2.10) (Aslanoğlu Evyapan, 1972).

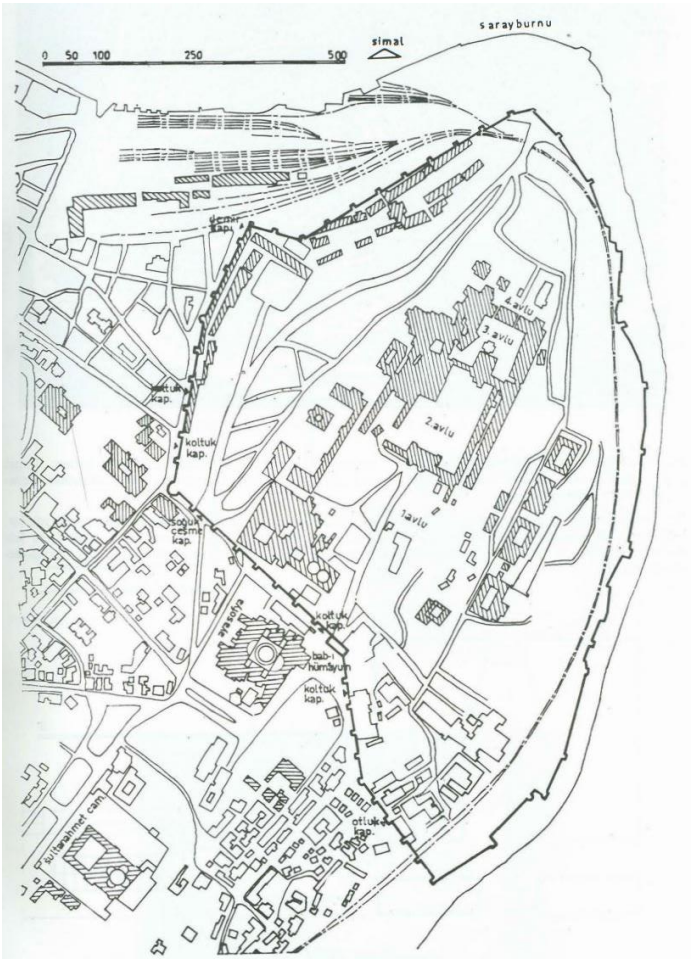

Şekil 2. 10. İstanbul Eski Sarayı'nın olası konumu (Google Earth, 2021) (Düzenleme: B. Kurt, 2021)

Fatih Sultan Mehmed yaklaşık 15 yıl Eski Saray'da oturmuştur (Şehsuvaroğlu, 1954). Padişah henüz burada kalırken Sarayburnu'nda iki köşk yaptırmıştır. Bizans Dönemi'nde geniş zeytinliklerle kaplı olduğu söylenen bölgeye padişah tarafından egzotik ağaçlar dikilmiş ve bölge içinde yer alan köşklerle birlikte zevk ve sefa parkı haline getirilmiştir (Aslanoğlu Evyapan, 1972). Bölgede yapılan bu düzenlemelerin Yeni Saray'ın yapımı için hazırlık niteliği taşıdığı söylenebilir. Sonrasında Topkapı Sarayı adını alacak Yeni Saray'ın 1475-1478 yılları arasında yapıldığı tahmin edilmektedir (Şehsuvaroğlu, 1954). Sarayın isim değişikliğine deniz tarafında bulunan Topkapı isimli kapı ve bu kısımda yapılan ahşap bir saray neden olmuştur. İlk başlarda ahşap sarayın ismi olarak kullanırken sonrasında tüm saray Topkapı Sarayı ismiyle anılmaya başlamıştır (Uzunçarşılı, 1984).

Fatih Sultan Mehmed Sarayburnu'nda yaptırdığı köşkleri zamanla mimari bir kompozisyon yaratacak şekilde, Edirne Yeni Saray'da kullandığı şemaya uygun düzenleyerek ana hatları ile günümüz Topkapı Sarayı'nın özünü oluşturmuştur (Aslanapa, 2004). Yerleşmenin strüktürü 3 ana avluya dayanmaktadır (Kuban, 1994b). Bu dönemde saray, bünyesinde bulunan köşklerden, dairelerden, çiçeklerle donatılmış setli bahçelerden ve havuzlardan meydana gelmektedir (Şehsuvaroğlu, 1954). Köşk ve bahçe düzenlemeleriyle başlanan inşaatı, Sur-i Sultani adı verilen surların yapımı takip

etmiştir (Tarım Ertuğ, 2012). Böylece iki tarafı deniz bir tarafı kara olan üçgen şeklindeki sahaya sahip sarayın çevresi surlarla çevrilmiştir (şekil 2.11) (Uzunçarşılı, 1984). Sarayın surları üzerinde koltuk kapılarının dışında dördü kara, üçü deniz tarafında olmak üzere 7 adet kapısı bulunmaktadır. Kara tarafındakiler, Otluk Kapısı, Babı Hümayun, Soğukçeşme Kapısı ve Demir Kapısı; deniz tarafındakiler ise Topkapı, Değirmen Kapısı ve Balıkhane Kapısı olarak adlandırılmaktadır (Şehsuvaroğlu, 1954).

Şekil 2. 11. Topkapı Sarayı'nın genel yerleşim planı (Ayverdi, 1989)

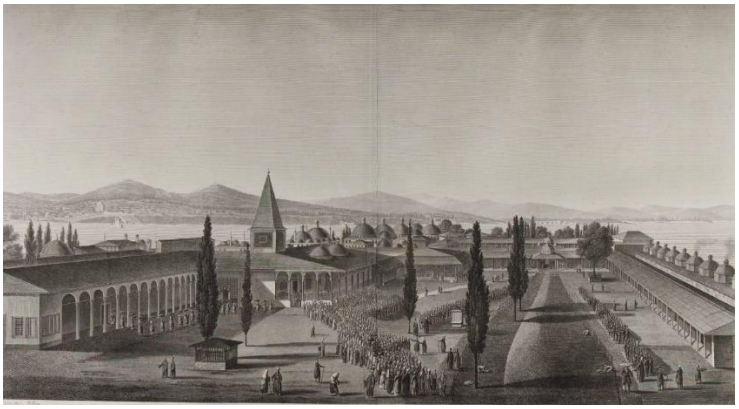
Surun ana girişi Ayasofya tarafındaki Bab-ı Hümayun'dur (Kuban, 1994c). Bab-ı Hümayun aynı zamanda birinci avlunun ve sarayın tak kapısıdır (Ayverdi & Yüksel, 1976). Birinci avluya 'Alay Meydanı' da denilmektedir (Ferrari, 2015). Konumu itibariyle cami ve saray ilişkisinin kurulmasını da sağlayan kapı ayrıca halkın girebildiği tek kapı özelliğini taşımaktadır. Bu kapı ile girilen birinci avlu sarayın genel servislerine

hizmet edecek şekilde planlanmıştır (Kuban, 2016). Bu nedenle içerisinde Maliye Nezareti, Enderun Hastanesi, has fırın, fodla fırını, cephane olarak kullanılmış Aya İrini Kilisesi, sim sakalar ve hasırcılar koğuşları, darphane, koz bekçileri ocağı ve Duavi Kasrı'ndan oluşan birimleri barındırmaktadır (Şehsuvaroğlu, 1954). Birinci avlunun Melling tarafından çizilmiş bir gravürü bulunmaktadır (şekil 2.12).

Şekil 2. 12. Melling'in Birinci Avlu'yu gösteren gravür çalışması (Melling, 1819)

Sarayın ikinci kapısı Babüsselam veya Orta Kapı ismiyle anılmaktadır (Şehsuvaroğlu, 1954). Bu kapı ikinci avluya geçişi sağlamaktadır (Kuban, 2016). Birinci avluya oranla daha küçük olan ikinci avluya Divan Meydanı da denilmektedir (Aslanoğlu Evyapan, 1972). Çünkü hükümetin toplandığı Divan-ı Hümayun Kasrı revaklarla çevrili bu avlunun en önemli yapısıdır (Kuban, 2016) ve devleti temsil eden kubbealtı vezirleri burada toplanmaktadır (Ayverdi & Yüksel, 1976). Bab-ı Hümayun'dan farklı olarak ikinci kapıdan yalnızca ikinci avluda resmi işi olanlar geçebilmektedir (Necipoğlu, 2007). İkinci avluda mutfaklar, kubbe altı, divit odası, vezirlere ait ikamet ve teneffüs odaları, kahve ocağı, divan kulesi ve sekiz kubbeli iç hazine yer almaktadır (Şehsuvaroğlu, 1954). Ayrıca has ahırda bu avluda bulunmaktadır (Uzunçarşılı, 1984). İkinci avlunun Melling tarafından çizilmiş bir gravürü bulunmaktadır (şekil 2.13).

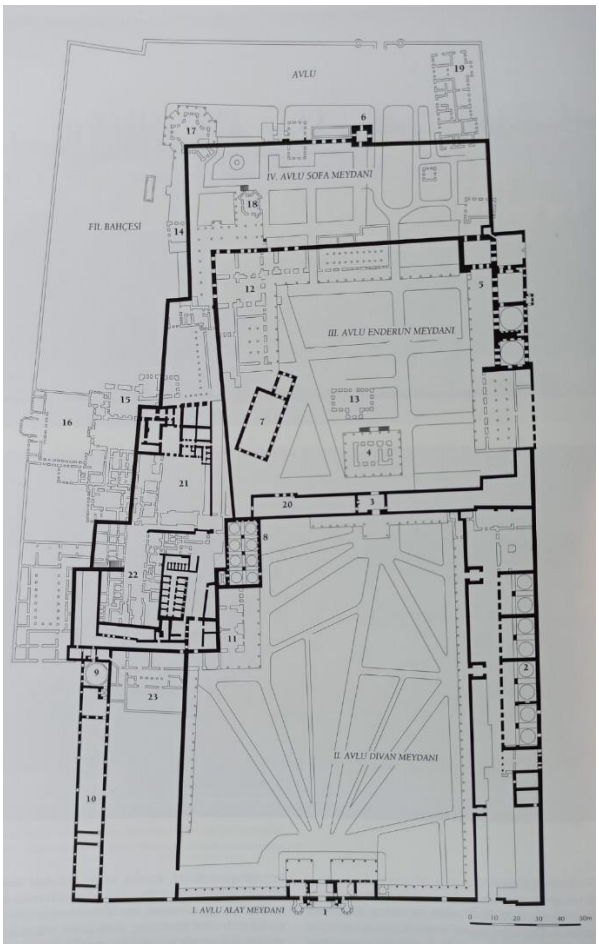

Şekil 2. 13. Melling'in İkinci Avlu'yu gösteren gravür çalışması (Melling, 1819)

İkinci avludan Babüssaade adı verilen üçüncü kapı kullanılarak Enderun diğer ismiyle İç Saray'a geçilmektedir (Kuban, 2016). Babüssaade'nin hemen arkasında arz odası bulunmaktadır (Kuban, 2016). Arz odasının arkasında ise günümüzde yerine III. Ahmed'in kütüphanesi yapılan II. Selim'in havuzlu bir köşkü olduğu bilinmektedir (Ferrari, 2015). Öncelikle Fatih Sultan Mehmed'in özel yaşam alanı olarak tasarlanan avluda buna yönelik Fatih Köşkü ve has oda yapılmıştır (Ferrari, 2015). Fatih Köşkü sonrasında hazine olarak kullanılmıştır (Ayverdi & Yüksel, 1976). Has oda ise 16. yüzyılda kutsal emanetlerin saklandığı bir mekân haline dönüşerek günümüzde Hırka-ı Saadet Dairesi ismiyle bilinmektedir (Ferrari, 2015). Ayrıca Enderun Mektebi denilen Saray Mektebi, ağalar ve iç oğlanlarının kaldıkları daire ve koğuşlar ile bu kişiler tarafından kullanılan Akağalar Camii de üçüncü avluda yer almaktadır (Ferrari, 2015). Üçüncü avlu, bünyesinde bulunan enderunlulara ait koğuşlar nedeniyle Enderun Meydanı olarak isimlendirilmiştir (Tarım Ertuğ, 2012).

Yeni Saray'da birbirini izleyen üç avlu genelden özele doğru giden bir hiyerarşi ile sıralanmıştır (şekil 2.14). Üçüncü avludan sonra gelen kısım günümüzde dördüncü avlu olarak adlandırılmakla birlikte aslında içerisinde seyir kuleleri, kasırlar, köşkler, havuzlar, çeşmeler ve terasların yer aldığı, Haliç, Boğaz ve Marmara manzarasına hakim, duvarlarla çevrilmiş bir asma bahçe avlusudur (Necipoğlu, 2007). Dördüncü avlu ismini buradaki binaların yapımının ardından almıştır (Tarım Ertuğ, 2012). IV. Murad'ın Bağdat ve Revan Köşkü, I. Mahmud'un Sofa Köşkü Enderun Avlusu'nun bir uzantısı gibi de kabul edilebilen bu avluda bulunmaktadır (Kuban, 2016). Dördüncü avlunun diğer adı Sofa-i Hümayun olarak bilinmektedir (Ferrari, 2015).

Ayverdi, diğer kaynaklardan farklı olarak beşinci avlu isimli bir kısımdan bahsetmektedir. Avluda kasırlar, korular, meyve ve sebze bahçeleri, cirit oyunları alanı ve donanmanın uğurlama ve karşılama törenleri için kullanılan bir köşkün olduğunu yazmaktadır. Beşinci avlunun bir taraftan birinci avluya birleştiğini böylelikle bu iki avlunun diğer üç avluyu kavradığını öne sürmektedir (Ayverdi & Yüksel, 1976). Kuban ise sarayın surları ile bahsedilen 4 avlu dışında kalan yerleri saray bahçesi yani hasbahçe olarak nitelendirmektedir. Hasbahçe olan büyük yeşil alanda kıyıda ve bahçede köşkler, çiçek bahçeleri, cirit ve tomak oyunu için meydanlar, vahşi hayvanlar için ahırlar ve hizmet yapıları bulunduğunu yazmaktadır (Kuban, 2016). Bu bilgiler ışığında Ayverdi'nin beşinci avlu olarak bahsettiği yerin Kuban tarafından hasbahçe olarak ele alınan yer olduğu düşünülmektedir.

Şekil 2. 14. Topkapı Sarayı planı (Kuban, 2016)

Hasbahçede ilk bağımsız köşk olarak 1472 yılında Çinili Köşk yapılmıştır. Köşkün önünde Cirit Meydanı yer almaktadır (Kuban, 2016). Aslanoğlu Evyapan, Çinili Köşk'ün Yeni Saray'ın çekirdeği olduğunu söylemektedir (Aslanoğlu Evyapan, 1972). Deniz kenarına inşa edilen köşklerden biri padişahların surun önündeki donanmayı ve deniz gösterilerini izlemesi için 1592'de yapılan Yalı Köşkü'dür. 1645'te köşkün yanına Sepetçiler Kasrı yapılmıştır. Benzer şekilde Marmara'ya bakan surların üzerine Sinan Paşa adıyla da bilinen İncili Köşk inşa edilmiştir. İncili Köşk'ün arkasındaki meydan Gülhane Meydanı olarak bilinmektedir. Yapım tarihi net olarak bilinmeyen Gülhane Kasrı da burada yer almıştır. Surların en batısında deniz üstünde Balıkçılar Kasrı bulunmaktadır. Padişahların, özellikle III. Selim'in en çok sevdiği yapılardan biri olan kasır sultanların deniz üzerinden bir yere gidileceği zaman biniş yaptıkları yer olma özelliğine sahiptir. Aynı zamanda balıkçılık yapan bostancılar da burada oturmaktadır (Kuban, 1994c). Bunların dışında Şevkiye Köşkü, İshakiye Kasrı, Mecidiye Köşkü ve padişahların kent içindeki alayları izlemesini sağlamak amacıyla Alay Köşkü inşa edilmiştir. Ayrıca I. Mahmud döneminde Topkapı arkasında 18. yüzyıl Osmanlı sivil mimarisinin tüm özelliklerini taşıyan bir yazlık sahilsaray yaptırılmıştır (Kuban, 2016). Sarayın inşa edildiği tarihten itibaren 19. yüzyıla kadar yapılan köşklerin bir kısmı günümüze ulaşmayı başaramamıştır (Tarım Ertuğ, 2012). Köşklerden bazıları 19. yüzyılın başlarında İstanbul'da bulunan Melling tarafından çizilen saray planında görülmektedir (şekil 2.15).

Şekil 2. 15. 19. yüzyıl başlarında Topkapı Sarayı planı (Melling, 2012)

Topkapı Sarayı'nı oluşturan bir diğer kısım ise haremdir. İkinci avludan dördüncü avluya kadar devam eden haremin kuzey kısmı Ayverdi'nin tarifi ile beşinci avluya uzanmaktadır (Ayverdi & Yüksel, 1976). Fatih Sultan Mehmed döneminde harem kısmı erkeklerin yaşadığı iç oğlanları avlusuna küçük bir ek olarak yerleştirilmiştir (Necipoğlu, 2007). Bazı kaynaklar, Fatih Sultan Mehmed döneminde Yeni Saray'da harem olmadığını, haremin Eski Saray'da olduğunu yazmaktadır. Eski kaynaklarda haremden çok az bahsedilmesi bu durumun nedenini açıklamaktadır. Ancak arşiv belgelerinde Kanuni Sultan Süleyman döneminde eskiden var olan haremin yeniden yaptırıldığı ortaya çıkmıştır (Necipoğlu, 2007). Fatih Sultan Mehmed döneminde harem, taşlık adı verilen küçük avlular etrafındaki yapılardan oluşmakla birlikte sonraki padişahlar tarafından

genişletilmiştir (Ferrari, 2015). Harem kısmı değişik dönemlerde yapılan birimlerden oluşan düzensiz bir yapı sergilemektedir (Kuban, 1994c).

Sonuç olarak, Fatih Sultan Mehmed tarafından yaptırılan Çinili Köşk'ün çekirdeğini oluşturduğu Topkapı Sarayı sonrasında gelen padişahların neredeyse tamamının ekledikleri yapılarla birlikte genişletilmiştir (Aslanoğlu Evyapan, 1972; Şehsuvaroğlu, 1954). Kuban'a göre de bu saray, içerisinde binlerce kişinin yaşadığı surlarla çevrili bir kenttir. Bu kent saray, iç yaşamın sürüldüğü enderun ile idari işlerin ve genel hizmetlerin görüldüğü birundan oluşmaktadır. Bunların dışında emniyet kuşağı oluşturan dış avlu ve bahçeler bulunmaktadır (Kuban, 1994c).

19. yüzyılın ortasına kadar Osmanlı hükümdarlarının resmi ikametgahı olan Topkapı Sarayı, Dolmabahçe Sarayı'nın inşasından sonra padişahların ayrılmasına karşın önemini yitirmemiştir. Saray 1924 yılında Mustafa Kemal Atatürk tarafından Asar-ı Atika Müzeler Müdürlüğü'ne bağlanmıştır (Ferrari, 2009). Günümüzde Milli Saraylar İdaresi'ne bağlı olarak müze-saray statüsünde ziyarete açıktır (şekil 2.16).

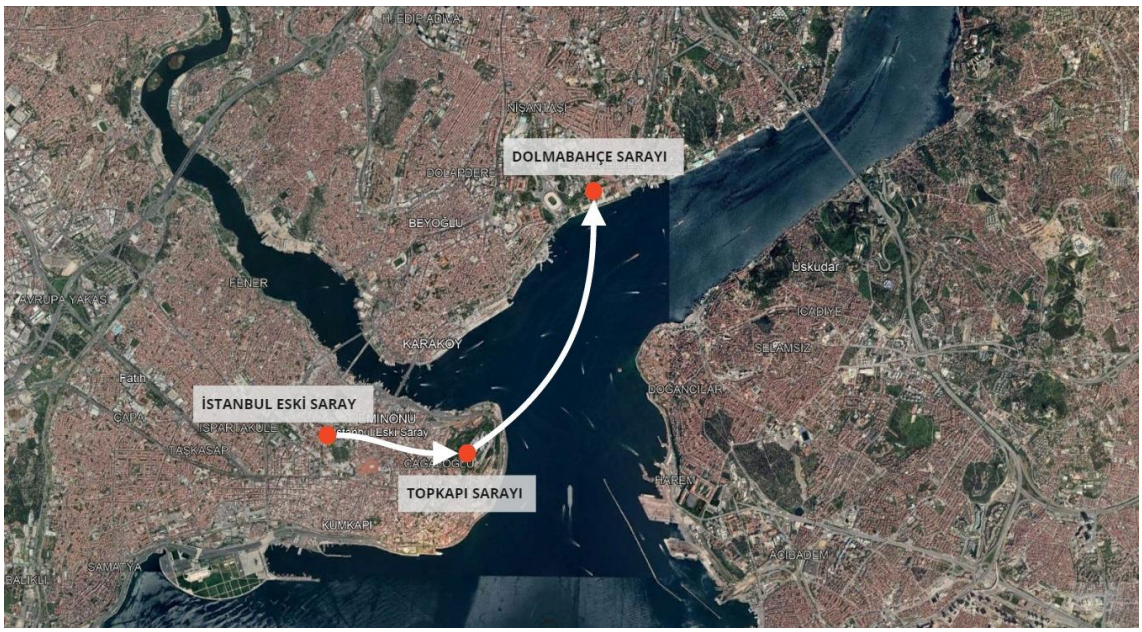

Şekil 2. 16. Topkapı Sarayı-Müzesi'nin konumu (Google Earth, 2021) (Düzenleme: B. Kurt, 2021)

İstanbul'da uzun süre yönetim sarayı olarak Topkapı Sarayı kullanılmış, ardından bu statü 19. yüzyılda Dolmabahçe Sarayı'na geçmiştir. Batı ile ilişkilerin artmasıyla

padişahların dünya görüşleri ve yaşam biçimleri değişmiş, bunun sonucu olarak bu tarihe kadar padişahın mutlak ikametgahı ve devletin yönetim merkezi olan Topkapı Sarayı bu statüsünü yitirmeye başlarken Boğaziçi sahilsarayları ise giderek önem kazanmıştır (Yumrukçağlar, 2010). Bu noktada atalarının inşa ettiği basit ve klasik saraylardan farklı Avrupa sarayları tarzında büyük bir hükümdar sarayı hayali kuran Abdülmecid, Garabet Balyan'a Dolmabahçe Sarayı'nı inşa ettirmiştir. Yapımı 1854 yılında tamamlanan saray (Şehsuvaroğlu, 1954) Abdülmecid döneminden itibaren yönetim sarayı olarak kullanılmaya başlanmıştır.

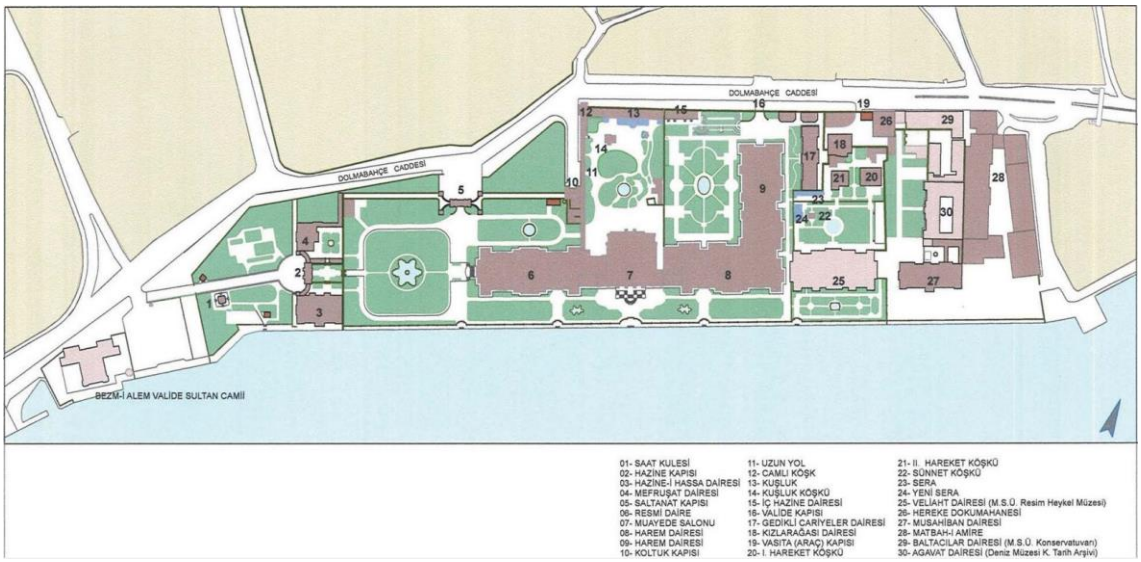
Dolmabahçe Sarayı, Beşiktaş'ta, Dolmabahçe Caddesi ile Boğaz arasında 250.000 metrekarelik bir alanda inşa edilmiştir (şekil 2.17) (Gülersoy, 1994b). Saray, Beşiktaş Sahilsarayı'nın yerine yapılmış ve inşası tamamlandıktan sonra da bir süre bu isimle anılmaya devam etmiştir (Şehsuvaroğlu, 1968). Beşiktaş Sahilsarayı, tez kapsamında 'Sayfiye Saraylar' başlığı altında ayrıca ele alınmaktadır.

Şekil 2. 17. Dolmabahçe Sarayı'nın konumu (Google Earth, 2021) (Düzenleme: B. Kurt, 2021)

Dolmabahçe Sarayı, geleneksel Osmanlı saray mimarisinden farklı olarak Avrupa'daki sarayları andıran büyük bir yapı biçiminde inşa edilmiştir (Aslanapa, 2004). Böylece Topkapı Sarayı'nda olduğu gibi ihtiyaçlar doğrultusunda eklenen yapılar ile

oluşan bir düzen yerine öncesinde belirlenen bir tasarım gerçekleştirilmiştir. (Demirbulak, 2014). Saray, ana bina ile sarayın bütün ihtiyaçlarını karşılayan çok sayıda daireden oluşmuştur (şekil 2.18) (Demirbulak, 2014). Bu açıdan değerlendirildiğinde Topkapı Sarayı ile benzerlik gösterdiği düşünülse de Dolmabahçe Sarayı'nda padişahların resmi işlerde kullanacağı, ailesinin konaklayacağı odalar ve daireler ile muayede salonu gibi birçok birim tek çatı altında toplanmıştır (Yumrukçağlar, 1996).

Şekil 2. 18. Dolmabahçe Sarayı'nın yerleşim planı (Beşkonaklı, 2010)

Sarayın ana binasının geniş cephesi denize paralel olacak şekilde 'L' biçiminde tasarlanmış ve lineer düzende birbirine eklenen üç kısımdan meydana gelmiştir (Batur, 1994b). Ana binayı oluşturan bu üç kısım mabeyin-i hümayun (resmi daire), muayede salonu (divan mahalli) ve harem-i hümayun daireleridir (Beşkonaklı, 2010). Lineer düzendeki bu peşi sıra diziliş Dolmabahçe Sarayı'nın özgün bir tasarım özelliğidir (Batur, 1994b). Resmi daire ve harem-i hümayun daireleri iki yana simetrik olarak yerleştirilirken orta kısımdan muayede salonunun anıtsal kitlesi yükseltilmiştir (şekil 2.19) (Batur, 1994b).

Şekil 2. 19. Dolmabahçe Sarayı (Milli Saraylar, 2019)

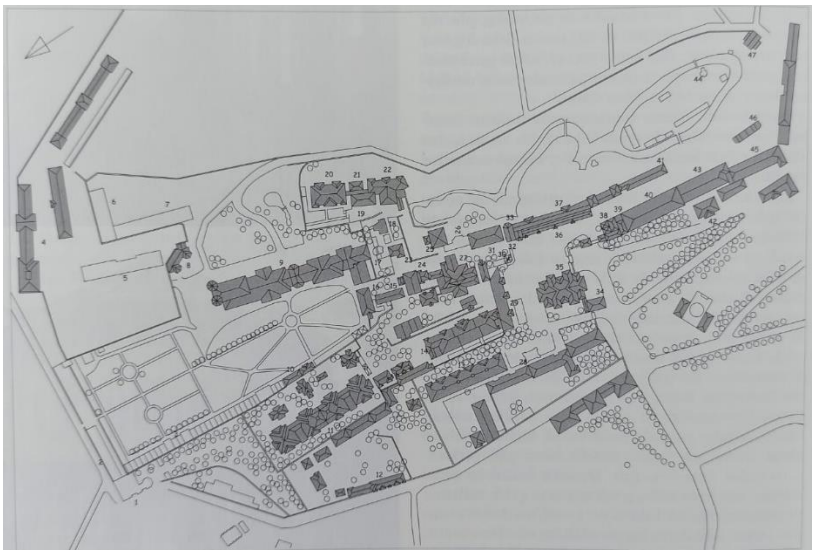
Sarayın kara tarafı yüksek duvarlarla çevrilmiştir (Batur, 1994b). Ana yapıya hizmet eden bağımsız yapılardan bir kısmı duvarla çevrilmiş alanda yer alırken bir kısım yapı ise duvarın dışında bulunmaktadır. Duvarların içinde kalan yapılar, Hazine-i Hassa Dairesi, Mefruşat Dairesi, Camlı Köşk, kuşluk, iç hazine, mutfak, kiler, marangozhane, Veliahd Dairesi, Hareket Köşkleri-Efendiler Daireleri, Gedikli Cariyeler Dairesi, Kızlarağası Dairesi, Musahiban Dairesi, Agavat ve Bendegân Daireleri, Baltacılar Dairesi, hereke dokumahanesi ve matbah-ı amire; duvarların dışında yer alanlar ise saat kulesi, Bezmialem Valide Sultan Camii, hamlahane, saray tiyatrosu, Istabl-ı Amire, saray gazhanesi, kuşhane mutfakları atiyye-i seniyye ambarları ve Akaretler olarak sıralanabilir (Beşkonaklı, 2010). Duvarların dışında Gümüşsuyu ve Maçka eteklerine yerleşen yapıların büyük kısmı gerek gazhane ve İnönü Stadyumu'nun yapımı gerekse diğer imar işleri sürecinde ortadan kaldırılmıştır. Son olarak Maçka eteklerinde bulunan saray bahçesine de otel inşa edilmiştir. Sarayın anıtsal kapılar ile girilen bahçesinin içinde yer alan ana bina ve diğer yapıların tamamı iyi durumda olmakla birlikte Milli Saraylar tarafından korunmaktadır (Batur, 1994b).

Dolmabahçe Sarayı sırasıyla 6 sene Abdülmecid, 15 sene Abdülaziz, üç ay V. Murad tarafından kullanılmıştır. V. Murad'ın ardından tahta çıkan II. Abdülhamit ilk önce Dolmabahçe'de oturmuş sonrasında ise Yıldız Sarayı'na geçmiştir. Padişahın Yıldız Sarayı'nda yaşadığı 30 sene boyunca Dolmabahçe Sarayı bakımsız kalmıştır. V. Mehmed Reşad hükümdar olunca bakımsız kalan Dolmabahçe Sarayı'nı esaslı bir onarımdan geçirdikten sonra saraya yerleşmiştir. Son Osmanlı padişahı VI. Mehmed Vahideddin de Dolmabahçe Sarayı'nda oturmuş ardından Yıldız Sarayı'na yerleşmiştir (Şehsuvaroğlu, 1968). Bu bilgiler ışığında Topkapı Sarayı'ndan sonra bir süre yönetim sarayı olarak

kullanılan Dolmabahçe Sarayı'nın daha sonra bu statüyü dönüşümlü olarak Yıldız Sarayı ile paylaştığı söylenebilir.

Yıldız Sarayı, Osmanlı yönetim saraylarının Dolmabahçe ile birlikte sonuncusudur. Osmanlı saltanatının son yıllarında padişahlara ev sahipliği yapmıştır. Saray, Yıldız Tepesi'nden Beşiktaş'a, oradan Ortaköy'e kadar uzanan bir saha üzerinde yer almakla birlikte arazi üzerinde yayılmış köşk, kasır, yönetim ve koruma binaları ile iç ve dış bahçelerden meydana gelmektedir (şekil 2.20) (Kurtay, 1994).

Yıldız Bahçeleri olan bölgeye ilk kasrı III. Selim zamanında padişahın annesi yaptırmıştır (Şehsuvaroğlu, 1954). Ardından II. Mahmud Beşiktaş Tepesi'nin zirvesine Yıldız ismini verdiği bir köşk inşa ettirmiş ve köşkün etrafında da bir bahçe meydana getirmiştir (Nuri, 1998). Bölgeye ilgi duyan Abdülmecid de kasır ve köşklerin etrafına bahçeler yaptırmakla kalmamış ayrıca birçok bağ ve bahçeyi satın alarak bahçeleri genişletmiştir. Buna ek olarak döneminde annesi tarafından Yıldız Köşkü'nün yanına Kasr-ı Dilkuşa isimli yeni bir bina yaptırılmıştır (Kurtay, 1994). Sonrasında tahta çıkan Abdülaziz Yıldız Kasrı'nı bahar aylarında oturmak için kullanmış ve saltanatı döneminde Yıldız Parkı'nda yeni binalar yaptırmıştır (Şehsuvaroğlu, 1954).

Şekil 2. 20. Yıldız Sarayı'nın yerleşim planı (Kuban, 2016)

Yıldız Sarayı'nın tam teşkilatlı yönetim sarayına dönüşmesi II. Abdülhamid'in 1877'de ikametini buraya taşıması ile olmuştur (Şehsuvaroğlu, 1954). İkametgahı olan Dolmabahçe Sarayı'ndan güvenlik gerekçesiyle ayrılan II. Abdülhamid, o sıra henüz tam

anlamıyla bir saray müştemilatına sahip olmayan Yıldız Sarayı'na taşınmıştır (Kurtay, 1994). Öncelikle Beşiktaş Tepesi'nden Ortaköy'e kadar uzayan araziyi alarak Yıldız Parkı'nı genişletmiştir (Nuri, 1998). Ardından Yıldız Yaylası'ndan Beşiktaş ve Ortaköy'e kadar inen büyük parkı ve saray çevresini yaklaşık 4 metre yüksekliğindeki kalın duvarlar ile çevirtmiştir (Kurtay, 1994).

II. Abdülhamid Yıldız Sarayı'na taşındığında beraberindekileri yerleştirecek daireler henüz yapılmadığından bu kişilerin birçoğu çadırda konaklamak zorunda kalmıştır. Bunun üzerine Abdülhamid inşaata başlamış ve ikametgahını olası bir kuşatmaya karşı koyabilecek biçimde yapabilmek için çaba göstermiştir (Nuri, 1998). Kuban, saray bünyesinde yer alan Abdülaziz'in yaptırdığı Büyük Mabeyn Köşkü ile Abdülmecid döneminde yapılmış Hünkar Kasrı dışında kalan tüm yapıların kırsal bir mimari üslup ile tasarlandığını ve saray karakteri taşımadığını söylemektedir. Ancak buna rağmen iç mimari açısından ele alındığında yer yer saray niteliği taşıyan salon ve hacimlerin varlığından bahsetmiştir (Kuban, 2016).

Saray bünyesinde yer alan binaların büyük kısmı yaklaşık 500.000 metrekarelik arazinin kuzeybatı kısmına toplanmış, alanın geri kalanı ise başta Çırağan Sarayı'nın arkasına denk gelen vadi olmak üzere park olarak bırakılmıştır. Kuzeydeki yerleşim arazinin eğimine uygun düzenlenen art arda ve birbirine yakın diziler biçimindedir. Yapılar birbirleriyle herhangi bir aks veya geometri takip edilmeden ilişkilendirilmiş, yerleşim ve bağlantılarda plansızca gelişen bir yol izlenmiştir. Bu durum arada meydanlarla genişleyen bir sokak dokusu oluşumuna sebep olmuştur. Yıldız Sarayı'nın sahip olduğu bu doku sarayın kendine özgü bir kentsel yerleşme olarak nitelendirilmesine olanak sağlamaktadır (Batur, 1994c). Nitekim Şehsuvaroğlu da II. Abdülhamid'in döneminde Yıldız Sarayı'nın neredeyse sağlam bir şehir olarak kurulduğunu yazmaktadır. Bu dönemde saray bünyesinde tiyatro, müze, kütüphane, eczane, çeşitli atölyeler, gezinti havuzları, parklar ve çeşitli daireler bulunmaktadır. Bu çeşitli daireler arasında Mabeyn Müdürlüğü Dairesi, Başkatip Dairesi, Mabeyinci Beyler Dairesi, Teşrifat Nazırlığı Dairesi, Teftiş Askeri Komisyonu, Maiyeti Seniye Erkanı Harbiyesi, Yaverler Dairesi, İzzet Paşa Dairesi, Derviş Paşa Dairesi, Şakir Paşa Dairesi, Kamphoner Paşa Dairesi, Aleksandr Kara Todori Paşa Dairesi, Mütercim Nişan Efendi Dairesi, Hususî Şifre Dairesi, Mabeyn Mütercimleri Dairesi sayılmaktadır (Şehsuvaroğlu, 1954).

Saray farklı işlevlere sahip yapıların toplandığı üç avlu ile hasbahçe ve dış bahçe (Yıldız Parkı) olmak üzere beş bölümden meydana gelmektedir (Kurtay, 1994). Sarayın esas binaları da bu üç avlu içerisinde bulunmaktadır (Şehsuvaroğlu, 1954). Birinci Avlu'da yer alan yapılar, Set Köşkü, Büyük Mabeyn, Kilar-ı Hümayun, Hazine-i Evrak, Tercüme Dairesi, Başkatip ve Tefrişat Daireleri, Yaverler Dairesi, Agavat Dairesi ve Tahir Paşa Dairesi, Çit Kasrı, hususi kiler, Hünkar mutfağı, silahhane, arabacılar, arabalık binaları, saray kütüphanesi, Güvercinlik Köşkü, Yaveran ve Bendegan Daireleri ile nöbetçi odasıdır. İkinci Avlu, harem bölümü olup bünyesinde Küçük Mabeyn, hususi daire binaları, Pavyon Köşkü, Hünkar Dairesi, saray tiyatrosu, gedikli cariyeler, usta kalfalar daireleri, kızlarağası, musahip ağalar daireleri ile kadınefendiler, hazinedar usta ve cariyeler dairesi bulunmaktadır. Üçüncü Avlu ise şehzade ve sultanların bulunduğu yerdir. Bu kısımda Çukur Saray, Şehzade ve Sultan Köşkleri ile damatlar dairesi yer almaktadır (Kurtay, 1994). Saray kompleksine açılan 5 önemli kapıdan farklı işlevlere sahip olmak kaydıyla Koltuk Kapısı, Saltanat Kapısı ve Harem-Valide Kapısı'nın üçü de Birinci Avlu'ya; harem iç kapısı İkinci Avlu'ya; Mecidiye Kapısı ise dış bahçe olan Yıldız Parkı'na ulaşımı sağlamaktadır (Kurtay, 1994). Sonuç olarak Yıldız Sarayı Osmanlı Devleti'nin son sarayı olmasına rağmen yerleşim düzeni olarak Topkapı Sarayı ile büyük benzerlik göstermektedir (Kurtay, 1994). Yıldız Sarayı'nın bahçe içine yayılmış pavyon sisteminden oluşması Dolmabahçe, Beylerbeyi ve Çırağan'dan sonra tekrar bu sisteme dönülmesi açısından dikkat çekicidir (Kuban, 2016).

2.2.2. Göç Saraylar

Göç kelimesi Türk Dil Kurumu'na göre bireylerin veya toplumların bazı nedenlerle bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitmesi, taşınması veya hicret etmesi anlamına gelmektedir (Türk Dil Kurumu). Osmanlı'da asıl anlamını koruyacak şekilde, padişahın ailesi ile birlikte yazlığa gitmesine 'göç' denilmektedir (İnciciyan, 2018). Göç kelimesi İstanbul bölgesi için kullanıldığında ise şehrin sayfiye bölgesi içinde yer alan köşk, yalı ve kasırlara taşınmak anlamını taşımaktadır. Kavram önceleri padişahların yazlığa gitmeleri için kullanılmış, sonrasında ise halkın sayfiyelere gitmesini de içerek şekilde genişletilmiştir (Yağan, 2018).

Görür'e göre padişahların esas ikametgahı olan Topkapı Sarayı'ndan çıkarak havaların ısıması ile birlikte İstanbul'un farklı noktalarındaki sahilsaray, köşk ve

konaklarda konaklaması geleneği, ‘Göç-i Hümayun’ veye ‘Nakl-i Hümayun’ olarak adlandırılmaktadır (Görür, 2021). Sağdıç ise Osmanlı arşiv belgelerini kaynak alarak yaptığı araştırması sonucunda bu isimlendirmeye farklı bir bakış açısı getirmiştir. Topkapı Sarayı ve Beşiktaş Sahilsarayı arasında yapılan göçlere ait bazı belgelerin ışığında, genellikle yönetim sarayından sahil saraya yapılan göçün ‘Göç-i Hümayun’, sahilsaraydan yönetim sarayına yapılan göçün ise ‘Nakl-i Hümayun’ olarak isimlendirildiğini tespit etmiştir (Sağdıç, 2006). Telci’ye göre ‘göçmek’ yani ‘Göç-i Hümayun’ Osmanlı padişahlarının belirli bir mevsimi geçirmek üzere Edirne’ye veya Topkapı Sarayı’ndan çıkarak çevredeki bahçelere, Anadolu sahillerindeki bahçelere ve sahilsaraylara gitmelerini ifade etmek için kullanılmıştır. Nakl-i Hümayun kelimesinin bazen Göç-i Hümayun ile aynı anlamda kullanıldığını; fakat göç edilen yerden ayrılıp tekrar o mahale dönmenin ‘nakl’ kelimesi ile karşılandığını belirtmiştir (Telci, 1999). Koçu, Boğaziçi veya Haliç’teki bir kasra ya da sahilsarayara beraberinde az kişiyle gidilip ve en fazla bir hafta süreyle kalınırsa bu olayın ‘yarım göç’ olarak adlandırıldığını, mevsimlik olarak gidildiğinde ise ‘Nakli Hümayun’ denildiğini yazmış ve tören eşliğinde gerçekleşen bu olayların ayrı ayrı hazırlıkları olduğunu belirtmiştir (Koçu, 1961c).

Osmanlı Devleti’nde saray hayatı ile ilgili olarak göçmek ifadesine 15. ve 16. yüzyıl kaynaklarında pek rastlanılmamaktadır. İfadenin 17. ve 18. yüzyıllarda kullanılması dolayısıyla bu hayat tarzının 17. yüzyılın ilk yarısında yaşandığı bilgisine dolaylı olarak ulaşılmaktadır (Telci, 1999). 18. yüzyıl boyunca ve özellikle yönteim sarayı olan Dolmabahçe Sarayı yapılıncaya kadar 19. yüzyılda göç saraylar yoğun olarak kullanılmıştır (Sağdıç, 2006)

Göç saraylar padişahların av, dinlenme ve gezi gibi çeşitli amaçlarla mevsimlik olarak kullandıkları saraylardır (Sağdıç, 2006). Yönetim saraylarından farklı bir teşkilatlanmaya sahip göç sarayların bünyesinde devlet işleri için ayrılmış mekânlar ile sembolik olarak önemli mekânlar yer almamaktadır (Sağdıç, 2006). Göç ifadesinin kullanılabilmesi için padişahın beraberinde hareminin ve eşyalarının da bulunması gerekmektedir (Telci, 1999). Göç saraylarda çalışan personel padişahtan önce göç saraya gitmekte ve sarayı kullanıma hazırlamaktadır. Göç döneminin sonunda padişah saraydan ayrılınca da bir sonraki dönemde kullanılmak üzere eşyaların üzerini örterek sarayı kapatmaktadır. Ayrıca mevsimlik olarak kullanılan bu saraylarda daimi bir grup bekçi güvenlik için bırakılmaktadır. Bu kişiler yatılı olarak kalırken diğer işlerdeki görevliler o

dönemde hangi saray yönetim sarayı olarak kullanıyorsa o saraydan gelmekte işleri bittiğinde ise yönetim sarayına geri dönmektedir (Sağdıç, 2006).

Bu bilgilerden anlaşılacağı üzere 'göç' kelimesi bir eylemi anlatmak için kullanılırken 'göç sarayı' kavramı da bu eylemin gerçekleştirildiği mekânı ifade etmektedir. Dolayısıyla göç saray ifadesi göç eyleminin gerçekleştirildiği tüm saray türleri için kullanılabilir. Önemli olan nokta, sarayın göç edilebilecek büyüklükte olmasıdır.

Bu bağlamda göç edebilecek büyüklükte olmaları, padişahların göçle nakledilmesi, mevsimlik olarak kullanılmaları ve işlevleri açısından ele alındığında Tersane Sarayı (Aynalıkavak Sarayı) (Telci, 1999), Üsküdar Sarayı (Kavak Sarayı) (Sarıcaoğlu, 2007b), Karaağaç Sarayı (Eruz, 2008), Beşiktaş Sahilsarayı (Yumrukçağlar, 2010), Çırağan Sarayı (Şehsuvaroğlu, 1954), Beylerbeyi Sarayı (İstavroz Sarayı) (Sarıcaoğlu, 2007b) gibi büyük ölçekli saraylar göç saray özelliği taşımaktadır. Bu yapılara tezin dördüncü bölümünde açıklık getirilecektir.

2.2.3. Biniş Saraylar

Farsça görüşme ve oturma anlamına gelen biniş (Sağdıç, 2006), Osmanlı padişahlarının at veya salatanat kayıkları ile yaptıkları kısa süreli gezintileri tanımlamak için de kullanılmıştır (Özcan, 1992). İki tür biniş bulunmaktadır. Bu binişler padişahın bilinen kıyafetlerle ve biniş takımlarıyla çıktığı 'açık biniş', kendini gizleyen kıyafetlerle gerçekleştirdiği 'tebdil biniş' olarak adlandırılmıştır (Sarıcaoğlu, 2007b).

Günübirlik veya birkaç günlük olabilen biniş gezileri sırasında padişahların sıklıkla tercih ettiği biniş yerlerinde dinlenebilmelerine imkan sağlamak adına 'biniş köşkleri' yapılmıştır (Yağan, 2018). Özcan, benzer amaçla yapılan binalardan bahsederken bu süslü küçük köşkleri 'biniş kasrı' olarak adlandırmıştır. Örneğin II. Mahmud döneminde Davud Paşa Kasrı'nın yanında, III. Selim için Baltalimanı'nda yapılan köşkler ile Abdülmecid için yapılan Beykoz Kasrı bu yapılar arasında sayılabilir (Özcan, 1992).

Biniş sırasında kullanılan kasır veya köşkler padişah tarafından kullanılmaları nedeniyle saray sınıfına dahil edilmiştir. 'Biniş sarayı' ifadesini kullanan Sağdıç, Tersane Sarayı ya da Davudpaşa Sarayı gibi padişahın ordu ve donanmayı izlemek amacıyla

yaptığı günübirlik ziyaret sırasında teftiş için kullandığı sarayların biniş sarayı olarak isimlendirilebileceğini öne sürmektedir (Sağdıç, 2006). Dolayısıyla padişahın görüşmeler ve resmi kabuller için günübirlik kullandığı, konaklamanın yapılmadığı saraylar 'biniş sarayları' olarak nitelendirilmiştir.

İstanbul'da yapılan günübirlik geziler 'Binişi Hümayun' olarak da adlandırılmıştır (Önal, 2015). Pakalın, 'biniş' kelimesinin 'binmek' fiilinden türediğini, 'Hümayun' kelimesinin de padişahlar için kullanılan bir tabir olduğunu yazmış ve 'Biniş-i Hümayun' için padişahların bir yerden bir yere atla gitmeleri anlamına geldiği yönünde açıklama yapmıştır (Pakalın, 1993a). Koçu ise 'biniş' ve 'Biniş-i Hümayun' kavramlarını birlikte ele alarak, padişahların yaz ve bahar mevsimlerinde Haliç ve Boğaziçi bölgelerindeki kasır, hasbahçe veya mesire yerine saltanat kayığı ile günü birlik gidip gelmesi anlamında kullanıldıklarını yazmıştır (Koçu, 1961c). Özellikle 18. yüzyılda, Lale Devri'nde, İstanbul'un Haliç ve Boğaziçi semtleri bir uçtan diğer uca biniş alanlarından oluşan bir görünüm almıştır. Başta Kağıthane olmak üzere, başlıca biniş menzilleri Silahdarağa, Karaağaç, Büyükdere, Beykoz, Tokat Bahçesi ve Alemdağ olarak sıralanabilir (Sakaoğlu, 1994a).

Biniş geleneği son parlak çağını III. Selim ve II. Mahmud dönemlerinde yaşamıştır. Bu dönemde Davudpaşa'da, Yıldız'da, Göksu'da, Dolmabahçe'de, Baltalimanı'nda, Maslak'ta, Zincirlikuyu'da, Kalender'de ve Bebek'te yeni biniş kasırları inşa edilmiş aynı zamanda çevre düzenlemeleri yapılmıştır. Ayrıca İstanbul kültüründe önemli yeri olan bahçeler ve hasbahçeler bakım altına alınmıştır (Sakaoğlu, 1994a). Çok sayıda biniş kasrı olmakla birlikte başlıcaları Alemdağ Kasrı, Mehmed Paşa Kasrı (Artan, 1993a), Ayazağa Kasırları (Batur, 1993), Bahariye Kasrı (Artan, 1993c), Bayıldım Köşkü (Tanman, 1994a), Bebek Kasrı (Artan, 1994b), Büyük Bent Kasrı (Tanman, 1994b), Çiftehavuzlar Kasrı (Tanman, 1994c), Ihlamur Kasrı (Artan, 1994e), Kalender Kasrı (Tanman, 1994e), Nisbetiye Kasrı (Tanman, 1994f), Küçüksu Kasrı (Göksu Kasrı) (Eyice, 2002) ve Fenerbahçe Kasrı (Alkan, 2021) olarak sayılabilir. Bu bölümde kapsamı kısıtlamak amacıyla günümüze ulaşan birkaç örneğe değinilecektir.

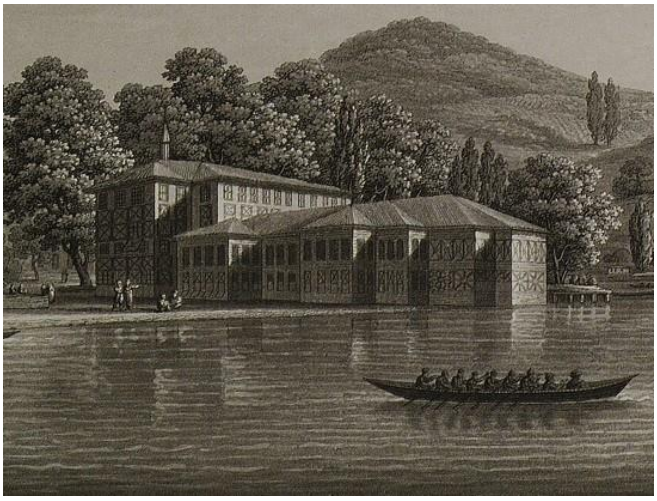
Padişahlara ait Boğaziçi kıyılarında inşa edilen biniş kasırlarından biri Göksu Kasrı'dır (Şehsuvaroğlu, 1954). Göksu Kasrı diğer adıyla Küçüksu Kasrı, Göksu ve Küçüksu Dereleri'nin arasındaki sahada deniz kıyısında yer almaktadır (şekil 2.21).

Bölgede daha öncesinde içerisinde basit ahşap bir köşk veya kasır bulunan bir bahçenin olduğu tahmin edilmektedir (Eyice, 2002).

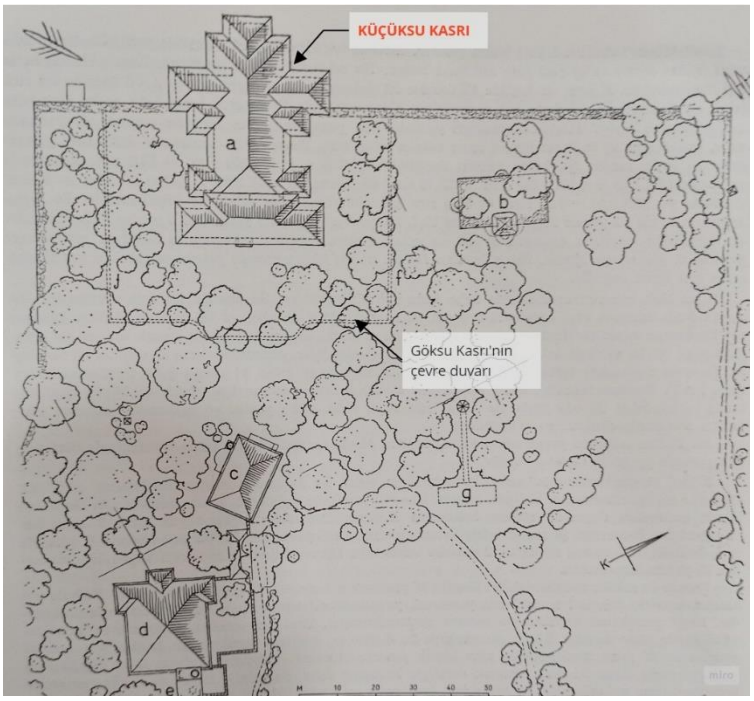

Şekil 2. 21. Küçüksu Kasrı'nın konumu (Google Earth, 2021) (Düzenleme: B. Kurt, 2021)

17. yüzyıldan itibaren çeşitli kaynaklarda Bağ-ı Göksu adıyla anılan bahçe doğal güzelliği dolayısıyla ilk olarak IV. Murad'ın dikkatini çekmiştir. Sonrasında tahta çıkan padişahlar arasından I. Mahmud hasbahçenin deniz kıyısına iki katlı ahşap bir saray yaptırmış ardından bu yapı III. Selim döneminde onarılarak kullanılmıştır. Fakat yapı Abdülmecid döneminde yıktırılmış, yerine bugün halen mevcut olan kagir bina inşa edilmiştir (Yücel & Rifat, 1987). Eldem, yıktırılan yapının Küçüksu Kasrı olduğunu, yerine yapılanın ise Göksu Kasrı olduğunu ileri sürmektedir. Küçüksu Kasrı ve çevresinin 1845 yılındaki durumunu gösterdiği plan çiziminde, 1857'de inşa edilen Göksu Kasrı çevre duvarının yerini belirten Eldem, günümüzde mevcut olmayan Küçüksu Kasrı'nın eldeki belge ve resimlere dayanarak bir restitüsyon çalışmasını yapmıştır (şekil 2.22 – 2.25) (Eldem, 1974).

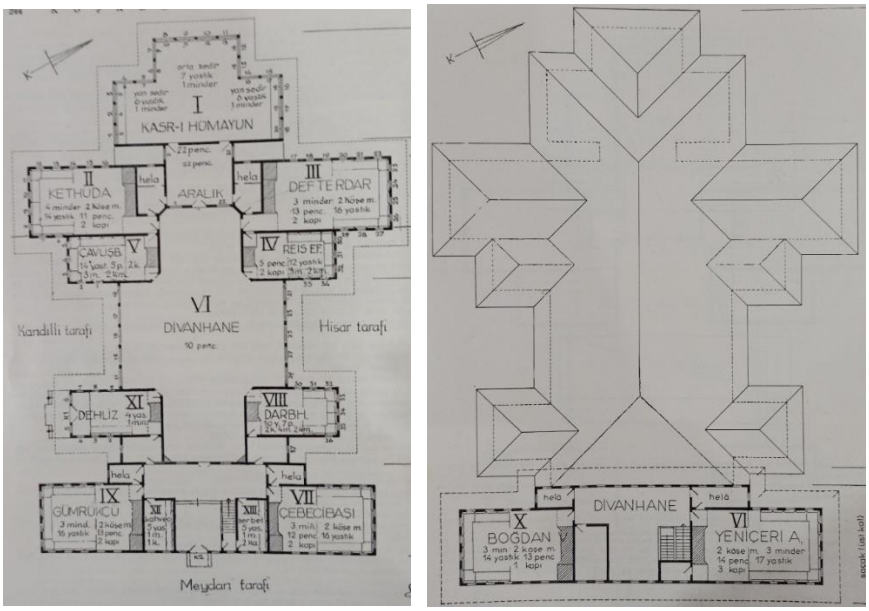

Şekil 2. 22. Charles Pertusier'in yayınladığı eserde Preault'a ait gravür çalışmasında Küçüksu Kasrı (Pertusier, 1817)

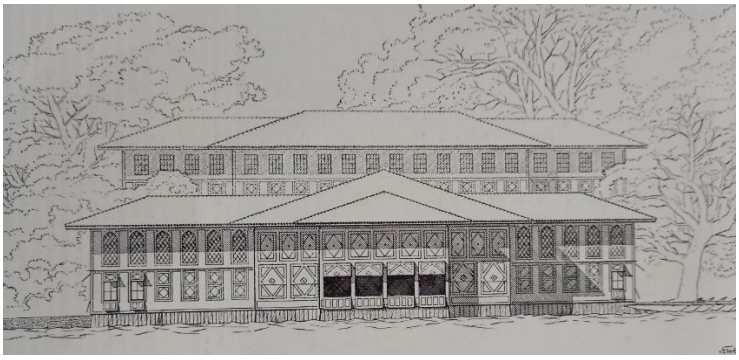

Şekil 2. 23. Küçüksu Kasrı yerleşim planı (Eldem, 1974)

Restitüsyon çalışmasına göre kasır, büyük köşk odası, 9 büyük oda, biri büyük diğeri küçük iki sofa, bir ara sofa, dehlizler, kahveci odası, şerbetçi odası ve helalardan oluşmaktadır (Eldem, 1974).

Şekil 2. 24. Küçüksu Kasrı'nın alt kat ve üst kat restitüsyon planları (Eldem, 1974)

Şekil 2. 25. Küçüksu Kasrı'nın cephe restitüsyonu (Eldem, 1974)

Abdülmecid döneminde yapılan kasrın mimarı Nigoğos Balyan'dır. İki katlı mermer kaplamalı kasır yüksek bir subasman üzerinde yer almaktadır ve genel özellikleri itibariyle değerlendirildiğinde; Abdülmecid döneminin Batılı mimari zevkini barındırdığı görülmektedir (şekil 2.26 - 2.29) (Artan, 1994i). Ayrıca bodrumu da bulunan yapının bu kısmı mutfak, kiler ve hizmetçi odalarına ayrılmıştır (Yücel & Rifat, 1987). Kasır dinleme amacıyla yapıldığından orijinal tasarımında yatak odası ve banyo bulunmamaktayken bazı bölümlerde Cumhuriyet Dönemi'nde yapılan çalışmalar sırasında bu doğrultuda değişklikler ve düzenlemeler yapılmıştır (Milli Saraylar, 2021c).

Şekil 2. 26. Küçüksu Kasrı'nın yerleşim düzeni (Google Earth, 2021) (Düzenleme: B. Kurt, 2021)

Şekil 2. 27. Küçüksu Kasrı'nın deniz cephesi giriş merdiveni (haber7)

Şekil 2. 28. Küçüksu Kasrı'nın iç mekânında yer alan mobilyalar (Milli Saraylar, 2021c)

Şekil 2. 29. Küçüksu Kasrı'nın iç mekânında yer alan şömine ve merdiven (Milli Saraylar, 2021c)

Biniş Kasrı olarak dinlenme ve av için kullanılan yapı Abdülaziz döneminde ve sonrasında çeşitli onarımlar geçirerek günümüze ulaşmayı başarsa da bu sırada eski saraydan kalan farklı işlevlerdeki eklentilerini yitirmiştir (Yücel & Rifat, 1987). 1983 yılında müze olarak hizmete açılan yapı 1992 yılında başlayan 4 yıllık restorasyon sürecinin ardından günümüzdeki görünümüne kavuşmuştur (şekil 2.30) (Milli Saraylar, 2021c).

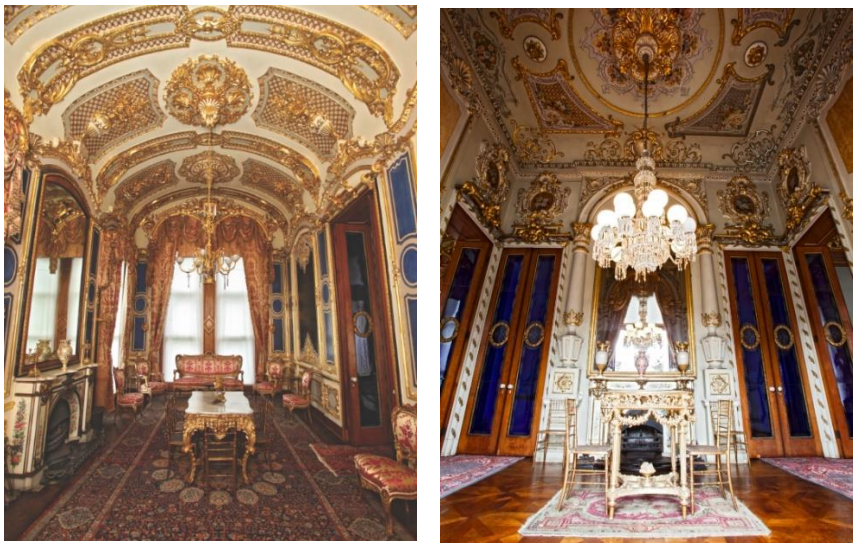

Şekil 2. 30. Küçüksu Kasrı (Vikipedi, 2012)

Ihlamur Kasrı ismiyle bilinen diğer bir kasır Beşiktaş ve Nişantaşı arasındaki vadide yer alan Ihlamur Mesiresi'nde bulunmaktadır. Vadide öncesinde Hacı Hüseyin Bağı isimli bir mesire bulunmaktayken bölge bir zaman sonra miriye geçmiş ve buraya padişahlar için Hacı Hüseyin Köşkü ismiyle anılan bir bağ evi yapılmıştır. Bu yapı I. Abdülhamid, III. Selim ve II. Mahmud tarafından kullanılmıştır. II. Mahmud'un ardından tahta çıkan Abdülmecid bu köşkün yerine iki yeni biniş kasrı ve çeşme inşa ettirmiştir. Mesireye Nüzhetiye adını veren padişah av partileri ve ok talimleri sırasında bu yapıları dinlenme mekânı olarak kullanmıştır (Artan, 1994e). Yapılardan biri törenler için yapılan Merasim Köşkü, diğeri ise sultanın maiyeti ve zaman zaman harem için kullanılan Maiyet Köşkü'dür. Bu yapıların ikisine birden Ihlamur Kasrı denilmektedir (Yücel & Rifat, 1987). Abdülmecid tarafından Niğogos Balyan'a yaptırılan kasırlar dönemin mimarlık anlayışını yansıtmaktadır (Artan, 1994e). Merasim Köşkü, yüksek bir subasman üzerine kesme taştan inşa edilmiş dikdörtgen planlı tek katlı bir yapıdır. Abartılı cephe bezemelerine sahip binanın giriş cephesinde iki kollu merdiven ve balkon bulunmaktadır (şekil 2.31) (Artan, 1994e). İç mekânda Avrupa tarzı mobilya ve döşemeler tercih edilmiş aynı zamanda Osmanlı'nın 19. yüzyıldaki sanat zevkini yansıtacak biçimde motiflere ve kalem işi süslemelere yer verilmiştir (şekil 2.32) (Yücel & Rifat, 1987).

Şekil 2. 31. Ihlamur Kasrı Merasim Köşkü (Vikipedi, 2007)

Şekil 2. 32. Merasim Köşkü'nün iç mekân düzenlemesi (Milli Saraylar, 2021b)

Daha sade bir yapıya sahip olan Maiyet Köşkü, Merasim Köşkü'nün biraz ilerisinde konumlanmıştır. Benzer şekilde giriş cephesinde iki kollu merdiveni olan yapı farklı olarak iki katlıdır (şekil 2.33). Yapı, merdivenin de bulunduğu giriş holüne açılan dört oda biçiminde tasarlanmıştır (Artan, 1994e). Abdülmecid'in ardından tahta çıkan Abdülaziz abisi kadar olmasa da bu çevreye ilgi göstermiş bahçede horoz ve koç döğüşleri ile güreşler yaptırmıştır. Mehmed Reşad bölgeyi dinlenmek amacıyla sık sık kullanmış, döneminde İstanbul'u ziyaret eden Bulgar ve Sırp Kralları burada ağırlanmıştır (Yücel & Rifat, 1987). Günümüzde Merasim Köşkü müze olarak ziyaret edilebilirken Maiyet

Köşkü'nün de bahçesi oturma ve dinlenme yeri olarak kullanılmaktadır (Milli Saraylar, 2021b).

Şekil 2. 33. Ihlamur Kasrı Maiyet Köşkü (Türkiye Kültür Portalı)

BÖLÜM 3

18. YÜZYILDA OSMANLI'DA YAŞANAN GELİŞMELER

3.1. Siyasi Gelişmeler

18. yüzyılın başlangıcında 1703'te Edirne'de tahta çıkan III. Ahmed (1703-1730) ardından İstanbul'a gelmiştir (Aktepe, 1989). Böylelikle uzun yıllar başkentten uzak kalan saray maiyeti başkente kesin dönüş yapmıştır (Hamadeh, 2017).

III. Ahmed döneminin ortalarına kadar geçen süreçte bir yandan Rus, Venedik ve Avusturya ile temaslar yaşanmış; Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın sadrazamlığı sırasında 1718'de imzalanan Pasarofça Antlaşması'yla sükunet sağlanmıştır (Aktepe, 1989). Antlaşmanın ardından başlayan uzun barış dönemi, Haliç ve Boğaziçi başta olmak üzere tutku halinde yetiştirilen laleler nedeniyle sonradan Lale Devri olarak anılmıştır (Özcan, 2003a).

Lale Devri, Avrupa ile siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerin geliştirildiği bir dönem olmuştur (Özcan, 2003a). İzlediği siyaset doğrultusunda Avrupa devletlerinin durumuna hakim olmak isteyen Nevşehirli Damad İbrahim Paşa, Fransa'ya elçi gönderilmesine karar vermiş ve elçi olarak Yirmisekiz Mehmet Çelebi'yi seçmiştir (Altınay, 2020).

III. Ahmed saltanatının son yıllarında İran ve Afganlılar ile olan ilişkilerle ilgilenmiştir. Bu dönemde doğudaki savaşlar, yeni vergiler, asayişsizlik, eşkiyalık, soygunculuk, işssizlik, esnafın içinde bulunduğu zorluklar gibi iktisadi ve sosyal nedenler devleti yöneten kişilere karşı memnuniyetsizlik oluşturmuştur (Aktepe, 1989). Bu ortamda yaşanan 1730 isyanı III. Ahmed'in saltanattan indirilmesiyle sonuçlanmıştır. Patrona Halil İsyanı olarak adlandırılan bu başkaldırı, akademik literatürde genellikle Patrona Halil ve çevresindeki bir grup ile bu gruba destek veren ulemadan/bürokrasiden

bazı şahısların içinde bulundukları koşullara isyan hareketi şeklinde belirtilmektedir. Ancak yeni çalışmalarda, ezilen kalabalıkların kitlesel hareketi yerine terfi basamaklarını çıkmak isteyenlerin başlattığı bürokrasi ve ulema tarafından desteklenen bir yeniçeri isyanı olduğu ifade edilmektedir (Karahasanoğlu, 2008)

Patrona Halil İsyanı sonrasında III. Ahmed'in tahttan indirilmesiyle yerine geçen I. Mahmud (1730-1754) tahta çıktığında ilk zamanlar asilerin isteklerini yerine getirmiş; ancak sonrasında Patrona Halil'i ortadan kaldırarak hakimiyeti sağlamıştır. Ardından dış işler ile ilgilenilmeye başlanmıştır. İran, Rusya ve Avusturya ile yapılan savaşların sonucunda barış antlaşmaları imzalanmış, Osmanlı Devleti ile Avrupa arasında denge kurulmuş ve böylece 1768'e kadar sürecek olan barış dönemi başlamıştır (Özcan, 2003b).

III. Osman (1754-1757), saltanatı süresince başta sadrazam olmak üzere üst dereceli devlet görevlerinde kısa sürelerle değişiklikler yapmıştır. Dış siyasette sakin bir dönem yaşanmıştır. Bu dönemde yapılan tek antlaşma Danimarka ile olan dostluk ve ticaret antlaşmasıdır (Sarıcaoğlu, 2007a).

III. Mustafa (1757-1774), saltanatının ilk dönemlerinde bir problemle karşılaşmadan hüküm sürmüş, fakat sonraki yıllarda Rusya ile yapılan savaşın son yılında oluşan sıkıntılar nedeniyle sağlığı bozulmuş ve bu durum hayatını kaybetmesiyle sonuçlanmıştır (Beydilli, 2020).

I. Abdülhamid (1774-1789) döneminde, başlangıcı III. Mustafa dönemine dayanan Rusya Savaşı sonlandırılmış; ardından iç meseleler ele alınmıştır. Diğer yandan İran ile sınır meseleleri ile alakalı konular nedeniyle çıkan mücadeleler padişahın tahta olduğu süre boyunca devam etmiş; son yıllarında da Ruslar ile tekrar karşı karşıya gelinmiştir. Padişah ıslahat hareketlerine ve ordunun düzeltilmesi konusuna önem vermiştir (Aktepe, 1988).

III. Selim (1789-1807), tahta çıktığında devam etmekte olan Rusya ve Avusturya savaşı sonlandırılmıştır. Rusya ile savaşın sonlanması Nizam-ı Cedid yenilenmesinin başlangıcını oluşturmuştur. Padişah, Avrupa'nın üstünlüğü ve örnek alınması gerekliliğini ifade ederek bu düşüncesini uygulamaya koymuştur. Fakat sonradan kendi eliyle reformlara son vermiştir. 18. yüzyılın sonlarında Fransa ile karşı karşıya gelinmişse de kısa süre sonra barış sağlanmıştır (Beydilli, 2009).

3.2. Mimari Gelişmeler

III. Ahmed tahta çıkıp İstanbul'a döndükten kısa süre sonra başkent yeniden imar edilmeye başlanmıştır. Sonraki bahar döneminde Topkapı Sarayı'ndan ayrılarak yaz aylarını Karaağaç ve Tersane hasbahçelerinde geçirmeyi düşünen padişah, bütün hasbahçelerdeki mevcut durumların değerlendirilmesi için araştırma yapılmasını istemiştir (BOA (MAD) Maliyeden Müdevver Defterler no: 4763; Hamadeh, 2017). Araştırmanın tamamlanmasını takiben bir dizi imparatorluk bahçesinde yenileme çalışmaları yapılmıştır (Artan, 1989).

Lale Devri'nin başlangıcı sayılan tarihlerde, Raşid Tarihi ve Zeyli'nde yer alan 1718/1719 tarihli kayda göre, süregelen seferler ve devlet adamlarının ihmali sonucunda miri bahçeler harap olmuştur. Nevşehirli İbrahim Paşa başkent İstanbul'a gelip miri sarayların harap olduğunu görünce, yakın zamanda Nemçe ve Venedik'ten gelecek olan elçilerin Osmanlı hükümdarlarına ait bu yerleri harap görmelerinin saltanatın itibarını sarsacağını düşünerek sakıncalı bulmuştur. Bunun üzerine Kandilli Sarayı'ndan başlamak üzere miri bahçelerin tamirini buyurmuştur (Özcan vd., 2013b).

Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın başlattığı imar çalışmalarının ardından, yaklaşık on yıl sonra, saray mensupları arasında da yazlık saray, köşk ve kasır inşa faaliyetleri hızla artmıştır. Bu durum, akabinde Osmanlı seçkinlerine ve genel olarak İstanbul halkına yayılmıştır (Artan, 1989).

III. Ahmed döneminde Fransa'ya gönderilen elçi bu süreçte katıldığı geziler sırasında ziyaret ettiği Versailles Sarayı'nı ayrıntılı biçimde anlatmıştır. Ayrıca Trianon ve Marly Sarayları da gezdiği ve anlattığı yerler arasında bulunmaktadır. Farklı bir kültür ile karşılaştığının bilincinde olan Yirmisekiz Mehmed Çelebi saray, bahçe, havuz ve çeşmelere hayranlık duymuş ve tüm gördüklerini kendi üslubuyla anlatmıştır. Hatta sadece gözlemlemekle kalmamış, saray ve bahçelerin resimlerini ve planlarını da yanına almıştır (Arıkan, 2013). Elçinin yazdıkları III. Ahmed ve Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın dikkatini Paris'teki saray, köşk ve bahçelerin üzerine çekmiştir (Cezar, 1971). Yirmisekiz Mehmed Çelebi'nin Paris'ten döndükten sonra sunduğu Sefaretname'nin etkisinde kalan Damad Nevşehirli İbrahim Paşa, zevk ve eğlence amacıyla imar işiyle uğraştığından Fransa'dan getirilen saray ve bahçe planlarına uygun olarak İstanbul'un çeşitli mesire alanlarında inşaat yaptırmaya başlamıştır (Aktepe, 1993). Bu inşa

faaliyetleri İran seferi hazırlıkları ve 1730'da Patrona Halil İsyanı'nda çıkan olaylar nedeniyle duraksamaya uğramıştır. İsyan sırasında seçkin yönetici sınıfın saraylarında tahribat ve yağma meydana gelmiştir (Hamadeh, 2017).

I. Mahmud döneminde, 1733-34'te yapım tutkusu aynı şevkle hatta daha gösterişli bir şekilde kaldığı yerden devam ettirilmiştir. Önceki döneme benzer şekilde padişah ve maiyeti ile sadrazam, Valide Sultan ve rütbeli asker tarafından sur dışı hasbahçelerin yapımı sürdürülmüştür (Hamadeh, 2017).

III. Osman döneminde ise depremler, sel, şiddetli soğuklar ve yangınlar yaşanmış; dört büyük yangında ağır tahribatlar meydana gelmiştir. Son iki yangında İstanbul'un üçte ikisi enkaza dönmüştür. Buna karşın kısa süreli saltanatı sırasında bir çok hayır eseri ve buna bağlı vakfiyeler yaptırmıştır (Sarıcaoğlu, 2007a).

III. Mustafa döneminde, büyük bir yıkıma neden olan deprem felaketi yaşanmıştır. Biraz da bu durumdan kaynaklanan bir zorunlulukla beraber geniş imar faaliyetlerinde bulunulmuştur (Beydilli, 2020).

I. Abdülhamid döneminde, çoğunluğu İstanbul'da olmak üzere pek çok mimari eser yapılmıştır. Bunlar arasında imarethane, cami, hamam, çeşmeler, sıbyan mektebleri, dükkanlar, medrese ve kütüphane sayılabilir (Aktepe, 1988).

III. Selim ise daha çok askeri işleve sahip yapılar inşa ettirmiştir. Bazı mevlevihaneleri onarımdan geçirtmiş, çeşmeler yaptırmış; Üsküdar ile Harem İskelesi arasında Selimiye isimli bir semt kurmuştur. Bölgeye büyük bir kışla, cami, tekke, hamam, iş yeri ve zabit evleri inşa ettirmiştir (Beydilli, 2009).

III. Ahmed'in İstanbul'a dönüşünü takip eden 105 yıl içerisinde yoğunlukla Boğaz ve kısmen Haliç'te olmak üzere 300'ü aşkın saray ve görkemli yalı inşa edilmiştir. Hamadeh'e göre büyük bir şevk ve masrafla benzersiz hızda gerçekleştirilen bu yapım faaliyetleri şehrin fethini takip eden yılları hatırlatmaktadır. Bu durum aynı zamanda maiyetin Osmanlı başkentine geri dönüşünün parlak bir biçimde ilan edilmesini sağlamıştır (Hamadeh, 2017).

BÖLÜM 4

İSTANBUL SAYFİYE SARAYLARI

4.1. Sayfiye Kavramı

Türk Dil Kurumu'na göre 'sayfiye' kelimesi Arapça kökenli olmakla birlikte 'yazlık, yazlık ev' ve 'şehre yakın kır kesimi' anlamına gelmektedir (Türk Dil Kurumu). Osmanlıca Türkçe sözlükte ise 'sayf' kelimesi 'yaz mevsimi', 'sayfi' kelimesi 'yaza ait, yazla ilgili, 'sayfiyye' kelimesi ise 'yazlık, yazlık ev' olarak çevrilmiştir (Devellioğlu, 2013). Özön tarafından yazılan sözlükte de 'sayf' kelimesi benzer şekilde 'yaz' kelimesine karşılık gelmektedir. Ancak farklı olarak 'sayfi' ve 'sayfiyye' kelimeleri birlikte ele alınmış, 'yaza ait, yazla ilgili' anlamına geldikleri yönünde ortak açıklama yapılmıştır (Özön, 1988). Sakaoğlu'nun kavramları ele aldığı Osmanlı Tarihi Sözlüğü'nde 'sayfiye' kelimesinin büyük şehirlerde yaz mevsimini geçirmek için taşınılan semtler anlamına geldiği açıklanmış ve bu semtlerin İstanbul kapsamında Boğaziçi, Kadıköy ve Adalar olduğu yazılmıştır. Ayrıca bu bölgelerde yer alan köşk ve evlere de 'sayfiye' veya 'yazlık' denildiğini belirtmiştir (Sakaoğlu, 2017). Bu çalışmada sayfiye kavramı, Türk Dil Kurumu'nun tanımı dikkate alınarak hem 'yazlık' hem de 'şehre yakın kır kesimi' anlamında kullanılmıştır.

4.2. Sayfiye Yaşamı

Sayfiyeye gitme alışkanlığı yüzyıllardan beri dünyanın çeşitli bölgelerindeki toplumlar ve kültürler tarafından sürdürülmektedir. Bu gelenek Türk kültürünün hakim olduğu şehirlerde de görülmektedir. Ancak söz konusu İstanbul olduğunda gerek Osmanlı'nın başkenti olması gerek sosyolojik, toplumsal ve coğrafi özellikleri nedeniyle diğer şehirlerden farklılık göstermesi bu şehre özgü bir sayfiye olgusunun ortaya

çıkmasında etken olmuştur. Özellikle 18. yüzyılın ortasından 20. yüzyılın sonuna kadar geçen süreçte şehrin sayfiye bölgelerinde özel bir mimari, özel bir kentsel yapı ve toplumsal bir kültür ortaya çıkmıştır (Yağan, 2018).

Padişahlar İstanbul'da ikamet etmeye başladıktan sonra her yıl ilkbaharın ortalarından itibaren yönetim sarayı olan Topkapı Sarayı'ndan yazlık saraylara göç etmeye başlamışlardır (Yumrukçağlar, 2010). 16. yüzyılın sonlarında, padişahların yazlık yaşamları Topkapı kıyı saraylarından Boğaziçi ve çevre kasırlara kaymaya başlamıştır. Küçük köylerden oluşan bölgede, av koruları ve az sayıda köşk bulunmaktayken bu tarihten sonra saray ve kasırlar yapılmaya başlanmıştır (Yağan, 2018). Nitekim İnciciyan da Kanuni Sultan Süleyman döneminde Boğaziçi'nde çok sayıda yazlık ve dinlenme konutu yapıldığından bahsetmektedir (İnciciyan, 2018). Buna karşın Yağan, 18. yüzyılın ilk yarısından önce İstanbul'da gerek saray çevresinin gerekse halkın sayfiyeye gitme alışkanlığından söz etmenin doğru olmadığını; ancak Lale Devri olarak anılan dönemde Osmanlı kültüründe yaşanan değişimlere bağlı olarak saray çevresinde sayfiye kültürünün hızla yaygınlaşmaya başladığını belirtmektedir (Yağan, 2018). Yağan'ın görüşünü destekler nitelikte Görür de havaların sıcak olduğu dönemde yapılan mekân değiştirme geleneğinin özellikle 18. yüzyılda hükümdarlık yapan padişahlar arasında yaygınlaştığından söz etmektedir (Görür, 2021). Sayfiye hayatına düşkünlüğü ile ön plana çıkan IV. Mehmed'in ardından, 18. yüzyılın başlarında, oğulları II. Mustafa ve III. Ahmed'in ard arda tahta çıkması bu durumun sebeplerinden biri olarak ifade edilmektedir. Nitekim III. Ahmed'in bahçe sevgisi ve eğlence alışkanlığını Edirne'den İstanbul'a taşıması Lale Devri olarak anılan dönemin başlamasında da rol oynamıştır (Aslanoğlu Evyapan, 1972). Bu dönemde Damad İbrahim Paşa, yalnızca kasırların inşaatı ve mesireler ile ilgilenmemiş aynı zamanda daha önceden az da olsa yapılan Çırağan şenliklerini arttırarak, bu eğlenceleri dönemin özelliği haline getirmiştir. Köşklerde ve yalılarda düzenlenen bu eğlencelere 'Çırağan Eğlenceleri' veya 'Helva Sohbetleri' gibi isimler verilmiştir (Yağan, 2018). Uzunçarşılı, 'Helva Sohbetleri'nin kış gecelerinde, 'Lale Eğlenceleri'nin ise yaz gecelerinde yapıldığından bahsetmektedir (Uzunçarşılı, 1988). Bu eğlence devrinin, 1719 yılı nisan ayında, Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın Kağıthane'de III. Ahmed'e verdiği ziyafet ile başladığı söylenmektedir. Bir sonraki yıl nisan ayında ise Nevşehirli Damad İbrahim Paşa Beşiktaş'taki sarayında verdiği yemekte III. Ahmed'i ailesiyle birlikte ağırlamıştır. Bu ziyafet de tarihte bilinen ilk 'Lalezar

Seyranlığı' ve 'Çırağan Eğlencesi' olarak yer almıştır (Yağan, 2018). Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın sahilsarayında sık sık gerçekleştirilen çırağan eğlenceleri (Sakaoğlu, 1994b) yanı sıra 1721 yılı mart ayından itibaren, on gün boyunca devam eden lale eğlenceleri de düzenlenmiştir (Yağan, 2018). III. Ahmed de her bahar mevsiminde lale zamanı geldiğinde şehzadelerini ve haremini de yanına alarak Beşiktaş'ta bulunan Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın sarayına gitmiştir. Bu eğlence yerlerinin mevsime ve rağbete göre değişkenlik gösterdiği; en ünlüsünün de Kağıthane'deki Sadabad olduğu belirtilmektedir. Sadabad dışında Şerefabad, Bag-ı Ferah, Emnabad, Hüsrevabad, Neşatabad, Hümayunabad, Ferahabad, Kasr-ı Süreyya, Vezirbahçesi gibi kasırlar ile Tersane ve Çırağan bahçelerinde lale eğlenceleri ve küme faslı alemleri yapılmıştır. Yapılan bu meclislere dönemin şairleri ve yazarları da katılmıştır (Uzunçarşılı, 1988). Şair ve yazarların ifadelerine dayanılarak, çırağan alemlerinin mehtapsız gecelerde yapıldığı; gündüz yapılan bahçe köşkü, havuz başı, lalezar ve çemenzar gibi eğlencelerin devamı olduğu (Sakaoğlu, 1994b); bahçelerin kaplumbağaların üzerine veya çiçeklerin arasında yerleştirilmiş fanuslu kandillerle aydınlatıldığı bildirilmektedir (Yağan, 2018). Ayrıca bu meclislerde gazelhanlar, sazendeler, hanendeler ve ozanlar da bulunmuştur. Mehtaplı gecelerde 'serv-i simin' olarak anılan ay ışığının sudaki yansımasının Haliç ve Boğaziçi'nden seyredilmesi tercih edilirken bu sazlı sözlü alem yalı sofalarında veya sandallarda devam etmiştir (Sakaoğlu, 1994b).

4.3. İstanbul Sayfiye Sarayları

Bu çalışmada Türk Dil Kurumu'nun sayfiye tanımından hareketle, tez konusu olan sayfiye sarayları padişahların yönetim saraylarından çıkıp günlük veya mevsimlik kullandıkları saraylar anlamında ele alınmıştır.

Literatür taraması sonucunda, 1117 tarihli arşiv belgesinden de yararlanılarak III. Ahmed dönemi için tespit edilebilen sayfiye saray listesi şu şekildedir: Arşiv belgesinde 'Hadika-i Hassa' olarak bahsedilen yerler; Karaağaç Bahçesi, Beşiktaş Yalısı, Karabali Bahçesi, Hasan Halife Yalısı, Fenerbahçesi, Üsküdar Bahçesi, Üsküdar'da Ayazma Bahçesi, İstavroz Bahçesi, Beylerbeyi Bahçesi, Kuleli Bahçesi, Kandilli Bahçesi, Beykoz'da Tokat Bahçesi, Davud Paşa Sarayı, Vidus Bahçesi, Üsküdar Çelebi Bahçesi, Florine Bahçe, Çatalça Sarayı, Yapağcı Sarayı'dır. Bunların dışında Tersane Sarayı,

Sadabad, Emnabad, Hümayunabad, Neşatabad, Ferahabad, Şerefabad, Asafabad, Gülşenabad, Mihrabad, Feyzabad, Şevkabad ve Kalenderabad sayılabilir.

Çalışma, Haliç ve Boğaziçi kıyıları ile sınırlandırıldığından arşiv belgesinde yer alan bazı örnekler kapsam dışında tutulmuştur. Bunlar; Fenerbahçe (Kadıköy), Davudpaşa Sarayı (Davudpaşa) (Eyice, 1994), Vidus Bahçesi (Bakırköy) (Erdoğan, 1958), Florine Bahçe (Florya) (Atasoy, 2015), Çatalca Sarayı ve Yapağıcı Sarayı'dır (Silivri) (Güldüren, 2017). Ayrıca Kuleli Bahçesi (Kuleli) (Erdoğan, 1958) ise İnciciyan'ın (İnciciyan, 2018) anlatımına göre, burada bulunan saraydan kalan taşların Nevşehirli Damad İbrahim Paşa tarafından Kağıthane'de kullanılmak üzere taşındığı bilgisinden yola çıkılarak ele alınmamıştır. Üsküdar Çelebi Bahçesi'ne dair yapılan literatür araştırmasında bir bilgiye rastlanamazken; Ayazma Bahçesi de Şerafabad'ın arkasında yer aldığından kapsam dışı tutulmuştur. Bunların dışında çalışma kapsamında arşiv belgesinde adı geçen Karabali Bahçesi'ne Beşiktaş Sarayı başlığında, Hasan Halife Yalısı'na Hümayunabad başlığında değinilmiş; Kandilli Bahçesi de Nevabad başlığında ele alınmıştır.

4.3.1. Haliç Sarayları

Haliç ve Kağıthane bölgesi yönetim sarayı olan Topkapı Sarayı'na yakınlığı nedeniyle padişah ve saray çevresinin kullandığı ilk mesire yeri olmuştur. 16. yüzyılda Kanuni Sultan Süleyman'ın avlanmak ve dinlenmek amacıyla Kağıthane'yi tercih etmesiyle bölge hasbahçeler arasına girmiştir. Bu dönemden itibaren mesire alanı olan Kağıthane, Lale Devri'nde dönemin faaliyetlerinin odak noktası ve eğlence yeri olmuştur (Yağan, 2018).

4.3.1.1. Tersane Sarayı /Aynalıkavak Sarayı

Tersane Sarayı, Topkapı, Üsküdar ve Beşiktaş saraylarının ardından İstanbul'da inşa edilen dördüncü büyük saraydır (Artan, 1993b). Konum itibariyle Kasımpaşa ve Hasköy arasında, Haliç kıyısında yer alan saray bu özelliğinden dolayı sahilsaray olarak da anılmaktadır (şekil 4.1) (Eyice, 1991b).

Şekil 4. 1. Tersane Sarayı'nın konumu (Google Earth, 2021) (Düzenleme: B. Kurt, 2021

Sarayın gelişiminde, deniz yoluyla güvenli ve kolay bir şekilde Topkapı Sarayı'na ulaşma imkanına sahip olması büyük rol oynamıştır (şekil 4.2). Bu özelliği sayesinde padişahlar tarafından tercih edilen bir dinlenme mekânı olmuştur (Alarslan, 1999). İnciciyan, Tersane Sarayı'na daha çok ilkbaharın sonlarına doğru gidildiğini yazmıştır (İnciciyan, 2018). Saray günümüze özgün haliyle ulaşamamış; saraydan geriye yalnızca 19. yüzyılda yenilenen Aynalıkavak Kasrı kalmıştır (Alarslan, 1999).

Şekil 4. 2. Tersane Sarayı ile Topkapı Sarayı arasında deniz yolu ulaşımı (Google Earth, 2021) (Düzenleme: B. Kurt, 2021)

Mimari açıdan bakıldığında, sarayın 1613 yılından önceki durumuna ışık tutan bir belge bulunmamaktadır. Sonraki dönemlere ait belgelerde ise genellikle kısmi onarımlar ele alınmıştır (Artan, 1993b). Bu bilgi eksikliği nedeniyle sarayın 19. yüzyıla kadar olan süreçteki yerleşimini bütünsel olarak ortaya koymak mümkün olamamaktadır.

Sarayın tamamının kapladığı alanın 15.000 kare arşın (yaklaşık 10.000 m²) olduğu; arka kısmında yer alan bahçesinin de 9000 kare arşın (yaklaşık 6000 m²) alana sahip olup setler halinde yükseldiği belirtilmektedir (Şehsuvaroğlu, 1956).

Sarayın tarihsel gelişim süreci ele alındığında, bölgeye duyulan ilginin Fatih Sultan Mehmed döneminde ortaya çıktığı söylenebilir. İstanbul fethedildiğinde büyük bir koruluk olan Okmeydanı yamaçlarını Fatih Sultan Mehmed'in çok sevdiği ve zaman zaman bölgeye otağ kurduğu, yamacın yukarı kısımlarına ok atmaya çıktığı belirtilmektedir (Şehsuvaroğlu, 1956). Haliç kıyısından Okmeydanı'na uzanarak Kasımpaşa sırtlarını kaplayan koru Fatih Sultan Mehmed'ten sonra gelen padişahların da ilgisini çekmiş ve Kasımpaşa'da Osmanlı İmparatorluk Tersanesi'nin kurulmasının ardından 'Tersane Hasbahçesi' ismini almıştır. Tersane Hasbahçesi farklı dönemlerde inşa edilen çeşitli köşk, kasır ve bunların eklentileriyle birlikte bir yapı grubu halini

almıştır. Haliç kıyısında oluşan bu yapı grubu Tersane Sarayı olarak isimlendirilmiştir (Yücel & Rifat, 1987).

Tersane Bahçesi'ne ilk kasrın hangi dönemde yapıldığı kesin olarak bilinmemektedir (Artan, 1993b). Evliya Çelebi, Fatih Sultan Mehmed dönemindeki birtakım yapılaşmadan bahsetmiştir (Artan, 1993b; Eyice, 1991b; Sözen, 1990). Buna göre bölgede bu dönemde çeşitli avlular, köşkler, odalar, sofalar, hamam, havuz ve şadırvan yapılmıştır (Çelebi, 1976a). Çelebi'nin verdiği bu bilgilere karşın araştırmacılar tarafından Fatih Sultan Mehmed döneminde bahçede bir kasrın yapılıp yapılmadığı kesin olarak açıklığa kavuşturulamamıştır (Eyice, 1991b).

Bölgede yapımı belgelenen en eski kasır I. Ahmed döneminde inşa edilmiştir (Eyice, 1991b). Bu nedenle Tersane Sarayı'nın asıl kurucusunun I. Ahmed olduğu söylenmektedir. Nitekim padişah Edirne'deyken bahçeye bir kasır yapılmasını emretmiş; böylece 1613 yılında sarayın ilk yapıları inşa edilmeye başlanmıştır (Şehsuvaroğlu, 1956). Ayrıca 1614 yılında İstanbul'a döner dönmez sarayı ziyaret eden padişah kasrın yanına bir de çiçek bahçesi yaptırmıştır (Artan, 1993b). Ancak sarayın ilk yapılan binaları tüm saray halkını ağırlamak için yetersiz olduğundan bahar mevsimlerinde I. Ahmed'in saraya yarım göçle naklettiği bilinmektedir (Şehsuvaroğlu, 1956). Bu nedenle padişahın beraberindeki kişilerin bir kısmı Haliç'in daha iç kısımlarında yer alan Karaağaç Kasrı ile yanındaki Yusuf Efendi Bahçesi'nde kalmıştır (Eyice, 1991b). I. Ahmed'in kendinden sonra tahta çıkan oğulları ve torunu da (II. Osman, IV. Murad, İbrahim ve IV. Mehmed) Tersane Sarayı'na ilgi göstermiş; yaptırdıkları eklerle saray genişletilmiştir (Şehsuvaroğlu, 1960).

IV. Murad döneminde, başta İstanbul olmak üzere 2 yıl boyunca Osmanlı şehirlerini ziyaret eden Du Loir, limanın kıyısında padişahın güzel vakit geçirmek amacıyla bir ev yaptırdığını ve bu eve 'Ayne Seray' yani 'Aynaların Sarayı' denildiğini yazmıştır. Sarayın duvarlarının aynanın camı gibi göründüğünü aktaran Loir, duvarlarının çok büyük olmadığını, bahçesinde de tepenin eteklerinde yer alan çam ve serviden başka ağaç olmadığını eklemiştir (Daş, 2021).

Sultan İbrahim döneminde sarayın, harem ile diğer hizmetlilere ait odalar, hamam, mutfak, ahır gibi yapı grubundan oluştuğu bilinmektedir (Alarslan, 1999). Ancak Naima tarihinde yer alan bir kayda göre, 1647 yılında Tersane Bahçesi'ne yapılan göç sırasında

bahçenin deniz tarafında yer alan harem duvarları yıkılmıştır. Ardından o taraftan kayık geçmesine yasak getirilmiştir (Danışman, 1968). Böylelikle zamanını çoğunlukla haremde geçiren İbrahim sayesinde deniz görmeyen haremin yüzü denize açılmıştır. Ancak kayıklar için koyulan yasağın halka zarar verdiği anlaşıldığından kısa bir süre sonra yasak kaldırılmıştır (Artan, 1993b).

17. yüzyıl süresince çeşitli padişahlar tarafından kullanılan yapı grubu IV. Mehmed döneminde çıkan yangında büyük hasar görmüştür (Sözen, 1990). Sarayın harem bölümünde çıkan yangın kısa sürede burayı sardıktan sonra padişah kasrına atlamıştır (Eyice, 1991b). Bunun üzerine padişah derhal saray ve köşklerin onarılmasını emretmiştir (Eyice, 1991b; Sözen, 1990). Böylece IV. Mehmed döneminde saray yeniden yaptırılmıştır (Şehsuvaroğlu, 1956). Sarayı ilk kez betimleyen minyatüre de bu dönemde rastlanmaktadır (şekil 4.3).

1685 tarihli minyatür, sarayın 17. yüzyıldaki durumu hakkında bilgi vermektedir. Minyatürde Tersane Hasbaçesi ve sarayın bir bölümü çevre düzenlemesiyle birlikte ele alınmıştır. Fakat esas olarak padişahın saraya geldiğinde zaman geçirdiği, düzenlenen tören ve şenlikleri seyrettiği veya gelen misafirleri kabul ettiği Has Oda Kasrı olarak isimlendirilen daire-i hümayun ve çevresi resmedilmiştir. Buna rağmen resmin geri planında işlenmiş mimari öğeler hasbahçe içindeki yapılaşma hakkında da fikir vermektedir. Geniş bir alana yayılmış halde bulunan yapılar birbirinden bağımsız olarak deniz kenarına kadar inmektedir. Ayrıca bölgenin eğimli olması yapıların deniz tarafından bakıldığında net olarak görünmesini sağlamaktadır. Resmin orta kısmında yoğun bir ağaç topluluğu bulunmaktadır. Resmin sağ tarafından başlayarak ağaç topluluğunun arkasından devam eden bir duvar görülmekte ve bu duvarın hem sarayı hemde hasbahçeyi çevrelediği düşünülmektedir. Resmin ön kısmında, sağ tarafta bir kayık görülmektedir. Bu kayığın Tersane Sarayı ile Topkapı Sarayı arasında ulaşımı sağlayan saltanat kayığı olduğu düşünülmektedir. Resimde, arka kısımda yer verilen tepede de Okmeydanı, Okçular Tekkesi ve açık olan namazgahın minberi gösterilmiştir. Minyatürde resmedilen sahneden sarayın tersane tarafındaki yapılaşması hakkında bilgi edinilirken Hasköy kanadı hakkında bir yorum yapılamamaktadır (Alarslan, 1999). 1685 tarihli bu minyatürde yer alan yapıların IV. Mehmed döneminde büyük bir yangın geçiren sarayın yangından sonraki halini gösterecek şekilde çizilmiş olma olasılığı bulunmaktadır (Yum, 1998).

Minyatürden elde edilen veriler doğrultusunda, Has Oda Kasrı'nın denize doğru üç çıkması olan, üzeri fenerli bir kubbeyle örtülü, etrafı kafeslerle çevrili bir yapı olduğu anlaşılmaktadır. Kasrın sağ tarafında saltanat kayıklarının bağlı olduğu bir iskele bulunmaktadır. Ancak hasbahçe içerisinde yer alan yapılar hakkında kesin bilgi ortaya konulması mümkün gözükmemektedir. Minyatüre bakılarak yapılacak en önemli çıkarım, sarayın 1685 yılı ve kısa süre öncesinde kompleks bir sahilsaraya dönüşmüş olduğudur (Alarslan, 1999).

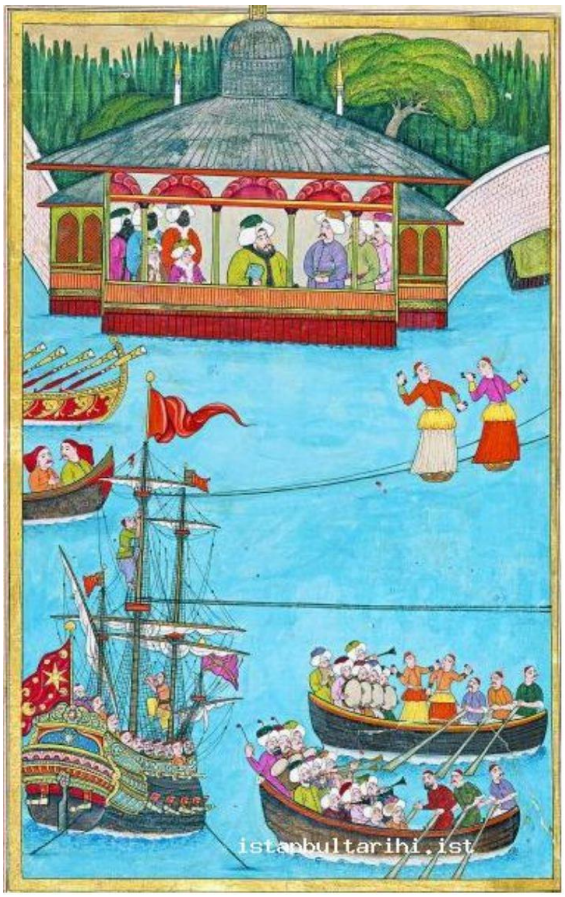
Şekil 4. 3.Gazneli Mahmud Mecmuası'nda yer alan minyatür (Eyice, 1991b)

18. yüzyıla gelindiğinde, III. Ahmed'in Haliç ve Kağıthane bölgesini sevmesi Tersane Sarayı'nın bakımlı tutulmasında rol oynamıştır (Eyice, 1991b). Padişahın denizden korktuğu için Boğaz yerine Kağıthane ve Tersane Sarayı'nı tercih ettiği belirtilmektedir (İnciciyan, 2018). Haliç'e olan ilgi, Kağıthane'deki köşk ve kasırlara odaklanırken Tersane Sarayı o güne kadarki konumunu korumaya devam etmiş, aynı zamanda en hareketli zamanlarını da bu dönemde yaşamıştır (Alarslan, 1999).

Tersane Sarayı'nın Aynalıkavak ismini alması da iddialara göre III. Ahmed dönemine rastlamaktadır. Bazı kayıtlara göre, III. Ahmed 1715'te Venedikliler tarafından hediye edilen büyük Venedik aynalarını Tersane Sarayı'nın çeşitli dairelerine yerleştirmiştir. Bu büyük aynaların kavak gibi uzun olmasından dolayı 'Aynaları kavak

saray' benzetmesi yapılarak kullanılan tabir zamanla tüm sarayın Aynalıkavak olarak anılmasına yol açmıştır (Şehsuvaroğlu, 1956).

III. Ahmed döneminde bir yandan harap durumda olan eski saray binaları onarılmaya çalışılmış, diğer yandan da saraya yeni bir Hasbahçe Köşkü inşa edilmiştir. Zaman zaman Tersane Sarayı'nda kalan III. Ahmed, Okmeydanı'nda düzenlediği sünnet şöleni sırasında da haremiyle birlikte sarayda konaklamıştır (Şehsuvaroğlu, 1956). Tarihe geçen bu şenlik otuz gün sürerken düğün süresince saray gece gündüz düzenlenen eğlencelere ev sahipliği yapmıştır (Artan, 1993b). Yapılan bu şenlikler sarayda deniz kenarında yer alan divanhaneli daire-i hümayundan izlenmiştir (Alarslan, 1999). III. Ahmed döneminde yapılan sünnet düğünü Vehbi tarafından Surname-i Vehbi isimli manzum eserde anlatılmıştır. Eserin minyatürlerinde de o süreçte Tersane Sarayı'nda kalan padişaha çok kez yer verilmiştir (Artan, 1993b). Levni tarafından resmedilen bu minyatürlerde saraya ve Has Oda Kasrı'na ait görüntülere rastlanmaktadır (Alarslan, 1999). 18. yüzyıla ait bu resimlerde III. Ahmed kısmen su üzerinde yer alan geniş saçaklı, kafesli bir köşkte Haliç'teki şenlikleri izlerken resmedilmiştir (şekil 4.4) (Eyice, 1998). Minyatürde görülen Haliç'teki gösterilerin izlendiği Has Oda Kasrı, diğer bir deyişle Kafesli Köşk olarak adlandırılan yapı, düğünün yapıldığı 1719 yılındaki görüntüsüyle karşımıza çıkmaktadır (Alarslan, 1999).

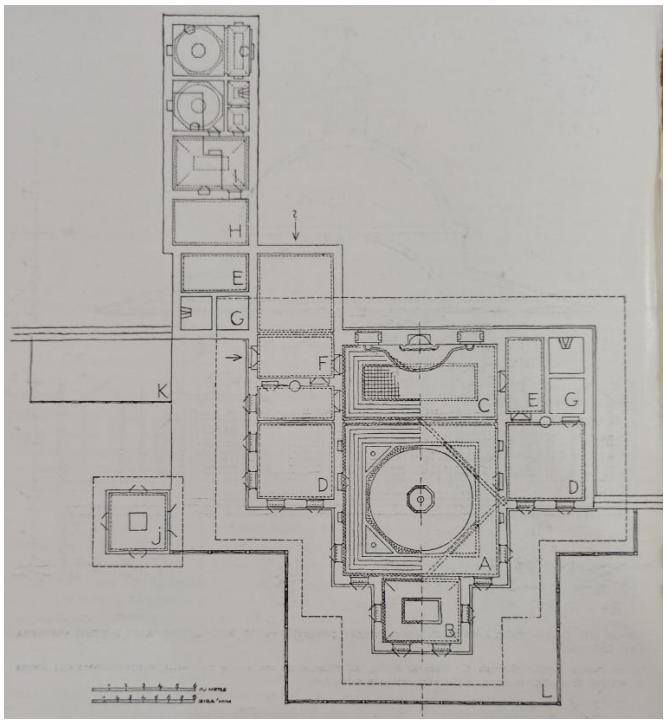

Şekil 4. 4. Surname-i Vehbi de yer alan ve Has Oda Kasrı'nı gösteren minyatür (Tanındı, 2015)

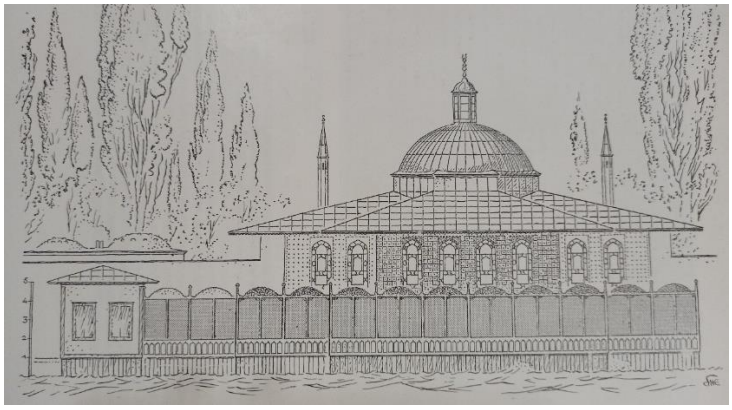
Saraya bağlı birimlerin iç mekânları hakkında bilgi veren tek çizim ise Loos'un çalışmalarıdır (Alarslan, 1999). Bir mühendis olan Cornelius Loos tarafından Has Oda Kasrı'nın iç mekânını gösteren 1710 tarihli dört adet gravür yapılmıştır (Alarslan, 1999). Bu resimlerde kasrın duvar, kubbe, tavan süslemeleri, duvar çinileri ile selsebil, pencere, dolaplar, halılar ve ocak davlumbazı yer almıştır. Ayrıca hamamın planı da çizilmiş, iç mekân ile çeşitli kısımları, duvarlarda yer alan çiniler, tonoz ve kubbe işlemeleri gösterilmiştir. Loos'un çalışmalarında, Has Oda Kasrı'nın I. Ahmed ve İbrahim dönemindeki haliyle yer aldığı, 18. yüzyılda yapılan değişikliklerden önceki durumunu yansıttığı ileri sürülmektedir (Eyice, 1998).

Eldem de bu çizim, minyatür, gravür ve keşiflerden yararlanarak Has Oda Kasrı'nın restitüsyon çalışmasını yapmıştır (şekil 4.5 - 4.8.). Bu çalışmayı çoğu zaman eksik olan bilgilere dayanarak yaptığını aktaran Eldem, geldiği noktada kasrın ortada yer alan büyük bir salon, salonun iki yanında bulunan daha küçük odalardan ve mahallerden

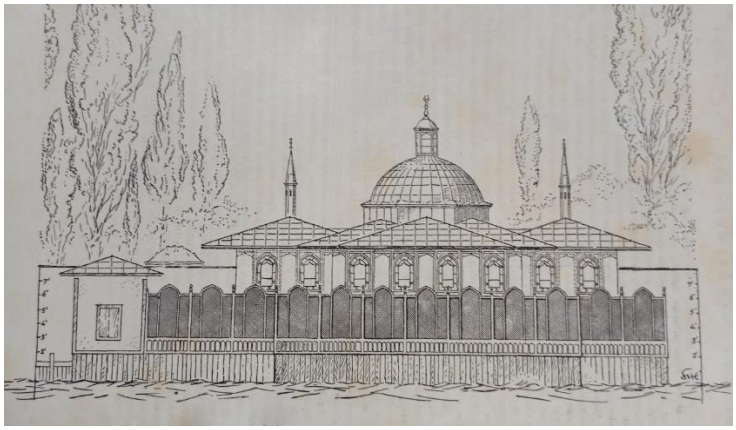
oluştuğu kanısına varmıştır. Plan restitüsyonunda orta mekân ve hamam hariç diğer kısımlar tahmini olarak çizilmiş, hamamın yerinin de kesin olmadığı bilgisi eklenmiştir (Eldem).

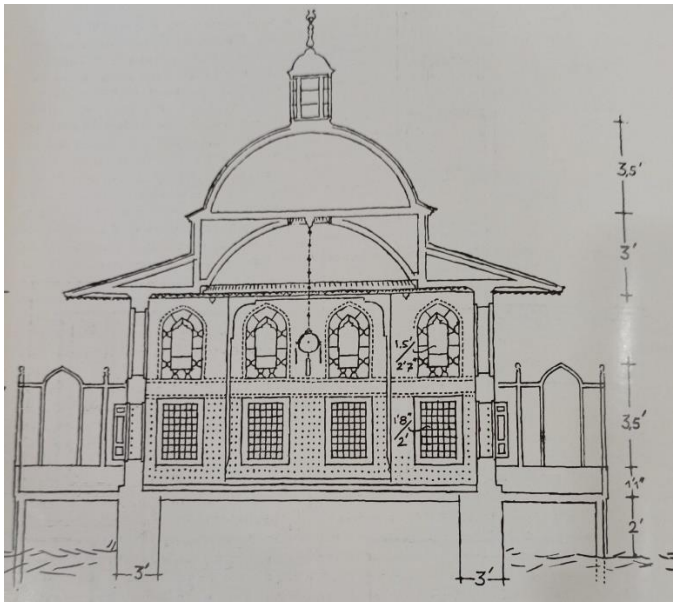
Şekil 4. 5. Has Oda Kasrı restitüsyon planı (Eldem)

Şekil 4. 6. Has Oda Kasrı'nın minyatürlere göre yapılan ilk cephe restitüsyonu (Eldem)

Şekil 4. 7. Has Oda Kasrı'nın cephe restitüsyonu (Eldem)

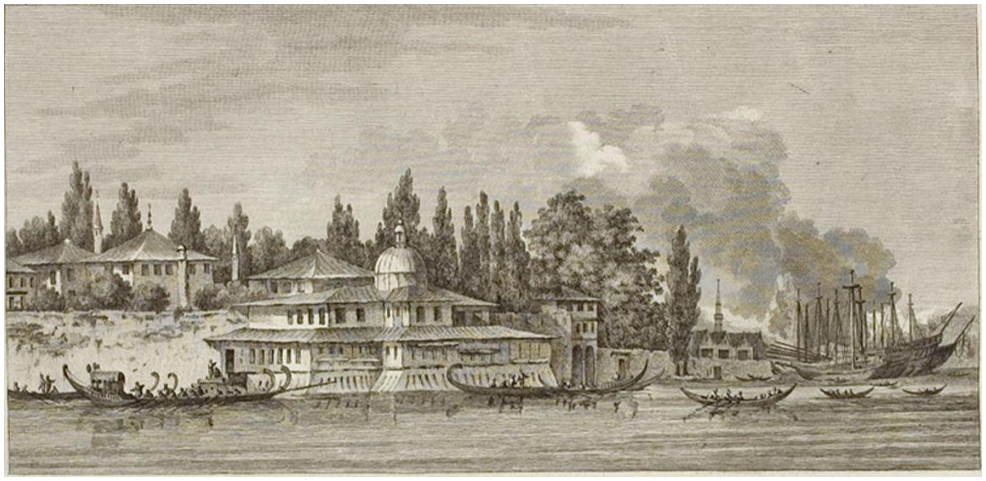

Şekil 4. 8. Has Oda Kasrı'nın restitüsyon kesiti (Eldem)

Lale Devri'nde yaşamın Topkapı Sarayı'ndan farklı saraylara kayması sırasında tercih edilen saraylardan biri de Tersane Sarayı olurken bu dönemden sonra saray elli yıl kadar padişahların ilgisinden uzak kalmıştır (Alarslan, 1999). Bu süreçte sadece III. Osman'ın sarayda bir süre kaldığı bilinmektedir (Sözen, 1990). III. Ahmed'in ardından tahta çıkan padişahların pek fazla ilgisini çekmeyen saray harap duruma gelmek üzereyken 18. yüzyılın sonlarına doğru I. Abdülhamid döneminde sadrazam Koca Yusuf Paşa'nın girişimiyle onarımdan geçirilmiştir (Şehsuvaroğlu, 1960). Bu tarihlerde yabancı elçi veya temsilcilerle yapılan görüşmelerde kullanıldığı görülen sarayın bu işlevi

dolayısıyla ‘Hariciye Konağı’na dönüştüğü söylenmektedir (Eyice, 1991b). Böylece sarayın 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yazlık saray niteliğini kaybederek diplomatik görüşmeler, kısa süreli duraklama ve dinlenme işlevlerini yüklendiği ortaya çıkmaktadır (Alarslan, 1999).

18. yüzyılın sonlarına doğru sahilsarayın Haliç’ten görünüşünün yer aldığı gravürlere Fransız Elçisi Comte Maria Gabriel de Choiseul Gouffier’nin eserinde rastlanmaktadır (şekil 4.9) (Eyice, 1998). İki adet gravürün yer aldığı eserde biri yakından diğeri uzaktan olacak şekilde Has Oda Kasrı betimlenmiştir (Alarslan, 1999). Bu betimlemeye göre, yüksek bir subasman üstünde yer alan kasır üç çıkmalıdır. İki katlı olan yapının alt katı üst katından daha geniş olacak şekilde resmedilmiştir. Yapının üstü kubbe ile örtülmüştür. Arka kısımda saraya ait köşk ve dairelere yer verilmiştir (Artan, 1993b).

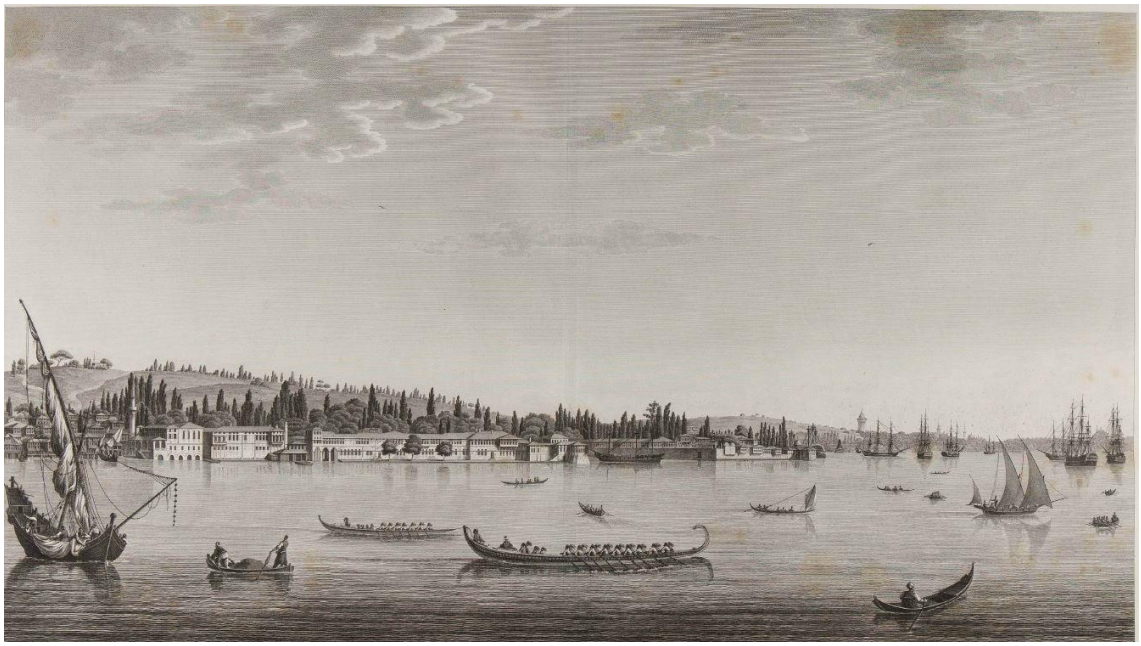

Şekil 4. 9. Tersane Sarayı Choiseul Gravürü (Choiseul-Gouffier, 1822)

I. Abdülhamid’in ardından tahta çıkan III. Selim döneminde saray tekrar onarım geçirmiştir. Bu onarım sırasında harem dairesine ekleme yapılmıştır. Ancak tüm bu çabaya rağmen III. Selim sarayda yalnızca bir bahar dönemi geçirmiştir. Bu sarayda imzalamış olduğu Ziştovi Antlaşması’ndan duyduğu üzüntüyle padişah Beşiktaş Sahilsarayı’na göç etmiştir (Şehsuvaroğlu, 1960). Bu dönemde yeni tip gemilerin inşası için saray arsasından önemli bir miktar alan tersaneye katılmıştır. Nitekim eskiden beri İstanbul tersanesi Tersane Sarayı’na doğru genişletilmiştir (Şehsuvaroğlu, 1954). Bu süreçte Tersane Sarayı binaları kısım kısım yıkılarak tersaneye eklenmiştir. Ayrıca Rus

Savaşı sırasında harabesi erzak ambarı olarak kullanılan Kasr-ı Hümayun diğer ismiyle Aynalıkavak Kasrı'nın (Hasbahçe Kasrı) yerine III. Selim 1791 yılında Hasbahçe Köşkü'nü yaptırmıştır (Artan, 1993b). III. Selim, yaptırdığı köşkü duvarlarla çevreleyerek tersaneden ayırmıştır (Şehsuvaroğlu, 1954) .

III. Selim döneminde İstanbul'da bulunan mimar ve ressam Melling'in Aynalıkavak Sarayı'nı gösteren bir gravürü bulunmaktadır (şekil 4.10). Aynalıkavak Sarayı'nın Tersane genişlemeden önceki durumu bütün olarak bir tek Melling'e ait gravürde gösterilmektedir (Artan, 1993b). Bunun dışında sarayın bütünlüğünü koruduğu tarihlerde yazılmış iki arşiv belgesinden de sarayın genel düzeni hakkında fikir sahibi olunabilmektedir. Belgelerden biri 1766 – 1767 tarihli olup Balıkhane Kasrı olarak anılan Kasrı Hümayun hakkında bilgi vermektedir. Onarım için gereken ödeneğin yer aldığı belgede ahşap kubbeli bir kasır, ona bitişik bir abdest odası ile iki adet Taht-ı Hümayun ve hamamdan bahsedilmektedir. Diğer belge ise Saffet Bey tarafından Bahriye arşivinde bulunmuştur. 1805-1806 tarihli yıllara ait belge sarayın yıkılmadan önceki halini ortaya koymaktadır. Buna göre o dönemde Tersane Sarayı'nda dördü haremde, ikisi mabeynde olmak üzere, üç büyük, üç küçük toplam altı köşk bulunmaktadır. Büyük köşklerden biri olan Daire-i Hümayun, iki katlıdır ve çatısı kiremit örtülüdür. İkinci köşk kıyıda yer alan, içi işlemeli, kurşun örtülü olan Namazgah; üçüncü köşk ise Hasoda Daire-i Hümayun'dur. Kurşun kaplamalı kubbeye sahip has odanın bir kısmı divanhaneye ayrılmıştır. Bu bölümün etrafında enderun dairesi ve hamam bulunmaktadır. Bu birimlere yakın noktada silahdar ağa ve hasodabaşı daireleri konumlanmıştır. Has oda ile kıyı arasına Namazgah Köşkü yerleştirilmiştir. Bu köşk bir geçit ile küçük bir camiye bağlanmaktadır. Bunların dışında Hazine Dairesi, Hazinedar Ustalar Dairesi, Darüssaade Ağaları Dairesi, ağalar ve bekçiler daireleri bulunmaktadır (Eyice, 1998).

Şekil 4. 10. Tersane Sarayı'nı gösteren gravür (Melling, 1819)

III. Selim'den sonra tahta çıkan II. Mahmud ve Abdülmecid, Tersane Sarayı'nı sık sık ziyaret etmiştir. Tersane Sarayı'nın yerleşim alanı yıkımlar ve yeni düzenlemeler ile daralmasına rağmen sarayın ayakta kalan tek binası padişahların bu ilgisi sayesinde günümüze ulaşabilmiştir (Alarslan, 1999).

Tersane Sarayı'ndan günümüze yalnızca Aynalıkavak Kasrı ulaşmıştır (Milli Saraylar, 2021a). Ancak bu duruma dair farklı görüşler mevcuttur. Şehsuvaroğlu'na göre, bu kasır III. Selim döneminde inşa edilen Hasbahçe Köşkü'dür (Şehsuvaroğlu, 1954). Artan ise yapının III. Ahmed veya III. Selim döneminde yapıldığına dair anlaşmazlık olduğunu ileri sürmektedir. Günümüzdeki kasrın III. Ahmed döneminde inşa edilen ve sonradan geçirdiği onarımlar dışında aynen kaldığı ya da III. Selim döneminde yıkılıp yeniden yapıldığı konusuna bir açıklık getirilemediğini öne sürmektedir (Artan, 1993b). Milli Saraylar dergisinde de Aynalıkavak Kasrı için III. Ahmed döneminde yapıldığı sanılan ifadesi kullanılmış, yapının III. Selim döneminde yeniden düzenlendiği, günümüzdeki görünümüne ise II. Mahmud döneminde yapılan değişiklikler sonucunda ulaştığı bilgisine yer verilmiştir (Yücel & Rifat, 1987). Saray bu tarihten itibaren padişahın ailesi ile birlikte ilkbaharda yaşadığı bir yer olmaktan çıkmış; askeri bir sanayi merkezi haline gelen Hasköy'deki tesisleri ziyaretleri sırasında padişahlar tarafından kısa süreli kullanılan bir 'Biniş Kasrı'na dönüşmüştür (Eyice, 1991b).

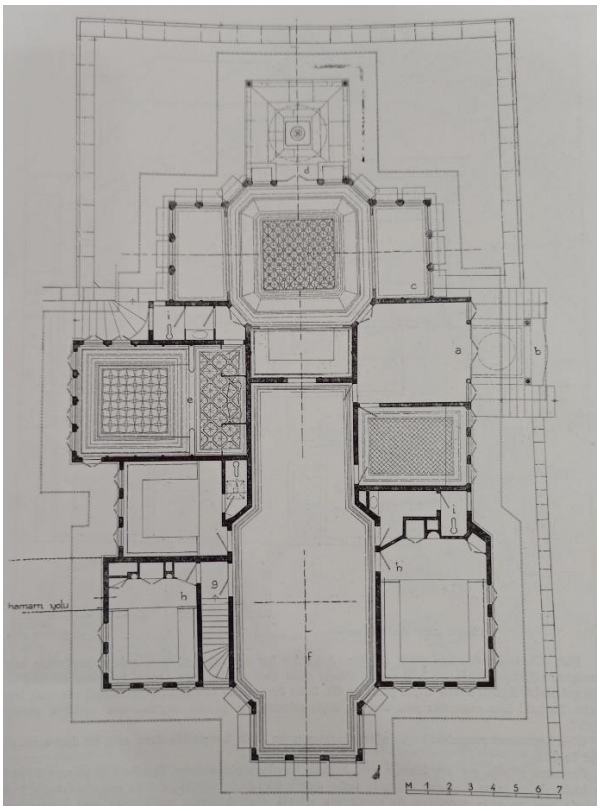
Aynalıkavak Kasrı, III. Selim, II. Mahmud ve II. Abdülhamid dönemlerinde tersaneye eklemeler yapılması sonucunda denizden koparak içeride kalmıştır (şekil 3.10) (Artan, 1993b). Eğimli bir arazide yer alan yapının bu özelliği nedeniyle kara tarafındaki cephesi tek katlı, Haliç tarafına bakan cephesi ise iki katlıdır (şekil 4.11) (Alarslan, 1999). Yine bu eğimden dolayı yapının bodrum katı bulunmaktadır (Eyice, 1998).

Şekil 4. 11. Aynalıkavak Kasrı'nın Haliç cephesi ile Okmeydanı cephesi (Milli Saraylar, 2021a; Wikipedia, 2013)

Kasrın planı kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzanan bir eksenin iki tarafına yerleştirilen odalar biçiminde oluşturulmuştur (şekil 4.12) (Artan, 1993b). Eksen ve sofaların bir tarafında arz odası, iki oda, iki hela ve merdiven; diğer tarafında da benzer şekilde iki oda, iki hela ve giriş sofası yer almaktadır (Eyice, 1998). Yapıya güney cephesinde yer alan, ortası bombeli sade bir örtüye sahip sahanlıktan girilmektedir. Giriş holünün sağ tarafında yer alan köşe kapısı kullanılarak kasrın en önemli bölümü olan üç eyvanlı divanhane ve ona bağlı arz odasına ulaşılmaktadır. Bu bölüm kasrın selamlık kısmını oluşturmaktadır. Üstü kubbe ile örtülü divanhanenin bu özelliği iç mekândan algılanamamaktadır. Divanhane ve buradan geçilen arz odasının pencereleri üzerinde sırasıyla Aynalıkavak Kasrı'nı ve III. Selim'i öven şiirler bulunmaktadır. Kasrın selamlık bölümündeki bezemeler yoğunluğu açısından dikkat çekmektedir (şekil 4.13) (Artan, 1993b).

Kasrın harem bölümü ise büyük sofa ve etrafında yer alan simetrik olmayan dört odadan oluşmaktadır. Haliç yönüne bakan eyvanın derinliği daha az olmak üzere büyük sofa iki eyvanlıdır ve köşeleri pahlanarak biçimlendirilmiştir (şekil 4.14). Büyük sofa aynı zamanda giriş holünün sol taraftan açıldığı yan odalar ve servis hacimleriyle de bağlantıldır (Artan, 1993b).

Şekil 4. 12. Aynalıkavak Kasrı (Hasbahçe Kasrı) zemin kat planı (Eldem, 1974)

Şekil 4. 13. Selamlık bölümü iç mekânı (Milli Saraylar, 2021a)

Şekil 4. 14. Harem bölümü iç mekânı (Milli Saraylar, 2021a)

Kasrın önünde mermer rıhtımlı, öncesinde etrafının parmaklıklarla çevrelendiği bilinen büyük bir havuz bulunmaktadır. Ayrıca kasrın bahçesinin dışa açılan Tersane Kapısı'nın üstünde kagir bir kulübe yer almaktadır (şekil 4.15). Bizans mimarisi etkisinde yapılmış olan kulübe 18. yüzyılda Osmanlı'ya giren yabancı etkilerin göstergesi sayılabilir. Kulübenin padişahların tersaneyi seyredebilmesi için yapılmış olduğu belirtilse de yapıya çıkışın oldukça dar ve zor bir yolla sağlanması mekânı padişahların kullanmış olabileceği fikrini zayıflatmaktadır (Eyice, 1998).

Şekil 4. 15. Aynalıkavak Kasrı (Hasbahçe Kasrı) vaziyet planı (Eldem, 1974)

Uzun yıllar Haliç'in siluetine katkı yapmış Tersane Sarayı'ndan hiçbir iz kalmamış olsa da daha geç dönemden gelen Aynalıkavak Kasrı sarayın hatırasını günümüze taşımaktadır. Ayrıca Aynalıkavak Kasrı, Türk köşk ve kasır mimarisi açısından ele alındığında, henüz eski geleneklerin kaybolmadığı son örneklerden biri olması açısından da önemli bir yere sahiptir (Eyice, 1998).

Aynalıkavak Kasrı 1975 yılında Milli Saraylar himayesine geçmiş, 1984 yılında ise müze-saray niteliği kazanmıştır (Milli Saraylar, 2021a).

4.3.1.2. Sadabad – Çağlayan Sarayı

Sadabad, Kağıthane'de yapılmıştır (Altınay, 2020) (Canca Erol, 2002). Kağıthane eski bir mesire yeri olmakla birlikte büyük toplantılara, at koşularına, güreşlere, musiki alemlerine ev sahipliği yapmış, birçok nesil burada eğlenerek vakit geçirmiştir (Şehsüvaroğlu, 1956).

Kağıthane mesiresine ilgi duyan ilk padişah Kanuni Sultan Süleyman'dır (Aslanoğlu Evyapan, 1972). Bu dönemde burada bir hükümdar kasrı bulunmakla birlikte

padişahın zaman zaman dinlenme ve eğlence amacıyla Kağıthane'ye gittiği bilinmektedir (Şehsüvaroğlu, 1956). Aslanoğlu Evyapan, padişahın mesireye günübirlik gittiği zamanlarda İmrahor veya Mirahur Köşkü isimli yapıda dinlendiğini belirtmektedir. Bu köşk Kağıthane ve Alibey derelerinin Haliç'e döküldükleri yerde bulunmaktadır (Aslanoğlu Evyapan, 1972).

Evliya Çelebi de Kağıthane kasabası kenarında çimenlik bir alanda ahşap ve süslü bir köşk bulunduğundan bahsederken bu alanı İmrahor Kasrı mesiresi olarak adlandırmıştır. Ayrıca Kağıthane mesiresine de değinen Evliya Çelebi, benzersiz bir mesire yeri olduğunu, havasının ve suyunun tarif edilemeyecek güzellikte olduğunu yazmaktadır. Nehrin iki tarafında çınar, kavak ve salkım söğütler bulunmaktadır. Tatil günlerinde pek çok kişi kayıklarla bu eğlence yerine gelerek eğlenmekte ve nehirde yüzmektedir (Çelebi, 1976a).

III. Ahmed döneminde Kağıthane'nin en parlak dönemi yaşanmıştır (Şehsüvaroğlu, 1956). Bu dönemde sadrazam olan Nevşehirli Damad İbrahim Paşa, İstanbul'da pek çok yerde yaptığı gibi Kağıthane'nin ıslahı için de 1720 yılından itibaren ilgilenmeye başlamıştır. Bölgeye öncelikle padişahın emriyle 3 adet havuz yaptırılmıştır. Böylelikle tarh edilen bahçeye de Hüsrevabad ismi verilmiştir (Aktepe, 1984)

Aslanoğlu Evyapan'a göre, Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın yaptırdıklarıyla şenlendirilen ve sonradan Hüsrevabad olarak anılan yer Alibey Köyü mesiresidir. Nevşehirli Damad İbrahim Paşa üç büyük havuzun dışında 1721'de Alibey Köyü'ndeki çınarların altını temizletmiş, içlerinden sular akan kanal ve oluklar yaptırmıştır. Ayrıca burada bulunan IV. Mehmed'in av kasrını yenileterek Hürremabad ismini vermiştir (Aslanoğlu Evyapan, 1972)

Hüsrevabad'dan 1 yıl sonra 1722'de Kağıthane mesiresi bayındırlaştırılmıştır (Aslanoğlu Evyapan, 1972). Dönemin tarihçilerinden Raşid 1721/1722 tarihli bir kayıtta bu düzenlemeden bahsetmektedir. Buna göre Kağıthane isimli umuma mahsus gezinti yeri çok beğenilen ve benzeri olmayan iç açıcı bir mesire yeridir. Bu güzellikteki bir yerin hak ettiği ilgi ve değerden mahrum bırakılmasının uygun olmadığı düşüncesi Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'yı harekete geçirmiştir. Öncelikle Kağıthane'den geçmekte olan nehrin mecrasının (yatağı) temizlenmesi, gerekli mekânların yapılması ve onarılması için mühendisler görevlendirilmiştir. Yapım süresini kısaltabilmek amacıyla Kulelibahçe'den

mermerler getirtilmiştir. Böylelikle şaban ayının 22.günü bizzat Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın katılımıyla temel atılmıştır. İlk olarak nehrin yatağı değiştirilmiş ve Humbarahane'den sekiz yüz zira mesafedeki yere dek iki tarafı mermerden yapılmış ve eski yatağından geniş, düzgün bir yatak kazılmıştır. Nehrin kenarında otuz adet sütun üzerine bir kasrı hümayun ve önüne de geniş bir havuz yapılmıştır. Nehir suyunun havuza döküldüğü yerde mermerlerden sed yapılmıştır. Bu sed üzerine yerleştirilen mermer teknelerden akan suyun kasrın önündeki selsebil gibi havuza dökülmesi sağlanmıştır. Borular aracılığıyla mermer sed içinden kasrın yakınına tatlı su geçirilmiş ve bu su kasrın içerisindeki fiskiye ile havuzun içindeki ejder ağızlı fıskiye için kullanılmıştır. Havuzun içinde ayrıca tek parça mermerden yapılmış iki havuz daha bulunmaktadır. Kasrın karşı tarafına, nehrin sahil kısmına da iki tarafından su akan çeşme yapılmıştır. Bunların dışında kasrı hümayundan Baruthane olarak anılan yere varıncaya dek nehrin sahilinde hisar yalıları biçiminde sıralanmış nehre nazır çok sayıda kasır, köşk ve hamam ile diğer gerekli mekânları içeren bir harem sarayı inşa edilmiştir. Kayıttan hareketle yapının yapılması için hiçbir masraftan kaçınılmadığı böylelikle birkaç yıla yakın zamanda biteceği düşünülen yapının Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın yardım ve çabasıyla 60 günde tamamlandığı anlaşılmaktadır. Yapımın tamamlanmasının ardından Nevşehirli Damad İbrahim Paşa 'Mübarek ola Sultan Ahmed'e devletle Sadabad' tarihini düşürmüştür (Özcan vd., 2013b).

Kaydın devamında Sadabad'ın istenilen şekilde tamamlanmasının ardından padişahın davet edilmesi için gereken hazırlıkların düzenlenmesinden bahsedilmektedir. Buna göre şevval ayının 27'sinde pazartesi günü nehrin iki yanına padişah için kasırdan yirmişer zira uzaklıkta iki yüksek revaklı çadır ve Sadrazam, Şeyhülislam, Kapudan Paşa, Kethuda ve diğer devletin ileri gelen kişileri için Humbarahane'nin arkasında çok sayıda çadır kurulup hazır hale getirilmiştir. Kayıttan anlaşıldığı üzere padişah öncelikle Mirohur Köşkü'nde ağırlanmış ardından karadan alay eşliğinde Sadabad'a geçmiştir (Özcan vd., 2013b).

Kaydın devamında padişah ile bahsi geçen diğer devlet adamlarının görüşmeleri ve tebriklerinin ardından bir yemek verildiğinden bahsedilmektedir. Sonrasında at yarışı, ayı ve köpek dövüşü, atlı cirit oyunu, koşu yarışı gibi etkinlikler yapıldığı anlaşılmaktadır. Kaydın sonunda da padişahın öncesinde geldiği gibi yine düzenlenen alayla ilk olarak

karadan Mirahur Köşkü'ne oradan da sandal ile padişahlık sarayına gittiği yazılmıştır (Özcan vd., 2013b).

Bunların dışında bölgede 1723 yılında Sadrazam Nevşehirli Damad İbrahim Paşa tarafından bir de cami yaptırılmıştır (Aktepe, 1984). Ayrıca derenin Sadabad Kasrı'nın ardından doğal akışına bırakıldığı yerden itibaren Haliç'e kadar olan bölgede bulunan devlete ait arsalardan devlet ileri gelenlerine verilmiş ve en önemlileri dere kenarında yalı köşkü niteliğinde olmak üzere yaklaşık 200 kadar kasır ve köşk yapılmıştır (Batur, 1985).

Aktepe, Topkapı Sarayı Müzesi Hazine Kitaplığı'nda bulunan bir mecmuada Sadabad'da inşa edilen yapıların isimlerine yer verildiğini aktarmaktadır. Bu yapılar; Kasrı Mirahur, Cisr-i Fil, İskele-i Hayrabad, Tekke-i Hayrabad, İskele-i Eyyühennas, Kovanlı Cisr, Havz-ı Derya, Bağı İrem, Vezir İskelesi, Hünkar İskelesi, Bahçe-i Has, Harem-i Şerif, Çağlıyan-ı evvel, Kase-i Mermer, Kase-i Summaki, Ejder-i Cari, Çeşme-i Nur, Kasr-ı Sürur, Kasr-ı Cinan, Çağlıyan-ı Sani, Cisr-i Sırat, Çağlıyan-ı Salis, Cedvel-i Sim, Sofa-i Cinan, Sofa-i Mihman, Cisr-i Nevpeyda, Sütun-i Tir, Cisr-i Ebyaz, Tekke-i Asaf-abad, Suuk-ı Cedid, Havz-ı Dü-ser, Kasr-ı Şeningh-ı Cedid, Ferriye-i Hürremabad, Cisr-i Ahmer olarak sıralanmıştır (Aktepe, 1984).

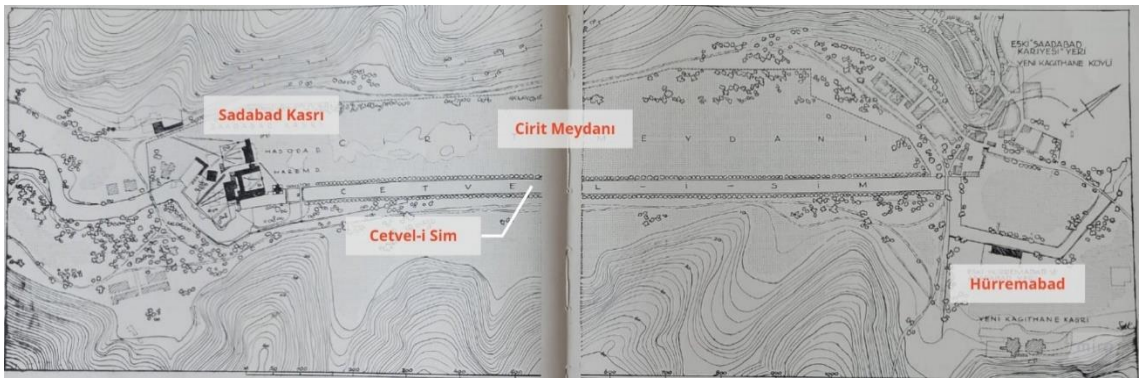
Sadabad'ın en görkemli zamanları III. Ahmed döneminin son 7-8 yılı içerisinde yaşanmıştır. Bu dönemde Sadabad sefalarına yalnızca saray çevresi değil, tatil günlerinde halk da ilgi göstermektedir. Erguvan ağaçları altında 'Meclis-i uşşaklar' (aşıklar meclisi) kurulmuş, 'sur-ı bahar' (bahar şölenleri), saz fasılları ile tüm gün süren eğlenceler düzenlenmiştir. Mesireye karadan yaldızlı ve kafesli arabalarla veya Haliç'ten çiçeklerle süslenmiş kayıklar aracılığıyla ulaşanlar konumlarına göre mesirenin farklı yerlerindeki eğlenmeyi gelenek haline getirmiştir. Bu eğlence ve alemlere 'Sadabad seyranına çıkma' adı verilmiştir. Bu dönemde doğan diğer bir gelenek de Haliç'te yapılan yüzme yarışları olmuştur. Ayrıca gündüzleri cirit oyunları, koşu, güreş gibi eğlencelerin dışında gece eğlenceleri olarak da top, kandil, lale, söz ve saz sohbetleri gibi eğlenceler düzenlenmiştir. Bazı zamanlarda yabancı devlet temsilcilerinin de ağırlandığı Sadabad aynı zamanda şairlerin de toplanma yeri olmuştur (Bilgicioğlu, 2008).

Dönemin şairlerinden Nedim, Sadabad'ın niteliklerini sayarak tarif ettiği kasidesi içinde Tavanlı Köprü, Hayrabad, Çağlayan, Kasr-ı Cinan, Çeşme-i Nur, Cetvel-i Sim, Kasr-ı Neşad, Nev-peyda, Hürremabad, Cisr-i Sürur isimleriyle bazı mekânlar

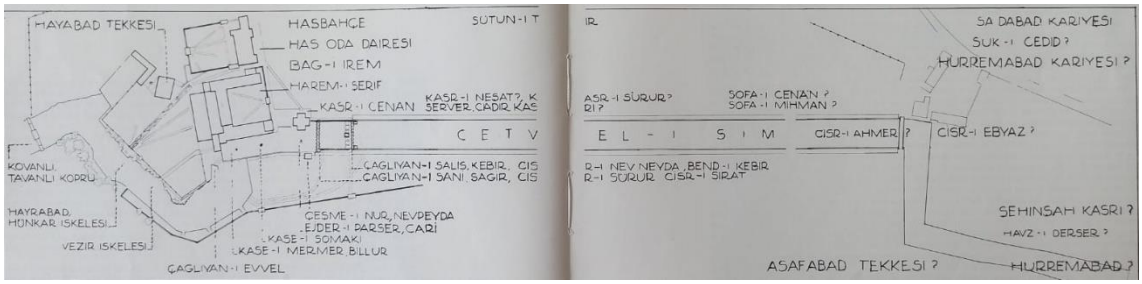
tanımlamıştır (Aktepe, 1984). Bu isimlendirmeler aynı zamanda Aktepe'nin aktardığı mecmuada da geçmesi açısından dikkat çekicidir.

Kağıthane'de kasır ve bahçelerde düzenlenen bu eğlenceler ve törenler uzun yıllar devam edememiştir. Başta sadrazam Nevşehirli Damad İbrahim Paşa olmak üzere, bazı devlet adamlarının yaşam tarzlarının halkı gücendirmesi sonucu meydana çıkan tepki bu şahısların öldürülmelerine, III. Ahmed'in tahttan indirilmesine ve yapılan yerlerin tahrip edilmesine yol açmıştır. 1730 yılında çıkan Patrona Halil İsyanı sırasında isyancılar Kağıthane'deki binaların tamamen yıkılmasını istemişlerdir. Ancak tahta çıkan padişah I. Mahmud bu yapılardan en azından bir kısmını kurtarabilmek amacıyla yakılmalarını engelleyerek yalnızca yıkılmasına izin vermiştir (Aktepe, 1984).

Sadabad'ın III. Ahmed dönemindeki durumunu gösteren bir resim bulunmamaktadır. Buna karşın Nedim, Raşid ve Çelebizade'nin kasır ve çağlayanların inşası hakkında verdiği bilgiler vardır. Bunların dışında I. Mahmud dönemine rastlamış olsa da Gudenus'un çizimleri ile yine bu tarihlerde yapılan mimari keşifler Sadabad'ın III. Ahmed dönemine de ışık tutmaktadır. Bu verilerden yola çıkarak Eldem tarafından restitüsyon çalışmaları yapılmıştır (şekil 4.16 - 4.17) (Eldem, 1977)

Şekil 4. 16. Sadabad ve etrafının ilk kuruluş senelerindeki durumunu gösterir restitüsyon planı (Eldem, 1977)

Şekil 4. 17. Nedim'in tespitine göre ilk kuruluşta Sadabad'ın çeşitli elemanlarının aldığı isimleri gösterir şema (Eldem, 1977)

I. Mahmud döneminde, padişah 1740 tarihinde Sadabad'taki devlete ait yapıların tamir edilmesini istemiştir. Bu amaç doğrultusunda hazırlanan keşif bina ve setlerin bu yıllardaki durumuna işaret etmektedir. Belgeden anlaşıldığı üzere Patrona Halil isyanı sırasında devlete ait tüm binalar yıkılamamış, olaydan on yıl sonra dahi çoğu bina ayakta dururken bazıları doğrama ve kaplama, bazıları ise yalnızca boya tamirine ihtiyaç duymuştur. Böylelikle bu keşif aracılığıyla Sadabad'ın III. Ahmed dönemindeki durumu hakkında da bilgi edinmek mümkün olmuştur (Eldem, 1977).

Buna göre III. Ahmed döneminde Sadabad'ın saray kısmı Harem-i Hümayun ve Has Oda (Hariciye) olmak üzere iki kısımdan meydana gelmektedir. Yanyana olan bu iki bina cepheleri aynı hizada olmak üzere Cetvel-i Sim ve Cirit Meydanı'na bakmaktadır. Her iki binanın da dikdörtgen biçiminde birer avlusu bulunmakla birlikte aralarında iskeleden Cirit Meydanı'na uzanan bir geçit yer almaktadır (Eldem, 1977).

Harem ve selamlık dairelerinin önlerinde bir cami bulunmaktadır. Camiden yaklaşık 150 metre uzunluğa sahip bir çardak yol ile iskeleye gidilebilmektedir. Derenin, harem binasının temelini yalayıp akan suyu caminin önünden akarak tavanlı köprünün altından geçmektedir (Eldem, 1977).

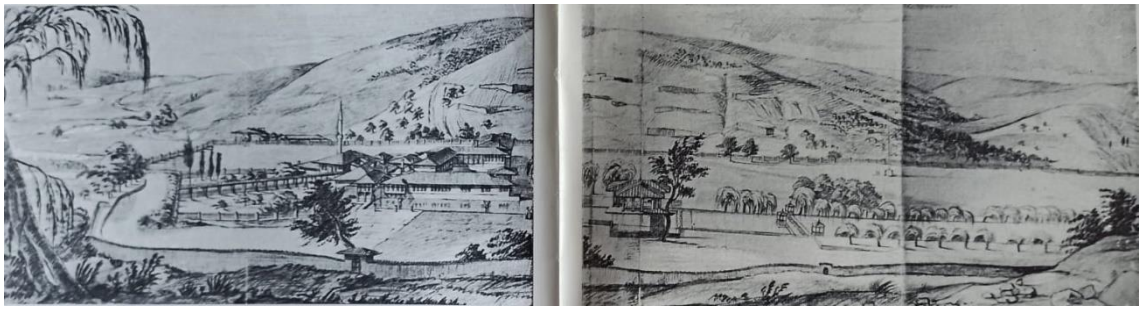
Has Oda Dairesi zemin üzerine bir katlı yani fevkanidir. Üst katta dağ tarafında olacak şekilde kuzey köşede Hünkar odasına yer verilmiştir. Dört odanın bulunduğu katta odaların ortasında geniş bir divanhane bulunmaktadır. Alt kata ulaşım sandık denilen üstü kapaklı merdiven kullanılarak sağlanmaktadır. Alt kat alanının üst kat alanına oranla daha küçük olması üst kattaki bazı odaların cumbalı veya direk üstünde olmalarıyla açıklanmaktadır. Binanın giriş tarafında yer alan avlunun üç tarafı duvar ile çevrilidir. Duvarda üç adet kapı bulunmaktadır (Eldem, 1977).

Harem kısmı keşfe göre tek kollu bir daire biçimdedir. Ancak keşifle aynı tarihlere denk gelen 1740 tarihli Gudenus'un çizimleri ve başka bir tarihsiz planda ise 'L' biçimde gösterilmiştir. Eldem bu noktadan hareketle, keşif sırasında öncelikle III. Ahmed dönemindeki kanadın onarımı ile ilgilenildiğini; fakat sonradan bu bölümün yetersiz gelmesiyle diğer kanatların ilave edilmiş olduğunu ileri sürmektedir (Eldem, 1977). O halde haremin III. Ahmed döneminde keşifte anlatılan biçimde olduğu söylenebilir. Buna göre Harem, tek katlı ve tek kollu bir yapı olmakla birlikte dere üzerinde yer almaktadır. Boyutları 75 zira ve 20 ziradır. Çağlayanlara bakan köşede baş oda olan Valide Sultan dairesi yer almaktadır. Baş odanın devamında sayısı keşifte belli olmayan tek sıra halinde su üzerinde bulunacak şekilde diğer odalar sıralanmıştır. Son kısımda birinci bendin üzerinde yer alan ve ismi kasır olarak belirtilen tahtani ve fevkani iki oda bulunmaktadır. Bu odalardan üst kattakine ayrı bir merdiven kullanılarak ulaşılmaktadır. Odalar avluya bakan tarafta bulunan 45 zira uzunluğundaki bir sofaya açılmaktadır. Hamamın yeri ise belli değildir (Eldem, 1977).

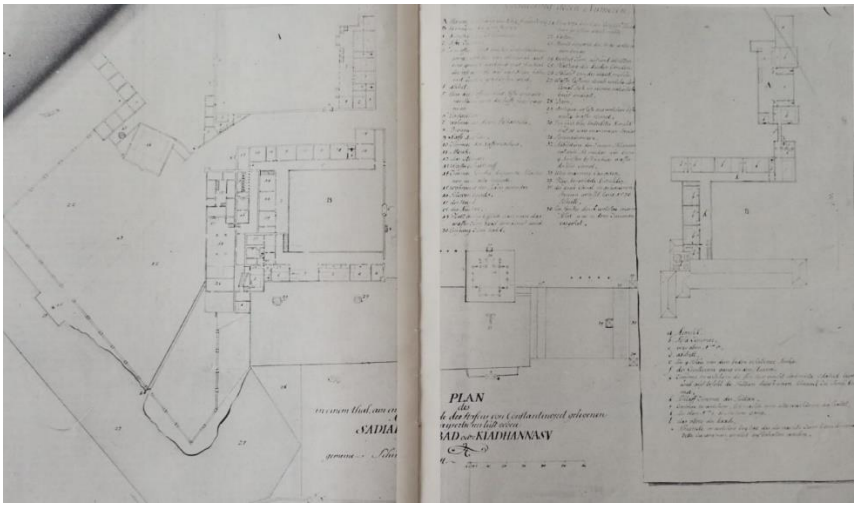
Haremin kanal üzerindeki cephesi nakışlı sıvalıdır. Kafesli ve kanatsız pencerelerin olduğu yapıda sofanın dış cephesinde pencere bulunmazken bu kısımda direkler arasında boydan boya kafeslere yer verilmiştir (Eldem, 1977).

Eldem'e göre, büyük mutfak ve aşçı odaları avlunun camiye bakan kısmında, benzer şekilde harem ağalarının odaları, Teberdarlar koğuşu ve hamamların da bu bölge civarında fakat camiye daha yakın bir noktada olması ihtimal dahilindedir (Eldem, 1977).

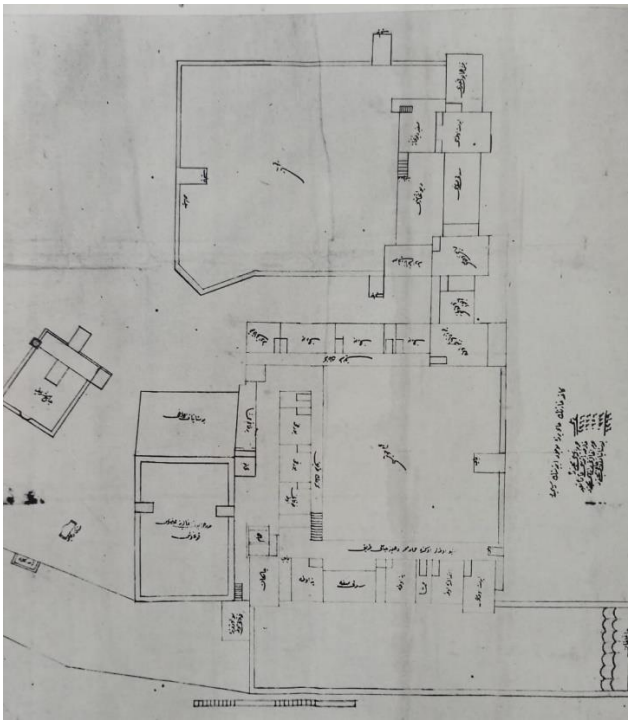
Keşfin dışındaki diğer önemli belgelerden biri de Gudenus tarafından 1740 yıllarında yapılan çizimdir (şekil 4.18). Ayrıca Gudenus'un yine aynı tarihlerde yapmış olduğu bir rölöve de mevcuttur (şekil 4.19). Bunların dışında Eldem'in Sadabad'a ait olduğunu ileri sürdüğü tarihi belirsiz bir harita da bulunmaktadır (şekil 4.20).

Şekil 4. 18. Gudenus'un 1740 yıllarında Sadabad ve çağlayanlara ait hazırladığı kuru kalem resmi (Eldem, 1977)

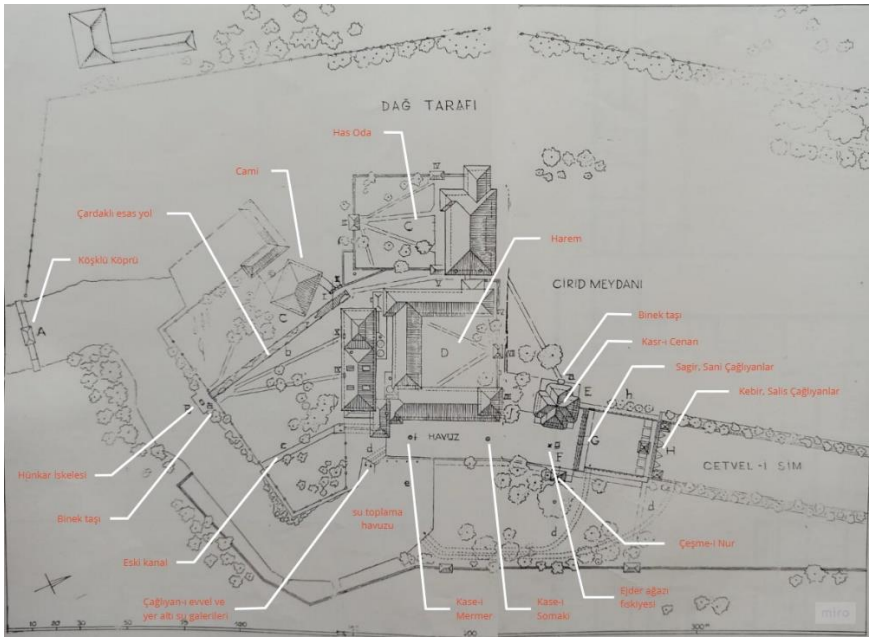

Şekil 4. 19. Sadabad'ın Gudenus tarafında yapılmış rölövesi ve üzerindeki açıklamaları (Eldem, 1977)

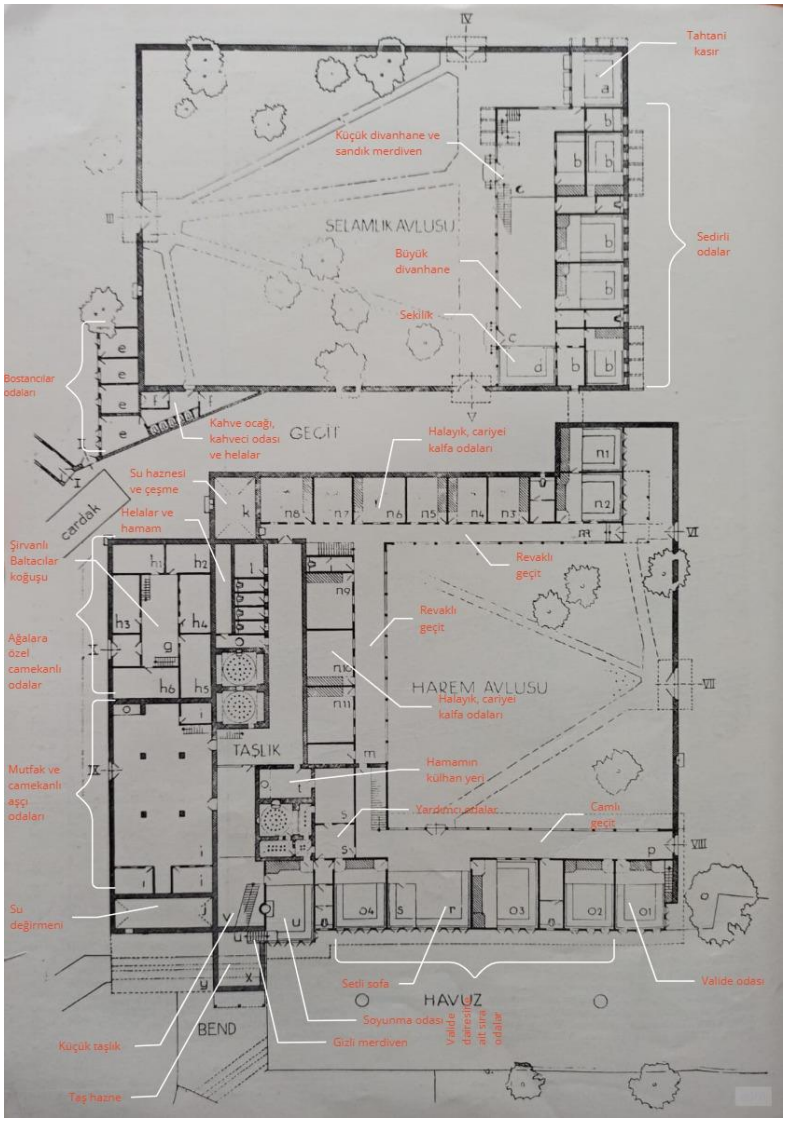

Şekil 4. 20. Tarihi belirsiz harita (Eldem, 1977)

Bu belgelerden yararlanan Eldem, Sadabad Kasrı ve etrafınının 1740 tarihindeki durumunu gösteren bir yerleşim planı ortaya koymuştur (şekil 4.21). Ayrıca mimar tarafından Sadabad Kasrı'nın aynı tarihteki restitüsyon planları da çizilmiştir (şekil 4.22 - 4.23)

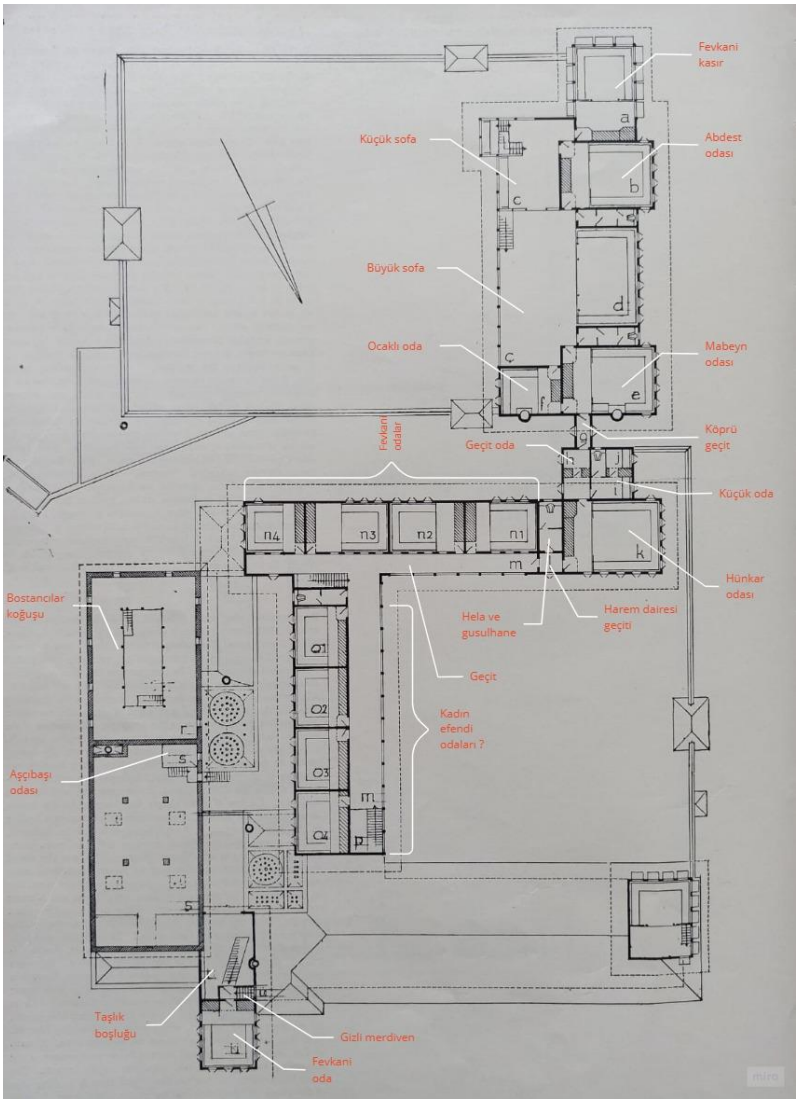
Şekil 4. 21. Sadabad Kasrı ve etrafının 1740 tarihlerindeki durumu (Eldem, 1977)

Şekil 4. 22. Sadabad Kasrı'nın 1740 yılındaki durumunu gösterir alt kat restitüsyon planı (Eldem, 1977)

Eldem'in alt kat restitüsyonuna göre has odanın köşe kısmında tahtani kasır yer almaktadır. Tahtani kasrın devamında sedirli odalar sıralanmıştır. Eldem bu odalardan birinin Silahdar ağası odası olduğunu öne sürmektedir. Bu kısımda biri küçük biri büyük olmak üzere 2 divanhane bulunmaktadır. Ayrı bir girişe sahip olan küçük divanhanede sandık merdiven yapılmıştır. Direklikli özel kapısı bulunan büyük divanhanenin bir ucunda sütunlarla ayrılmış set üzerinde bir sekilik bulunmaktadır. Avlunun diğer köşesine bostancılar odaları yerleştirilmiştir. Ayrıca bu kısımda kahve ocağı ve kahveci odası ile bunların arasında olacak şekilde helalar düzenlenmiştir. Aynı cephenin harem kısmında ağalara özgü camekânlı odaların bulunduğu şirvanlı Baltacılar koğuşu ile camekânlı aşçı

odalarının bulunduğu mutfak kısmına yer verilmiştir. Mutfak iki kat yüksekliğindeyken şirvanlı Baltacılar koğuşunda üst kata çıkan merdiven bulunmaktadır. Mutfak cephesine bitişik olan kısım Gudenus'a göre Patrona İsyanı'nda yıkılan su değirmenidir. Haremin has odaya bakan cephesinde köşede önünde çeşme olan bir su haznesi bulunmaktadır. Su haznesinin ardından halayık, cariye ve kalfa odaları sıralanmıştır. Bu odalar ahşap revaklı geçitlere açılmaktadır. Bu geçitten bir kapı aracılığla sarayın hizmetli kadınlarına ait hela ve hamamların bulunduğu kısma ulaşılmaktadır. Haremin dere tarafında köşede valide odasına (baş veya abdest odası) yer verilmiştir. Eldem, pek çok resimde dere üstünde ve cumbalı olarak gösterilen odanın cumbalı olmadığını belirtmektedir. Odada dolap arkasına yerleştirilmiş bir merdiven bulunmaktadır. Bu merdiven ile odanın üst katında bulunan musandra ve köşke ulaşılmaktadır. Bu kısım kepenkli pencereler ile çevrelenmiştir. Böylelikle hem manzara hem de Cetveli-i Sim perspektifine hakim olmaktadır. Valide odasını takiben Valide Dairesi'ne ait odalar sıralanmıştır. Odaların arasında setli sofa ve iki adet hela bulunmaktadır. Setli sofa avlu kapısının tam karşısına yerleştirilmiştir. Aynı zamanda pencereleri ile havuza da bakmaktadır. Setli sofanın bir köşesinde sonradan kafesle ayrılarak oluşturulan bir mekân bulunmaktadır. Valide Dairesi odalarının hamam ile bağlantısı biri aralık olmak üzere yardımcı iki oda ile sağlanmıştır. Yardımcı odalardan biri harem hamamının külhan yerine açılmaktadır. Külhan yeri aynı zamanda bir kapı ile dış taşlığa da açılmaktadır. İki kurnalı ve mermer döşemeli olan hamamın içerisinde camekân bir soyunma odası da bulunmaktadır. Havuz üzerinde çıkma biçiminde olan camekân böylelikle Cetvel-i sim boyunca görüşe sahiptir. Bu kısımdan gizli bir merdiven kullanılarak üst kattaki odaya çıkılmaktadır. Soyunma odasının bitişiğinde küçük taşlık bulunmaktadır. Küçük taşlıktaki merdiven aracılığıyla üst kattaki 'fevkani' odaya çıkılmaktadır. 3 ahşap direk tarafından taşınan bu odanın altında bir de taş hazne bulunmaktadır (Eldem, 1977).

Şekil 4. 23. Sadabad Kasrı'nın 1740 yılındaki durumunu gösterir üst kat restitüsyon planı (Eldem, 1977)

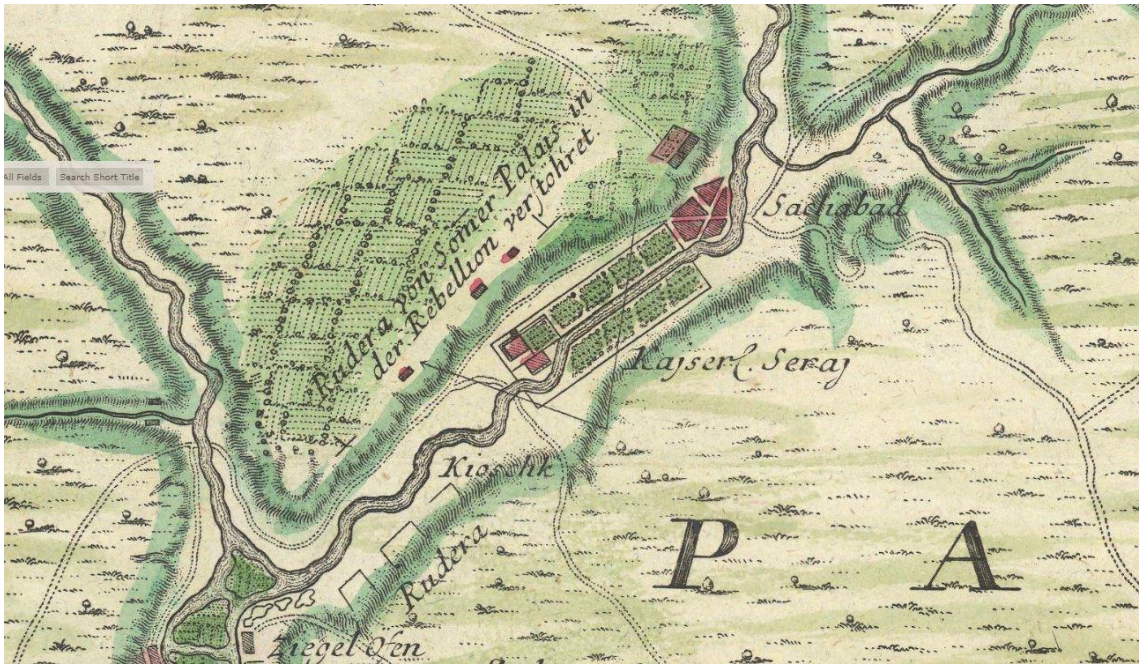
Eldem'in üst kat restitüsyonuna göre has odanın dağ tarafında fevkani kasır diğer ismiyle Biniş-i Hümayun Kasrı bulunmaktadır. Bu oda ayrıca dağ tarafına doğru yapılan atış talimi ve yarışlarını seyretmek amacıyla da kullanılmıştır. Odadaki 10 sütunun arasındaki açıklıklar kepenklidir. Giriş kısmında raflık bulunan odanın içerisi tamamen çiçek işleme nakışlıdır. Sedirlik alan iki sütun ile ayrılmıştır. Odanın bitiğişinde abdest odası denilen padişaha ait özel oda bulunmaktadır. Abdest odasının hem küçük sofaya hem de büyük sofaya açılan kapısı vardır. Küçük sofa sandık merdiven (gizli merdiven) ile alt sofa ve girişe bağlanmaktadır. Bu kısımda avluya bakacak şekilde birkaç basamak ile çıkılan bir oturma cumbası yer almaktadır. Büyük sofa da 8 kepenkli açıklık ile avluya

bakmaktadır. Büyük sofanın aynı zamanda çayır tarafında da büyük bir eyvanı bulunmaktadır. Bu kısım direklik ve parmaklıklar aracılığıyla büyük sofadan ayrılmıştır. Camlı ve panjurlu altlı üstlü pencereler ile aydınlatılan eyvanın üç tarafı minderlidir. Pencerelerin altında ve üstünde kalan duvarlar tahta pasalarla kaplanmıştır. Büyük sofanın sonunda avluya bakan ocaklı bir odaya yer verilmiştir. Bu oda içerisinde bulunan ayrı bir kapı ile mabeyn odasına bağlanmaktadır. Mabeyn odası selamlık ve harem arasında yer almaktadır. Böylelikle mabeyn odasının bağlantılı olduğu köprü geçit ile padişahın hareme geçişi sağlanmaktadır. Köprü geçit harem kısmında geçit oda isimli mekâna açılmaktadır. Geçit odanın harem kısmında bağlantılı olduğu mekânların Gudenus'a göre nöbette veya sırada olan bir cariyenin bulunduğu, yaşlı bir saraylının nöbet tuttuğu mekânlar olduğunu aktaran Eldem, bu tespitlerin kesinliğini ispat etmenin mümkün olmadığını belirtirken, konumu itibariyle büyük odanın padişahın asıl yatak odası olduğunu öne sürmektedir. Padişahın yatak odası ile haremin üst kat galerisi arasında da bir geçit bulunmaktadır. Burada odaya bağlı hela ve gusulhane yer almaktadır. Helanın bitişiğinden itibaren odalar sıralanmaktadır. Eldem'e göre fevkani oda olarak isimlendirilen bu dört oda muhtemelen padişahın yakın hizmetine bağlı cariye ve ikballerine ait olmalıdır. Burada bulunan bir merdiven aracılığıyla alt katta bulunan hizmetli odalarına ulaşılmaktadır. Haremin 'L' biçiminde devam eden üst kat geçitinin diğer kolunda da odalar bulunmaktadır. Eldem bu odaların kadın efendilere ait olma ihtimalini sorgulamış, fakat avluya bakması gerekirken hamam ve mutfak tarafındaki taşlığa bakmasının sebebi açıklanamadığından bu sıra odaların aitlik durumunun kesin olarak tespit edilemediğini belirtmiştir. Bu odaların açıldığı geçitin sonunda bir merdiven bulunmaktadır. Bu merdiven alt katta bulunan Valide Dairesi'ne ulaşımı sağlamaktadır. Odaların tam karşışında Bostancılar koğuşunun galeri (şirvan) kısmı bulunmaktadır. Koğuşun bitişiğindeki mutfak kısmının içerisinde küçük bir aşçı odasına yer verilmiştir. Üst katın dere tarafında bend üzerinde bulunan fevkani oda yer almaktadır. Haremin önemli bir noktası olan bu kısım ahşap direkler üzerine oturtulmuştur. Valide Dairesi ile haremin üst katı arasındaki bir kotta bulunan oda gizli bir merdiven ile alt kattaki hamam camekânına bağlanmaktadır (Eldem, 1977).

I. Mahmud'un ardından tahta çıkan III. Osman döneminde, 1755 yılında sadrazam tarafından padişaha Sadabad'da ziyafet verilmiştir. Padişah Sadabad şöleninden sonra her

ocaktan tayin edilen neferlerin kurşun atmalarını izlemiş ve ardından başarı gösterenleri ödüllendirmiştir (Sakaoğlu, 1994f).

III. Mustafa da tahtta olduğu süreçte topçu neferlerinin Kağıthane çayırında yaptığı talimlere katılmıştır (Eyice, 1986). 1764 tarihli haritadan Sadabad'ın bu dönemdeki durumu görülebilmektedir (şekil 4.24).

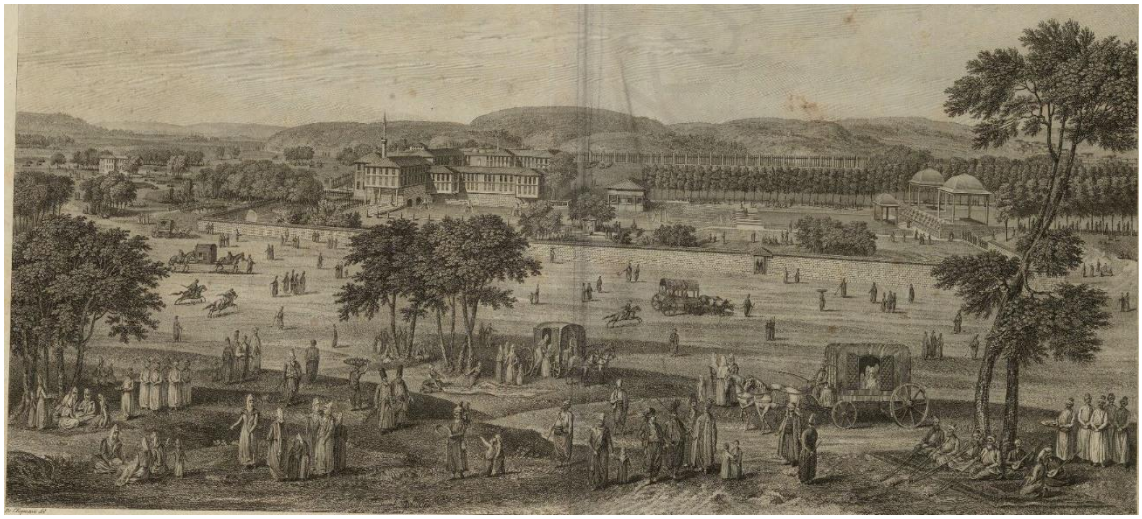

Şekil 4. 24. 1764 tarihli harita (Reben, 1764)

Babası III. Mustafa ile birlikte gösterilere katılan III. Selim de Sadabad'ı beğenmiş ve tahta çıktığında bölgeyi canlandırmaya çalışmıştır (Arslan, 1994). III. Selim döneminde de Kağıthane eğlencelerinin dışında bölgede askeri atış talimleri de yapılmıştır. Hatta çok az da olsa her yıl bölgeye gelen padişah için nişancılığını öven manzum bir kitabe yazılmıştır (Eyice, 1986).

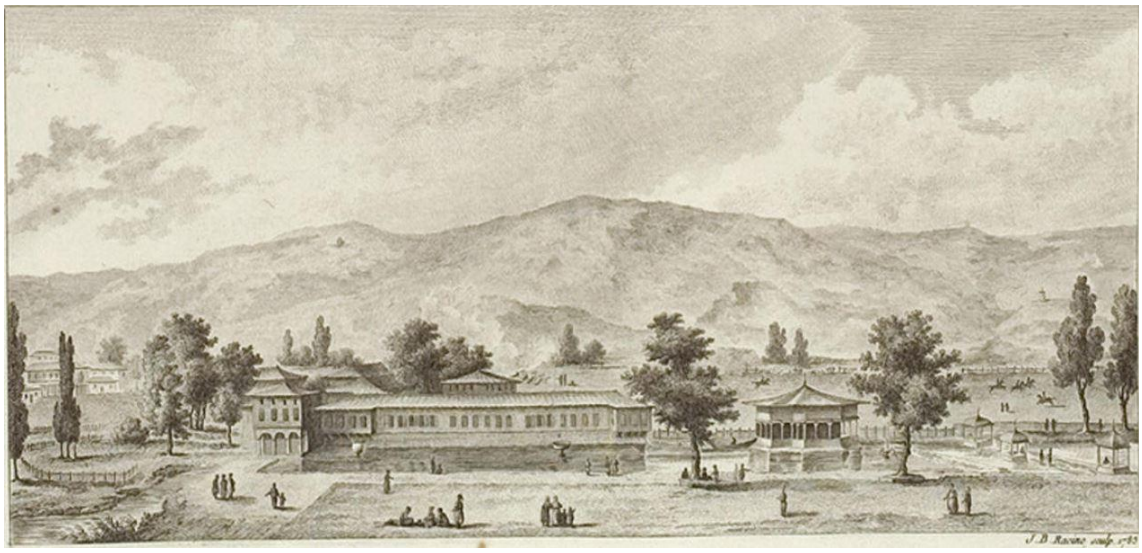
Sadabad'ın III. Selim dönemindeki durumuna dair belgeler aracılığıyla bazı bilgiler edinilebilmektedir. Bu belgelerden biri Dohsson tarafından yayınlanmış olan Espinasse gravürüdür (şekil 4.25). Gravürde kasrın önünde yer alan havuz ve çifte bendler görülmektedir. Eldem'e göre birinci bend üzerindeki kameriyeler bir miktar ölçeksiz çizilmiştir (Eldem, 1977). Gravürde havuzdaki fiskiyelere de yer verilmiştir. Ayrıca III. Ahmed döneminin Kasr-ı Cenan isimli yapısının karşısında yer alan ejder ağızlı fiskiye

de görülmektedir. Kasr-ı Cenan kare planlı gösterilmiştir. Gravürden harem bahçesinin bir duvarla çevrili olduğu anlaşılmaktadır. Selamlık avlusu ise çitlerle çevrilmiştir.

Şekil 4. 25. Espinasse gravürü (D'Ohsson, 1790)

Sadabad'ın yer verildiği diğer bir gravür Choiseul Gouffier tarafından yayınlanmıştır (şekil 4.26). Bu gravür diğerinde oranla daha sadedir. Kasr-ı Cenan burada haç biçiminde gösterilmiştir. Ayrıca diğer gravürden farklı olarak iki fıskiye kasesi görülmektedir.

Şekil 4. 26. Hilarie'nin gravürü (Choiseul-Gouffier, 1822)

III. Selim dönemi mimarlarından Melling'in de Kağthane'yi gösteren bir gravürü bulunmaktadır (şekil 4.27). Genel bir bakışla cirit meydanının gösterildiği gravürde kısmen Cetvel-i sim ve kameriye de görülmektedir.

Şekil 4. 27. Melling'in gravürü (Melling, 1819)

Eldem, III. Selim döneminde kasrı görenlerin kasırdan genel olarak pek fazla övgüyle bahsetmediklerini belirtmektedir (Eldem, 1977). Nitekim Sadabad'ın da 18. yüzyıl sonlarında iyice bakımsız bir harabe haline dönüştüğü bilinmektedir (Eyice, 1986).

II. Mahmud döneminde harap olmak üzere olan köşkler yıktırılmış yerlerine yeni kasırlar, cami ve saray yaptırılmış, çağlayanlar ise onarılmıştır (Eldem, 1977). Sarayın yapımı için bu kez de harap durumda olan Karaağaç Sarayı'ndan malzeme getirilmiştir (Arslan, 1994; Eldem, 1977).

Bu dönemde yapıyı gören pek çok seyyah eserlerinde bu yapıya yer vermiştir (Arslan, 1994). Eldem'e göre yapılan resimler arasında aslına en uygun yapılanı Preault'un taşbaskısıdır (şekil 4.28). Resimde yeni kasır ve köşkler, iki bend, dere kenarında yer alan mermer korkuluklar görülmektedir. Dere boyunca uzanan büyük kasır tek katlıdır. Selamlık kısmı ise fevkanidir. Birinci bend üzerindeki kameriyeler detaylı olarak çizilmiştir (Eldem, 1977).

Preault'un bakış açısına benzer bir bakış açısıyla çizilen diğer resim Hasip Paşa Yalısı'nda bulunan suluboya resimdir (şekil 4.29). Birinci bendden çizilen resimde

kameriyeler ve yeni Çadır Köşkü görülmektedir. Çadır Köşkü perdesiz olarak resmedilmiştir (Eldem, 1977).

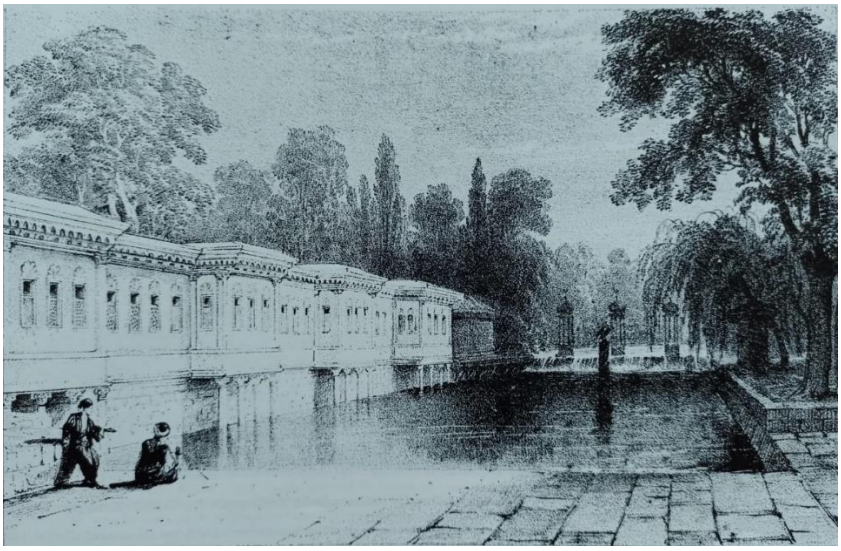

Şekil 4. 28. Preault'un taşbaskısı (Pertusier, 1817)

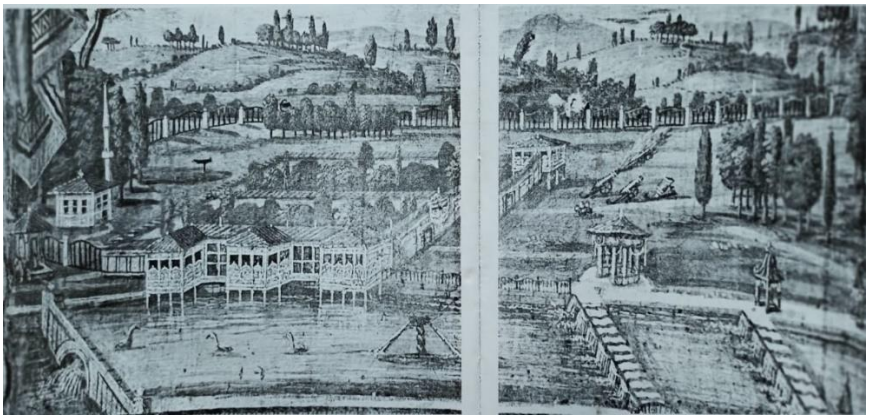
Şekil 4. 29. Hasip Paşa Yalısı'ndaki suluboya resim (Eldem, 1977)

Sadabad'ı gösteren bir diğer çalışma Bartlett'in Miss Pardoe'nin kara kalem çalışmasına dayanarak yaptığı gravürdür (şekil 4.30). Bu gravürde bakış açısı diğer çalışmaların tam zıttı olarak havuzun alt tarafından kanal istikametini gösterecek şekilde seçilmiştir. Resimde harem kısmı detaylı olarak gösterilmiştir (Eldem, 1977).

Şekil 4. 30. Bartlett tarafından çizilen gravür (Eldem, 1977)

Bunların dışında Kasımpaşa'da bir evdeki panoda çeşitli perspektif hataları barındırmasına rağmen yüksek bir bakış noktasından çizilmesiyle diğerlerinden ayrılan bir çalışma bulunmaktadır (şekil 4.31). Resimde selamlık kısmı iç bahçeler ve aralarındaki bölme duvarı görülmektedir. Harem kısmı oldukça kısa tutulmuştur. Caminin ayrı bir yapı olduğu anlaşılmaktadır (Eldem, 1977)

Şekil 4. 31. Kasımpaşa'da, bir evdeki panoda yer alan resim (Eldem, 1977)

Arslan, II. Mahmud döneminin Sadabad'ını betimleyen belgelerden hareketle yeni sarayın tasarımında gerek plan şeması gerekse çevre düzenlemesi açısından eski sarayın temel alındığını öne sürmektedir. Buna karşın saray ait olduğu dönemin mimarlık anlayışına uygun yenilikler de barındırmaktadır. Bunlar cephelerde yer verilen korint

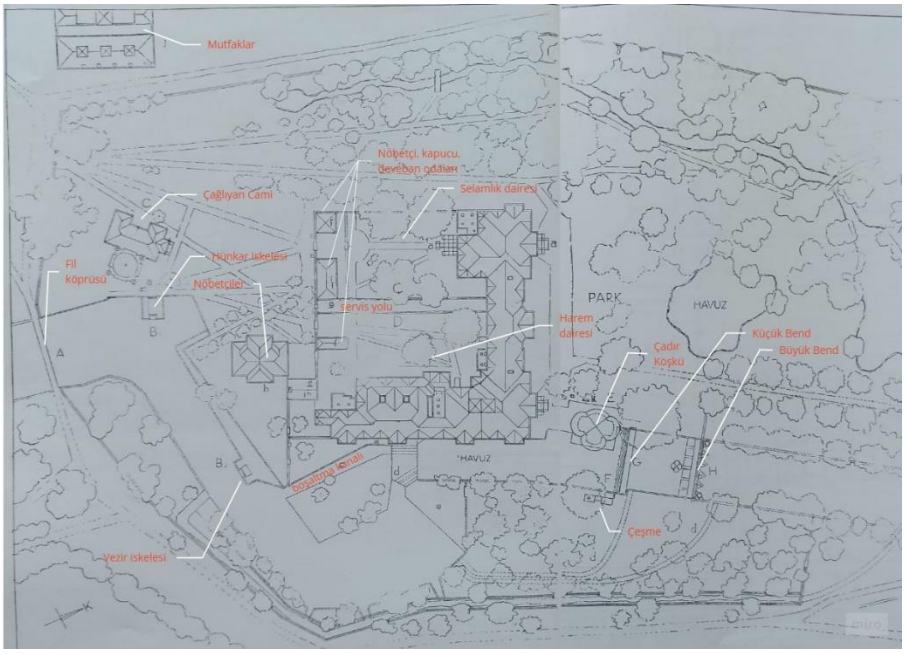
başlıklı sütun ve pilastrlar, deniz kabuğu motifleri ve fırlak çatı kullanımıdır (Arslan, 1994). II. Mahmud dönemi Sadabad'ı ampir üslubunda yapılmıştır (Eldem, 1977).

Sadabad'da kısa bir süre yaşayan II. Mahmud sevdiği gözdelerden birinin burada hayatını kaybetmesi ve ardı sıra yaşanan talihsiz olaylar nedeniyle buranın uğursuz olduğunu inanarak bir daha gelmemek üzere terketmiş ve böylece saray kendi haline bırakılmıştır (Arslan, 1994).

Arslan'ın 1830 yılında Kağıthane'yi gezen Marchebeus'tan aktardığını göre, bu dönemde burada bulunan köşk ve çağlayanlar bakımsız ve harap durumdadır. Arslan, benzer şekilde Gautier'in seyahatnamesinden hareketle 1850'li yıllarda saray ve çevresinin kullanılamayacak ölçüde harap durumda olduğununu belirtmektedir (Arslan, 1994).

Abdülmecid döneminde ihmal edilen saray, Abdülmecid'in ardından tahta çıkan Abdülaziz döneminde yıktırılmıştır. Sarayın yerine Sarkis ve Agop Balyan'lara tamamen Avrupai üslupta yeni bir saray yaptırılmıştır. 1862'de inşa edilen yapı, Çağlayan Sarayı veya Kasrı olarak adlandırılmıştır. Ancak masraf defterlerinden buraya halen Sadabad denildiği de anlaşılmaktadır (Eyice, 1986).

Yeni yapılan bina eski binaya planlama açısından benzemekle birlikte daha büyüktür (şekil 4.32). Öncesinde olduğu gibi dere üzerinde ve park tarafında olmak üzere iki kola sahiptir. Fakat dere üzerinde yer alan kol öncesinin iki katı uzunluğundadır (Eldem, 1977).

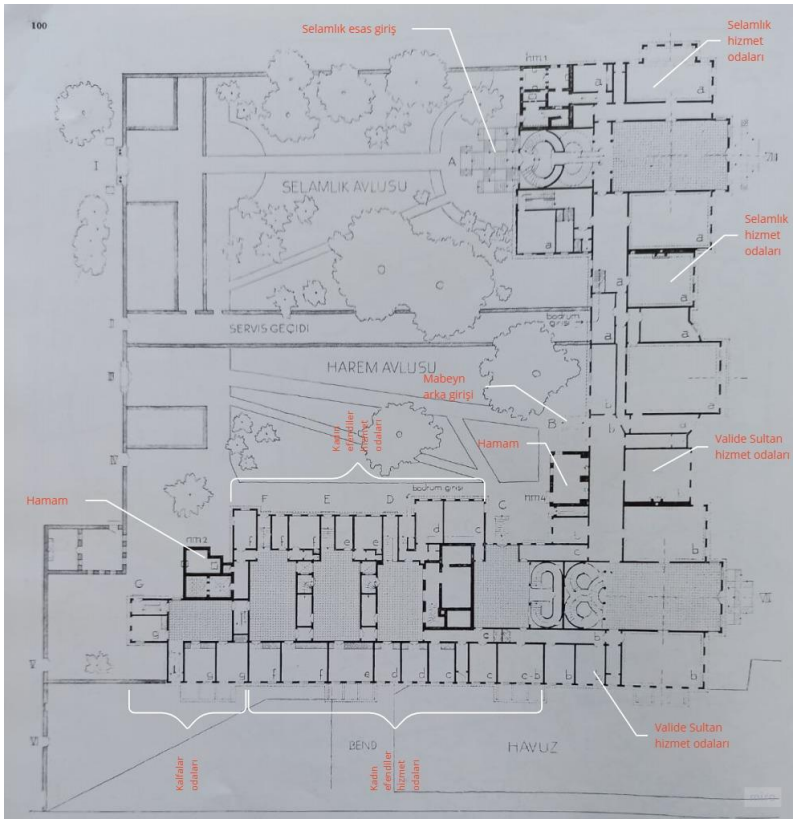

Şekil 4. 32. Çağlayan Kasrı vaziyet planı (Eldem, 1977)

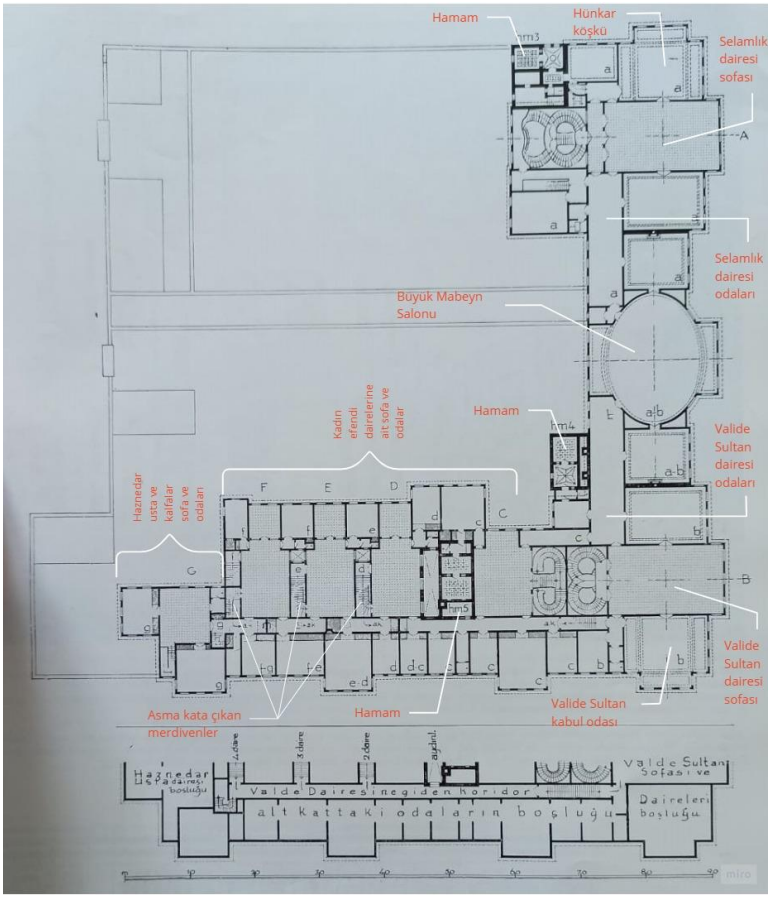
Hünkar odası ve Valide Sultan odası eskiden olduğu gibi sarayın iki ucuna yerleştirilmiştir (şekil 4.33 - 4.34). Orta kısımda ise oval planlı bir salon yer almaktadır. Aynı zamanda Hünkar daireleri ile Valide Sultan daireleri arasına konumlandırılmış bu mekân sarayın en büyük salonu olma özelliğine sahiptir. Eldem bu salonun bir nevi mabeyn ve muayede salonu etkisi verdiğini belirtmekte, planlama içerisindeki yeri ve şeklinin zorlama olduğunu ileri sürmektedir (Eldem, 1977).

Harem kısmının başında yer alan Valide Sultan Dairesi hem mabeyn hem de kadın efendiler odaları ile bağlantılıdır. Dere boyunca uzanan kadın efendiler dairesinin konsollara oturan çıkmaları bulunmaktadır. Herbirinden çağlayanların izlenebildiği bu daireler uzun bir koridora açılmaktadır. Bu kısımda birbirinden ayrı giriş, merdiven ve helaları olan beş sofa bulunmaktadır. Sofaların birincisi diğerlerine oranla daha geniş bir merdivene ve özel hamama sahiptir. Ortadaki üç sofa aynı boyut ve biçimdeyken sonuncu sofa daha gösterişsizdir. Arada kalan üç daire birer kadın efendiye ayrılmıştır. Dere üzerinde yer alan odalar bu daireler arasında serbest olarak paylaştırılabilir durumdadır. Dairelerin birbirleri arasındaki bağlantı odaların açıldığı koridor aracılığıyla sağlanmaktadır. Bu koridorun üzerinde ara kotta gizli bir koridor daha bulunmaktadır. Bu ikinci koridor sayesinde her daireden ayrı ayrı ve birbirine görünmeden öncelikle Valide

Sultan ardından Hünkar Dairesi'ne geçilebilmektedir. Yapıdaki bu tarz inceliklerin tasarımı Sarkis Balyan'a aittir (Eldem, 1977).

Şekil 4. 33. Çağlayan Kasrı zemin kat planı (Eldem, 1977)

Şekil 4. 34. Çağlayan Kasrı üst kat planı (Eldem, 1977)

Yapı cephe özellikleri açısından değerlendirildiğinde özenle tasarlandığı görülmektedir (şekil 4.35 - 4.38). Bahçe cephesinin girinti ve çıkıntıları ahenkli ve dengeli bir bütünü oluşturmaktadır. Harem ve selamlık girişlerinin bulunduğu yerdeki kapılar ve merdivenler bu bölümlerin sofa ve merkezlerini ifade etmektedir. Orta kısımda mabeyn sofasının çıkması bulunmaktadır. Bu üç bölüm arasındaki geçiş üçer pencereli kısımlar aracılığıyla sağlanmıştır. Böylelikle plan cepheye yansıtılmıştır (Eldem, 1977).

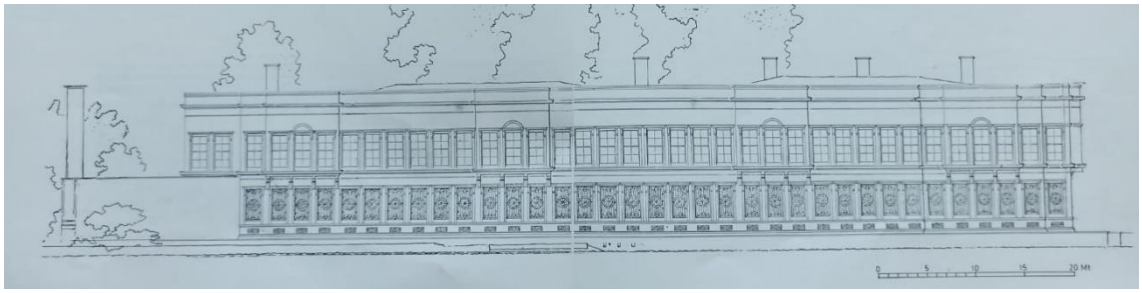

Şekil 4. 35. Bahçe cephesi rölövesi (Eldem, 1977)

Şekil 4. 36. Bahçe cephesinin yapıldıktan yaklaşık 5 yıl sonrasına ait fotoğrafı (Eldem, 1977)

Havuz tarafında yer alan harem kısmının cephesinde ise sıra odaların tekdüzeliği ara ara barok konsollar ile desteklenen su üzerine taşkın çıkmalarla kırılmıştır. Böylelikle herhangi bir giriş veya farklı bir eleman barındırmayan ve tamamen pencere sıralarından oluşan cephenin canlandırılması sağlanmıştır. Üçlü pencere birimlerinin ortasında beyzi kemerlere yer verilmiştir. Bunun dışında cephenin diğer süs unsuru cumbaların altında yer alan zengin konsollardır (Eldem, 1977).

Şekil 4. 37. Havuz cephesi rölövesi (Eldem, 1977)

Şekil 4. 38. Harem cephesine ait fotoğraflar (Eldem, 1977)

II. Abdülhamid döneminde iyi korunan Çağlayan Kasrı 1888/89 yıllarında onarımdan geçirilerek tamamen boyanmıştır. İlerleyen yıllarda Mütakere'de yabancı kuvvetlere teklif edilmiş, bu sıralarda bir süre kimsesiz çocuklar yurdu, kısa süre için de Erkan-ı Harp Mektebi olarak kullanılmıştır. 1923'e kadar yurt olarak kullanılmasının ardından bu tarihte boşaltılan saray ile bir daha ilgilenilmemiştir (Eyice, 1986).

1940-1941 yıllarına kadar ayakta durmayı başaran Çağlayan Kasrı bu tarihten sonra onarımı rahatlıkla yapılabilecekken ve hatta bu düşünülmüşken sebebi bilinmeyen bir şekilde yıktırılmıştır (şekil 4.39 - 4.40). Kısa süre içerisinde sökülen binanın malzemesi uygun bulunan yerlere dağıtılmıştır (Eldem, 1977).

Şekil 4. 39. Çağlayan Kasrı'nın 1930 ve 1940 yıllarındaki durumu (Eldem, 1977)

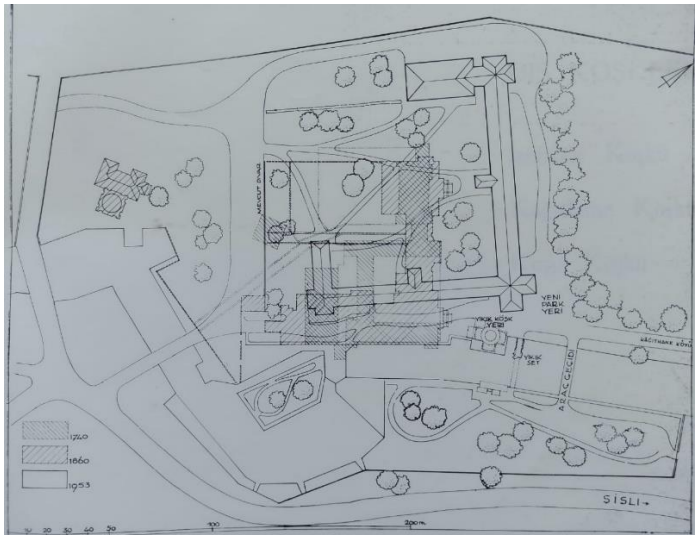

Şekil 4. 40. Haremin avlu cephesi yıkılmadan birkaç yıl önceki durumu (Eldem, 1977)

Arazinin bir süre boş durmasının ardından Askeri İhtihkam Mektebi inşa edilmiştir. Yeni yapılan binanın planlaması eskiye sadık kalınarak 'L' biçimde tasarlanmıştır. Aynı zamanda iki kat ve uzunluk oranlarıyla da eski gelenek sürdürülmüştür. Esas giriş eski yerinden farklı olarak park tarafına yapılmıştır. Buna bağlı olarak yeni otopark da park tarafına yerleştirilmiştir. Bu durum araçların dereyi geçmek durumunda kalmasına yol açmış ve buna çözüm olarak yeni köprü yapmak için eski çağlayanlar temel olarak kullanılmıştır. Böylece birini dere akıntısının yok ettiği çağlayanların diğeri de ortadan kalkmıştır (Eldem, 1977).

Yapılan bina 1990 yılına kadar Maliye ve Levazım Okulu olarak kullanılmıştır. Ardından 1998'den itibaren Kağıthane Belediyesi Binası olarak kullanılmaya başlayan bina halen bu fonksiyona sahiptir (Kağıthane Belediyesi). Günümüzde Kağıthane Belediyesi Fen İşleri Müdürlüğü olarak hizmet vermektedir.

Eldem'in Sadabad'ta yapılan tüm bina planlarını çakıştırdığı bir çizimi bulunmaktadır (şekil 4.41). Bu çizimden hareketle Sadabad'ın yeri belirlenebilmektedir (şekil 4.42).

Şekil 4. 41. Sadabad yapıları plan çakıştırması (Eldem, 1977)

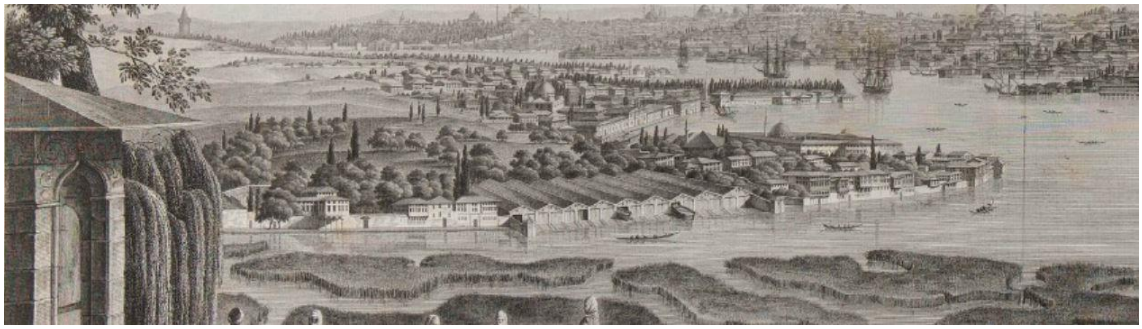

Şekil 4. 42. Sadabad'ın günümüzdeki konumu (Google Earth, 2021) (Düzenleme: B. Kurt, 2022)

4.3.1.3. Karaağaç Sarayı

Karaağaç Sarayı, Haliç'in en uç noktasında, Kağıthane Deresi'ne yakın konumda yapıldığı bilinen bir sahilsaray olup (Artan, 1994f); Karaağaç Korusu ile çevrili olduğundan bu isimle anılmıştır (Şehsuvaroğlu, 1949). Karaağaç Sarayı'ndan günümüze herhangi bir iz kalmasa da Melling'in bu sarayın da göründüğü bir gravür çalışması

bulunmaktadır (şekil 4.43). Ancak Artan, 1791 tarihli Bostancıbaşı defterlerine dayanarak, Melling'in gravüründe görünen kısmın Yusuf Efendi Bahçesi'de yer alan kasrı hümayun ve koğuşlar olduğunu; asıl Karaağaç Sahilsarayı'nın resimde görülmediğini ileri sürmektedir. Çünkü defterdeki kayda göre Yusuf Paşa Sarayı, Karaağaç Sahilsarayı ile şalope gemilerinin yapıldığı tersane arasındadır (Melling, 1819). Ancak 1843 tarihli bir haritada da tersanenin yanında görülen yapı grubu Karaağaç Sarayı olarak adlandırılmıştır (şekil 4.44). Melling'in gravürü ile haritada yer alan yapılar arasında da tutarlılık olduğu söylenebilir. Dolayısıyla 1843 tarihli haritadan yola çıkarak, Karaağaç Sahilsarayı'nın günümüzdeki Haliç Kongre Merkezi ve otoparkının bulunduğu alanda bulunduğu tahmin edilmektedir (şekil 4.45).

Şekil 4. 43. Melling'in gravüründen Karaağaç Sahilsarayı (Melling, 1819)

Şekil 4. 44. 1843 tarihli haritada Karaağaç Sarayı (Hellert, 1843)

Şekil 4. 45. Karağaç Sahilsarayı'nın olası konumu (Google Earth, 2021) (Düzenleme: B. Kurt, 2022)

Sarayın bulunduğu bölgede ilk önceleri Defterdarzade İbrahim Paşa'nın bahçesi bulunmaktadır (Şehsuvaroğlu, 1962). Artan, Erdoğan ve Aslanoğlu Evyapan, 1672 yılında bahçeye bir kasır yaptırıldığını yazmaktadır. Ancak Artan, bu kasrı IV. Mehmed'in inşa ettirdiğini; Erdoğan ve Aslanoğlu Evyapan ise IV. Murad'ın yaptırdığını ileri sürmektedir (Artan, 1994f; Aslanoğlu Evyapan, 1972; Erdoğan, 1958). Erdoğan'ın belirttiğine göre, bahçe henüz İbrahim Paşa'nın mülkü iken IV. Murad, manzarası ve havasının hoşluğu nedeniyle Karaağaç Bahçesi'ne sık sık gelmiştir (Erdoğan, 1958).

Silahdar Tarihi'nde 1682 tarihli bir kayıtta, IV. Mehmed'in Tersane Bahçesi'nden Karaağaç Bahçesi'ne geçtiği, bu sırada iç oğlanların ise Yusuf Efendi Yalısı'na nakl-i hümayun yaptığı yazmaktadır (Karaçay Türkal, 2012). Artan, bu durumu sarayın 17. yüzyılda padişahın tüm maiyetinin konaklamasını sağlayacak bir büyüklükte olmadığı ve Karaağaç Sahilsarayı'nın giderek Yusuf Efendi Bahçesi'ni de içerisine almaya başladığı şeklinde yorumlamıştır. Nitekim Yusuf Efendi Bahçesi'nde 1705-1707 yılları arasında yapılan onarım sırasında hırka-i şerif odası, oda-i has ve hazine odasının onarıldığı bilinmektedir. Bunun dışında Kasrı Hümayun, kilerli, seferli, teberderan ağalarına koğuşlar inşa edilmesi de bu savı güçlendirmektedir (Artan, 1994f).

Karaağaç Sahilsarayı'nın en çok ilgi gördüğü dönem III. Ahmed dönemidir. Bu dönemde saraya yapılan göç-i hümayunlar ile sarayda ve Yusuf Efendi Bahçesi'ndeki çeşitli onarımlara dair çok sayıda arşiv belgesi bulunmaktadır. Bu belgelere göre yapılan onarımlar sırasında, harem dairesinde Hünkar divanhanesi, selamlıkta Hünkar odası ve

bitişiğindeki hazine, Valide Sultan odası ve köşkü, hamam, su yolları, bahçedeki kameriyeler, limonluk ve has ahır yenilenmiştir. Bu bilgiler ışığında Karaağaç Sahilsarayı'nın teşkilatlı bir Osmanlı sarayı olduğu anlaşılmaktadır. Fakat mekân organizasyonu tam olarak anlaşılamamaktadır (Artan, 1994f).

Şehsuvaroğlu, III. Ahmed'in bahar mevsimlerinde bir süre Tersane Sarayı'nda kaldıktan sonra Karaağaç Yalısı'na geçtiğini yazmaktadır. Bu dönemde saray, Hırka-i Şerif Odası, Has Oda, Silahdarağa Daireleri, Hazineli Koğuşu, Hazine Kethüda Dairesi, Kilerli Ağalar Koğuşu, Kiler Kethüdası Odası, Seferler Koğuşu, Has Oda Koğuşu, Kapıcılar Dairesi ve diğer binalardan oluşmaktadır. Her dairenin ayrı ayrı planlanmıştır. Silahdarağa Dairesi süslü bir oda olup deniz üstünde bir sofa ve bahçe tarafında yer alan odalardan meydana gelmektedir. Deniz tarafında ön kısmı kazıklar üstünde olan Daire-i hümayun'un direkli bir divanhanesi ve çeşitli odaları bulunmaktadır. Kagir olan yapının alt kat pencerelerinde yarım kafes, üst kat pencerelerinde kepenk vardır. Sarayın ön kısmında yer alan taş rıhtım üzerinde Daire-i hümayuna giriş için parmaklıklı bir kapı yapılmıştır. Sarayın tüm binaları yüksek duvarlarla çevrelenmiştir. Ancak harem dairesinin deniz tarafında duvar üstünde, bu kısmı perdelemek için ayrıca duvarı bulunmaktadır (Şehsuvaroğlu, 1949).

III. Ahmed'in ardından tahta çıkan padişahlardan I. Mahmud, III. Osman ve III. Mustafa'nın da Karaağaç Sahilsarayı'na göç yaptıkları bilinmektedir (Görür, 2021). Adı geçen padişahların hükümdarlık yaptığı 18. yüzyıl boyunca Haliç kıyılarının ilgi görmesiyle birlikte bu süreçte Karaağaç Sahilsarayı da çeşitli ilavelerle ve onarımlarla bakımlı halde tutulmuştur (Şehsuvaroğlu, 1949).

III. Selim dönemine kadar padişahların ilgisi sayesinde özen gösterilen saray, III. Selim'in bölgeye itibar göstermemesi üzerine kısa sürede harabe haline gelmiştir (Artan, 1994f). Nitekim İnciciyan, 18. yüzyılın sonlarında kaleme aldığı eserinde uzun süredir Karaağaç Sarayı'na gidilmediğinden bahsetmektedir (İnciciyan, 2018).

III. Selim'in ardından tahta çıkan II. Mahmud döneminde, Kağıthane Sarayı'nın onarılması sırasında bir miktar malzeme Karaağaç Sahilsarayı'ndan sağlanmış, en son 1826'da kışlaların inşasında kullanılmak üzere saray tamamen yıkılmıştır (Artan, 1994f).

4.3.2. Boğaziçi Sarayları

18. yüzyıl başlarında, Osmanlı'nın Avrupa ile ilişkilerinin artması padişahların yaşam biçimlerini de etkilemiş; padişahların aileleri ile birlikte Topkapı Sarayı'ndan Boğaziçi Sahilsarayları'na göç etmesi ise Boğaziçi'nin ön plana çıkmasında etkili olmuştur (Yumrukçağlar, 2010).

III. Ahmed döneminde Boğaziçi'ndeki sahilsaraylar abad edilerek kıyılar yeniden saraylarla bezenmiştir (Erdoğan, 1962). Bu yapılar arasında Beylerbeyi'nde İstavroz Sarayı-Beylerbeyi Sarayı, Bebek ve Beykoz'daki Hümayunabadlar, Beşiktaş'ta Beşiktaş Sarayı/Beşiktaş Sahilsarayı, Gülşenabad ve Asafabad, Üsküdar'da Üsküdar/Kavak Sarayı, Ayazma Sarayı, Şerefabad, Kabataş'ta Karabali Bahçesi, Kuleli'de Kuleli Bahçesi, Kandilli'de Nevabad, Çubuklu'da Feyzabad, Yeniköy'de Kalenderabad, Beylerbeyi'nde Şevkabad, Arnavutköy'de Hasan Halife Bahçesi-İzzetabad, Salıpazarı'nda Emnabad, Beşiktaş ve Beylerbeyi'ndeki Ferahabadlar, Defterdarburnu'nda Neşatabad, Kanlıca'da Mihrabad sayılabilir.

4.3.2.1. İstavroz Sarayı – Şevkabad - Beylerbeyi Sarayı

Saray, Boğaziçi'nin Anadolu yakasında, Beylerbeyi semtinde bulunmaktadır (şekil 4.46). Sarayın bulunduğu bölgenin tarihi Doğu Roma İmparatorluğu'na kadar uzanmaktadır. Bu dönemde İmparator tarafından Beylerbeyi'nde yaptırılan kilisenin üzerinde yer alan haç nedeniyle bölge 'Stauros' olarak anılmaktadır. Daha sonra Türkler tarafından fethedilen yer, bu dile uygun olarak İstavroz adını almıştır (Kahraman, 2019).

Şekil 4. 46. Beylerbeyi Sarayı'nın konumu (Google Earth, 2021) (Düzenleme: B. Kurt, 2022)

İstanbul fethedildikten sonra Fatih Sultan Mehmed'in Sancak Emiri burada oturmuş, sonrasında ise bölge zamanla hasbahçeler arasına girmiştir (Sözen, 1990). Bu tarihten itibaren İstavroz Bahçesi olarak isimlendirilen bahçe 19. yüzyıl başlarına kadar bu şekilde anılmıştır (Acaralp, 2011).

İstavroz Hasbahçesi, 17. yüzyıl boyunca gözde bir mesire alanı olarak kullanılmıştır. Yüzyılın ilk başlarında tahta çıkan I. Ahmed, tepenin üst kısmında ağaçlıklar arasına Şevkabad isimli bir kasır ile mescit, maiyet ve servis binaları yaptırmıştır (Batur, 2019). Şehsuvaroğlu, Şevkabad'ın I. Ahmed döneminden önce de mevcut olduğunu, I. Ahmed'in buraya sıklıkla gelmesi üzerine bu dönemde onarımdan geçirildiğini yazmaktadır (Şehsuvaroğlu, 1986). I. Ahmed yaz mevsimlerinin çoğunu İstavroz bahçelerinde geçirmiş, oğlu şehzade Murad da Beylerbeyi'nde dünyaya gelmiştir. Sonraki dönemlerde tahta çıkan IV. Murad da babası gibi sık sık İstavroz bahçeleri ve kasırlarını ziyaret etmiştir (Şehsuvaroğlu, 1954).

Şevkabad Kasrı, İstavroz Bahçesi'nin üst kısmında, tepede, denize kadar inen bir korunun içerisinde bulunmaktadır. Padişahlar kasra kıyıdaki iskeleden tahtı-revanla çıkarak ulaşmıştır (Şehsuvaroğlu, 1961, 1986).

IV. Mehmed döneminde İstanbul'un en önemli hasbahçesi haline gelen bölge padişah tarafından sık sık av ve eğlence amacıyla kullanılmıştır (Batur, 1994a; Sözen, 1990). Padişah özellikle kiraz mevsimlerinde etraftaki bahçeleri de kiralayarak haremiyle birlikte Beylerbeyi'ne göç etmiştir (Şehsuvaroğlu, 1954).

III. Ahmed döneminde, İstavroz Hasbahçesi'nin sahil kısmına, veziriazam Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın damadı tarafından Ferahabad isimli bir yalı yaptırılmıştır (Batur, 1994a). Ülgen ayrıca bu dönemde Şevkabad isimli kasır yaptırıldığını yazmaktadır (Ülgen, 1996).

Şevkabad'ın yapımının I. Mahmud dönemine tarihlendirildiği kaynaklar da bulunmaktadır. Bu kaynaklarda Şevkabad'ın, I. Mahmud tarafından annesi Saliha Sultan için yaptırıldığı bilgisine yer verilmiştir (Aktan, 2004; Gökbilgin, 1992; Kuban, 1994d). Gökbilgin, I. Mahmud'un Beylerbeyi bahçesine 1734'te Ferahfeza ve Şevkabad olmak üzere iki kasır yaptırdığını, Şevkabad'ı annesine tahsis ettiğini belirtmektedir (Gökbilgin, 1992). Kuban da padişahın yaptırdığı Şevkabad ve Ferahfeza kasırlarından bahsetmekte; sırasıyla Çengelköy ve Beylerbeyi'nde olduklarını ifade etmektedir (Kuban, 1994d). Batur ise I. Mahmud'un İstavroz Bahçesi'nde annesi için yaptırdığı kasrın isminin Ferahfeza olduğunu ifade etmektedir (Batur, 1994a). Aslanoğlu Evyapan da İstavroz bahçelerinin 1734'te, I. Mahmud döneminde, yeniden düzenletildikten sonra Farsça 'erinç verici' anlamına gelen Feruş-feza olarak isimlendirildiğini yazmaktadır (Aslanoğlu Evyapan, 1972). Bölge İstavroz Bahçesi olarak isimlendirildiğinden buradaki saraylar da İstavroz Sarayı olarak anılmıştır (Kahraman, 2019).

18. yüzyılın sonlarına doğru, padişahlar tarafından uzun süredir Boğaziçi'nde hasbahçe olarak kullanılan İstavroz Bahçesi bu dönemde önemini kaybederek padişahların ilgisinden uzak kalmıştır. Nitekim III. Mustafa döneminde bölgede bu zamana kadar yapılan yapılar yıktırılmış, arazi halka satılmıştır (Sözen, 1990). Bazı kaynaklara göre ise İstavroz Bahçesi arazisinin halka satışı I. Abdülhamid döneminde olmuştur (Batur, 1994a; Şehsuvaroğlu, 1961). Sonuç olarak bölge hasbahçe olma özelliğini yitirmeye başlayarak Osmanlı padişahlarının sayfiyesi olmaktan çıkmıştır (Sözen, 1990; Şehsuvaroğlu, 1954).

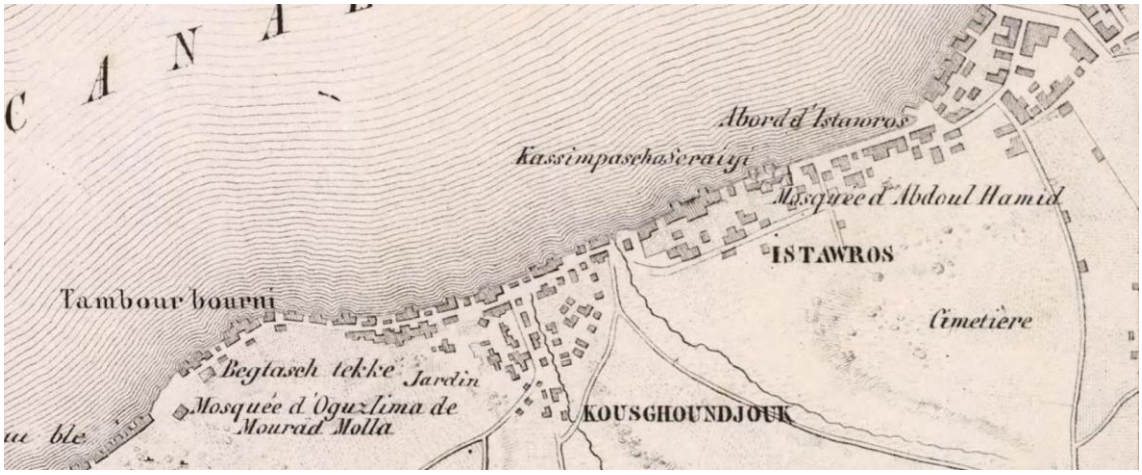
III. Mustafa'nın ardından tahta çıkan I. Abdülhamid, padişahın yıktırdığı eski sarayın Hırka-i Şerif Odası'nın olduğu yere annesi için Beylerbeyi isimli bir cami, hamam, sıbyan mektebi ve çeşme yaptırmıştır (Sakaoğlu, 2019).

İstavroz Hasbahçesi'nin yeniden önem kazanması ise II. Mahmud döneminde olmuştur (Batur, 1994a). Batılılaşma girişimlerini yasalaştıran ilk padişah olan II. Mahmud, Topkapı Sarayı'ndan uzaklaşmak istemiş ve kendine devleti yöneteceği yeni bir saray yapma gereği duymuştur (Sözen, 1990). Boğaziçi'nde yeni üslupta büyük bir saray yaptırmak isteyen padişahın aklına gelen yer eski İstavroz Sarayı'nın bulunduğu bölge olmuştur (Şehsuvaroğlu, 1954). Bunun üzerine İstavroz Sarayı'nın ve hasbahçesinin satılan arsaları geri alınmış, mevcut yapılar onarımdan geçirilmiş ve yeni bir sahilsaray yapılmıştır (Batur, 1994a). 1829'da yapılan, iki katlı ve sarı boyalı olduğu bilinen ahşap saray, yapıldığı dönemde Boğaziçi'nin en büyük sahilsarayı olma özelliğine sahip olmuştur (Sözen, 1990). Sahilsarayın mimarı dönemin hassa baş mimari olan Kirkor Amira Balyan'dır (Şehsuvaroğlu, 1961). Saray, Mabeyn ve Harem daireleri ile Serdap Köşkü, Sarı Köşk, Şevkabad, Küçük Yalı, Büyük Yalı, çeşitli bendegan daireleri, hamamlar, mutfaklar ve ahırlardan oluşmuştur (Sözen, 1990).

Yapılan bu ilk Beylerbeyi Sarayı (eski Beylerbeyi Sarayı), birçok Avrupalı gezgin, edebiyatçı ve ressam tarafından betimlenmiştir. Ancak buna rağmen saraya dair görsel malzeme oldukça azdır. Sarayı gösteren gravürlerden biri Miss Pardoe'nin yayınladığı eserde bulunan Bartlett'in çalışmasıdır (şekil 4.47) (Batur, 1994a). Pardoe, eserinde Beylerbeyi Sarayı'ndan yaz sarayı olarak bahsetmekte ve Boğaziçi'nin Anadolu yakasındaki en zarif nesne olduğunu ileri sürmektedir. Ayrıca deniz kıyısı boyunca uzanan düzensiz ve geniş cepheli olarak betimlediği sarayın, ışıltı mermerden yapılmış uzun ve görkemli teraslarını dalgaların yıkadığını, hatta bazen sarayın kafesli ve girintili yerlerine nüfuz ettiğini aktarmıştır (Miss Pardoe, 1838). Pardeo'nun betimlemesinden de yola çıkarak 1843 tarihli haritada, İstavroz bölgesinde gösterilen yapı grubu II. Mahmud'un yaptırdığı saray olarak düşünülebilir (şekil 4.48).

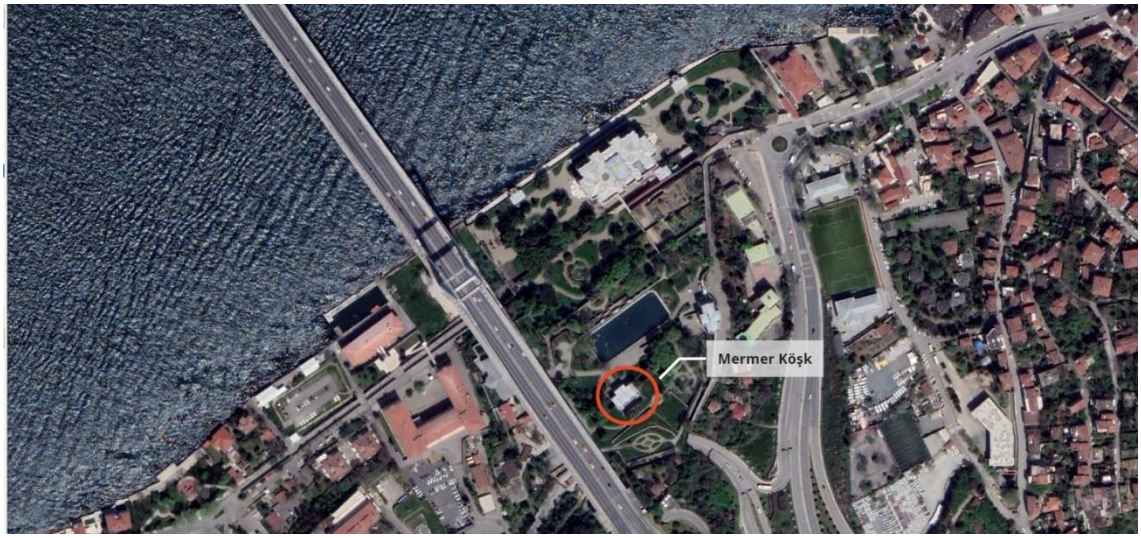
Şekil 4. 47. Bartlett'in Beylerbeyi Sarayı'nı gösteren gravürü (Miss Pardoe, 1838)

Şekil 4. 48. 1843 tarihli harita (Hellert, 1843)

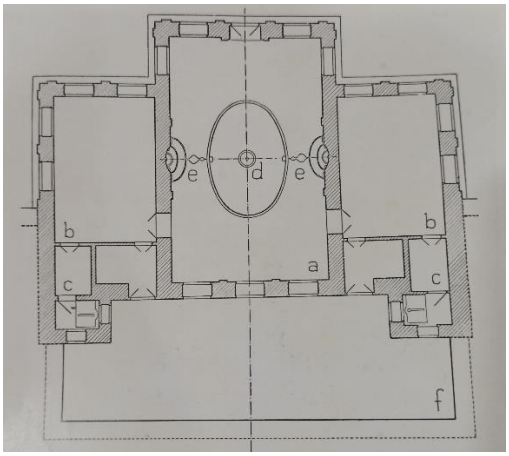
19. yüzyılda Eski Beylerbeyi Sarayı'nı ziyaret eden önemli kişilerden biri de Mareşal Moltke'dir. Moltke'nin tasvirine göre sarayın deniz cephesinde yer alan pencereler kafeslidir. Üstelik yalnızca harem kısmı değil, selamlık kısmındakiler de aynı şekildedir. Fakat harem kısmındakiler daha yüksek ve daha sıktır. Bahçe kısmı setler halinde tepenin zirvesine kadar uzanmakta ve yeşil bir duvar ile sınırlanmaktadır. Sarayın iç mekânı hakkında ise büyük güzel bir merdivenden bahseden Moltke, mobilyalar için normal evlerden farklı bir döşemesi olmadığını aktarmış, zeminin Sur Lübnan parkesi ile döşeli olduğunu belirtmiştir (Şehsuvaroğlu, 1961).

II. Mahmud'un yaptırdığı Eski Beylerbeyi Sarayı'ndan günümüze ulaşan tek yapı Serdab Köşkü adıyla da bilinen Mermer Köşk'tür. Arka bahçede büyük havuzun gerisinde yer alan köşk kısmen arazi içerisine gömülü olarak yapılmıştır (şekil 4.49) (Eldem, 1974).

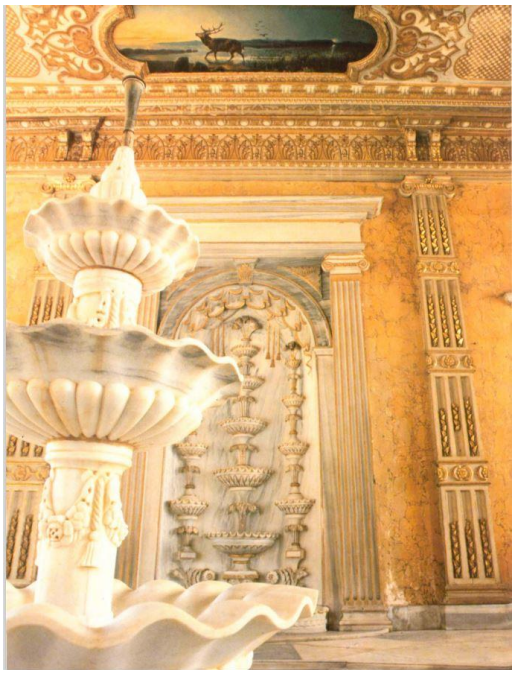

Şekil 4. 49. Mermer Köşk'ün (Serdab Köşkü) konumu (Google Earth, 2021) (Düzenleme: B. Kurt, 2021)

Sade bir planı olan yapının ortasında büyük mermer bir sofa ve sofanın yanında yer alan iki odası bulunmaktadır (şekil 4.50). Odaların arka kısmında helalar ve aralıklara yer verilmiştir. Yapının en süslü yeri, orta kısımdaki oval biçimli havuzdur. Havuz, yan duvarlarda bulunan selsebillere mermer döşemeye oyulan su yolları ile bağlanmıştır. Zengin bir tasarıma sahip olan selsebillerin portik şeklindeki çerçeveleri ion üslubundadır (şekil 4.51). Salonun tasarımı da yine bu üsluba uygun olarak yapılmıştır. Eldem, bu tarzı geç ampir olarak nitelendirmiştir (Eldem, 1974).

Şekil 4. 50. Mermer Köşk'ün planı (Eldem, 1974)

Şekil 4. 51. Selsebil (Gülsün, 1993)

Yapının cephesi mermer levhalarla kaplıdır. Pencereler iki cephede de hava akımına izin verecek şekilde düzenlenmiştir. Pencerelerinin basık olduğu dikkat çeken yapıda bu tasarım ile iç mekânı mümkün olduğunca loş ve serin tutmak amaçlanmıştır (şekil 4.52) (Eldem, 1974).

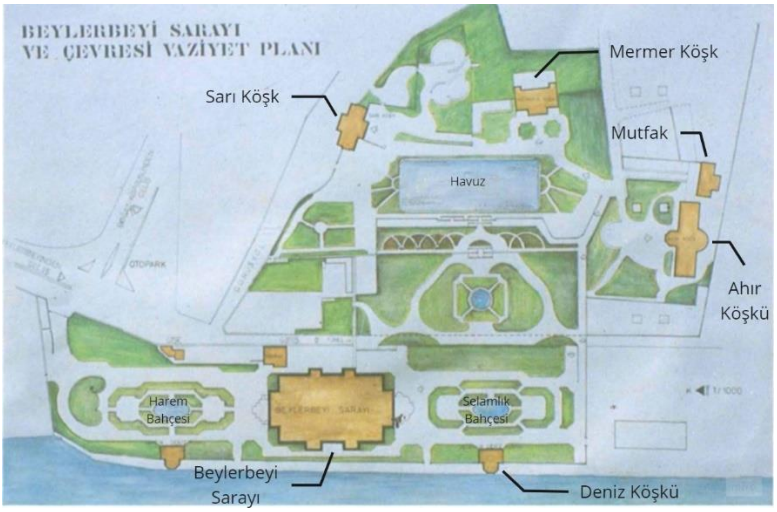

Şekil 4. 52. Mermer Köşk (Milli Saraylar)

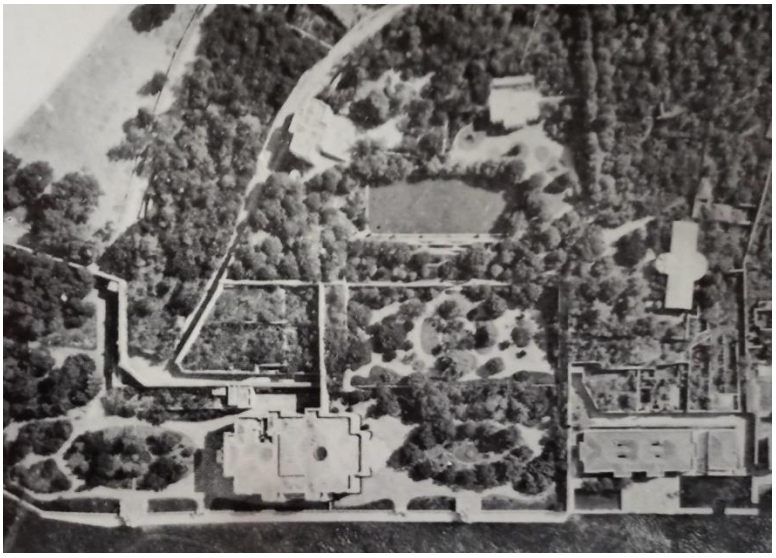
II. Mahmud'un yaptırdığı ahşap Eski Beylerbeyi Sarayı, 1851 yılında Abdülmecid döneminde padişah içerisindeyken bir yangın tehlikesi geçirmiş; bunun üzerine Abdülaziz döneminde saray yıktırılarak yerine günümüzdeki Beylerbeyi Sarayı yaptırılmıştır (Sözen, 1990; Şehsuvaroğlu, 1954).

1861-1865 yılları arasında yapılan yeni sarayın mimari Sarkis Balyan'dır (Sözen, 1990). İstanbul'daki diğer saraylar kadar büyük değildir. Fakat oldukça geniş bir alana yayılmış yapılar topluluğundan meydana gelmektedir. Saray kompleksinde yer alan yapılar, eski saraydan kalan Mermer Köşk ve havuz ile birlikte deniz köşkleri, Sarı Köşk, Paşa Dairesi, Ahır Köşkü, Muzıka Dairesi, Geyiklik, Aslanhane, Güvercinlik ve Büyük Kuşluk'tur (Gülsün, 1993).

Sarayı oluşturan birimler, arazi içerisinde birbirinden bağımsız olarak simetrik olmayan bir düzende yerleştirilmiştir (şekil 4.53). Sarayın ana yapısı kıyıda yer alırken diğer birimler arka kısımda setler halindeki bahçeler üzerine dağılmıştır (şekil 4.54) (Gülsün, 1993). Birbirlerine merdiven ve rampalarla bağlı set bahçelerinin en üst kısmında bugün halen mevcut olan Sarı Köşk ve Mermer Köşk yer almaktadır. Köşklerin önünde büyük bir havuz bulunmaktadır. Havuzun sağ tarafında padişahların atlarının bakımı için kullanılan Ahır Köşkü'ne yer verilmiştir. Bu birimlerin dışında Geyiklik, has ahır, Aslanhane, Tavukluk ve Paşalar, Muzika ve Agavat daireleri günümüze ulaşamamış; ayrıca Boğaz Köprüsü'nün yapımı sırasında Set Bahçelerinin bir kısmı da özelliğini kaybetmiştir (Sözen, 1990).

Şekil 4. 53. Beylerbeyi Sarayı yerleşim planı (Gülsün, 1993)

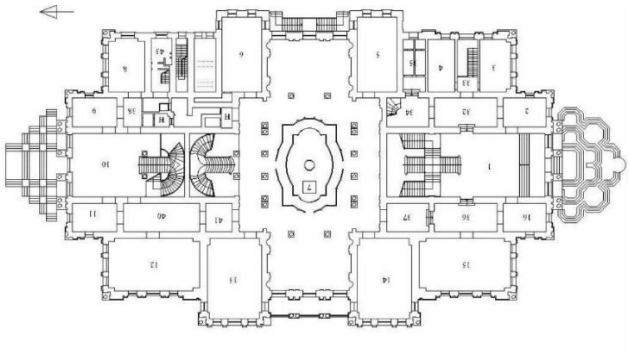
Şekil 4. 54. Beylerbeyi Sarayı bahçe setleri (Eldem, 1976)

Beylerbeyi Saray kompleksinin ana yapısı olan saray binası, rıhtım kotundaki ilk bahçenin ortasında, kıyıya paralel olarak konumlandırılmıştır. Kuzey güney doğrultusunda uzanan dikdörtgen biçimdeki kütle yaklaşık 75 X 45 metre boyutlarındadır (Dündar, 2008).

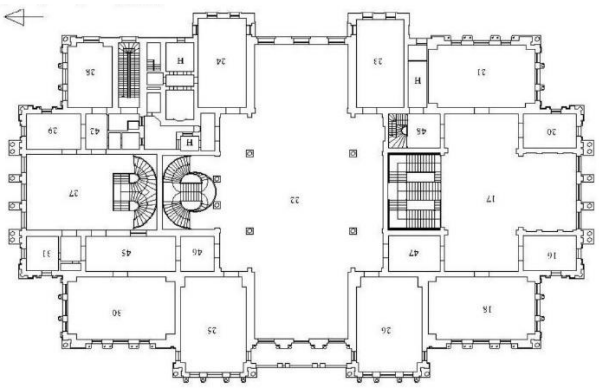
Dış görünümüyle Batılı üslubu yansıtan ana bina, bodrum katı ile birlikte 3 katlı olarak inşa edilmiştir. İçerisinde 24 oda ve 6 salon bulunan sarayın iç mekân planlamasında ise Türk Evi plan anlayışına uygun düzenlemeler yapılmıştır. Benzer şekilde dış mekândaki batılı süslemeler, iç mekânda yerini geleneksel motiflere

bırakmıştır (Gülsün, 1993). Bu noktadan hareketle sarayın batı ve doğu üslublarının kaynaştırıldığı bir anlayışta tasarlandığı söylenebilir (Sözen, 1990).

Ana bina, mabeyn, harem ve bu iki ana bölümün ortasındaki zülvecheyn mekânları olmak üzere üç birimden meydana gelmektedir. Dikdörtgen bir plan içerisine yerleştirilen bu üç birimde eyvanlı merkezi sofanın farklı tipleri uygulanmıştır (şekil 4.55 - 4.56). Bu eyvanlı sofa şeması zülvecheyn mekânları ile mabeyn bölümünün üst katında daha açık olarak görülmektedir. Bu etki diğer bölümlerde koridor ve oda hacimlerinin yerleştirilmesi ile zayıflatılmıştır. Her birimde merkezi sofanın bir cephesine anıtsal merdiven yerleştirilmiştir (Dündar, 2008).

Şekil 4. 55. Beylerbeyi Sarayı alt kat planı (Dündar, 2008)

Şekil 4. 56. Beylerbeyi Sarayı üst kat planı (Dündar, 2008)

Sarayın habeyn kısmında, ortada büyük bir giriş salonuna yer verilmiştir. Salonun iki yanında oda ve geçiş koridorları yer alırken, kuzey tarafında üst kata çıkış merdiveni bulunmaktadır. Bu düzenlemenin eyvanlı merkezi sofa tipinin iki yandaki eyvanlarının

kapatılması ile elde edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Mabeynin üst katında ise ön duvarların kaldırılmasıyla eyvanlı merkezi sofa tipi belirgin hale gelmiştir (şekil 4.57) (Dündar, 2008).

Şekil 4. 57. Mabeyn bölümünün alt kat ve üst kat salonları (Batur, 2019; Sözen, 1990)

Sarayın harem kısmında da mabeynde olduğu gibi merkezde giriş salonu yer almaktadır (şekil 4.58). Fakat bu kez giriş salonunun bir cephesi zülvecheyn kısmındaki merdiven dolayısıyla geri çekilmek durumunda kalmıştır. Giriş salonunun simetrik planlaması uzun kenarı boyunca sıralanan mekânlardan köşede bulunan kısmın yerine tuvalet, lavabo ve havalandırma boşluğu gibi küçük birimler yerleştirilmesiyle değiştirilmiştir (Dündar, 2008).

Şekil 4. 58. Haremin giriş salonu (Dündar, 2008)

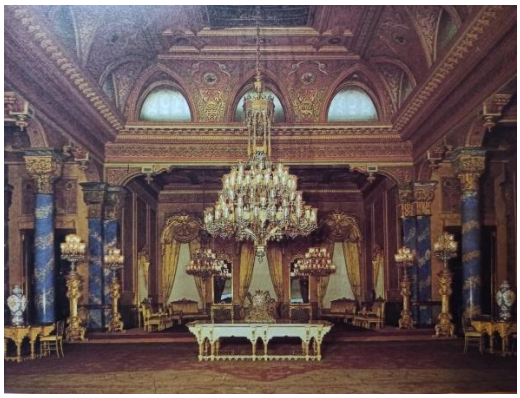
Sarayın orta kısmında bulunan Hünkar dairesi, mabeyn ile harem dairelerinin bağlantısını sağlamaktadır. Bu kısımda eyvanlı merkezi sofa kurgusu açıkça görülmektedir. Merkezi sofa büyük eyvanlarıyla dış cepheye açılırken, daha dar olan

Harem cephesindeki eyvana merdiven yerleştirilmiştir. Zülvecheyn mekânın köşelerinde cephede dışa taşkın olacak biçimde odalar bulunmaktadır. Bu köşe odalar sayesinde harem, mabeyn ve zülvecheyn mekânları arasında kalan kısım birbirine bağlanmıştır (Dündar, 2008).

Zülvecheyn mekânlardan zemin katta bulunan havuzlu salon, ortasında yer alan havuzuyla divahane geleneğine referans veren özgün bir özelliğe sahiptir (şekil 4.59). Havuzun büyüklüğü nedeniyle bu gelenek değişime uğratılmış olsa da salonda bulunan 18 sütun divanhane kurgusunu oluşturmaktadır. Havuzlu salondaki merdivenler aracılığıyla üst kattaki mavi salona ulaşılmaktadır. İsmini çivit mavisi renkli sütunlarından alan mavi salon sarayın en görkemli mekânlarından biri olmakla birlikte aynı zamanda en önemli toplantılara ev sahipliği yapmıştır (şekil 4.60) (Batur, 2019).

Şekil 4. 59. Havuzlu salon (Gülsün, 1993; Sözen, 1990)

Şekil 4. 60. Mavi Salon (Sözen, 1990)

Harem ve mabeyn girişleri birbirinden ayrı olan yapıda harem tarafındaki girişin merdiven tasarımında düz hatlar tercih edilirken, mabeyn bölümündeki merdivende ise

kavisli hatlar kullanılmıştır. Merdiven tasarımındaki bu farklılığın sarayın iç mekânında da kendini gösterdiği; mabeyn kısmı süslemelerinin harem kısmına oranla daha görkemli olduğu görülmektedir (Gülsün, 1993).

Ana binanın dış cepheleri ele alındığında, dikdörtgen planlamada salonların simetrik olarak yaptığı dışarı çıkma hareketinin kütleye yansıdığı görülmektedir. Cephenin ana motifi ortada kemerli yüksek bir pencere ile iki yanında yer alan dikdörtgen pencerelerden oluşan modüldür (şekil 4.61). Sarayın dış cepheleri -özellikle giriş cepheleri- Neo-barok üslubun etkisi altındadır (şekil 4.62) (Kahraman, 2019). Sarayın arka cepheleri ise daha sadedir (şekil 4.63)

Şekil 4. 61. Beylerbeyi Sarayı'nın rıhtım cephesi (Dündar, 2008)

Şekil 4. 62. Beylerbeyi Sarayı-mabeyn ve harem giriş cepheleri (Milli Saraylar)

Şekil 4. 63. Beylerbeyi Sarayı'nın arka cephesi (Dündar, 2008; Milli Saraylar)

Beylerbeyi Sarayı'nın cepheleri ve iç mekân düzenlemeleri seçmeci ve eklemeci bir anlayışla tasarlanmıştır. Cephelerde Neo-barok üslup tercih edilirken, iç mekânlarda yer yer oryantalist bir historisizm öne çıkmaktadır. Binanın içi ve dışı arasındaki bu farklılaşma Beylerbeyi Sarayı'nın özgün bir tasarım özelliğidir (Batur, 2019). Saray günümüzde Milli Saraylar'a bağlı olarak ziyarete açıktır.

4.3.2.2. Hümayunabad / Tokat Bahçesi

Şair Nevres'in dizelerinden yola çıkan Hamadeh, Beykoz'daki Tokat Bahçesi'nin I. Mahmud tarafından düzenlenmesinin ardından Hümayunabad ismi ile anıldığını yazmaktadır (Hamadeh, 2004).

Tokat Bahçesi, Beykoz'da korunun yanında bulunmaktadır. Erdoğan, ayrıca Beykoz'da Akbaba'nın altında yer aldığını yazmaktadır (Erdoğan, 1958). Gökbilgin, Yuşa Tepesi'nin eteklerinde olduğunu (Gökbilgin, 1992); Evliya Çelebi de Beykoz iskelesinden 1000 adım içerde olduğunu belirtmektedir (Çelebi, 1976a). Bu bilgiler ışığında günümüzde Tokat Bahçesi'nin olası konumu tahmini olarak belirlenebilmektedir (şekil 4.64).

Şekil 4. 64. Tokat Bahçesi'nin olası konumu (Google Earth, 2021) (Düzenleme: B. Kurt, 2021)

Evliya Çelebi, Tokat Bahçesi'ni Fatih Sultan Mehmed dönemine tarihlendirmektedir. Fatih Sultan Mehmed bölgede avlandığı sırada Tokat Kalesi'nin fetih haberinin gelmesi üzerine buraya irem bağına benzer bir bahçe yapılmasını buyurmuştur. Bunun üzerine bahçenin etrafına hayvanların korunması amacıyla bir çit çekilmiş; alçak bir köşk, büyük bir havuz ve şadırvan yapılmıştır. Ormanlık içinde dağa benzer bir vadi olduğunu belirten Çelebi, bir hamam ve birçok avlunun olduğundan da bahsetmektedir. Ayrıca IV. Murad'ın da bu bölgeden hoşlandığını ve çimenlikte cirit oynadığını yazmaktadır (Çelebi, 1976a).

Bir süre atıl kalan köşke IV. Mehmed döneminde yeniden ilgi duyulmuştur (Şehsuvaroğlu, 1986). Gökbilgin, Tokat Köşkü'nün 1682'de yenilendiğini belirtmektedir (Gökbilgin, 1992).

III. Ahmed döneminde 1117 tarihli arşiv belgesine göre, bahçede birtakım eşyaların mevcut bulunduğu kaydedilmiştir (BOA (MAD) Maliyeden Müdevver Defterler no: 4763). Belgede başka bir yapıdan bahsedilmeyişi bu dönemde Tokat Bahçesi'nde tek bir yapı bulunduğunu düşündürmektedir. Bu yapı da Fatih Sultan Mehmed döneminde yapılıp, ilerleyen dönemlerde yenilenen Tokat Köşkü olmalıdır. Ancak yapının mimari özelliklerine dair literatür bilgisine ulaşılamamıştır.

III. Ahmed'in ardından tahta çıkan I. Mahmud döneminde Tokat Köşkü yeniden imar edilerek ihya edilmiştir. Şehsuvaroğlu, asıl binanın yenilendiğini, ek olarak da yeni kasırlar yapıldığını yazmaktadır. Ayrıca selsebiller yapılmış, bahçeler tarhedilmiştir (Şehsuvaroğlu, 1986). Gökbilgin de Hamadeh gibi, 1746'da yenilenen köşkün Hümayunabad Kasrı olarak adlandırıldığını belirtmektedir (Gökbilgin, 1992).

Literatürde Tokat Bahçesi ile ilgili olarak I. Mahmud'tan sonraki döneme değinen sınırlı sayıda kaynak tespit edilmiştir. Bu kaynaklardan biri Zabun'un Saray-ı Hümayun bekçilerinin 1908 yılı maaşlarını ele aldığı çalışmasıdır. Çalışmasında yer verdiği 1908 tarihli arşiv belgesinde, Tokat Kasrı bekçisinin maaşına dair veriler bulunmaktadır (Zabun, 2021). Bu noktadan hareketle bu tarihte Tokat Bahçesi'nde halen bir kasrın olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Ünaydın, 1938'de yayımlanan çalışmasında Tokat Köşkü'nün yandığından bahsetmektedir. Yapıdan geriye kalan temel duvarının üzerine bir bahçıvan klübesi yaslanmıştır. Yazar, bahçenin yerinin de bu dönemde bostan olduğuna değinmiştir (Ünaydın, 1938).

4.3.2.3. Beşiktaş Sarayı / Beşiktaş Sahilsarayı

Beşiktaş Sarayı, Osmanlı padişahlarının İstanbul'daki büyük saraylarından biri olmasına rağmen saraydan geriye herhangi bir iz kalmamıştır (Koçu, 1961b). Günümüzde Dolmabahçe Sarayı'nın bulunduğu yerde yapıldığı bilinen saray (şekil 2.17), gravürlerden, haritalardan ve çeşitli kaynaklardan yola çıkılarak betimlenmektedir.

Sarayın bulunduğu Beşiktaş semti Fatih Sultan Mehmed döneminden itibaren padişahların ilgisini çeken bir yer olmuştur. Bölgede ilk saray inşaatının II. Bayezid döneminde yapıldığı düşünülmektedir (Artan, 1994c). Nitekim yazdığı Seyahatname'de Beşiktaş Bahçesi'nden bahseden Evliya Çelebi, II. Bayezid döneminde burada bir paşa yalısının bulunduğunu, padişahlara geçtikten sonra cennet gibi bir bağ haline geldiğini, kat kat bahçeler ve şahnişinlerle süslü olduğunu; ancak çok geniş olmadığını belirtmiştir (Çelebi, 1976a). Aslanoğlu Evyapan da Beşiktaş Sarayı'nın çekirdeği olarak Kaptan Paşa Yalısı'ndan bahsetmekte; bu yapının sonradan Cağaloğlu adını aldığını ve padişahlara geçtiğini aktarmaktadır (Aslanoğlu Evyapan, 1972). Cağaloğlu Yalısı bazı kaynaklarda Cigalazade Yalısı olarak da adlandırılmaktadır (Yumrukçağlar, 2010). Bu noktadan hareketle Evliya Çelebi'nin bahsettiği yapının Cağaloğlu Yalısı olduğu düşünülebilir.

Cağaloğlu Yalısı ve çevresi II. Bayezid döneminde saray arazisine katılmış ve saray olarak kullanılmıştır. Böylece yalı, sonradan yapılacak padişah yapıları için başlangıç noktasını oluşturmuştur (Yumrukçağlar, 2010).

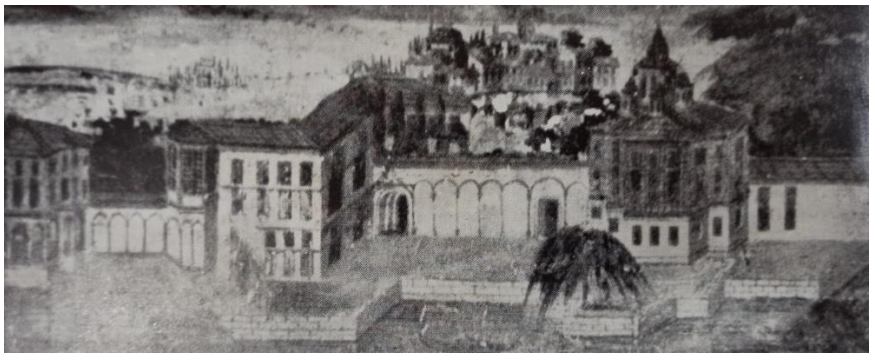
I. Ahmed döneminde yeni köşk ve daireler yapabilmek amacıyla denizin küçük bir körfez oluşturan yeri doldurulmuştur. Bu işlemin ardından bölge Dolmabahçe olarak anılmıştır (Artan, 1994c). Bu dönemde en çok ilgi gösterilen bahçelerden biri olan Beşiktaş Bahçesi giderek ön plana çıkmaya başlamıştır. I. Ahmed'in bölgeye önceki köşklere oranla daha güzel olduğu düşünülen, aynı zamanda daha geniş yedi kubbeli bir saray yaptırdığı belirtilmektedir (Artan, 1994c). Aslanoğlu Evyapan da padişahlar arasından bölgeye ilk köşkü I. Ahmed'in yaptırdığını; ancak söylentiye göre oldukça emek harcanarak yapılan sarayın üç ay sonra fırtına sonucu ortadan kalktığını aktarmaktadır (Aslanoğlu Evyapan, 1972).

17. yüzyılın ortalarında Beşiktaş'ta henüz bir saray külliyesinden bahsetmek mümkün olmamaktadır. Bölge, sayısı kesin olarak bilinmeyen, padişahların günübirlik veya kısa süreli kullandığı yapılardan oluşmaktadır. Bu dönemde Beşiktaş Sarayı bahçesinde yer alan yapılar arasında; Hazinedar Hanesi, Kiler Hanesi, Zülüflü Baltacılar Hanesi, Saray Baltacıları Hanesi ve Has Oda sayılabilir (Yumrukçağlar, 2010).

Beşiktaş Sarayı tam olarak bir yazlık saray niteliğini ise IV. Mehmed döneminde kazanmıştır (Ünver, 1967). Bu dönemde Cağaloğlu Yalısı (Cigalazade Yalısı) istimlak edildikten sonra bir kasır yaptırılmıştır (Koçu, 1961b). Dönemi anlatan, Fındıklılı Mehmed Ağa'nın kaleme aldığı Silahdar Tarihi'nde, 1679-1680 tarihli bir kayıtta Beşiktaş'taki saraydan bahsedilmektedir. Bu kayda göre, Cağaloğlu isimli padişah sarayının denize nazır kagir harem duvarı üzerinde olan kurşun örtülü köşk ile haremin tamamı temelinden yıktırılmış, arka tarafta yer alan yol ve bostandan yer alınarak saray genişletilmiş ve bir 'saray-ı dil-guşa' ile has oda önünde, aynı zamanda denize nazır taştan kemerler üzerinde, üst katı olan süslü bir kasır yapması için bir vezir görevlendirilmiştir. Ayrıca yapının 16 ayda tamamlandığı, bunun dışında harap durumda olan hazine, kiler, zülüflü ve eski saray baltacılarının dairelerinin de yenilenerek tamir edildiği kaydedilmiştir (Karaçay Türkal, 2012). Yumrukçağlar, eski yapıdan geriye Has Oda'nın kaldığını ve Eski Saray olarak anılan yapının da muhtemelen bu yapı olduğunu ileri sürmektedir. Deniz kenarına yapılan yapı ise Çinili Köşk'tür. Beşiktaş Sarayı yapılarının

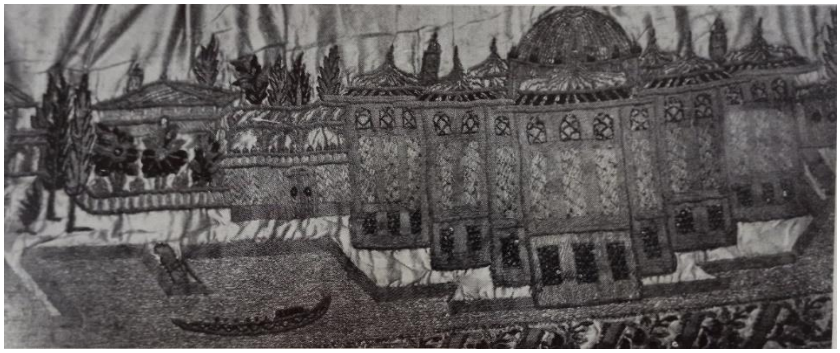
ilki olan bu köşkün yapımı sırasında arka taraftaki yol ve bostan saray arazisine katılmıştır (Yumrukçağlar, 2010). Eldem, Çinili Köşk'ün IV. Mehmed döneminde 1679 veya 1680 yılında Beşiktaş Sarayı'na eklendiğini belirtmiştir (Eldem, 1974). Kara Pilehvarian da IV. Mehmed tarafından yaptırılan Çinili Köşk'ün Sultan tarafından görevlendirilen Beşinci Vezir Kara İbrahim Paşa'nın nezdinde Mimar İsmail Ağa tarafından, Cağaloğlu/Cigalazade Yalısı diye bilinen miri sarayın arazisine, eski binaların bir kısmının yıktırılıp bostandan da genişçe yer alınarak inşa edildiğini; zaman içerisinde geçirdiği onarımlarla da 1855 yılına kadar ulaştığını belirtmektedir (Kara Pilehvarian, 2011).

Çinili Köşk, Edirne'de 1696 yılında inşa edilen bir konağın duvar freskinde yer verilen Beşiktaş Sarayı görünüşünde karşımıza çıkmaktadır (şekil 4.65). Resimde yalnızca büyük salon kısmına yer verilirken arka kısım gösterilmemiştir. Bunun dışında çiniler, pencere kapakları ve baş pencerlerin durumları hakkında fikir edinmek mümkündür (Eldem, 1974).

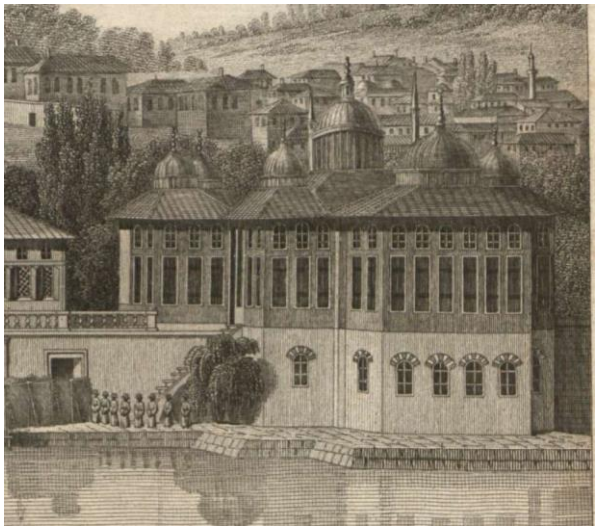
Şekil 4. 65. Edirne'deki bir konakta Beşiktaş Sarayı'nı gösteren resim (Eldem, 1974)

Topkapı Sarayı'nda bulunan bir yastık işlemesinde de Beşiktaş Sarayı görünmektedir (şekil 4.66). Resmin sağ tarafında yer alan Çinili Köşk tam karşıdan görünecek şekilde resmedilmiştir. Bu resimden yola çıkarak sarayın simetrik bir yapıya sahip olduğu sonucuna varılmaktadır. Ayrıca kubbe ve tonozlar da açıkça görülmektedir (Eldem, 1974)

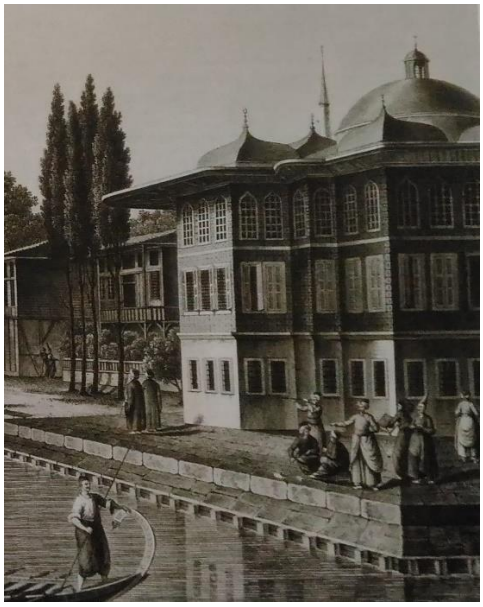
Şekil 4. 66. Yastık işlemesinde gösterilen Beşiktaş Sarayı (Eldem, 1974)

Dohsson'un yayınladığı eserinde, L'Espinasse tarafından çizilen gravürde de Çinili Köşk'ün büyük bir kısmı görünmektedir (şekil 4.67). Kısmen şematik olan resimde yan merdiven, direklik ve kubbeler gösterilmiştir. Eldem, bu gravürde pencere sayısının fazla olduğunu ve oranlarının da gerçeği yansıtmadığını öne sürmektedir (Eldem, 1974).

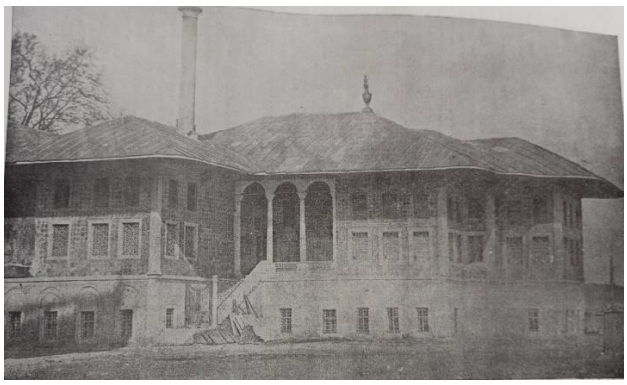
Şekil 4. 67. L'Espinasse gravüründe Çinili Köşk (D'Ohsson, 1820)

Melling tarafından Beşiktaş Sarayı'nın resmedildiği gravürde de Çinili Köşk yer almaktadır (şekil 4.68). Eldem'e göre bu panaromik resimde, yakından görünen Çinili Köşk'ün pencere sayısı, kapaklarının biçimi ve kubbelerin durumu doğru olarak aktarılmıştır (Eldem, 1974).

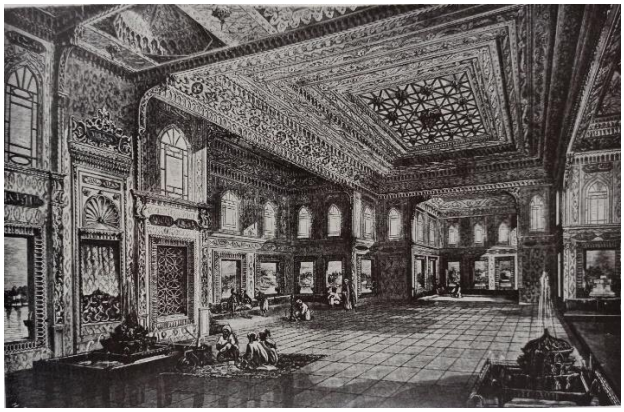
Şekil 4. 68. Melling'in gravüründe Çinili Köşk (Melling, 2012)

Çinili Köşk'ün dış görünüşüne dair en esaslı belge Robertson tarafından 1853-1854 tarihleri arasında çekilmiş eski bir fotoğraftır (şekil 4.69). Bu fotoğraf aynı zamanda kasrın varlığı bilinen tek fotoğrafıdır (Eldem, 1974).

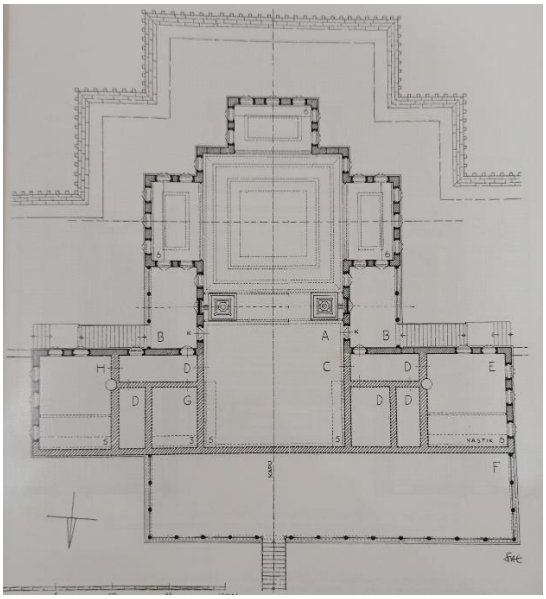
Şekil 4. 69. Çinili Köşk'ün Robertson tarafından çekilen fotoğrafı (Eldem, 1974)

Çinili Köşk'ün iç mekânına ait tek çalışma ise A.De Beaumont'un krokisine göre Catenacci tarafından yapılan gravür çalışmasıdır (şekil 4.70). Oldukça detaylı bir şekilde çizilen gravür sayesinde köşkün iç mekânı hakkında fikir edinmek mümkün olmaktadır (Eldem, 1974).

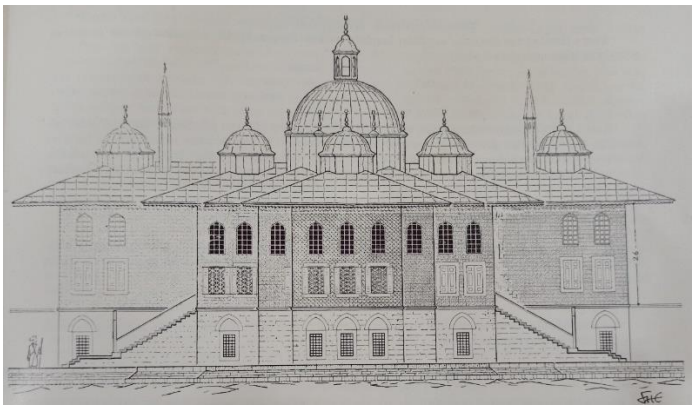
Şekil 4. 70. Çinili Köşk'ün iç mekânını gösteren gravür (Eldem, 1974)

Avrupalı gezgin ve yazarlar da 18. yüzyıldan itibaren Çinili Köşk'ten övgüyle bahsetmiş, özellikle büyük salona vurgu yapmışlardır. Eldem, köşk ile ilgili gravürlerden, fotoğraflardan, yazılı tariflerden, inşa ve tamir kayıtlarından yola çıkarak bir restitüsyon çalışması yapmıştır (şekil 4.71 - 4.74). Buna göre köşk, Beşiktaş Sarayı'nın Beşiktaş'a en yakın noktasında, rıhtımın 90 derecelik bir açıyla yukarıya doğru yöneldiği kısımda yer almaktadır. Yapı iki katlıdır ve planlamasında hakim olan nokta büyük divanhanedir. Divanhanenin deniz tarafındaki üç cephesinde birer adet çıkması bulunmaktadır (Eldem, 1974). Divanhanenin önünde, divanhane ile eşit büyüklükte bir giriş mekânı yer alır ve bu mekân divanhaneden içerisinde iki havuz bulunan bir bölümlenme ile ayrılır. Giriş mekânın iki yanında servis hacimleri ve mekâna bitişik olarak, dışarıdan merdivenlerle ulaşılan, üstü örtülü bir seyir terası mevcuttur (Kara Pilehvarian, 2011). Eldem, eldeki verilere dayanarak, köşkün divanhanenin ortasından geçen bir aksa göre simetrik olarak planlandığı sonucuna varmıştır. Fakat bu veriler divanhanenin bahçe tarafıyla olan bağlantısını kesin olarak açıklamak için yetersiz kalmaktadır. Eldem, bu tip kasırların genel planlamasından yola çıkarak divanhanenin bahçe tarafına kadar devam ettiği ya da bahçeye bir sofa aracılığıyla bağlanmış olabileceği hakkında fikir yürütmüştür (Eldem, 1974).

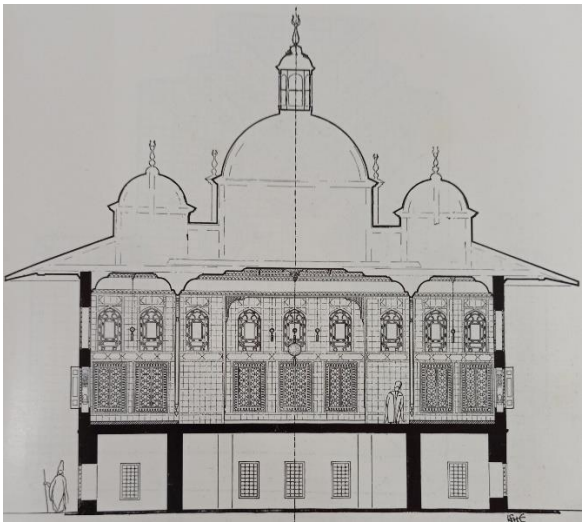

Şekil 4. 71. Çinili Köşk'ün restitüsyon planı (Eldem, 1974)

Kasrın dış cephesi ele alındığında, kubbelerin dikkat çektiği görülmektedir. Eldem, orta kısımdaki kubbenin üzerinde yer aldığı kare alanı tam olarak dolduramamasından, daha küçük çapta olmasından dolayı kubbelerin yalancı kubbe olduğunu belirtmektedir. Dış cephede alt kat taş kaplama, üst kat ise saçağa kadar çini kaplamadır. Mermer söveler ile çevrilmiş pencerelerin dışarı açılır kapakları bulunmaktadır. Kapaklar çerçeveli ve aynalı olarak tasarlanmıştır (Eldem, 1974).

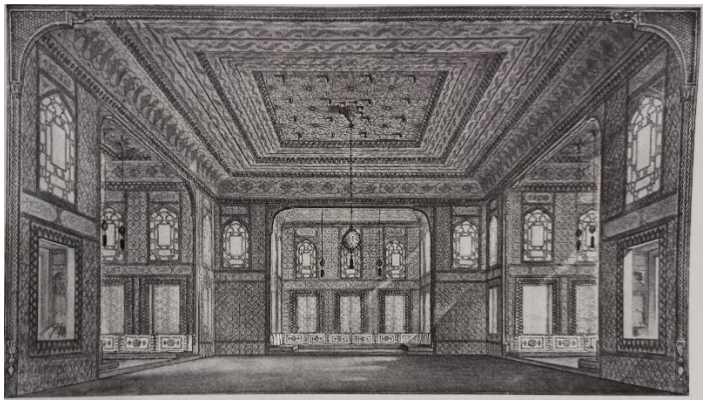

Şekil 4. 72. Çinili Köşk'ün cephe restitüsyonu (Eldem, 1974)

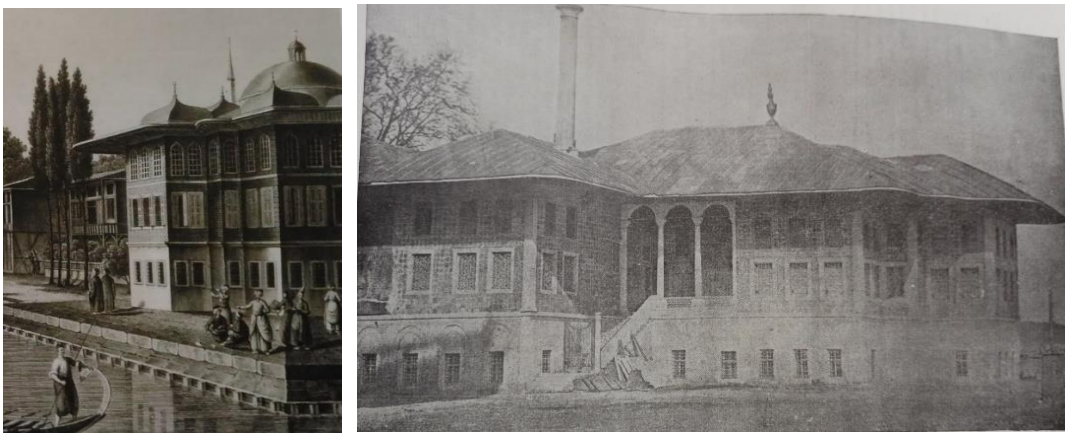

Şekil 4. 73. Çinili Köşk'ün restitüsyon kesiti (Eldem, 1974)

Köşkün iç mekânı için oldukça zengin ve ferah olduğu söylenebilir. Eldem'e göre bu zenginliği yaratan yalnızca süslemeler değil, aynı zamanda divanhanenin büyüklüğü ve bol sayıda yer verilen çıkma ve pencerelerdir. Gravürde gösterildiği üzere (şekil 3.58), divanhanenin üç tarafında yer alan çıkmalar ve fıskiyelerin üstünde yer alan tavan Bursa kemerleri kullanılarak orta kısmın tavanından ayrılmıştır. Bu kısımda yer alan tavanlar kavisli bir koltuk silmesi ile çerçevelenmiş, orta kısımları ise geometrik desenlerle süslenmiştir. Duvarlar çini kaplıdır (Eldem, 1974). DAB Osmanlı Arşivi'nde bulunan H. 1116 (M. 1704) tarihli -III. Ahmed döneminde mevcut köşk ve kasırların eşya listesini içeren- belgede de Çinili Köşk'teki mekânlar ve bu mekânlara ait eşya bilgileri mevcuttur (BOA (MAD) Maliyeden Müdevver Defterler no: 4763). Fakat 18. yüzyılda yapılan bir onarım sırasında duvarların yarısına kadar olan kısım ahşap lambrilerle örtülmüştür (Eldem, 1974). 1775-1776 yıllarında, esaslı bir onarım geçiren köşkün üst örtüsüne müdahale edilmişse de asıl II. Mahmud dönemindeki onarımlar sırasında kubbeler kaldırılarak üst örtüsü değiştirilmiştir (şekil 4.75) (Kara Pilehvarian, 2011).

Şekil 4. 74. Çinili Köşk'ün iç mekân restitüsyonu (Eldem, 1974)

Şekil 4. 75. Çinili Köşk'ün üst örtü değişimi (Eldem, 1974; Melling, 2012)

IV. Mehmed'ten sonraki dönemlerde arka arkaya tahta çıkan oğulları II. Mustafa ve III. Ahmed dönemlerinde de inşaat ve onarım faaliyetleri devam etmiştir (Artan, 1994c). II. Mustafa döneminde deniz kenarına Balıkhane Kasrı inşa edilmiş; fakat eski yapıların onarımı için fazla çaba gösterilmemiştir (Yumrukçağlar, 2010)

III. Ahmed döneminde saraya komşu olan yalılar istimlak edilerek saray arazisine katılmış; böylece sarayın yapılacak yeni binalarla genişletilmesi sağlanmıştır. Ayrıca eski yapılar onarımdan geçirilmiş, bazı mekânların eşyaları yenilenmiştir. 1704 tarihli bir keşif defterinden geniş kapsamlı bir onarım yapıldığı anlaşılmaktadır. Defterde Cirit Meydanı'na bakan bir kasır ile Karabali Bahçesi'nde yeni bir köşkten de bahsedilmektedir (Artan, 1994c). Raşid Tarihinde de 1709 yılına ait bir kayıtta, Beşiktaş'taki Mehmed Paşa'dan alınarak miriye geçen yalıya asıl binasından daha fazla çeşitli oda ve kasırların inşa edildiği, ardından padişahın yarım göç ile buraya naklettiği

yazmaktadır (Özcan vd., 2013b). 1719 tarihli diğer bir kayıtta, padişaha ait bahçelerden Dolmabahçe ismiyle anılan dil-güşa (gönül açan) bahçenin kapı ve duvarlarının harap durumda, içinde bulunan binaların da yıkılmak üzere olduğu belirtilmiştir. Aslında bahçenin yerinin güzelliği ve korusunun hoşluğu nedeniyle diğer hasbahçelerden daha üstün bir itibara layık olması gerektiği vurgulanmış, karadan veya denizden İstanbul'a gelenlerin ilk dikkatini çeken yer olduğuna değinilmiştir. Bu durumun devlet şanına uygun olmadığını düşünen sadrazam tarafından tamir edilmesi ve yakınında yer alan Beşiktaş Sarayı'na katılması emredilmiştir. Sadrazamın emriyle Beşiktaş Sarayı'ndan Kabataş İskelesi'ne kadar deniz kenarına kırmızı trabzan payeler yapılmış, Beşiktaş Sarayı ile Dolmabahçe arasında engel teşkil eden Arap İskelesi'nin yerine liman inşa edilmiştir. Böylece Dolmabahçe ve Beşiktaş Bahçesi'ndeki binaların onarılmasının ardından padişah temmuz/ağustos gibi Beşiktaş Sarayı'na nakletmiştir (Koçu, 1961b; Özcan vd., 2013b). Aslanoğlu Evyapan da 1719'da Arap İskelesi'nin kaldırılarak Dolmabahçe ile Beşiktaş saraylarının birleştirildiğini ve çevrenin yüksek duvarlarla sınırlandırıldığını aktarmaktadır (Aslanoğlu Evyapan, 1972).

III. Ahmed döneminde, Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın harap durumdaki yapıların yabancılar üzerinde olumsuz etkiler bırakma ihtimaline karşı İstanbul'da imar ve onarım faaliyetleri başlatması sonucunda, 18. yüzyılda Boğaziçi sahillerine yönelen ilgiyle Beşiktaş Sarayı da sık sık binişlere ev sahipliği yapmıştır. Bunun yanında yaz mevsiminde saray halkının bir kısmı tarafından Topkapı Sarayı'ndan ayrılarak üç ay süresince konaklanan bir yazlık olarak kullanılmıştır (Artan, 1994c). III. Ahmed döneminde doruğa çıkan yapılaşma ile Beşiktaş Sarayı ve bahçeleri artık sürekli gidiş gelişlerin olduğu, ikamet edilen mekânlar halini almıştır. Padişah Beşiktaş Sarayı'na nakletmek için genellikle lalelerin açtığı nisan ayını tercih etmiştir (Yumrukçağlar, 2010). III. Ahmed'in saltanatı sırasında yaşanan ve Lale Devri olarak anılan dönemde saray bahçelerinde laleler yetiştirildiği, çırağan eğlenceleri düzenlendiği bilinmektedir (Aslanoğlu Evyapan, 1972; Koçu, 1961b). Kısacası, Beşiktaş Sarayı 18. yüzyılın ilk yarısında padişahlar için gözde bir yazlık durumuna gelmiştir (Aslanoğlu Evyapan, 1972).

III. Ahmed'in ardından tahta çıkan I. Mahmud döneminde Beşiktaş Sarayı'na 22 sütunlu bir Kasr-ı Dilara inşa edilmiştir. Sonraki yıllarda padişah tarafından Dolmabahçe'nin arka tarafındaki sırtlara servilik içinde Kasr-ı Cihannüma, Sayeban-ı

Hümayun, Bayıldım Köşkü, İftariye Köşkü ve Servilik Köşkü isimli, yerlerinin tam olarak bilinmediği köşkler ve kasırlar yapılmıştır (Artan, 1994c). Yumrukçağlar bu durumu, saray alanının tepenin üst kısımlarına doğru da genişlemiş olduğu şeklinde yorumlamıştır (Yumrukçağlar, 2010). Dohsson'un 1790 yılında yayımladığı eserinde, J. M. Moreau'ya ait, I. Mahmud'un Dolmabahçe sırtlarında yaptırdığı Bayıldım ve Cirit köşklerinin yer aldığı bir gravür çalışması bulunmaktadır (şekil 4.76) (Sözen, 1990).

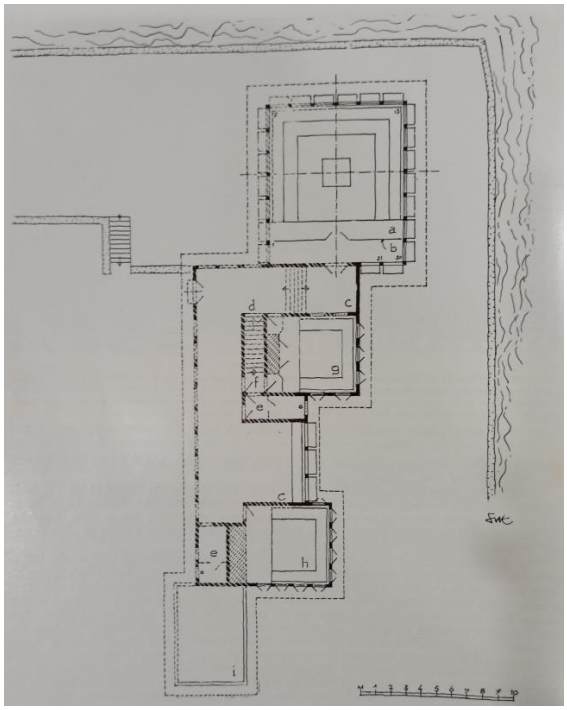
Şekil 4. 76. J.M.Moreau'nun gravürü (D'Ohsson, 1790)

Eldem, Bayıldım Köşkleri adıyla I. Mahmud döneminde, 1748 yılında, yapılan iki yapıdan bahsetmektedir. Köşklerden biri Dolmabahçe sırtlarında Sayeban mahali adı verilen bölgede; diğeri ise aşağı kısımda yer alan servilikte inşa edilmiştir. Yukarıdaki bina asıl Bayıldım Köşkü, aşağıdaki ise Cirit Köşkü'dür (Eldem, 1974). Dohsson'un yayınladığı gravürde sol tarafta yer alan yapı Bayıldım Köşkü, sağ taraftaki yapı ise Cirit Köşkü'dür.

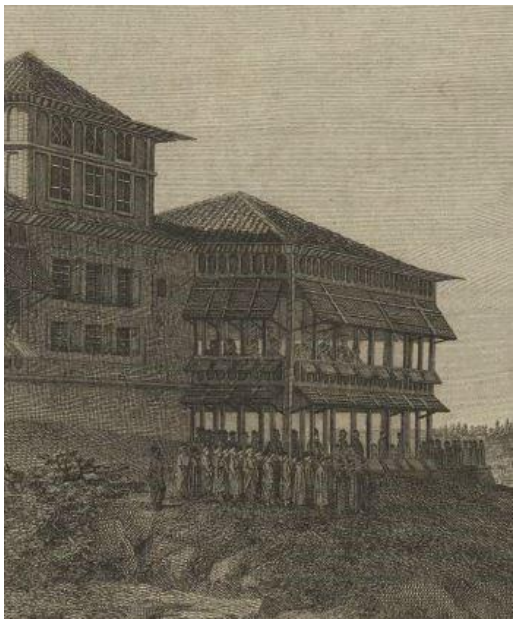
Cirit Köşkü, tek katlıdır ve Silahdarağa'ya ayrılmıştır. Köşk, iki kapılı bir divanhane, Hünkar odası, silahdar ağa odası ve heladan oluşmaktadır. Bayıldım Köşkü ise ilk yapıldığında iki katlıdır. Sonradan III. Osman döneminde üzerine cihannüma biçiminde bir oda ve sofa eklenmiştir. Yapının alt katı eğimli arazide bulunduğundan kısmen gömülüdür. Bu katta bir divanhane, bir oda, bir hazne odası, koridor ve hela bulunmaktadır. I. Mahmud'un çok sevdiği bu köşke sık sık binişler düzenlediği, ramazan aylarında da iftar yaptığı bilinmektedir. Bu nedenle köşk, İftar Köşkü olarak da anılmıştır. 1755 yılında yangın geçiren bina kısa süre sonra yeniden eski haline dönüştürülmüştür.

Dohsson tarafından yayınlanan gravürde köşkün 18. yüzyılın sonlarındaki durumu görülmektedir. II. Mahmud döneminde yeniden ilgi görmeye başlayan köşk bu dönemde Bayıldım veya Gülhane Köşkü ismini almıştır. Bayıldım Köşkü son olarak Abdülmecid döneminde Dolmabahçe Sarayı inşaatı sırasında ortadan kaldırılmış; yerine park yapılmıştır (Eldem, 1974).

Eldem, Dohsson'un yayınladığı gravürlerden, 19. yüzyıla ait fotoğraflardan ve keşiflerden yola çıkarak Bayıldım Köşkü'nün plan restitüsyonunu yapmıştır (şekil 4.77). Fakat eldeki dökümanların yetersizliği nedeniyle bu restitüsyonunun kesinlik içermediğini belirtmiştir (Eldem, 1974). Buna göre köşk, denize bakacak şekilde yerleştirilmiş üst üste iki büyük divanhane, arka kısımda daha küçük yazlık bir divanhane, bu mekânların arasında yer alan birkaç oda ve servis birimlerinden oluşmaktadır (Eldem, 1974). Keşifte, divanhanenin 22 sütunlu olduğu yazmaktadır. Bunun dışında Dohsson'un gravüründe divanhanenin 3 cephesi haricinde, arka kısmında da pencere bulunduğu görülmektedir (şekil 4.78). Ayrıca divanhanenin planının kareye yakın olduğu da bu gravürden anlaşılmaktadır. Köşkün divanhane kısmı ahşap kaplamadır. Cihannüma odası ise sıvalı ve iki katlı pencere düzenine sahip görünmektedir. İki katlı pencerlerin arasına silme yapılmıştır. Gravüre göre, bir set üzerinde yer aldığı anlaşılan yapının çatısının kiremit örtülü olduğu, ayrıca kepenklerinin bulunduğu görülmektedir (Eldem, 1974).

Şekil 4. 77. Bayıldım Köşkü'nün restitüsyon planı (Eldem, 1974)

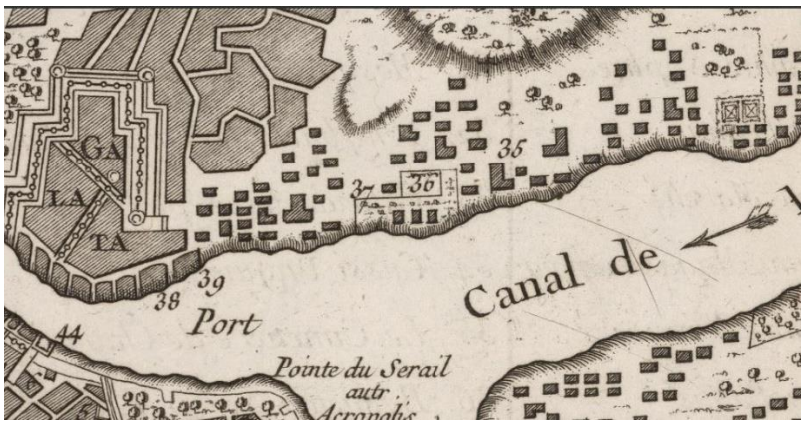
Şekil 4. 78. Bayıldım Köşkü (D'Ohsson, 1790)

I. Mahmud döneminde, inşaat faaliyetlerinin devam ettiği sıralarda, saray bazen resmi işler için de kullanılmıştır (Yumrukçağlar, 2010). Şemdanizade Süleyman Efendi Tarihi'nde, 1741-1742 senesi olaylarının anlatıldığı kısımda, Beşiktaş Sarayı'nda padişah

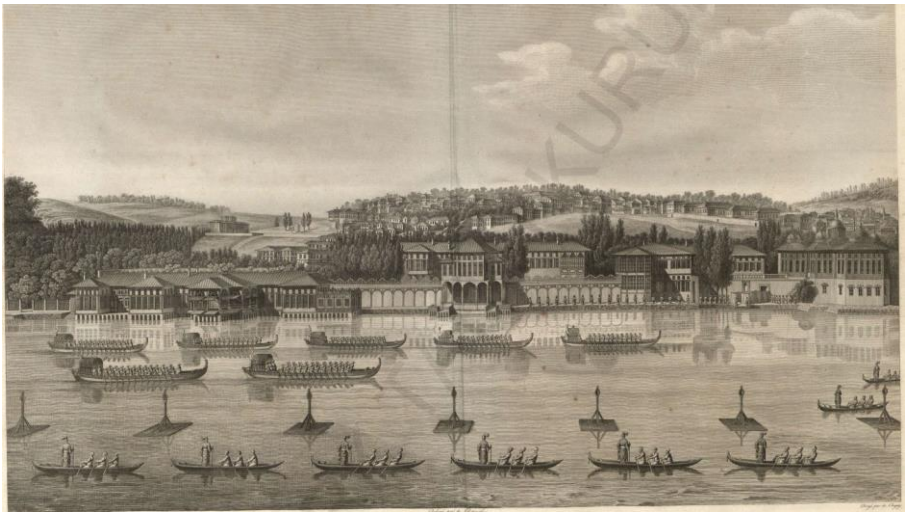
huzurunda yapılan fikir alış verişinde Bender Seraskeri Numan Paşa'nın Anadolu Valiliği ile sınır Seraskeri olmasının uygun görüldüğüne dair bir kayıt bulunmaktadır (Aktepe, 1976). Yumrukçağlar, bu belgeye dayanarak sarayın idare merkezi olarak da kullanıldığını ileri sürmektedir (Yumrukçağlar, 2010). Nitekim Ünver, Beşiktaş Sarayı için ikinci bir Topkapı Sarayı ifadesini kullanmıştır (Ünver, 1967).

18. yüzyılın ortalarından itibaren sürekli olarak yeni binalar eklenen ve onarım geçiren saray, Beşiktaş Sarayı veya Dolmabahçe Köşkü ve Bahçesi olarak da anılmıştır (Artan, 1994c). Bu dönemde, Vakanüvis Vasıf Efendi 1754 yılı olaylarını anlattığı bölümde, Beşiktaş Sarayı'nın bir bahar ve yaz sarayı olduğundan bahsetmiştir (Koçu, 1961b).

I. Mahmud'un ardından tahta çıkan III. Osman döneminde de sarayda yapılan inşaat faaliyetleri devam etmiştir. Fakat sonrasında 1766 yılında, III. Mustafa döneminde yaşanan deprem ve yangın felaketlerinde birçok yapı zarara uğramış; bunun sonucunda da bölgede pek çok onarım yapılmıştır (Yumrukçağlar, 2010). III. Mustafa'nın saltanatı dönemine rastlayan 1764 tarihli bir haritada Beşiktaş Sarayı, etrafı çevrili bir alanda yer alan yapılar biçiminde gösterilmiştir (şekil 4.79). Ayrıca sarayın 1775'ten önceki durumunu gösteren Espinasse tarafından yapılmış bir gravür de bulunmaktadır (şekil 4.80) (Kuban, 2016).

Şekil 4. 79. 1764 tarihli harita (Bellin, 1764)

Şekil 4. 80. Beşiktaş Sarayı, Espinasse gravürü (D'Ohsson, 1820)

I. Abdülhamid dönemine gelindiğinde, Cevdet Tarihi'nde 1780-1781 senesi olaylarının anlatıldığı kısımda, Beşiktaş Sarayı'nın etrafında bulunan hasbahçenin 80 arşınlık bölümünün saray için ayrıldığı ve buraya çeşitli köşkler ile bir havuzun yapıldığı kaydedilmiştir. Ayrıca sarayın onarımdan geçirildiği belirtilmiştir (Koçu, 1961b; Paşa, 1972). Bu dönemde kıyının bir kısmı daha doldurulmuştur (Yumrukçağlar, 2010). Padişah Beşiktaş Sarayı'nı daha çok yaz aylarında kullanmayı tercih etmiş, genellikle mayıs aylarında yazlık saraya geçmiştir (Yumrukçağlar, 2010). Örneğin yine Cevdet tarihinde 1780 -1781 senesine ait kısımda I. Abdülhamid'in nisan/mayıs ayında Topkapı Sarayı'ndan ayrılarak Beşiktaş Sarayı'na naklettiği belirtilmiştir (Paşa, 1972).

18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Beşiktaş Sarayı, bu dönemde yönetim sarayı olan Topkapı Sarayı'na oranla daha fazla ilgi gören bir yer haline gelmiştir. Nitekim pek çok ziyafet ve devletin gücünü gösteren davetler de Beşiktaş Sarayı'nda verilmeye başlanmıştır. Beşiktaş Sarayı onarımdayken ziyafet verilemediği zamanlar, bu süreçte bir süreliğine Topkapı Sarayı bu amaçla kullanılmıştır (Yumrukçağlar, 2010). Ancak bu dönemde Beşiktaş Sarayı'na duyulan tüm bu ilgiye rağmen sarayın asıl önem kazanması 18. yüzyılın sonunda, III. Selim döneminde olmuştur (Artan, 1994c). Saray, en bayındır halini bu dönemde almıştır (Ünver, 1967).

III. Selim de Topkapı Sarayı'na kıyasla daha çok Beşiktaş Sarayı'nı tercih etmiş ve çoğunlukla burada yaşamıştır (Artan, 1994c; Yumrukçağlar, 2010). Padişah her yıl yaz aylarında Beşiktaş Sarayı'na taşınmıştır (Ünver, 1967). Bu dönemde genellikle nisan

ayının ortalarından itibaren Beşiktaş Sarayı'na gidiş gelişler yapılmıştır. III. Selim, saltanatı döneminde Beşiktaş Sarayı'nın onarılmasını istemiş ve bu iş için batılı bir mimar olan Melling'i görevlendirmiştir. Melling, sarayda bulunan köşklerin onarılmasını sağlamış, aynı zamanda yeni binalar eklemiştir (Yumrukçağlar, 2010).

Beşiktaş Sarayı'na ait Melling tarafından çizilen bir gravür bulunmaktadır (şekil 4.81). Buna göre resmin sol tarafında ilk görülen yer Dolmabahçe Vadisi'dir. Aynı bölgede kazık temel üzerinde inşa edilmiş üç köşk görünmektedir. Burada yer alan bir bölümdeki tasarım ile padişah, yerde bulunan bir kapağın kaldırılmasıyla sedirinden kalkmadan balık tutabilmektedir. Köşk duvarlarındaki bezemelerin ve resmedilen çiçeklerin zarafet ve ferahlık verdiğinden bahsedilmiştir. Köşkler, aradaki çiçek bahçeleri ile haremden ayrılmaktadır. Resimde harem binalarının yalnızca dört tanesine yer verilmiş, diğer kısımlarının ön bölümde yer alan yapılar nedeniyle görünmediği belirtilmiştir. Harem binalarının normal binalardan ayırt edilebilecek bir özende yapılmadığı, herhangi bir bezemeye sahip olmadığı vurgulanmıştır. Harem yapıları, kadınların kendileri görünmeden dışarıyı görebilmeleri için tasarlanmış aşırı yüksek pencerelere sahip olmalarından ve çok sık kafeslerle donatılmış olmalarından dolayı ayırt edilebilmiştir. Padişah dairelerinin ve haremin girişi, sol tarafında çiçek bahçesi olan, zemin katında gotik sütunlarla çevrili bir galerisi bulunan büyük köşkten sağlanmıştır. Köşk, orta kısmındaki galeri, galerinin sağ tarafında yer alan Valide Sultan Dairesi ve trabzanlarla donatılmış üç yüz kadem (yaklaşık 90 metre) uzunluğundaki rıhtım Melling tarafından tasarlanmıştır. Rıhtım boyunca uzanan ahşap köşk, 8 adet ion düzeninde tasarlanmış beyaz mermer sütun tarafından desteklenmiştir. Galeri kısmında ise korint düzeni uygulanmıştır. III. Selim, Avrupa sanatlarına olan yaklaşımı nedeniyle Melling'in bu tasarımını takdirle karşılamıştır. Resmin sağ tarafında taştan yapılmış bir İran Köşkü görülmektedir. Köşkün zemin katı haricinde tüm dış cephesi çinilerle kaplanmıştır. Melling, köşkün ortasında, içinde birçok fıskiyenin bulunduğu geniş bir havuzun yer aldığını, tavan ve duvar kaplamalarının arabesk süslemeler ile bezendiğini aktarmaktadır. Beşiktaş bahçeleri ise mimar tarafından resimde yalnızca ağaç topluluğu olarak betimlenebilmiştir (Melling, 2012). Sözen, III. Selim'in Melling'e yaptırdığı düzenlemelerle birlikte sarayın yeni bir kimlik kazandığını ileri sürmektedir (Sözen, 1990).

Şekil 4. 81. Melling'in Beşiktaş Sarayı'nı gösteren gravürü (Melling, 2012)

III. Selim'in ardından tahta çıkan II. Mahmud, öncelikle kendinden önceki dönemde yapılan inşaatlarla birlikte genişletilmiş olan Beşiktaş Sarayı'nda muhtemelen sürekli ikamete uygun hale getirmek düşüncesiyle bir keşif yaptırmış, sonrasında bu keşfe dayanarak büyük çapta onarım ve inşa faaliyetleri gerçekleştirmiştir. Hassa mimarları ve yardımcıları tarafından hazırlanan keşifte eski Beşiktaş Sarayı'ndaki neredeyse tüm yapıların adına yer verilmiş ve yapılacak onarımlar belirtilmiştir. Bu listede, harem, hazinedar ağa, seferli ağalar, bostancıbaşı ağası, mabeynci ağalar, kozbekçiler, zülüflü baltacılar, hekimbaşı, kuşçular daireleri, Balıkhane Kasrı, Kafesli Köşk, Mabeyn Kasrı, Mermer Köşk, Valide Sultan Dairesi, Çinili Köşk, küçük ve büyük olmak üzere iki mutfak, hamamlar, iskeleler, ahırlar, havuzlu bahçeler ve cami gibi çok sayıda yapı ismi geçmektedir (Arslan, 1996).

II. Mahmud'un Beşiktaş Sarayı'nda sürekli olarak yaşamayı planladığı; fakat ısınma probleminin çözüme kavuşturulamaması nedeniyle padişahın bu isteğinin gerçekleşemediği söylenmektedir (Arslan, 1996). Bu amaç doğrultusunda saraya yönetim işlevine sahip yapılar eklenmiş olsa da padişahın isteğinin gerçekleşmemiş olması nedeniyle bu saray yönetim sarayı olarak kullanılamamıştır. Ancak yönetime yönelik bölümleri de içerdiği için yalnızca konut işlevine sahip sahilsaraylardan farklılaşmıştır (Sağdıç, 2006).

Artan'a göre, Beşiktaş Sarayı, klasik Osmanlı saray tipinde yapılmış olup birbirlerine galeriler ile bağlı veya tamamen bağımsız köşklerden meydana gelmiştir.

Osmanlı saray teşkilatını yansıtan sarayın sahil tarafında enderun ve birun daireleri bulunmaktayken harem daireleri iç tarafta yer almıştır (Artan, 1994c). Kuban'ın ifadesine göre de Boğaz kıyılarındaki sahilsarayların pitoresk bir örneği olan Beşiktaş Sarayı, tek bir yapı olmayıp zaman içerisinde kıyıya dizilen köşk ve kasırlardan meydana gelmiştir (Kuban, 2016). Bu ifadeler doğrultusunda Beşiktaş Sarayı'nda, Topkapı Sarayı gibi çeşitli işlevlere sahip yapıların bulunduğu görülmektedir. 1840 tarihli bir haritada da -bu bilgileri destekler nitelikte- Beşiktaş Sarayı'nın önceki dönemlere oranla sahip olduğu yapı yoğunluğu, doldurulan kıyı alanları ve rıhtım düzenlemesi dikkat çekmektedir (şekil 4.82).

Şekil 4. 82. 1840 tarihli haritada görünen Beşiktaş Sarayı (Davies, 1840)

II. Mahmud'un ardından tahta geçen Abdülmecid'in çocukluğu Beşiktaş Sarayı'nda geçmiştir. Fakat bu sarayı sevmediği iddia edilen padişahın döneminde onarılarak yaşanabilir hale getirilecek olan saray ne yazıkki yıktırılmıştır (Ünver, 1967). Yıktırılan Beşiktaş Sarayı'nın yerine de Dolmabahçe Sarayı yaptırılmıştır (Sağdıç, 2006). 1852 tarihli bir haritadan bölgenin geçirdiği değişim rahatlıkla okunabilmektedir (şekil 4.83).

Şekil 4. 83. 1852 tarihli harita (Moltke, 1852)

Eldem, Dolmabahçe Sarayı'nın inşasının devam ettiği sırada Beşiktaş Sarayı yapılarından Çinili Köşk'ün bu süreçte ayakta olduğunu aktarmaktadır. En son Askeri Okul olarak kullanılan Çinili Köşk, muhtemelen 1854-1855 yıllarından sonra ortadan kaldırılmıştır (Eldem, 1974). Böylece Çinili Köşk, Beşiktaş Sarayı'nın yıkılan son yapısı olmuştur (Sağdıç, 2006). 1843 yılına kadar yaşamını sürdüren Beşiktaş Sarayı'nın ortadan kaldırılmasıyla birlikte bu sarayda da kendini gösteren, küçük yapılardan meydana getirilen saray anlayışı da son bulmuştur (Yumrukçağlar, 2010).

4.3.2.4. Hümayunabad / Bebek Bahçesi

Hümayunabad, Bebek'te yapılmıştır (Canca Erol, 2002; Gökbilgin, 1992; Özcan, 2003a; Şehsuvaroğlu, 1954). Şehsuvaroğlu **1945'te** ele aldığı yazısında, Hümayunabad Kasrı'nın konumunu Bebek Bahçesi olan yerde şeklinde tanımlamaktadır (Şehsuvaroğlu, **1986**). Bu veriler ışığında Hümayunabad'ın günümüzde Bebek Parkı olarak kullanılan alanda yapılmış olduğu sonucuna varılabilir (şekil 4.84).

Şekil 4. 84. Bebek Parkı'nın konumu (Google Earth, 2021) (Düzenleme: B. Kurt, 2021)

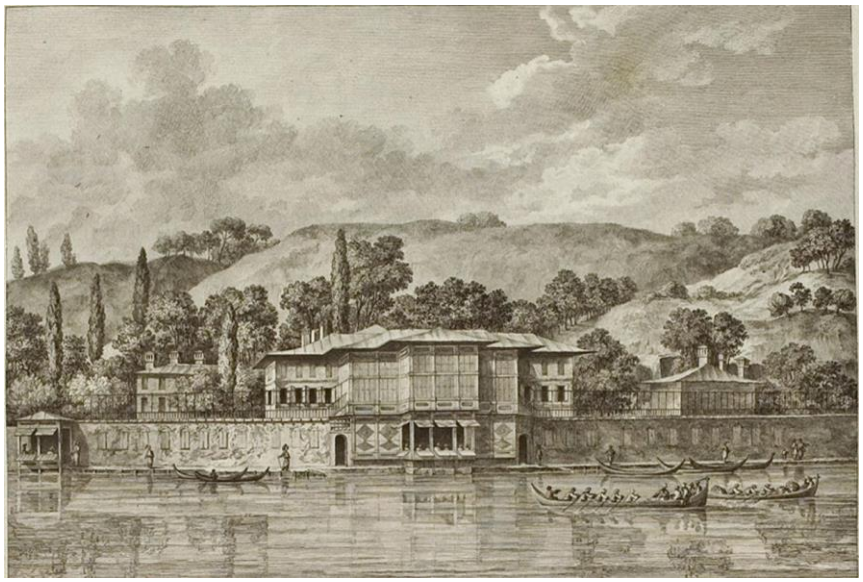
Evliya Çelebi, padişahlara ait olduğunu yazdığı Bebek Bahçesi'nden bahsederken I. Selim dönemine değinmekte ve padişahın burada bir bahçesi olduğunu aktarmaktadır. Büyük servileri olan bahçe pek bakımlı değildir (Çelebi, 1976a).

Raşid Tarihi ve Zeyli'nde 1725/1726 tarihli bir kayıtta da Bebek Bahçesi ve Hümayunabad'dan bahsedilmektedir. Buna göre Boğaziçi'nde, Rumelihisarı'na yakın konumda, padişahlara ait Bebek Bahçesi ismiyle meşhur yerde atalardan kalma bir bina bulunmaktadır. Bu gösterişsiz kasrın çatı ve duvarları harap olmuş, sofası dışında bir iz kalmamıştır. Gönül açan bu geniş alan birkaç serviden ibarettir. Bölge bazı zamanlarda -özellikle sonbahar ve kış mevsimlerinde- tenha olduğu sıralarda eşkıyaların sığınağı olmuştur. Bunun üzerinde bölgenin yapılaşma ile bayındır hale getirilmesi amacıyla padişah için sahilde bir kasır, bir cami, ihtiyaca uygun dükkanlar ve hamam yaptırılmıştır. Ayrıca Kayalar ve Hasan Halife Yalısı'na kadar olan kısımda sahil ve dağ tarafları talep eden kişilere satılmıştır. Böylece birkaç ay içerisinde tamamlanan ve bayındır hale getirilen köy, Hümayunabad ismiyle anılmıştır (Özcan vd., 2013a). Artan da 16. yüzyılın ikinci yarısı ve 17. yüzyıl boyunca ihmal edilen Bebek semti ve Bebek Bahçesi'ndeki bu düzenlemeler sırasında yapılan kasrın dönemin modasına uyacak şekilde Hümayunabad olarak isimlendirildiğini yazmaktadır. Kasrın bu dönemdeki planı ve görünüşü hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Fakat Artan, sonraki dönemlerde çizilen gravürlerin kasrın

biraz değişen ikinci aşamasını gösterdiğinin kabul edilebileceğini ileri sürmektedir (Artan, 1994a).

III. Ahmed'ten sonra tahta geçen I. Mahmud döneminde bölgenin yeniden ele alınıp alınmadığı belli değildir. Eldem, bu noktadan hareketle I. Abdülhamid döneminde yapılan onarıma kadar kasrın kendi haline terk edildiği sonucuna varmıştır. Kasır bu dönemde, 1784 tarihinde, Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın girişimiyle esaslı bir onarımdan geçirilmiştir (Eldem, 1974). Kuban ise I. Adülhamid döneminde Cezayirli Hasan Paşa tarafından, 1725'te yapılan Hümayunabad sahilsarayı yerine padişah için Bebek Kasrı'nın yapıldığını yazmaktadır (Kuban, 2016)

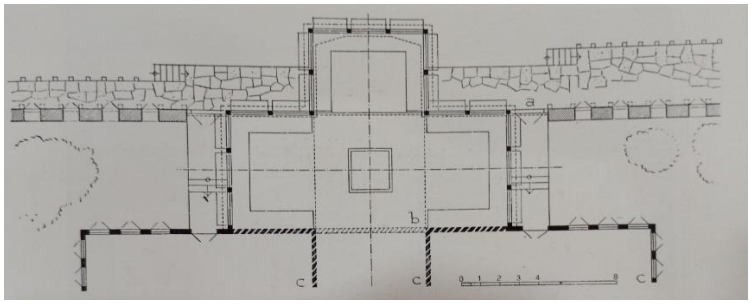
Kasrın bu süreçteki durumunun Choiseul Gouffier tarafından resmedildiğini aktaran Eldem, Gouffier'in albümünde 'Defterdarburnu'ndaki köşk' ismiyle yer alan gravürü Bebek Kasrı olarak değerlendirmiştir (şekil 4.85) (Eldem, 1974). Canca'ya göre, Gouffier'in gravürü kasrın esas bünyesini korumak üzere kısmen değişikliğe uğramış halini göstermektedir (Canca Erol, 2002).

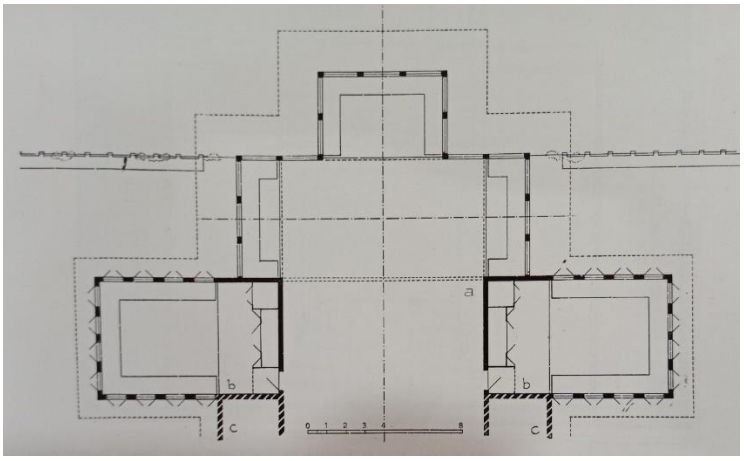
Şekil 4. 85. Choiseul Gouffier'in gravürü (Choiseul-Gouffier, 1822)

Gravürde görüldüğü üzere kasır iki katlıdır. Eldem'e göre alt katta ikincil derecede önemli mekânlar bulunurken asıl önemli mekânlar üst kattadır. Plan kurgusunun da anlaşılabileceğini ileri süren Eldem, ortada büyük bir divanhane yer aldığını,

divanhanenin sağında, solunda ve arkasında diğer odalar ile hizmet mekânlarının bulunduğunu belirtmektedir. Divanhanenin haç biçiminde olduğu sanılmaktadır. Deniz tarafında üç çıkmalıdır. Çıkma derinlikleri kesin olarak saptanamasa da benzerleri oranında olduğu tahmin edilmektedir (Eldem, 1974). Eldem tarafından III. Ahmed dönemindeki kasrın plan restitüsyonu yapılmıştır (şekil 4.86 - 4.87).

Şekil 4. 86. III. Ahmed dönemindeki Bebek Kasrı'nın alt kat restitüsyon planı (Eldem, 1974)

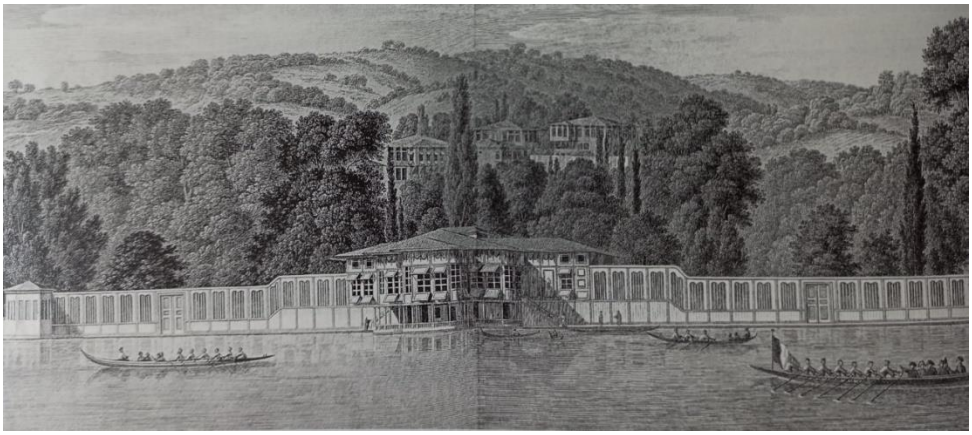

Şekil 4. 87. III. Ahmed dönemindeki Bebek Kasrı'nın üst kat restitüsyon planı (Eldem, 1974)

I. Abdülhamid döneminden itibaren kasır, Reisülküttablar ve yabancı elçiler arasında yapılan toplantılara ev sahipliği yapmıştır. Bu nedenle yabancı kaynaklarda 'Konferans Köşkü' olarak da anılmıştır (Şehsuvaroğlu, 1991) (Şehsuvaroğlu, 1986).

I. Abdülhamid'in ardından tahta çıkan III. Selim döneminde de önemini koruyan kasır, padişah tarafından Boğaziçi'ne inildiğinde sık sık ziyaret edilmiştir. Padişah Hümayunabad'ın bahçesinde tüfek atışları yaptırmış, filikalarla yarış düzenletmiştir.

Musiki fasıllarının da yapıldığı kasırda geç vakitlere kadar eğlenildiği aktarılmaktadır (Şehsuvaroğlu, 1954). Gökbilgin'e göre, III. Selim'in kızkardeşi Beyhan Sultan'ın oturduğu kasır, padişah tarafından yeniden inşa edilerek süslenmiştir (Gökbilgin, 1992). Eldem'e göre ise kasrın III. Selim döneminde yapılış şekli elde olan veriler doğrultusunda kesin olarak bilinememektedir (Eldem, 1974). Kasrın onarımdan geçtikten sonraki durumunu gösteren Melling tarafından yapılmış bir gravür çalışması bulunmaktadır (şekil 4.88) (Melling, 2012).

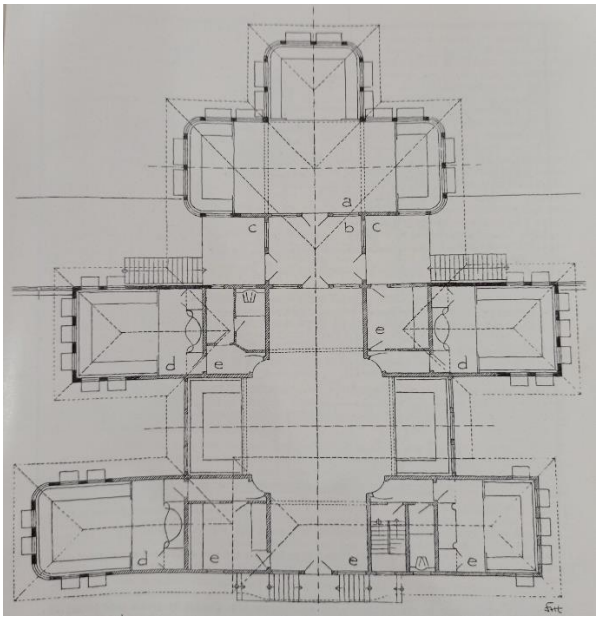

Şekil 4. 88. Melling'in Bebek Kasrı'nı gösteren gravürü (Kuban, 2016)

Eldem, Melling ve diğer çalışmalardan yola çıkarak kasrın III. Selim dönemindeki durumunu gösteren bir restitüsyon çalışması yapmıştır (şekil 4.89). İfade ettiğine göre, ön cephenin kesin olarak göründüğü, arka cephelerin ise tahmin edilebildiği resimlerden binanın iki katlı olduğu, asıl katın üstte yer aldığı anlaşılmaktadır. Plan bir eksen üzerine yerleştirilmiş olup baş kısımda deniz üzerindeki divanhane olmak üzere, arkasında sıralanan sofa ve aralıklar ile bunların iki yanına konumlandırılmış çeşitli büyüklükteki odalardan meydana gelmektedir. Bu açıdan ele alındığında, köşkün planı III. Ahmed döneminde bilinen, sonraki dönemlerde ise Küçüksu Kasrı'nda uygulanan tipe benzemektedir. Kasrın deniz tarafında üç kollu divanhane bulunmaktadır. Divanhane tümüyle cepheden ileri sürülmüş durumdadır. Bu nedenle arka kısmında yapı ile bağlantısını sağlayan bir aralık bulunmaktadır. Bu kısım aynı zamanda kasrın deniz tarafından girişini oluşturmaktadır. Alt ve üst kat girişlerinin aynı olduğu kısımda üst kata çıkış rıhtıma doğru uzanan tek kollu merdivenlerle sağlanmaktadır. Merdivenler kullanılarak ulaşılan sahanlık bahsi geçen aralığa açılmaktadır. Buradan da deniz

tarafındaki divanhane ve arka kısımdaki diğer odaların açıldığı büyük sofaya ulaşılmaktadır. İlk odaların boyutlarının aynı olduğu, neredeyse tamamen çıkma durumunda oldukları resimlerden görülmektedir. İkinci odaların durumu ve sofanın devamı kesin olarak bilinememektedir. Alt katta, çıkmaların altında bir direklik meydana gelmiştir. Bu kısım denize doğru çıkıntılı yazlık bir divanhane durumundadır. Eldem, bu divanhanenin de muhtemelen havuzlu ve fıskiyeli bir orta kısmı ve üç çıkması olduğunu belirtmektedir (Eldem, 1974).

Eldem, Melling'in gravüründen yola çıkarak, kasrın III. Selim dönemi ampir üslubunu yansıttığını aktarmaktadır. Genel hatlarının rokoko üslubunun son gelişmesini gösteren geleneksel bölüntü ve hacim oranlarını taşıdığından bahseden mimar, yalnızca mimari dekorun ampir şekilleriyle sadeleştirildiğini öne sürmektedir. Mermer sütunlar da tuscan direklerin ağırlığını değil, 18. yüzyılın sonlarında görülen zarif karakteri taşımaktadır. Kasır, oldukça uzun bir duvarın ortasına yerleştirilmiştir. İki tarafında pavyonlara yer verilen duvar, kasrın olduğu kısımda yükselerek üst kat döşeme seviyesine ulaşmaktadır. Duvarın üzerinde yer alan kafeslik de bu hareketi takip etmektedir. Bu tasarım ile birlikte kasır geniş arazi ile ilişkilendirilerek silüeti genişletilmiştir. Bu tip uygulama sahilde veya uzaktan görünme ihtimali bulunan yerlerdeki köşk veya saray örneklerinde de görülmektedir (Eldem, 1974).

Şekil 4. 89. III. Selim dönemindeki Bebek Kasrı'nın restitüsyon planı (Eldem, 1974)

II. Mahmud zamanında kasır, birkaç siyasi müzakarede kullanılmak üzere tahsis edilmesinin ardından tamamıyle terkedilmiştir (Şehsuvaroğlu). II. Mahmud döneminde kasrın nakışlarının yenilendiğinden bahseden Eldem, 19. yüzyıldan itibaren binişler için daha az kullanıldığını aktarmaktadır (Eldem, 1974).

II. Mahmud'tan sonra tahta çıkan Abdülmecid döneminde kasra duyulan ilginin yitirildiği belirtilmektedir. Kasır bu dönemde henüz sağlam ve onarımdan geçilirilerek kullanılabilir hale getirilebilecekken yıktırılmıştır (Eldem, 1974). Gökbilgin, kasrın 1846'da Abdülmecid tarafından yıktırılana dek Hümayunabad ismini koruduğunu; yeniden yaptırıldıktan sonra ise Bebek Kasrı veya Köşkü olarak anıldığını yazmaktadır (Gökbilgin, 1992). Şehsuvaroğlu ise Hümayunabad Kasrı'nın bahçe duvarlarının Abdülaziz dönemine kadar geldiğini; fakat 1869'da İstanbul'a gelen Fransız İmparatoriçesi Öjeni'ye Bebek Bahçesi'nde verilecek ziyafet için yıkıldığını aktarmaktadır. III. Ahmed döneminde yapılan Bebek Camii de uzun süre bakımsız kalması nedeniyle harap duruma geldiğinden Mustafa Hayri Efendi'nin Evkaf Nazırlığı'nda yıktırılmıştır. Yerine Mimar Kemaleddin tarafından 1910-1913 yılları arasında günümüzdeki Bebek Camii yapılmıştır (Göktürk, 1960).

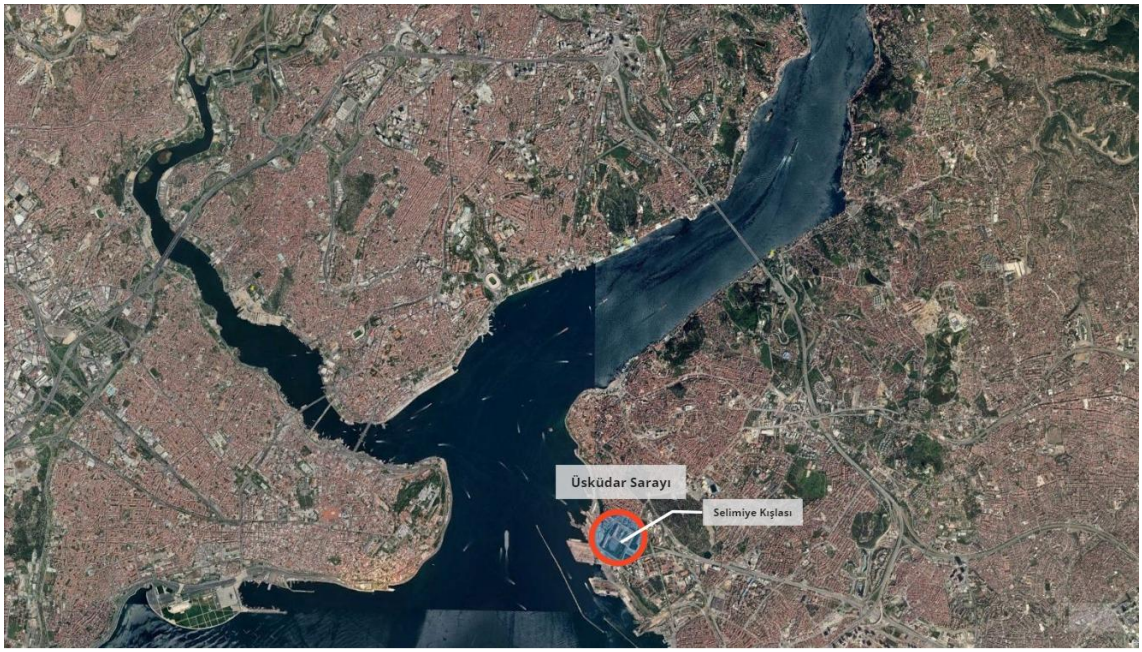
4.3.2.5. Üsküdar Sarayı / Kavak Sarayı

Üsküdar ile Haydarpaşa arasında bulunan sahil şeridi Bizans Dönemi'nden itibaren saray bölgesi olarak kullanılmış; hatta İmparator Aleksis ve İmparatoriçe Theodora'nın Hareum Sarayı ve bahçeleri de bu bölgede yer almıştır (Ramazanoğlu, 2003). Dolayısıyla Üsküdar, Bizans Dönemi'nde olduğu gibi Osmanlı Dönemi'nde de tercih edilen bölge olmuş ve buna bağlı olarak bünyesinde çok sayıda saray ve bahçe bulundurmuştur. Ancak bu durum, süreç içerisinde sarayların geçirdiği değişim ve gelişmelere de bağlı olarak, Üsküdar Sarayı/Kavak Sarayı'nda olduğu gibi isim karışıklıklarına yol açmış ve bu konu üzerine çeşitli görüşler öne sürülmüştür. Bu nedenle sarayın konumuna, özelliklerine ve süreç içerisindeki değişim ve gelişmelere değinmeden önce isimlendirmeye bir açıklık kazandırmanın daha doğru olacağı düşünülmektedir.

Konyalı, Üsküdar Sarayı ile Kavak Sarayı'nın aynı saray olmadığını; hatta Şehsuvaroğlu'nun bu iki sarayı karıştırdığını öne sürmektedir. Buna karşın Kavak Sarayı ile Ayazma Sarayı'nın aynı saray olduğunu belirtmektedir (Konyalı, 2021). Artan ve

Neumann, Kavak Sarayı'nın Üsküdar Sarayı olarak da tanındığını belirtmekle birlikte bu iki sarayın aynı yapı olup olmadığının tartışmalı olduğunu yazmaktadır (Artan & Neumann, 1994). Artan, bir başka çalışmasında ise Kavak Sarayı bahçesinin Ayazma Sarayı bahçesi ile ilişkisinin tam olarak anlaşılamadığını ifade etmektedir (Artan, 1994h). Arslan, Üsküdar bahçesinin geniş bir alana yayıldığını ve 16. yüzyılda bahçenin Ayazma tarafına Üsküdar Sarayı'nın yapıldığını yazmaktadır. Kavak Sarayı ismine ise ilk kez 17. yüzyıla ait bir haritada rastlandığını aktaran Arslan, buradan hareketle Kavak Sarayı'nın Üsküdar Bahçesi içinde, Kavak İskelesi tarafında yer aldığını; Üsküdar Sarayı ortadan kaldırıldıktan sonra da bahçedeki köşklerin tamamının Kavak Sarayı ismiyle anılmaya başladığını ileri sürmektedir (Arslan, 1992). Bu duruma bir açıklık getiren Yıldız, arşiv belgelerine dayandırdığı çalışmasında Üsküdar Sarayı ile Ayazma Sarayı'nın kesin olarak birbirinden farklı yapılar olduğunu; öte yandan Üsküdar Sarayı ile Kavak Sarayı'nın aynı mekânı tanımladığını ve bu durumun yalnızca yapının süreç içerisinde yaşadığı isim değişikliğinden kaynaklandığını öne sürmektedir (Yıldız, 2015). Bu çalışmada da Yıldız'ın tespitleri doğrultusunda, Üsküdar Sarayı ile Kavak Sarayı'nın aynı mekânı tanımladığı dikkate alınmaktadır.

Üsküdar Sarayı, günümüzde Selimiye Kışlası'nın arkasında, Talimhane Meydanı olarak anılan yüksek bir platform üzerinde konumlanmıştır (şekil 4.90) (Haskan, 2001a). Kanuni Sultan Süleyman döneminde inşa edilen saraya (Yıldız, 2015), Mimar Sinan tarafından ancak II. Selim ve III. Murad dönemlerinde, padişahlar için birer köşk ve 3 hamam yapılmıştır. I. Ahmed dönemine gelindiğinde de bir mescit inşa edildiği bildirilmektedir (Artan & Neumann, 1994).

Şekil 4. 90. Üsküdar Sarayı konum tespitine yönelik işaret noktası (Google Earth, 2021) (Düzenleme: B. Kurt, 2021)

Daş'ın aktarımına göre Du Loir, Üsküdar Sarayı'nın yalnızca bostancılar ve bir baltacı tarafından korunduğunu; sarayın da İran üslubunda görkemli biçimde süslenmiş lambrilerle dairelere ayrıldığını, duvarların çinilerle kaplı olduğunu ve daireler arasında en güzel dairenin de divanın toplandığı daire olduğunu yazmıştır. Ayrıca bahçede padişahın hoşça vakit geçirmek için kullandığı bir bina bulunduğunu, bu binanın ortasında yer alan çeşmedeki fıskiyenin aşırı sıcaklarda su serperek etrafa serinlik verdiğini ifade etmiştir (Daş, 2021). Buradan hareketle Du Loir'in bahçedeki bina olarak tabir ettiği yapının padişahın yaz mevsiminde kullandığı bir köşk olduğu söylenebilir. Üsküdar Sarayı'nın Topkapı Sarayı dışında en büyük saraylardan biri olmasına rağmen çok az sayıda daire bulundurduğunu da belirten Du Loir, buradan yola çıkarak padişahın eğlence köşklerine giderken yanında kalabalık bir maiyet ya da çok fazla kadın götürmediği sonucuna varmıştır. Hanım sultanlardan yalnızca birisinin odasını gören Du Loir, kadınlar arasında bir daireden diğer daireye olan iletişimin parmaklıklarla kaplı galeriler ile sağlandığından bahsetmiştir. Bahçe düzenlemesi hakkında da saraya uygun olmadığını, bahçede çimlik veya çiçeklik bir yer bulunmadığını, süs bitkileri için değil sebze yetiştirmek amacıyla kullanıldığını ifade etmiştir (Daş, 2021).

IV. Murad, Revan Seferi dönüşünde -Revan'ın fetih hatırası olarak- Topkapı Sarayı'nda da yaptırdığı gibi Üsküdar Sarayı'nın bahçesine de aynı isimle Revan Köşkü'nü yaptırmıştır. Haskan tarafından, 1636 yılında inşa edilen köşkün Topkapı Sarayı'ndaki köşke benzediği tahmin edilmektedir (Haskan, 2001a). Denize nazır konumda yapılan Revan Köşkü bazı kaynaklarda Revan Kasrı veya Bağdat Kavak Kasrı olarak anılmıştır (Kahraman, 2019). Hovhannesyan, Revan Köşkü'nün harabesini gördüğünü, sonrasında ise köşkün yıkıldığını yazmıştır (Hovhannesyan, 1996). Bu dönemde Revan Köşkü'nün yapılması, sarayda nöbetçi kalan kişilere ait dairelerin onarımdan geçirilmesi, ahırlar inşa edilmesi gibi durumlar sarayın 17. yüzyılda önemsendiğine ve yoğun olarak kullanıldığına işaret etmektedir. Yüzyılın sonlarına doğru Üsküdar Sarayı'nı gösteren iki adet gravüre, Guillaume Joseph Grelot'un 1680 yılında yayımladığı eserinde rastlanmaktadır (şekil 4.91 - 4.92) (Artan & Neumann, 1994).

Grelot, Üsküdar Sarayı ismiyle bahsettiği yapı grubunu gravürün birinde arka cephesinden daha detaylı olarak, diğerinde ise ön cephesinden göstermiştir. Bunun dışında 1696 tarihli bir gravürde de Üsküdar Sarayı'nın çizimine rastlanmaktadır (şekil 4.93). Gravürden anlaşıldığı üzere, sarayın etrafının duvarla çevrili olduğu ve çok sayıda yapıdan oluştuğu görülmektedir. Yapı yoğunluğu sarayın bu dönemde aktif olarak kullandığı çıkarımını doğrular niteliktedir.

Şekil 4. 91. Guillaume Joseph Grelot'un Üsküdar Sarayı'nı arka cepheden gösteren gravürü (Grelot, 1680)

Şekil 4. 92. Guillaume Joseph Grelot'un Üsküdar Sarayı'nı ön cepheden gösteren gravürü (Grelot, 1680)

Şekil 4. 93. 1696 tarihli gravür (Fer, 1696a)

18. yüzyılın başlarında tahta çıkan III. Ahmed döneminde, padişah tarafından yaptırılan onarım öncesinde bir keşif defteri hazırlanmıştır. DAB.MAD.04763 numarada kayıtlı mefruşat ve envanter sayımı defterinden Üsküdar Bahçesi'nde yer alan bazı binalara ilişkin bilgi edinilebilmektedir. Elde edilen bilgilere göre, yer alan yapılar arasında, Mehmed Paşa Kasrı; Kırmızı Kasır; içinde has oda da bulunan harem; büyük şadırvanlı, dehlizli ve direkli bir divanhane; Sivri Köşk; Hünkar'a ait, camekânlı bölümü

de bulunan hamam; Revan Köşkü; Divan Köşkü; Bülbül Kasrı; Sultan Ahmed Kasrı ve bu kasrın batısında bir çilhane; Valide Sultan'a ait bir kış odası, dehlizli bir soba odası, kaşili şahnişin odası; efendiler odası; kethuda kadın odası; horende odaları; Darüssaade Ağası odası; Alay Köşkü; Kafesli Köşk ve havuz; bahçe kenarında bir has oda ve bunların yanı sıra denize nazır, harap halde olan kasırlar bulunmaktadır (Artan & Neumann, 1994). Aktarılan bilgiler doğrultusunda, mekân organizasyonu tam olarak anlaşılamasa da sahip olduğu birimler açısından ele alındığında, Üsküdar Sarayı'nın bu dönemde teşkilatlı bir saray olduğu söylenebilir. 1716 tarihli bir haritada da Üsküdar'da büyük Türk sarayı olarak isimlendirilen, etrafı duvarla çevrili bir alanda yer alan yapılar topluluğunun bu mekânlardan oluştuğu söylenebilir (şekil 4.94).

Şekil 4. 94. 1716 tarihli harita (Homann, 1716)

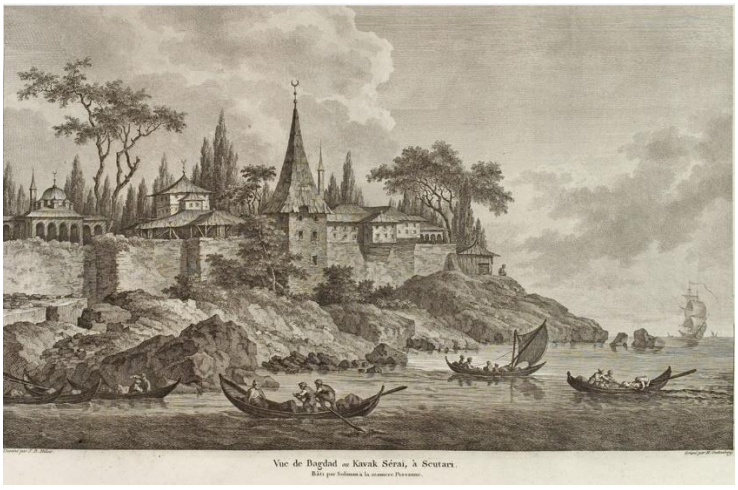
III. Ahmed döneminde yapılan 'Üsküdar Su Yolu' haritası isimli eserde, sarayın adı Kavak Sarayı olarak geçmekte ve saraya ait bir çizim yer almaktadır (şekil 4.95) (Haskan, 2001a). Harita esasen III. Ahmed döneminde Üsküdar'da bulunan Şerefabad Kasrı'na getirilen suyun haritası olmasına karşın Şerefabad Kasrı ile Kavak Sarayı'nın da suluboya krokilerini içermektedir (Erdoğan, 1940). Buna göre saray, deniz kenarında bir sırt üstünde yer almaktadır. Sarayın III. Ahmed dönemindeki durumunu gösteren resimde, orta kısımda kubbeli ve iki katlı bir yapı, bu yapının iki yanında koridor biçiminde tasarlanmış mabeyn dairesi denebilecek birimler, köşelerde de kuleye benzer yüksek yapılar görülmektedir. Köşelerdeki binaların dışa açılan kapıları bulunmaktadır. Kavak Sarayı'nın sağ tarafında da I. Ahmed tarafından yaptırılmış olan kubbeli ve tek

minareli bir cami yer almaktadır. Cami ile saray arasında kesme taştan yapılmış tek katlı, ahşap çatılı 5 adet bina görülmektedir. Resmin arka kısmında ise kare planlı, dört sütunun taşıdığı bir çatıdan meydana gelen kameriyeye yer verilmiştir (Haskan, 2001a).

Şekil 4. 95. Üsküdar Su Yolu haritasında Kavak Sarayı çizimi (Çeçen, 1991)

18. yüzyılın sonlarında Fransız elçisi olarak 1784-1791 yılları arasında İstanbul'da kalan Choiseul-Gouffier'in 1822'de yayınlanan eserinde Kavak Sarayı'na ait bir gravüre rastlanmaktadır (şekil 4.96) (Wikipedia, 2021; Yetişkin Kubilay, 2015). Buna göre saray, sahildeki falezin üzerinde yer almaktadır. Resmin orta kısmında 3 katlı, dışa taşkın, kırma çatılı bir kule görülmektedir (Ramazanoğlu, 2003).

Şekil 4. 96. Choiseul-Gouffier'in Kavak Sarayı'nı gösteren gravürü (Choiseul-Gouffier, 1822)

Ramazanoğlu, III. Selim Vakfiyesi'nden hareketle sarayın sınırlarına ilişkin bilgiler aktarmaktadır. Buna göre arazinin gerçek sınırları belirlenemese de saray arazisinin Selimiye Mahallesi'nin sınırlarına yakın bir alanda yayıldığı düşünülmektedir (Ramazanoğlu, 2003).

Saraydan geriye, padişahın Selimiye Kışlası'nda askeri talimleri izleyebilmesi ve dinlenebilmesi için kullanılmak üzere Mehmed Paşa Kasrı bırakılmıştır (Haskan, 2001a). Rivayetlere göre III. Selim, Selimiye Kışlası'nın temel atma törenini buradan izlemiştir (Haskan, 2001a).

Ramazanoğlu arşiv belgelerine dayanarak Kavak Sarayı'nda 1779'da yangın çıktığını yazmaktadır. Dallaway'den aktarımına göre de 1794'te III. Selim tarafından yıktırılmıştır (Ramazanoğlu, 2003). Haskan ise 1808'de yakıldığını belirtirken, yerine kagir bina yapıldığını yazmaktadır (Haskan, 2001a). Selimiye Kışlası günümüzde 1. Ordu Komutanlığı Merkez Binası olarak kullanılmaktadır (şekil 4.97) (Vikipedi, 2021).

Şekil 4. 97. Selimiye Kışlası (Tarihi İstanbul)

4.3.2.6. Karabali Bahçesi

Bazı araştırmacılar tarafından Karabali Bahçesi'nin Kabataş'ta olduğu tahmin edilmektedir (Artan, 1994g; Atasoy, 2015). Ayverdi ise Fındıklı, Kabataş veya Dolmabahçe'nin üstündeki tepelerde olup olmadığının bilinemediğini yazmaktadır (Ayverdi, 1968). Buna karşın Gökbilgin, Dolmabahçe'nin yerini tarif ederken Karabali bahçelerinden yola çıkarak buranın Karabali bahçeler ile Beşiktaş Bahçesi arasında yer aldığını belirtmektedir (Gökbilgin, 1992). Artan da Karabali Bahçesi ile Beşiktaş Bahçesi arasındaki dolgu alan ile bu alanın birleştirdiği Kabataş-Beşiktaş kıyısının tamamının

Dolmabahçe olarak isimlendirildiğinden bahsetmektedir (Artan, 1994g). Bu görüşlere Yumrukçağlar'ın açıklık kazandırdığı düşünülmektedir. Nitekim Yumrukçağlar, bugünkü Dolmabahçe'nin yerinde, Bizans döneminde "Pantekontarikon" isimli bir koy bulunduğunu; Kanuni Sultan Süleyman döneminde Kara-abalı Mehmet Baba isimli bir kişinin bu koyda denizden bir kısım yer doldurduğunu ifade etmektedir. Bu alan zaman içerisinde ağaçların dikildiği bir bahçe haline gelmiş ve 'Kara Abalı Bahçesi' ismiyle anılmıştır. Halk arasında ismi 'Karabali' olarak kullanılan bahçenin, Kanuni Sultan Süleyman döneminde, Beşiktaş Bahçeleri ile arasındaki sınırını ise Arap İskelesi isimli bir iskele oluşturmuştur (Yumrukçağlar, 2010). Yusufoğlu ve Kara Pilehvarian'dan hareketle de Arap İskelesi'nin günümüzde Beşiktaş İskelesi'nin olduğu yerde bulunduğu söylenebilir (şekil 4.98) (Yusufoğlu & Kara Pilehvarian, 2017).

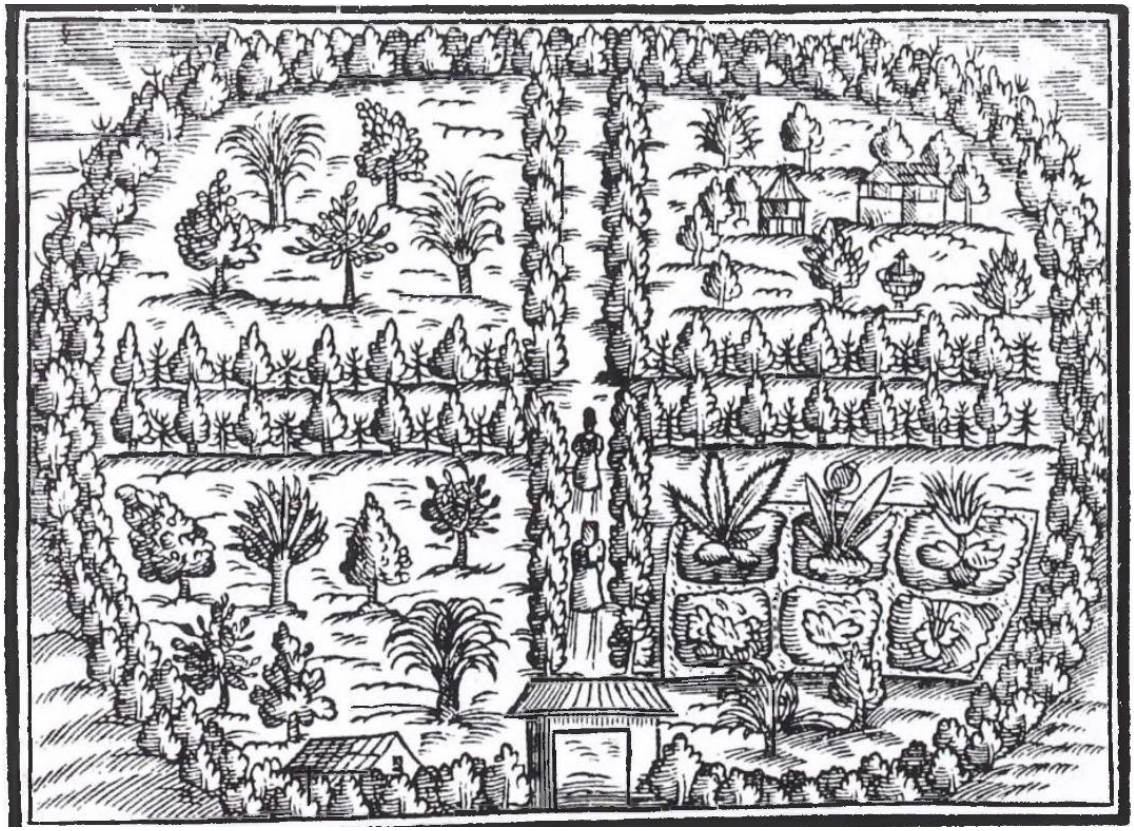

Şekil 4. 98. Karabali Bahçesi'nin konum tespitine yönelik işaret noktaları (Google Earth, 2021) (Düzenleme: B. Kurt, 2021)

Ayverdi, Karabali Bahçesi'nden bahsederken bahçeyi Kara Bali Zihni Çelebi Bahçesi olarak da anmış ve Kara Bali Zihni Çelebi'nin, Kanuni Sultan Süleyman döneminin sonlarından III. Murad döneminin ortalarına kadar çeşitli devlet görevlerinde bulunan bir kişi olduğunu açıklamıştır. Sahibi olduğu bahçenin içindeki köşklerin süsleme ve eşyalarının da döneminde ün saldığını belirtmiştir (Ayverdi, 1968). Gökbilgin

ise Karabali bahçelerini kuran kişinin Karaabalı Mehmed Baba olduğunu; bu kişinin aynı zamanda Kanuni Sultan Süleyman'ın izniyle Beşiktaş'taki Süleymaniye Camii'ni inşa ettirdiğini ve aynı adla bir mahalle (Süleymaniye Mahallesi) kurduğunu da yazmaktadır (Gökbilgin, 1992).

Necipoğlu ise daha erken dönemlere değinerek Karabali Bahçesi'nde I. Selim için yaptırılan bir köşkün bulunduğunu; Schweigger'ın da 1578-1581 yılları arasında köşkü görme fırsatını yakalamış olduğunu ileri sürmektedir (Necipoğlu, 2007). Schweigger aynı zamanda bahçenin bir de planını çizmiştir (şekil 4.99). Atasoy'un Schweigger'dan aktarımına göre, Karabali Bahçesi birbirini kesen iki eksen ile dört bölüme ayrılmış olup 'çahar-bağ' denilen İran bahçeleri etkisindedir. Bahçeyi çevreleyen duvarın dibinde iki sıra halinde selviler bulunur. Ayrıca birbirini kesen yolların iki tarafında da dönüşümlü bir şekilde selviler ve biberiye ağaçları sıralanmıştır. Yollar üç atlının yan yana geçebileceği genişliktedir. Yolların birbirini kesmesiyle oluşan dört bölümdeki alanlara çiçekler, otlar ve yemiş ağaçları dikilmiştir. Bu dört bölümden birinde ahşap köşkler bulunmaktadır. Bunlardan biri, etrafı açık ve penceresi olmayan bahçe köşküdür. Önünde fıskiyeli bir havuz ile yüzme havuzu yer almaktadır. Bahçe köşkünün yakınlarında, kafesli ve çinili, bir başka köşk daha bulunmaktadır. Burası II. Selim'in yemek yediği yerdir. Atasoy ayrıca Schweigger'in çiziminde, deniz kenarındaki kapının yanında bulunan kırma çatılı yapının da bostancı odaları olabileceğini öne sürmektedir (Atasoy, 2015).

Şekil 4. 99. Karabali Bahçesi'nin çizimi (Necipoğlu, 2007)

III. Ahmed dönemine gelindiğinde, DAB Osmanlı Arşivi'nde bulunan H. 1116 (M. 1704) tarihli belgede de Karabali Bahçesi'nden söz edilmektedir. Belgeye göre, bahçede Cirid Meydanı Kasrı ve Yeni Köşk isimli iki yapı bulunmaktadır. Belgede, bu yapılara ait sadece eşya bilgileri yer almaktadır (BOA (MAD) Maliyeden Müdevver Defterler no: 4763). Yapılan literatür taramasında da III. Ahmed dönemindeki kayıtta geçen Karabali Bahçesi ve içerisinde yer alan köşklerin mimari özelliklerine ve sonraki dönemlerdeki durumuna değinen herhangi bir kaynağa ulaşılamamıştır. Ancak Cavid Baysun[2], Dolmabahçe'deki stadyumun inşaatının devam ettiği yıllarda ele aldığı yazısında, Valde Camii'nin (Dolmabahçe Camii olmalı) dış avlu duvarlarının, muvakkithanesinin ve kitabeli kapılarının yıktırılarak etrafının açılmakta olduğunu; bu işlemin de caminin önünde ve tramvay yolu üzerinde yer alan Karabali Haziresi'nin ortadan kaldırılmasına sebep olduğunu belirtmiştir (Koçu, 1961a). 27 Kasım 1992 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde de Karabali Bahçesi olarak anılan yerin daha sonraları Pera

[2] Koçu, İstanbul Ansiklopesi'nde yer alan 'Beşiktaş' başlıklı çalışmasında, Cavid Baysun'un 'Beşiktaş'a Dair' isimli bir makalesinin bulunduğunu ve bu makaleye neredeyse aynen yer verdiğini açıklamıştır.

Bahçeleri olarak isimlendirildiği; Pera Bahçeleri isimli bu yeşil alanda da 1987 yılında, gökdelen inşaatı için hafriyat çalışmalarına başlandığı yazmaktadır (Gökdağ, 1992).

4.3.2.7. Kuleli Bahçesi

Kuleli Bahçesi, Çengelköy ile Vaniköy arasında yer alan Kuleli'de bulunmaktadır (şekil 4.100) (Erdoğan, 1958; Gökbilgin, 1992).

Şekil 4. 100. Kuleli Bahçesi'nin konum tespitine yönelik işaret noktaları (Google Earth, 2021) (Düzenleme: B. Kurt, 2021)

Evliya Çelebi, Kanuni Sultan Süleyman döneminde, padişahın bahçeye büyük bir köşk yaptırdığını; köşkün her katında da fıskiyelerin ve birçok odanın bulunduğunu yazmıştır (Çelebi, 1976a). Kömürciyan da 17. yüzyılda İstanbul'u anlattığı çalışmasında, Kuleli Bahçesi'nde büyük bir padişah köşkü bulunduğunu belirtmiş; ardından buradaki bahçe ve binalar görüldüğünde dışarı çıkılmak istenilmeyeceğinden söz etmiştir (Kömürciyan, 1988).

III. Ahmed dönemine gelindiğinde, DAB Osmanlı Arşivi'nde bulunan H. 1116 (M. 1704) tarihli belgede Kuleli Bahçesi'nden bahsedilmektedir. Belgede bahçe içerisinde herhangi bir yapı olduğu belirtilmezken; iki adet eşyanın kaydı yapılmıştır. Ancak kayda göre eşyalar kullanılamayacak durumdadır (BOA (MAD) Maliyeden

Müdevver Defterler no: 4763). Nitekim Ayverdi de III. Ahmed dönemine gelinceye kadarki süreçte Kanuni Sultan Süleyman'ın kasrının harap olduğunu yazmaktadır (Ayverdi, 1968).

İnciciyan, 18. yüzyılda İstanbul'u ele aldığı çalışmasında, Kanuni Sultan Süleyman'ın saray ve bahçesinin duvar izlerinin bu dönemde halen görülebildiğinden bahsetmektedir. Ayrıca, sarayın taşlarının III. Ahmed döneminde Nevşehirli Damad İbrahim Paşa tarafından H. 1134 yılında Kağıthane'deki köşkün yapımı için taşındığını yazmaktadır (İncicyan, 1976). Erdoğan, söylentilere göre sarayın taşları taşınmadan önce bostancıbaşı odaları olarak kullanıldığını aktarmaktadır (Erdoğan, 1958). Şehsuvaroğlu da benzer şekilde Kanuni Sultan Süleyman'dan sonra da Bostancı ocaklarından biri olan yere Bostancıbaşı odaları denildiğini; 18. yüzyıl Bostancıbaşı defterlerinde de Kule Bahçesi Ocağı olarak kaydedildiğini yazmaktadır (Şehsuvaroğlu, 1951).

II. Mahmud dönemine gelindiğinde, eski Kuleli Bahçesi'nin yerine süvariler için ahşap bir kışla inşa edilmiştir. Padişahın Kuleli Kışlası'nda kendisine özel bir dairesi yer almıştır. Burada dinlenen padişahın sonrasında kışlanın avlusunda talim yapan askerleri izlediği belirtilmektedir (Şehsuvaroğlu, 1951). Ancak Abdülmecid döneminde, kışla yanmış; yerine yarım kagir bir bina yapılmıştır (Ayverdi, 1968). Bu dönemde ayrıca süvari askerleri için bir eğitim binası, subaylar için yatak ve çalışma odaları ile padişah için bir has oda eklenmiştir. Yanına bir de hastane yaptırılmıştır. 1853-1856 yıllarında, Kışla ve Hastane Kırım Savaşı nedeniyle müttefik askerlerin kullanımına verilmiştir. Savaş sonrasında şehri terk eden askerlerin kışlayı kasıtlı olarak yakmaları sonucunda kışlanın denize bakan cephesinde ağır hasarlar oluşmuştur (Çürük, 2002). Abdülaziz döneminde amacına uygun olarak yeniden inşa edilen kışla (Çürük, 2002), 1872'de, Askeri Mektebi İdadi olarak kullanılmaya başlanmıştır. 1877'deki savaş sırasında bir süre hastaneye dönüştürülen yapı, savaşın bitmesiyle yeniden Askeri İdadi'ye verilmiştir (Şehsuvaroğlu, 1951). Mehmed Reşad döneminde, 1912'de, Balkan Savaşı sırasında tekrar hastane olarak kullanılmış; 1913'te savaşın son bulmasıyla binada yeniden öğretime başlanmıştır. Mehmed Vahdettin döneminde, I. Dünya Savaşı'nın ardından yaşanan işgal sırasında, 1920'de, İngilizler tarafından depo olarak kullanılmak istenince boşaltılmıştır. Ancak İngilizler yapıyı Ermeni yetim ve göçmenlerinin kullanımına vermiştir (Çürük, 2002). Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra Kuleli Binası, Askeri İdadi ve Lise olarak kullanılmıştır. Bu süreçte II. Dünya savaşı sırasında bir dönem

hastane olarak hizmet vermiştir (Şehsuvaroğlu, 1951). Yapı günümüzde Kuleli Askeri Lisesi olarak kullanılmaktadır.

4.3.2.8. Ayazma Sarayı

Bizans Dönemi'nde gerek kutsal gerekse yazlık mekânlar içermesi açısından gözde yerler arasında sayılan Ayazma Mevkii, adını bu bölgedeki bir ayazmadan almıştır. Tarihi Damalis Burnu olarak da adlandırılan bu mevkii, Kızkulesi'ne nazır bir tepede konumlanır. Saray da adını bulunduğu bölgeden almıştır (Yıldız, 2013).

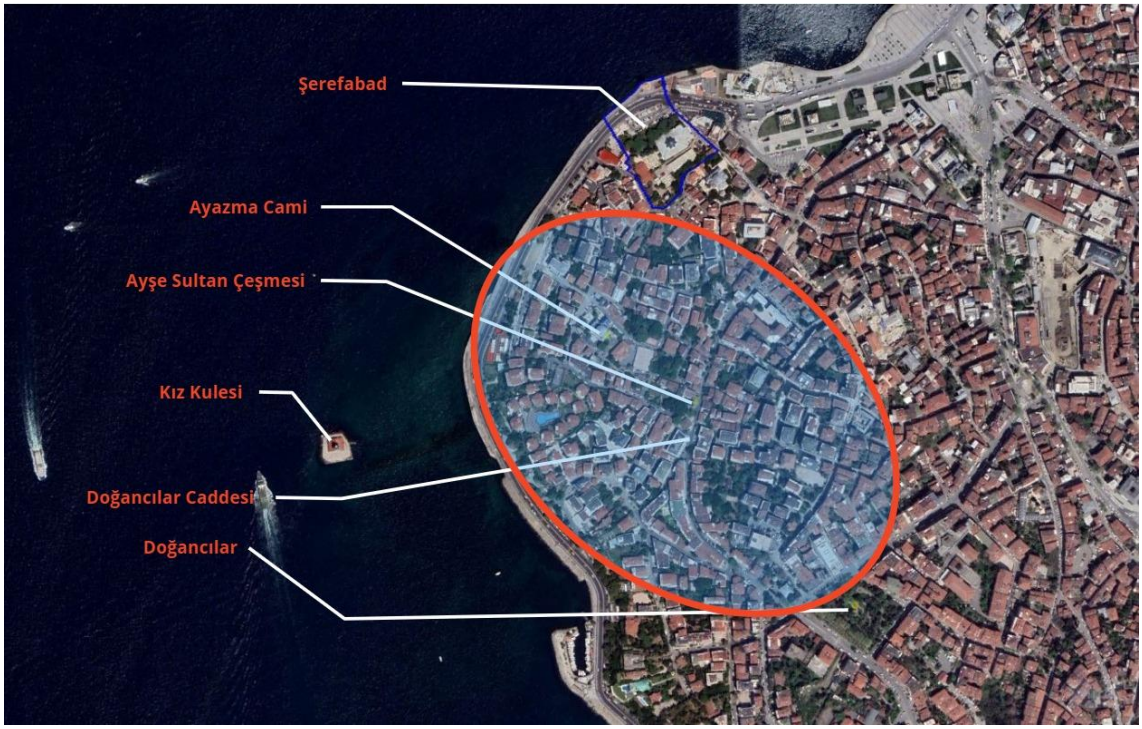
Yıldız'ın Konyalı'dan aktarımına göre, Ayazma'da 4 farklı saray bulunmaktadır. Fakat Yıldız belgelere dayandırdığı çalışmasında, Ayazma'da yalnızca bir sarayın bulunduğu ve sarayın farklı tarihlerde değişik isimlerle[3] anıldığı sonucuna varmıştır (Yıldız, 2013).

Kahraman, Üsküdar'daki saraylar arasında Ayazma Sarayı olduğundan bahsederken yerinin, Ayazma Camii'nden Rum Mehmed Paşa'ya kadar uzanan alanda, kara tarafında bulunduğunu belirtmektedir (Kahraman, 2019). Aslanoğlu Evyapan, Ayazma Bahçesi'nin kurucusunun bilinmediğini belirtmekle birlikte yerini, III. Mustafa'nın Damalis Burnu'nda yaptırdığı Ayazma Camii'nin ve Çeşmesi'nin çevresi olarak tanımlamakta; bahçenin Şerefabad'ın arkasında yer aldığını ifade etmektedir (Aslanoğlu Evyapan, 1972). Damalis'te imparatorun Üsküdar Yazlık Sarayı isimli bir köşkü bulunduğu bilgisini aktaran İnciciyan'a göre, eskiden Damalis denilen sırt, tam olarak Şemsi Paşa Köşkü'nün bulunduğu yerdir (İnciciyan, 2018). Kahraman da 'Damalis'in Bizans Dönemi'nde Şemsi Paşa, Ayazma ve Salacak arasındaki bölgeyi tanımladığını açıklarken; rivayete göre Bizans'ı kuşatan generalin Damalis isimli eşinin burada vefatı üzerine bu ismin kullanıldığı bilgisini vermektedir (Kahraman, 2019).

Erdoğan, arşiv belgelerinden hareketle, bahçenin Kanuni Sultan Süleyman'ın damadı Rüstem Paşa ile bir ilgisinin olabileceği ihtimalini öne sürerken (Erdoğan, 1958); Yıldız yine arşiv belgelerine dayanarak, Rüstem Paşa Bahçesi'nin Ayazma Bahçesi olduğunun kesinliğine işaret etmekte ve Ayazma'da farklı isimlerle anılan sarayın Rüstem Paşa Sarayı olduğunu vurgulamakta; içinde Rüstem Paşa'nın Sarayı'nın da

[3] Bunlar; Rüstem Paşa/Ayşe Sultan, Ayazma, Teneffüs, Civan Kapıcıbaşı gibi isimlerdir Yıldız, M. (2013). Geçmişten Bugüne Üsküdar Ayazma Mahallesi'nde Yapı-Mekan İlişkisi. *History Studies, 5*(2), 565-585.

konumlandığı Rüstem Paşa Bahçesi'nin, Kızkulesi'nin karşısında leb-i deryada yer aldığını yazmaktadır (Yıldız, 2013). Haskan da Topkapı Sarayı Arşivi'nde bulunan 5444 Nolu Hesap Defteri'nde Ayazma Sarayı'nın yerinin açıkça belirtildiğine değinerek, Şerefabad'ın yakında; ancak Şerefabad gibi deniz kenarında değil de kara tarafında konumlandığını ve Atik Sultan Sarayı olarak da adlandırıldığını bildirmektedir (Haskan, 2001a). Bu bilgiler doğrultusunda, Ayazma Sarayı'nın Kız Kulesi'nin karşısında, Şerefabad'ın yakınında, Ayazma Camii'nin çevresinde konumlandığı düşünülmektedir (şekil 4.101).

Şekil 4. 101. Üsküdar Ayazma Bahçesi'nin olası konumu (Google Earth, 2021) (Düzenleme: B. Kurt, 2022)

Saray, Rüstem Paşa'nın ölümünden sonra kızı Ayşe Sultan'a geçmiş ve Ayşe Sultan'ın ismiyle anılmaya başlamıştır. Sarayın çevresinde Ayşe Sultan'ın çeşmesi ve darü'l-kurrası bulunmaktadır (Üsküdar Belediyesi). Ayşe Sultan'ın vakfiyesi ve başka kayıtlardan da yararlanan Yıldız, bahçenin Doğancılar'dan Ayazma'ya kadar uzandığını ve içerisinde çok sayıda yapı, havuz, yol, çiçek bahçeleri, meyve ağaçları bulunduğunu belirtmektedir (Yıldız, 2013).

Ayşe Sultan Sarayı ve bahçesi iki aşamada vakfedilmiştir. İlk olarak, bahçenin doğusunda yer alan kısım Aziz Mahmud Hüdayi'ye verilmiş ve uygun bir noktasına tekke yapılması zorunlu kılınmıştır. İkinci aşamada da Ayşe Sultan, tekke yapılması için vakfettiği kısımdan geriye kalan alanın, hayatta oldukları süreçte çocuklarında kalması; ölümlerinin ardından ise bahçenin satılıp elde edilen gelirin yoksullara surre olarak dağıtılması şartıyla vakfetmiştir (Yıldız, 2013). Bahçe, Ayşe Sultan ve birinci derece yakınlarının vefatının ardından Haremeyn Evkafı'nın mülkiyetine geçmiştir. Vakfın, bahçeyi satmak yerine kiralama yolunu tercih etmesiyle, talebi üzerine bahçe ve içindekiler 1688'de IV. Mehmed'in annesi Valide Sultan[4] tarafından kiralanmıştır (Yıldız, 2013).

Kömürciyan, 17. yüzyılda İstanbul'u ele aldığı çalışmasında, Üsküdar'ın sonunda Sarı Taş İskelesi'nin yer aldığından ve burada Valide Sarayı ve Ayazma Bahçesi'nin bulunduğundan söz etmektedir. Ardından bunların yakınında Ayşe Sultan Bahçesi'nin bulunduğu Taş Limanı olduğunu yazmaktadır (Kömürciyan, 1988). 17. yüzyılın sonuna rastlayan 1699 tarihli bir kayıtta ise Fatma Sultan'ın, havasının ferahlığı nedeniyle Ayazma Bahçesi'nde bir süre kalmayı talep ettiği yazmaktadır. Bu talep doğrultusunda, bahçenin tamire ihtiyacı olduğunun anlaşılması üzerine keşif yapılması ve birkaç gün ikamet edilmesi için gereken yerlerin tamir edilmesi emredilmiştir (Erdoğan, 1958).

III. Ahmed dönemine gelindiğinde, DAB Osmanlı Arşivi'nde bulunan H. 1116 (M. 1704) tarihli belgede de Ayazma Bahçesi'nden bahsedilmektedir. Belgeye göre bahçede, Harem-i Hümayu'nda denize nazır taht-ı hümayun, şadırvan yanında bir taht-ı hümayun, Valide Sultan odası, padişaha ait üç gölgelikli oda, kiler, çilhane, hamama bakan bir oda, odanın sağında gölgelikte bir taht-ı hümayun, solunda bir taht-ı hümayun, basamaklarda bir taht-ı hümayun, önünde divanhane ve bir de hamam camekânı bulunmaktadır (BOA (MAD) Maliyeden Müdevver Defterler no: 4763).

Parmaksızoğlu'nun Yeni Türkçe'ye kazandırdığı, Fındıklılı Silahtar Mehmed Ağa'ya ait, Nusretname adlı eserden aktarıldığına göre; 1708'de, Yeni Valide Camii'nin temel atma töreninden sonra Valide Sultan tarafından sarayda ziyafet verilmiştir. Benzer şekilde, 1711'de de cami inşaatının tamamlanmasının ardından yapılan açılış töreni

[4] Yıldız, sarayın kaynaklarda 'Valide Sarayı' olarak geçmesinin bu süreçten kaynaklanmış olabileceğini ileri sürmektedir a.g.e

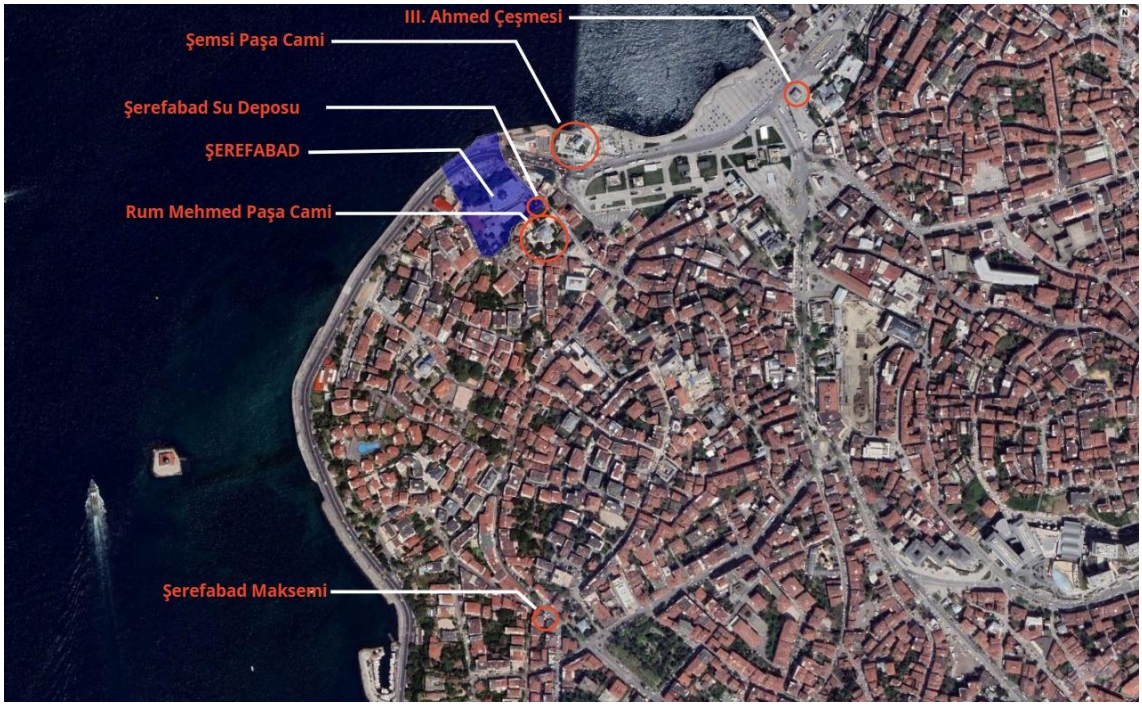
sırasında Ayazma Bahçesi'nde bir ziyafet daha düzenlenmiştir (Haskan, 2001a). Yıldız, sarayın misafir ağırlayabilecek durumda olmasından hareketle, Fatma Sultan döneminde yapılan kısıtlı onarımın saraydaki ana yapıları kapsamış olabileceği sonucuna varmıştır. Ancak yapılan bu sınırlı tamir yapıların harap olmasını engelleyememiştir. Bunun yanı sıra kira ödemelerinde de sorunlar çıkmış; fakat mülkün kullanım hakkı yine padişah ailesinde kalacak şekilde sorun çözülmüştür (Yıldız, 2013).

Sarayda gerekli tamirlerin yapılmaması, kira ödemelerinde sorun yaşanması gibi durumlar sarayın 18. yüzyılda gözden düştüğünün göstergesi olmuştur. Yıldız, hasbahçelerdeki sarayların oldukça önem kazandığı dönemde Ayazma Sarayı'nın gözden düşmesinin sebeplerinden biri olarak Şerefabad Kasrı'nın inşa edilmesini göstermektedir. Padişah ve ailesinin Ayazma-Şemsi Paşa bölgesinde dinlenmek istediğinde Şerefabad Kasrı'nı kullanması Ayazma Sarayı'na olan ihtiyacı ortadan kaldırmıştır. Önemini yitiren saray, 18. yüzyılın ikinci yarısında harap duruma gelmiştir. Bu dönemde saray arsasının bir kısmı kiraya verilmiş, enkazından çıkan taşlar da satılmıştır (Yıldız, 2013). İnciciyan, 18. yüzyılda İstanbul'u ele aldığı çalışmasında, öncelikle sahil kısmında yer alan Şemsi Paşa Sarayı ve Camii'nden bahsetmekte; ardından sahilin devamında Valide Sarayı ile Ayazma Bahçesi ve İskelesi'nin bulunduğunu kaydetmektedir. Ayazma Bahçesi'nin yanında da bir zamanlar Ayşe Sultan'ın bahçesinin bulunduğu Taş Limanı olduğunu yazmaktadır (İncicyan, 1976). Konyalı, Ayazma Sarayı ve Bahçesi'nin yerine III. Mustafa tarafından, annesi Mihrişah Emine Hatun ve abisi Şehzâde Sultan Süleyman adına H. 1174 (M.1760) yılında, Ayazma Camii'nin yaptırıldığını belirtmektedir (Eyice, 1991a).

4.3.2.9. Şerefabad

Şerefabad kaynaklara göre, Üsküdar'da yapılmıştır (Aktepe, 1989; Erdem Kaya & Akyol, 2013; Özcan, 2003a; Sakaoğlu, 1994c). Pakalın, Üsküdar/Salacak'ta olduğunu belirtirken (Pakalın, 1993c), bazı kaynaklarda, Üsküdar/Şemsi Paşa olarak belirtilmiştir (Tanman, 1994d; Ünver & Eldem, 1970). Şehsuvaroğlu da Şerefabad'ın yerini Şemsi Paşa kıyıları olarak tanımlamıştır (şekil 4.102) (Şehsuvaroğlu, 1954).

.

Şekil 4. 102. Şerefabad'ın olası konumu (Google Earth, 2021) (Düzenleme: B. Kurt, 2022)

Hadikatü'l Cevami'ye göre, Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim ve III. Murad dönemlerinde padişahlara dostluk eden Şemsi Paşa tarafından padişah[5] için paşanın kendi ismiyle anılan bir kasır yaptırılmıştır. Bununla beraber Şemsi Paşa Kasrı'nın yakınına bir cami ve bir de medrese yaptırmıştır (Ayvansarayi Hüseyin Efendi vd., 2001).

Şemsi Paşa'nın caminin inşaatı sırasında, 1580 yılında, vefat ettiği bilindiğinden kasrın yapım tarihinin de bu tarihten önce olduğu anlaşılmaktadır. Haskan tarafından, kasrın Mimar Sinan'ın eseri olduğu tahmin edilmektedir (Haskan, 2001a)

Bayraktar, kasrın Defter-i Bostancı'da farklı şekillerde isimlendirildiğini ortaya koymaktadır. Buna göre kasır; 'Abad kasr-ı hümayunu', 'Şemsi Paşa kasr-ı hümayunu', 'Şeref-abad kasr-ı hümayunu' olarak anılmıştır (Bayraktar, 1982). Haskan, kasrın banisinin isminden dolayı Şemsi Paşa Kasrı olarak, III. Murad'a hediye edildiği için de 'Şerefli yer' anlamına gelen Şerefabad ismiyle anıldığını öne sürmektedir (Haskan, 2001a). İnciciyan da III. Murad'ın Şemsi Paşası olarak bahsettiği kişinin bir cami ve onun

[5] Ünver, Hadikatü'l Cevami'ye göre bu padişahın Kanuni Sultan Süleyman olduğunu, Mir'at-ı İstanbul'a göre ise III. Murad olduğunu yazmaktadır Ünver, A. S. (1995). Şerefabad. *İstanbul Risaleleri 1* içinde (Cilt. 1, s. 34-43). İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı.

yanına padişah için bir köşk yaptığını, deniz ucunda yer alan bu üç katlı köşkün Şemsi Paşa olarak isimlendirildiğini yazmaktadır (İnciciyan, 2018).

III. Ahmed döneminde, eski Şemsi Paşa Kasrı'nın yerine Şerefabad Kasrı yaptırılmıştır (Şehsuvaroğlu, 1952). Bayraktar ise kaynaklarda yeniden yaptırıldığı söylenen kasrın aslında yeniden yaptırılmadığını, onarımdan geçirildiğini öne sürmektedir (Bayraktar, 1982). Haskan da benzer şekilde kasrın yeniden yaptırılırcasına tamir edildiğinden ve çok sayıda tadilata uğradığından bahsetmekte ve bu olayı 1728-1729 olarak tarihlendirmektedir (Haskan, 2001a).

Kasrın yapım tarihi ayrıca dönemin şairlerinin yazdığı tarih şiirlerinden[6] de anlaşılabilmektedir. Örneğin Rahmi'nin Şerefabad Kasrı için yazdığı bir tarih bulunmaktadır[7] (Hakverdioğlu, 2007; Haskan, 2001a; Öztürk, 2012). Şiirin son dizelerinde Rahmi tarafından düşürülen tarih, kaynaklara göre farklılık göstermektedir. Elmas ile Haskan, H. 1141 (1728/1729) tarihine işaret ederken (Elmas, 1997; Haskan, 2001a), Hakverdioğlu çalışmasında H. 1131 (1719) olarak belirtmiştir (Hakverdioğlu, 2007).

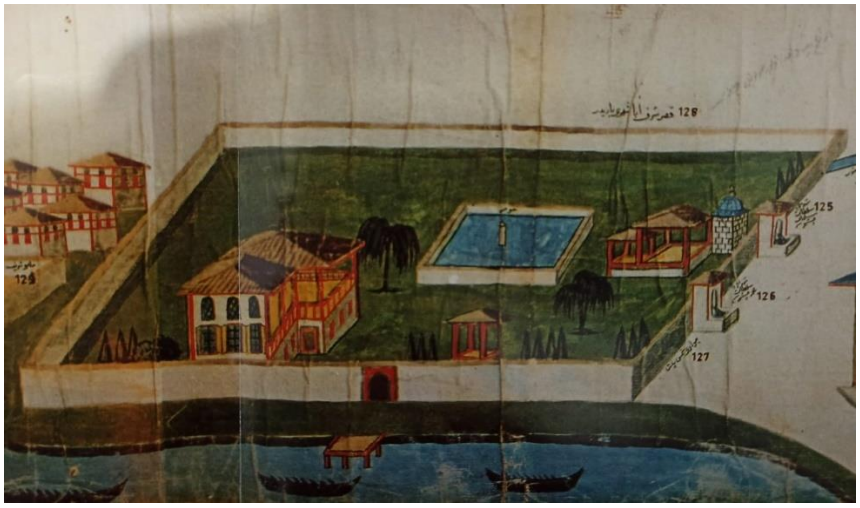
Şehsuvaroğlu, bu dönemde Şemsi Paşa kıyılarının boydan boya rıhtımla çevrili olduğunu, Leb-i deryada yer alan kasrın arkasını servilerden oluşan korunun kapladığını ve ayrıca 1718 yılında, Doğancılar'da, hem kasra, hem de Üsküdar'a su veren bir maksem yapıldığını yazmaktadır (Şehsuvaroğlu, 1952). Çeçen, Doğancılar'da bulunan bu maksemin Damad İbrahim Paşa Maksemi olduğunu ve üzerinde Nedim'in kasidesi bulunduğunu belirtmektedir (Çeçen, 2003). Haskan ise yapıdan Şerefabad Kasrı Maksemi olarak bahsederken, yapının Lale Devri baş mimarı Kayserili Mehmet Ağa tarafından H. 1141 (1728/1729) tarihinde Şerefabad Kasrı'na su temin etmek amacıyla yapıldığından bu isimle anıldığını ifade etmektedir (Haskan, 2001a). Diğer bir kaynağa göre de yapının kitabesinden H. 1141 yılında yapıldığı anlaşılmaktadır (Üsküdar Belediyesi). Sonuç olarak, günümüzde halen mevcut olan maksemin yapım tarihi

[6] Tarihler, ebced hesabı yapılarak belirli bir tarihin düşürüldüğü mısra, beyit ve manzume şeklindeki şiirlerdir. Mimari yapıların kitabelerinde yer verilen bu şiirler ile yapım tarihleri anlaşılabilmektedir Hakverdioğlu, M. (2007). *Edebiyatımızda Lale Devri ve Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'ya Sunulan Kasideler İnceleme-Metin.* Selçuk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Doktora Tezi, Konya.

[7] Rahmi dışında Şerefabad için tarih düşüren diğer şairler: İshak, Sabir, Sahib, Şakir, Şehib, Vehbi Haskan, M. N. (2001a). *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar* (Cilt. 3). Üsküdar Belediyesi.

kaynaklara göre farklı yorumlanmış olsa da Şerefabad Kasrı'na su getirmek için yapıldığı ve dolayısıyla kasrın maksemden önce yapılmış olduğu söylenebilir.

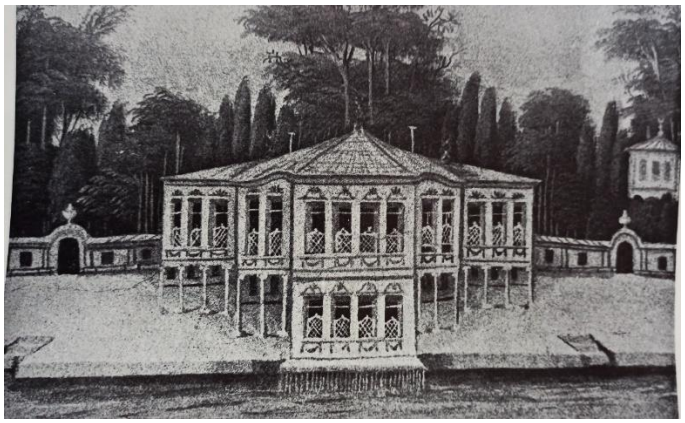
Şerefabad Kasrı'na getirilen suyu gösteren, o döneme ait Üsküdar Su Yolu Haritası'nda Şerefabad'ın çizimlerine de yer verilmiştir (şekil 4.103) (Erdoğan, 1940). Buna göre, geniş bir bahçe içerisinde bulunan iki katlı kasır, sahil tarafındaki duvarın üzerinde yer almaktadır. Haritada ayrıca bahçe duvarına bitişik durumda klasik formda iki çeşme de görülmektedir. Bu çeşmeler III. Ahmed'in şehzadeleri Mehmed ve Süleyman adına yaptırılmıştır (Yılmaz, 1994). Leb-i deryada bulunduğu anlaşılan kasrın önünde kayıkların yanaşması için küçük bir iskelesi olduğu görülmektedir. Kasrın bahçesinde fıskiyeli bir havuz ve kameriyeye yer verilmiştir (Haskan, 2001a).

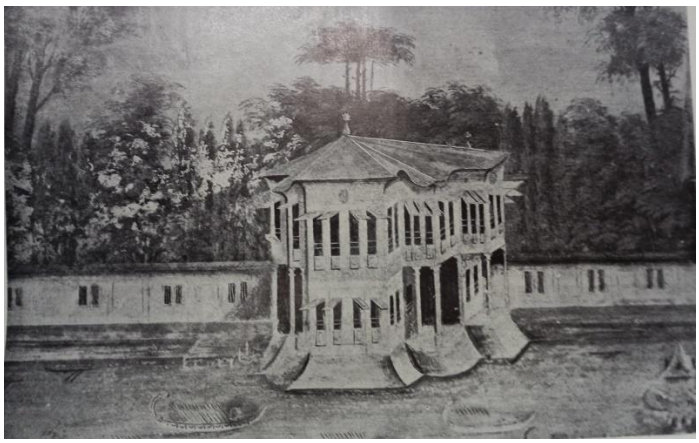
Şekil 4. 103. Üsküdar Su Yolu Haritası'nda Şerefabad çizimi (Çeçen, 1991)

III. Ahmed'in ardından tahta çıkan I. Mahmud döneminde Şerefabad Kasrı padişahın biniş yerlerinden biri olmuştur (Kurtaran, 2012). Erdoğan'ın ifadesine göre, bu döneme ait 1732 tarihli bir kayıtta, Şerefabad Kasrı'nın kiremit örtüsünün; aynı tarihli bir başka kayıtta da Şerefabad Bahçesi'nin bazı mahallerinin onarıldığı yazmaktadır (Erdoğan, 1962). Bunların dışında kasır 1742 yılında esaslı bir onarımdan geçmiştir. Şehsuvaroğlu, bu onarımı kasrın iki büyük onarımından biri olarak nitelerken, kasrın çeşitli dönemlerde geçirdiği esaslı onarımlar nedeniyle biçiminin değişikliğe uğradığını yazmaktadır (Şehsuvaroğlu, 1952).

Diğer büyük onarım ise 1775 tarihlidir. Bu tamir sırasında da Şerefabad esaslı bir şekilde elden geçirilmiştir (Şehsuvaroğlu, 1952; Yılmaz, 1994). Yılmaz, Şerefabad'ın bu halini tasvir eden 3 adet resim bulunduğunu aktarmaktadır. İkisi, fresk olup 18. yüzyılın sonlarına ait olmakla birlikte biri Çengelköy'deki Sadullah Paşa Yalısı'nda, diğeri ise Topkapı Sarayı Başkadın Dairesi'nde bir hücre içinde bulunmaktadır (şekil 4.104 - 4.105). İki fresk arasındaki farkın oldukça az olduğu görülmektedir (Yılmaz, 1994).

Şekil 4. 104. Şerefabad'ı gösteren Sadullah Paşa Yalısı'ndaki fresk (Eldem, 1974)

Şekil 4. 105. Şerefabad'ı gösteren Topkapı Başkadın Dairesi'ndeki fresk (Eldem, 1974)

Şerefabad'ı gösteren üçüncü resim, 1825-1826 yıllarında İstanbul'da İsveç Elçiliği görevinde bulunan Löwenhielm'a ait olup suluboya tekniğinde çizilmiştir (şekil

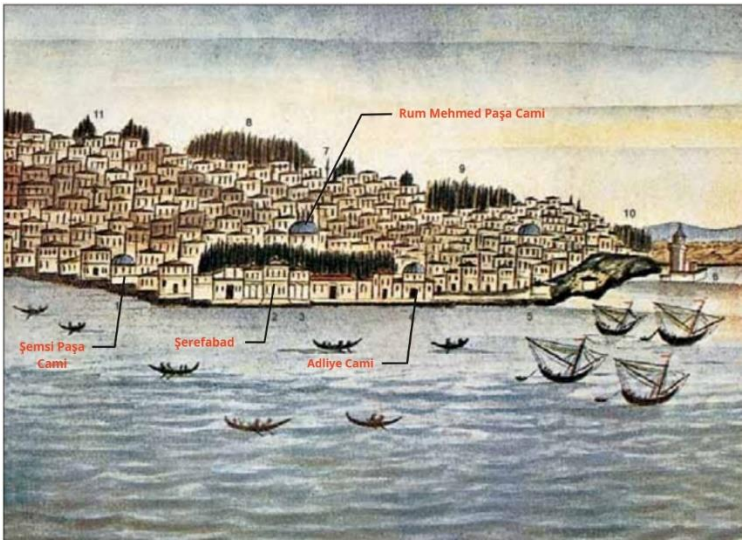
4.106)[8] (Yılmaz, 1994). Üç resimde de ortak olarak bahçe yoğun bir servilik olarak tasvir edilmiştir.

Bu üç görselin dışında, Osman Şakir tarafından çizilen 1811 tarihli çizimde de Şerefabad görünmektedir (şekil 4.107). Şerefabad'ın yanı sıra, Şemsi Paşa Camii, Rum Mehmed Paşa Camii ve Adliye Cami de resimde yer verilen yapılar arasındadır (Haskan, 2001b). Diğer resimlere benzer şekilde kasrın arkasına işlenmiş ağaçlık alan dikkat çekmektedir. Resimde cepheden görünüyor olmasına karşın Şerefabad Kasrı'nın denize doğru kademeli olduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 4. 106. Löwenhielm'a ait suluboya resim (Eldem, 1974)

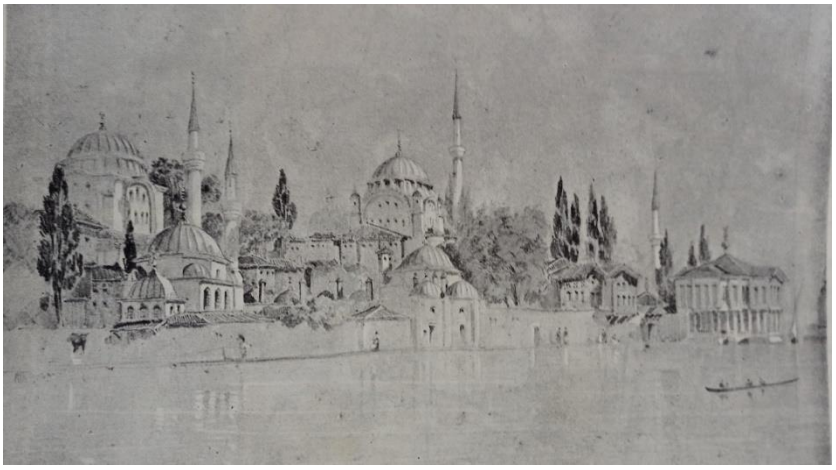
[8] Eldem'e göre Löwenhielm'a ait resim, Şerefabad Kasrı'nın II. Mahmud döneminde geçirdiği onarım sonrasındaki durumunu göstermektedir Eldem, S. H. (1974). *Köşkler ve Kasırlar II*. Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Yüksek Mimarlık Bölümü Rölöve Kürsüsü.

Şekil 4. 107. Osman Şakir Efendi'nin çizimi (Haskan, 2001b)

II. Mahmud döneminde, bölgenin yeniden itibar kazandığı dönemlerde, 1816 yılında, padişah tarafından Şerefabad Kasrı'nda yenileme çalışmaları yaptırılmıştır (Eldem, 1974; Yılmaz, 1994). Şehsuvaroğlu bu süreci, II. Mahmud'un Şerefabad'ı ampir üslupta yeniden yaptırdığı şeklinde yorumlamıştır (Şehsuvaroğlu, 1952). Kasrın bu dönemki durumu bir seyyah olan Flandin tarafından 1849'da yapılmış karakalem bir çizimde görünmektedir (şekil 4.108) (Yılmaz, 1994). Bu çizime göre, kasrın planı genel hatlarıyla korunurken yapı ampir üslubunda yeni bir görünüme bürünmüştür (Yılmaz, 1994).

Ünver'in aktarımına göre Flandin, bu kasrın Acem tarzında yapılmış olduğu rivayetinden dolayı Acem Köşkü olarak adlandırıldığını belirtmiş; aynı zamanda bu görüşe karşı çıkmıştır. Çünkü Acemistan'ı ziyaret etmiş olan seyyah, köşkün buradaki yapılara benzemediğini ifade etmiştir (Ünver, 1995).

Şekil 4. 108. Flandin'in karakalem çizimi (Eldem, 1974)

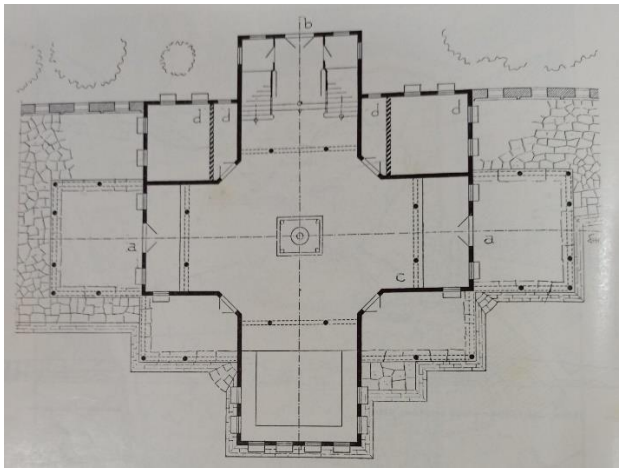
Kasrın planına yönelik olarak, fresklerden, Löwenhielm'ın ve Flandin'in resimlerinden, çalışmasını yaptığı dönemde mevcut olan rıhtım izlerinden de yola çıkan Eldem'in bir restitüsyon çalışması bulunmaktadır (şekil 4.109 - 4.111). Eldem belirttiğine göre plan, merkezi sofalı tipte olup ortada bir sofa, dört yönde birer çıkmadan oluşmaktadır. Eldem, orta ve yan çıkmaların boyut ve biçimlerinin bir parça kesinlikle tespit edilebileceğini belirtirken merdivenin de resimlerde kat seviyesinde görülen pencerelerden yola çıkılarak arka çıkmada olabileceğini yazmaktadır. Alt kat, büyük bir divanhane ile bahçe tarafında bulunan iki köşe odadan meydana gelmektedir. Divanhanenin üç tarafında sütunlarla ayrılmış eyvanlar bulunmaktadır. Eldem, son onarımdan önce eksen üzerinde kapalı bir oda veya eyvan olduğunu, daha sonra teras haline getirilmiş olabileceğini öne sürmektedir. Divanhanenin sütunlarla ayrılmış bölümünün de yine oval plana sahip olabileceği gibi farklı biçimde yapılmış olmasının da ihtimal dahilinde olduğunu ifade etmektedir. Bu doğrultuda da fresklerden birinin bulunduğu Çengelköy'deki yalıyı örnek göstermektedir. Çengelköy'deki yalının planlamasında, üst kat oval sofa iken alt kattaki sofa, köşeleri pahlanmış dikdörtgen biçimindedir. Yalının yapımında Şerefabad Kasrı'ndan ilham alınmış olabileceğini öne süren Eldem, bu dönemde Şerefabad Kasrı'nın taklit edilmeye layık binalardan sayıldığına da değinmektedir (Eldem, 1974).

Eldem'in ifadesine göre, alt kattaki sofa, biçiminden bağımsız olarak iki veya üç eyvanı ve etrafındaki revaklar ile oldukça zengin ve iç açıcı bir etki bırakmaktadır. Manzara üç yönden rahatlıkla izlenebilmektedir. Bunun dışında merdivenin altında yer

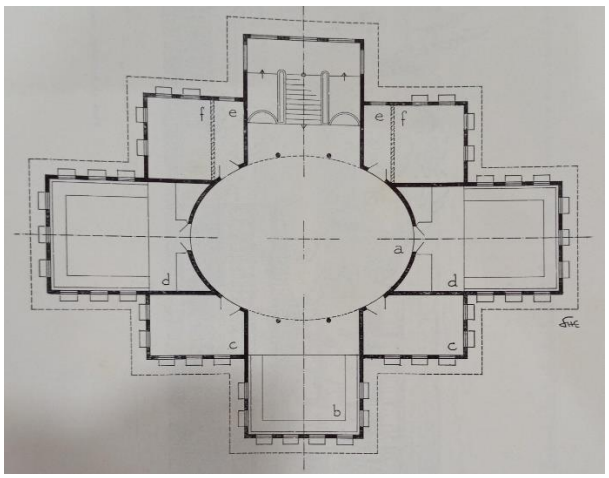
aldığı düşünülen bahçe kapısından da bahçenin görülmesi sağlanmıştır. Muhtemelen döşemesi mermer olan sofanın ortasında bir havuz ve fıskiye bulunmaktadır. Kasrın arkasında, bahçe içerisinde büyük bir havuz yer almaktadır. Havuz ve bahçedeki ağaçlık sofanın içinden görülebilmektedir. Üst katın planı da ortada bir sofa, buna bağlı üç eyvan ile dört köşede yer alan dört odadan meydana gelmektedir. Eyvanların sofa ile olan bağlantısının şekli, arada sütun bulunup bulunmadığı veya bazılarının duvarla ayrılarak ayrı oda halinde olup olmadığı tespit edilememiştir. Eldem, sofanın biçimi konusunda da köşeleri yuvarlatılmış dörtgen ile oval plan arasında kararsızlık olabileceğini belirtmektedir. Nitekim bu dönemde, özellikle de 18. yüzyılın sonlarında oval sofalar ideal biçim olarak görülmektedir. Bu doğrultuda daha zengin ve saygın görülen oval biçim, bu kasır için de uygun gözükmektedir. Sofa yaklaşık olarak 10 metre ile 15 metre boyutlarındadır. Köşe odaların biçimleri tamamen varsayıma dayanırken bu mekânların ayrıca yüklük, aralık ve abdesthane olarak ayrılmış olabileceği ihtimal dahilindedir (Eldem, 1974).

Şekil 4. 109. Şerefabad Kasrı'nın vaziyet planı (Eldem, 1974)

Şekil 4. 110. Şerefabad Kasrı'nın alt kat restitüsyon planı (Eldem, 1974)

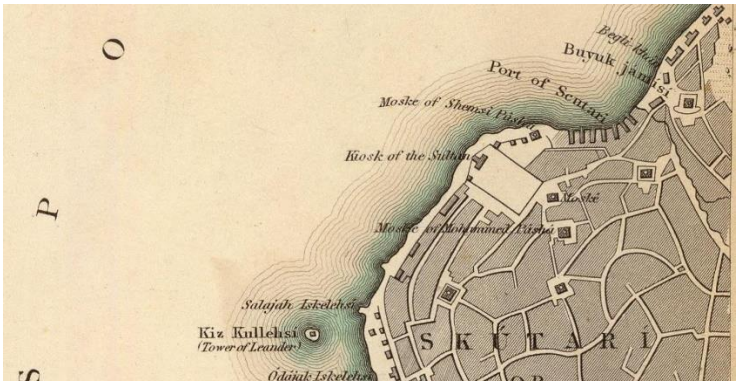
Şekil 4. 111. Şerefabad Kasrı'nın üst kat restitüsyon planı (Eldem, 1974)

II. Mahmud'un Şerefabad Kasrı'nı çok sevdiği ve yorgun düştüğü zamanlarda kayıkla kasra geçerek burada dinlendiği bilinmektedir. Hayatının son zamanlarında kasra ilgisi artan padişah yaz akşamlarında burada yemek yemiş; yemekten sonra maiyeti tarafından kayıkla Beşiktaş Sarayı'na geçirilmiştir (Haskan, 2001a; Şehsuvaroğlu, 1948b).

Abdülmecid döneminde, kasrın mamur durumda bulunduğu, bazı yabancı misafirlerin bu kasırda ağırlandığı bilinmektedir (Şehsuvaroğlu, 1948b). 1853 yılında padişahın kızı Münire Sultan'ın sözlüsü İlhami Paşa maiyeti ile birlikte 22 gün kasırda

konaklamıştır. Kasır, dönemin sonlarına doğru harap olmaya başlarken Şemsi Paşa kıyıları da cuma ve pazar günleri genel bir mesire haline gelmiştir (Şehsuvaroğlu, 1952).

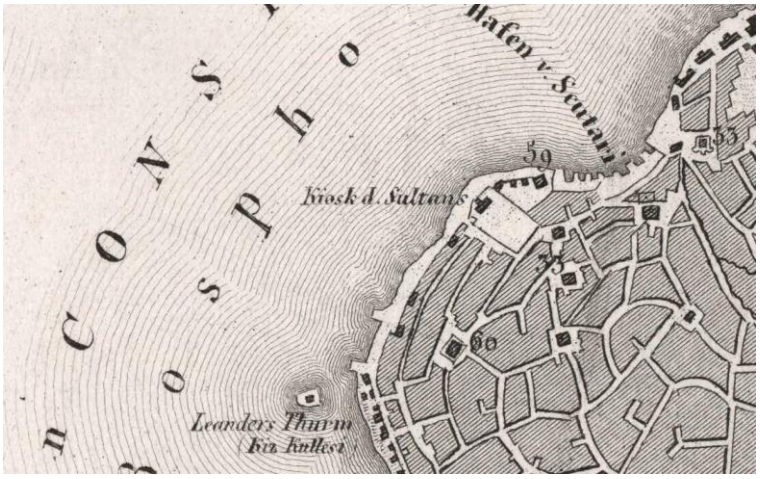
Abdülmecid saltanatının ilk yılına rastlayan 1840 tarihli haritada 'Sultan Köşkü' ismiyle gösterilen yerin Şerefabad olduğu anlaşılmaktadır (şekil 4.112). Benzer ifade yine bu dönem aralığına rastlayan 1843 ve 1849 tarihli haritalarda da görülmektedir (şekil 4.113 - 4.114). 1860 tarihli haritada ise yapıyı tanımlamak için herhangi bir isim kullanılmamıştır (şekil 4.115).

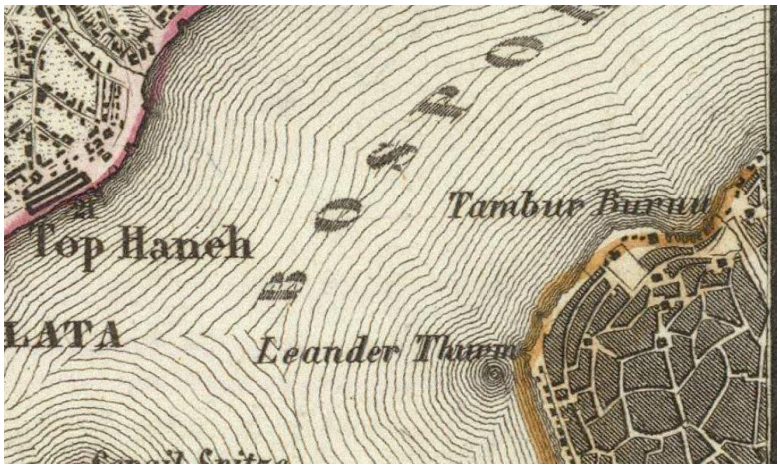
Şekil 4. 112. 1840 tarihli haritadan detay (Society for the Diffusion of Useful Knowledge (Great Britain), 1840)

Şekil 4. 113. 1843 tarihli haritadan detay (Hellert, 1843)

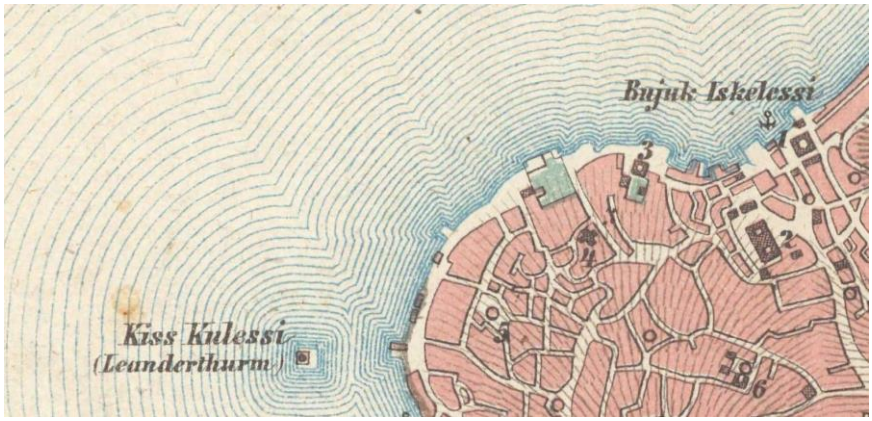

Şekil 4. 114. 1849 tarihli haritadan detay (Heck, 1849)

Şekil 4. 115. 1860 tarihli haritadan detay (Grassl, 1860)

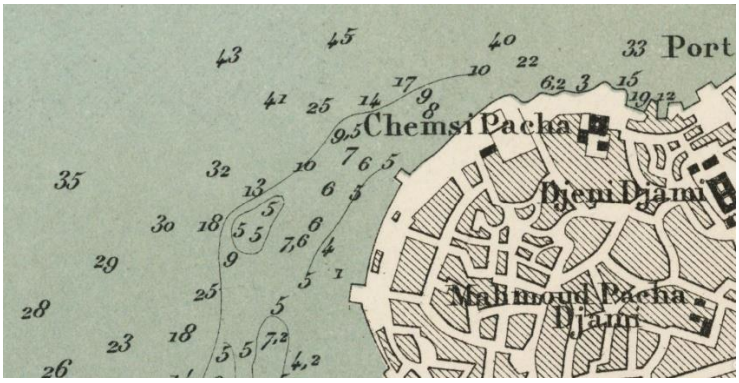
Abdülaziz dönemine rastlayan 1869, 1872 ve 1873 tarihli haritalar ile II. Abdülhamid dönemine rastlayan 1882 tarihli haritada da Şerefabad görülmektedir (şekil 4.116 - 4.118). Abdülaziz dönemi haritalarında sarayı tanımlayan herhangi bir isme rastlanmazken 1882 tarihli haritada Şerefabad'ın Kasrı Hümayun olarak isimlendirildiği görülmektedir (şekil 4.119).

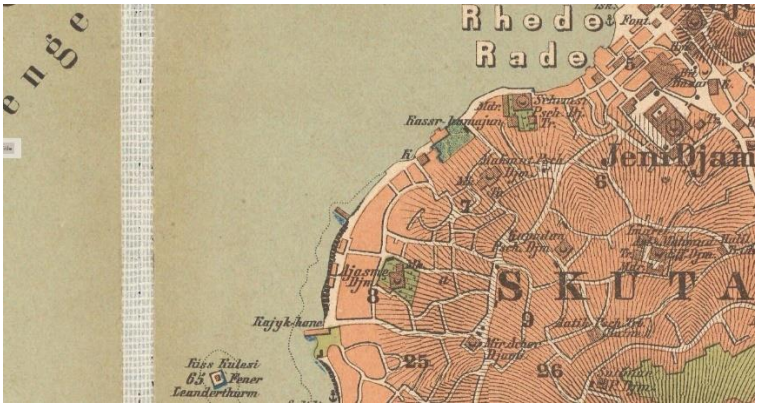
Şekil 4. 116. 1869 tarihli haritadan detay (Scheda, 1869)

Şekil 4. 117. 1872 tarihli haritadan detay (Fullarton, 1872)

Şekil 4. 118. 1873 tarihli haritadan detay (France vd., 1873)

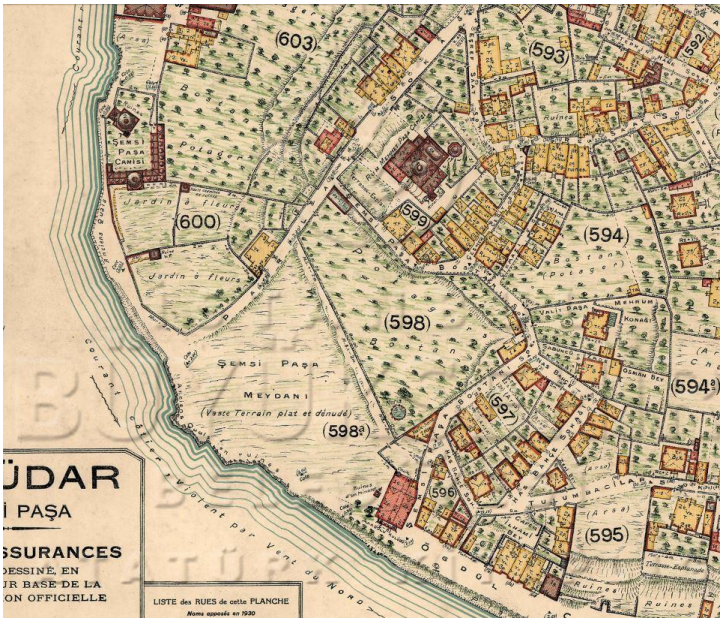
Şekil 4. 119. 1882 tarihli haritadan detay (Stolpe & Straube, 1882)

Yılmaz, kasrın ortadan kalktığı tarihin kesin olarak tespit edilemediğini belirtirken (Yılmaz, 1994); Şehsuvaroğlu, tahmini olarak 1861-1871 yılları arasında yandığını (Şehsuvaroğlu, 1952); Haskan, 1869 tarihinde yıktırıldığını (Haskan, 2001a); Ülgen 1880'lerde terkedilip, sonrasında ortadan kaldırıldığını yazmaktadır (Ülgen, 1996). Eldem'in çalışmasında yer verdiği 1865 tarihli fotoğraf incelendiğinde de havuz bakımsız durumda gözükürken, kasrın bu tarihten önce ortadan kalmış olduğu anlaşılmaktadır (şekil 4.120).

Şekil 4. 120. 1865 tarihli fotoğraf (Eldem, 1974)

Yılmaz, fotoğraftan birkaç yıl sonrasında havuzun doldurularak yok edildiğini yazmaktadır (Yılmaz, 1994). 1931 tarihli Üsküdar Şemsi Paşa'yı gösteren Pervititch haritasından saray alanının bir kısmının meydana dönüştürüldüğü anlaşılmaktadır (şekil 4.121). Eldem'in Şerefabad Kasrı'nı ve bahçesini gösteren çiziminde Adliye Karakolu olarak belirttiği yapı ise bu haritada Anadolu Kulubü olarak işlenmiştir. Anadolu Kulubü'nün yanında minare kalıntıları olarak tanımlanan yer muhtemelen Adliye Cami'nden kalmış olmalıdır. Şerefabad su deposu da haritada gösterilmiştir.

Şekil 4. 121. 1931 tarihli Pervititch haritasından detay (Pervititch, 1931)

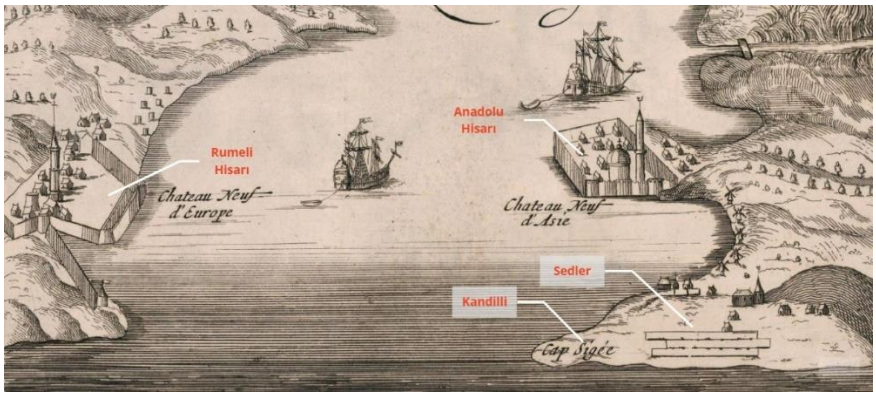
1945 yılında, rıhtım kalıntılarının üzeri toprak doldurularak kısmen örtülmüştür (Eldem, 1974; Yılmaz, 1994). Şehsuvaroğlu, 1952 tarihli yazısında, zamanla rıhtımların yıkıldığından ve kıyıların uzun süre harap durumda kaldığından bahsetmektedir (Şehsuvaroğlu, 1952). Yılmaz ise 1994 tarihli çalışmasında, sahil yolunun ikiye ayırdığı saray alanından sahil tarafında kalan kısmın düzenlenerek park haline getirildiğini, yol ile Rum Mehmed Paşa Cami arasında kalan alanın ise mezbelelik halde olduğunu yazmaktadır. Sonuç olarak, Şerefabad Kasrı'ndan geriye yalnızca Rum Mehmed Paşa Camii'nin bitişiğinde yer alan su deposu kalmıştır (şekil 4.102) (Yılmaz, 1994).

4.3.2.10. Nevabad

Nevabad, Kandilli'de bulunmaktadır (Erdoğan, 1962; Şehsuvaroğlu, 1952).

Evliya Çelebi, Kandilli Hasbahçesi'nden, Göksu'nun güneyinde III. Murad tarafından yapılmış bir irem bağı olarak bahsetmektedir. Buranın havasını beğenen padişah çoğu zaman burada eğlenmektedir. Akıntı burnunda bir kaya üzerinde kurulmuş bu cennet bağı birçok köşklerle süslenmiştir. Arka tarafında kayalık dağlar ve bağlar bulunmaktadır (Çelebi, 1976a). Aslanoğlu Evyapan da kaya üzerinde bir dizi setler yapıldığını, bunların lale ve sümbüller ile süslendiğini, bahçenin de kayalar üzerinde yapılan kasırlarla zaman içerisinde büyüdüğünü belirtmektedir (Aslanoğlu Evyapan,

1972). 1696 tarihli bir gravürde Kandilli'nin bulunduğu bölgedeki gösterimin, yapılan dizi halindeki setleri gösterdiği söylenebilir (şekil 4.122). Bu veriler ışığında Nevabad'ın, günümüzde yaklaşık olarak Kandilli Burnu üzerinde yer aldığı söylenebilir (şekil 4.123).

Şekil 4. 122. 1696 tarihli gravür (Fer, 1696b)

Şekil 4. 123. Nevabad'ın olası konumu (Google Earth, 2021) (Düzenleme: B. Kurt, 2022)

I. Ahmed döneminde Kandilli Bahçesi, binişlere beraberinde şehzadelerini de götüren padişahın çoğu zaman tercih ettiği bir yer olmuş; ayrıca padişah burada kayık yarışları düzenletmiştir (Sakaoğlu, 1994a).

IV. Murad döneminde, padişah Revan'ın fethine gideceği sırada Kandilli Bahçesi'ne bir saray yapılmasını istemiştir. Padişahın seferden 1632/1633 yılında dönmesinin hemen ardından oğlu Mehmed dünyaya gelmiş ve bunun üzerine yedi gece kandil donanması yapılmıştır. Böylelikle bölge Kandilli ismiyle şöhret kazanmıştır (Kolağası Mehmed Ra'if, 1996) (Şehsuvaroğlu, 1986). Bazı kaynaklara göre padişahın oğlu bahçedeki Nevabad isimli köşkte doğmuştur (Aslanoğlu Evyapan, 1972; Yaltırık, 1993).

IV. Mehmed döneminde sarayın yenilenmesi sürecinde bir hamam ve çeşme yaptırılmıştır. Mir'at-ı İstanbul'a göre, bölge bu sürecin ardından Nevabad olarak adlandırılmıştır (Kolağası Mehmed Ra'if, 1996). Bu dönemde padişahın İstanbul'da geçirdiği keyifli günlerin Viyana bozgunuyla sona ermesinin ardından hiç ara vermeksizin devam eden savaşlar boyunca Kandilli Sarayı da diğer kasırlara benzer şekilde bakımsız ve harap durumda kalmıştır (Şehsuvaroğlu, 1986).

III. Ahmed döneminde, Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın harap durumda olan sarayları iyileştirme sürecinde Kandilli Sarayı da yeniden canlandırılmıştır (Gökbilgin, 1992) (Sakaoğlu, 1994c). Bu dönemde 1704/1705 yılında padişah, diğer bahçelerde olduğu gibi Kandilli Bahçesi'ne dair de mevcut eşyaların tespit edilmesini istemiştir. Erdoğan, bu kayıtlardan yola çıkarak Kandilli Bahçesi'nin bazı kısımları hakkında bilgi edinilebileceğini belirtmektedir. Buna göre; deniz üstünde fevkani kurşunlu kasır ve yakınında kubbe odası, kafesli kasır, tahtani şadırvanlı kasır, Valide Sultan odası, Bülbül Köşkü, Caferpaşa Kasrı, Saydhane odası, Yalı kasrı ve Bostancılar mescidi gibi kısımlar bulunmaktadır (Erdoğan, 1958).

III. Ahmed'in ardından tahta çıkan I. Mahmud döneminde, Şemdanizade, 1751/1752 tarihli kayıtta Kandilli Bahçesi'nin kasaba olmasından bahsetmektedir. Buna göre Kandilli Bahçesi yeri hoş bir sarayken terk edilerek yer yer binalar kalmıştır. Arazisi vakfedilen mallar arasına katılmış ve isteyenlere kiralanarak çeşitli yalılar, hamam ve dükkanlar ile kasaba canlandırılmıştır (Aktepe, 1976). Mardin, ayrıca bir de cami yapıldığından bahsederken, eklenen bu yapılarla birlikte kompleksin Nevabad olarak isimlendirildiğini ifade etmektedir (Mardin).

Kuban ise I. Mahmud'un Kandilli Sarayı'nı yenilettiğini ve saraya Nevabad ismini verdiğini yazmaktadır (Kuban, 1994d). I. Mahmud döneminde yenilenen saray için

İzzi tarafından bir tarih düşürülmüştür (Kolağası Mehmed Ra'if, 1996; Şehsuvaroğlu, 1986). İzzi'nin dizelerinden, eskimiş veya yıpranmış olan Kandilli'nin bu dönemde yeniden parıltılı bir sahil haline geldiği anlaşılmaktadır (İzzi Süleyman Efendi, 2019).

Sakaoğlu ise bu süreçte Kandilli Sahilsarayı harabelerinin de yıkılarak vakıf malları arasına katıldığını belirtirken, kasabaya dönüşen Kandilli'ye de Nevabad ismi verildiğini öne sürmektedir (Sakaoğlu, 1994d, 2015). Erdoğan da rivayetlere göre III. Murad zamanında yapılan, sonrasında ardından gelen padişahlarca tamamlanan çeşitli köşklerin I. Mahmud zamanında ortadan kaldırıldığını yazmaktadır (Erdoğan, 1958). İnciciyan da benzer şekilde 'Murad' sarayının, I. Mahmud döneminde yıkıldığına değinmiştir (İnciciyan, 2018).

Kandilli Hasbahçesi henüz I. Mahmud döneminde padişahlara özgü görünümünü yitirmeye başlamış; özellikle I. Mahmud'un buradaki sarayı onartmasının yanı sıra araziyi parselleterek halka dağıtmasıyla bahçe giderek bir Boğaziçi köyüne, Kandilli semtine dönüşmüştür (Alikılıç, 2007).

1764 tarihli bir haritada Kandilli Sarayı olarak ifade edilen alanda bir bahçe içerisinde yer alan yapılar ile deniz üzerinde bir köşk görülmektedir. Bahçenin, Lale Devri'nin özelliğini yansıtır biçimde özenle düzenlenmiş olması dikkat çekicidir. Bahçe ortasında yer alan T biçimli kasrın, Sadabad'a benzer şekilde su kaynağının bitimine yerleştirildiği anlaşılmaktadır. Suyun ikiye ayırdığı bahçeler, muhtemelen lale bahçesi olmalıdır (şekil 4.124).

Şekil 4. 124. 1764 tarihli harita (Reben, 1764)

I. Abdülhamid döneminin başlarında Kandilli Sarayı, geçirmiş olduğu çeşitli onarımlara rağmen harap bir durumda bulunmaktadır. Yeniden canlandırılmasının mümkün olmadığı düşünüldüğünden bu dönemde yıktırılmış ve arazisi parsellenerek satılmıştır (Şehsuvaroğlu, 1986) (Gökbilgin, 1992; Mardin).

4.3.2.11. Feyzabad

Feyzabad, kaynaklara göre Çubuklu'dadır (Canca Erol, 2002; Erdoğan, 1962; Şehsuvaroğlu, 1952, 1954; Ülgen, 1996; Ünver & Eldem, 1970).

Kömürciyan, 17. yüzyıl İstanbul'unu anlattığı çalışmasında, Çubuklu'dan padişah bahçesi olarak bahsetmektedir. Burada bulunan meyve ve zerzevat bostanıyla bostancılar ilgilenmektedir. Bahçe kızılcık ağaçları ve meyveleriyle ünlenmiştir (Kömürciyan, 1988). Bahçenin hangi padişah tarafından düzenlendiği kesin olarak bilinmemekle birlikte III. Murad veya öncesinde yapılmış olduğu tahmin edilmektedir. Erdoğan, bazı kaynaklarca Yavuz Sultan Selim dönemine tarihlendirilmesine ise şüpheyle yaklaşılması gerektiğini belirtmektedir (Erdoğan, 1958).

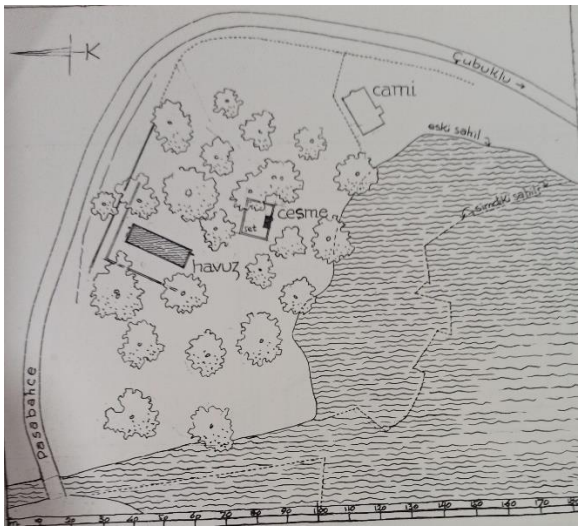
Bölgenin esas şenlendirilmesi III. Ahmed dönemine rastlamaktadır. Bu dönemde imar edilen Çubuklu'ya Nevşehirli Damad İbrahim Paşa tarafından köşk, havuz ve çeşme yaptırılmıştır (Gökbilgin, 1992). Ayrıca çevreye ve dere boyuna çınar ağaçları dikilmiş; ardından Çubuklu Mesiresi'ne 'Feyzabad' ismi verilmiştir (Yücel, 1994). Canca Erol, bunların dışında namazgah yapıldığından ve Çubuklu sahilinin de düzenlendiğinden bahsetmektedir (Canca Erol, 2002).

İnciciyan, 18. yüzyılda İstanbul'u anlattığı çalışmasında, Küçük Çubuklu ifadesini kullanmakta ve burasının padişah bahçesi olduğunu belirtmektedir. Sahilin ilerisinde yer alan bahçenin fundalıklı köşesinde 3 yapı bulunmaktadır. İnciciyan, yerini kıyıdaki düzlükte olarak tarif ettiği bir padişah sarayından ve bahçenin ön kısmında da bir dönem padişahlara ait av sahası olan küçük bir ormandan bahsetmektedir. Küçük Çubuklu'dan sonra devamında Büyük Çubuklu'nun geldiğini yazan İncicyan, burasının padişah binişi olduğunu, yanında bir tepe bulunduğunu ve suyu nefis olan bir çeşmesi olduğunu yazmaktadır (İncicyan, 1976). Aslanoğlu Evyapan, Çubuklu'nun eski dönemlerde Büyük ve Küçük Çubuklu olarak iki kısma ayrıldığını belirtirken, Damad Nevşehirli İbrahim

Paşa tarafından meydana getirilen Feyzabad'ın Büyük Çubuklu'da bulunduğunu ifade etmektedir (Aslanoğlu Evyapan, 1972).

Abdülmecid döneminde, Feyzabad Kasrı'nın yerine Sadrazam Rıfat Paşa tarafından bir yalı yaptırıldığı kaynaklardan anlaşılmaktadır (Beykoz Belediyesi). Yalının arkasında geniş bir koru bulunmaktadır (Yücel, 1994). Rıfat Paşa'nın yalısı ölümünden sonra yıktırılmış, yerine oğlu Rauf Paşa tarafından iki adet sahilhane yaptırılmıştır. Rauf Paşa Yalısı sonrasında Münif Paşa'ya geçmiştir. II. Abdülhamid döneminde, Münif Paşa Yalısı, yanındaki İstanbulluoğlu Ovakim Yalısı ve Emrullah Bey Yalısı padişah tarafından satın alınmış ve Hıdiv Abbas Hilmi Paşa'ya hediye olarak verilmiştir (Şehsuvaroğlu, 1986).

Eldem, 1976 tarihli çalışmasında Feyzabad Mesiresi'nin 150 yıl önceki durumunu gösteren plan çizimi ile havuz, çeşme ve mihrap sütununun fotoğraflarına yer vermiştir (şekil 4.125 - 4.126) (Eldem, 1976).

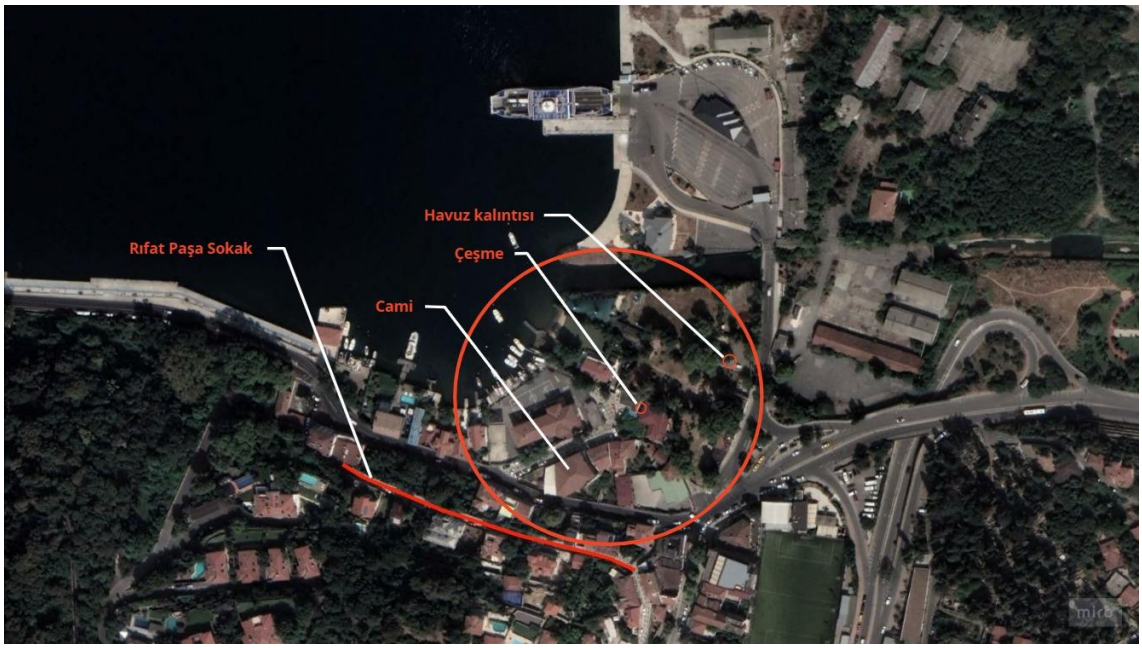

Şekil 4. 125. Feyzabad'ın 19. yüzyıldaki durumunu gösteren plan (Eldem, 1976)

Şekil 4. 126. Havuz, çeşme ve mihrap taşı (Eldem, 1976)

Yücel, 1994 tarihli çalışmasında namazgahın mihrap taşının bu tarihte halen bulunduğundan bahsederden (Yücel, 1994), Canca Erol 2002 tarihli çalışmasında, namazgahın bu tarihe ulaşamadığını, havuz ve çeşmenin ise varlığını sürdürdüğünü belirtmektedir (Canca Erol, 2002). Günümüzde havuza ait kalıntıların vakfa ait özel mülk içerisinde yer aldığı, çeşmenin ise kahvehane ile cami şadırvanı arasında bulunduğu tespit edilmiştir. Bu veriler ışığında Feyzabad'ın olası yerleşimin de dere ile koru arasındaki alanda olduğu düşünülmektedir (şekil 4.127).

Şekil 4. 127. Feyzabad'ın olası konumu ve günümüze ulaşan mimari izleri (Google Earth, 2021) (Düzenleme: B. Kurt, 2022)

4.3.2.12. Kalenderabad

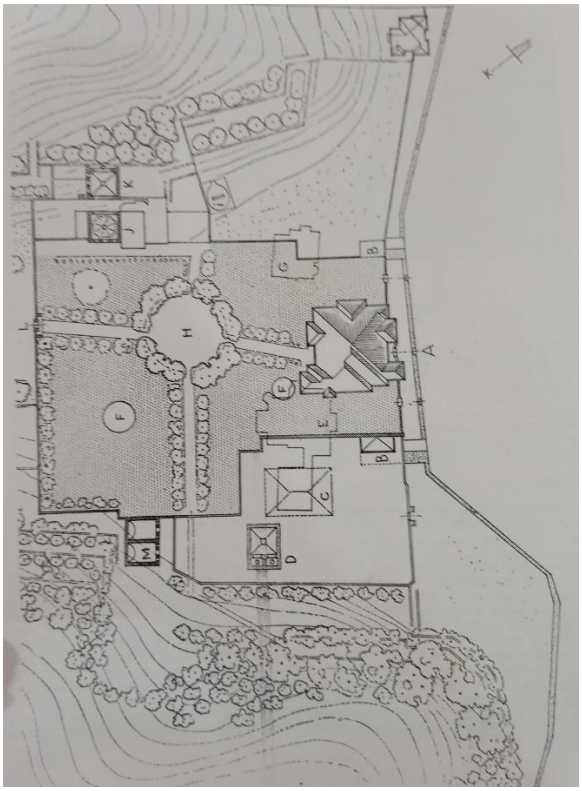
Kalenderabad, Yeniköy'de yapılmıştır (Erdoğan, 1962). Tanman'ın ifadesine göre, Erdoğan tarafından, Kalenderabad olarak anılan yapının Boğaziçi'nin Rumeli yakasında, Tarabya ile Kireçburnu arasında, Kalender Mevkii'nde yer alan Kalender Kasrı (Tanman, 1994e) olduğu düşünülmektedir. Bu bilgiler ışığında Kalenderabad'ın günümüzdeki konumu yaklaşık olarak belirlenebilmektedir (şekil 4.128).

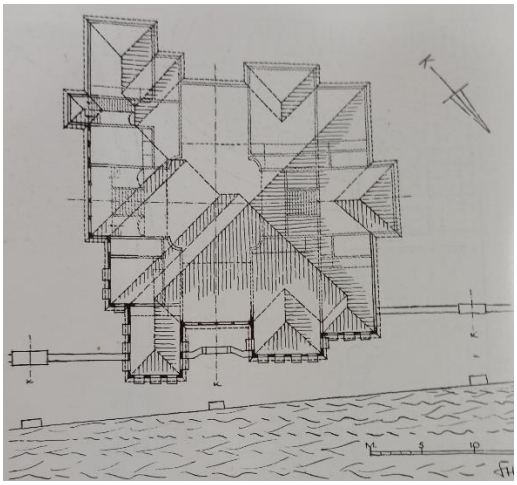
Şekil 4. 128. Kalenderabad'ın olası konumu (Google Earth, 2021) (Düzenleme: B. Kurt, 2022)

İlk olarak bölgeye I. Ahmed döneminde Kalender Çavuş tarafından bugün herhangi bir izi kalmayan bir köşk yaptırılmıştır (Aydın, 2021). Ardından III. Ahmed döneminde bölgeye Biniş Kasrı inşa edilmiş ve çevresindeki bahçe de mesire alanı olarak düzenlenmiştir (Tanman, 1994e). III. Selim döneminde Kalender Kasrı yenilenmiş ve yaz aylarında musiki toplantılarının yapıldığı mekân olarak kullanmıştır. II. Mahmud da Boğaziçi'nde yaptığı gezintiler sırasında kasra uğramıştır (Tanman, 1994e). Eldem'in Tarabya Köşkü ismiyle ele aldığı yapı, II. Mahmud döneminde 1828-1829 Rus Savaşı'nda karargah olarak kullanılmıştır. Ardından tahta çıkan padişah Abülmecid döneminde de ilgi gören saray Abdülaziz döneminde yıktırılmıştır (Eldem, 1974). Eldem,

kasır yıkılmadan önce çekilmiş fotoğraftan ve haritalardan yararlanarak bir restitüsyon çalışması yapmıştır (şekil 4.129 - 4.131). Buna göre çıkma olarak gösterilen iki odanın arasında sofa olmalıdır. Sofanın biçimi net olarak anlaşılamasa da oval veya pahlı dikdörtgen forma sahip olduğu tahmin edilmektedir.

Şekil 4. 129. Kalender Kasrı restitüsyon yerleşim planı (Eldem, 1974)

Şekil 4. 130. Kalender Kasrı restitüsyon planı (Eldem, 1974)

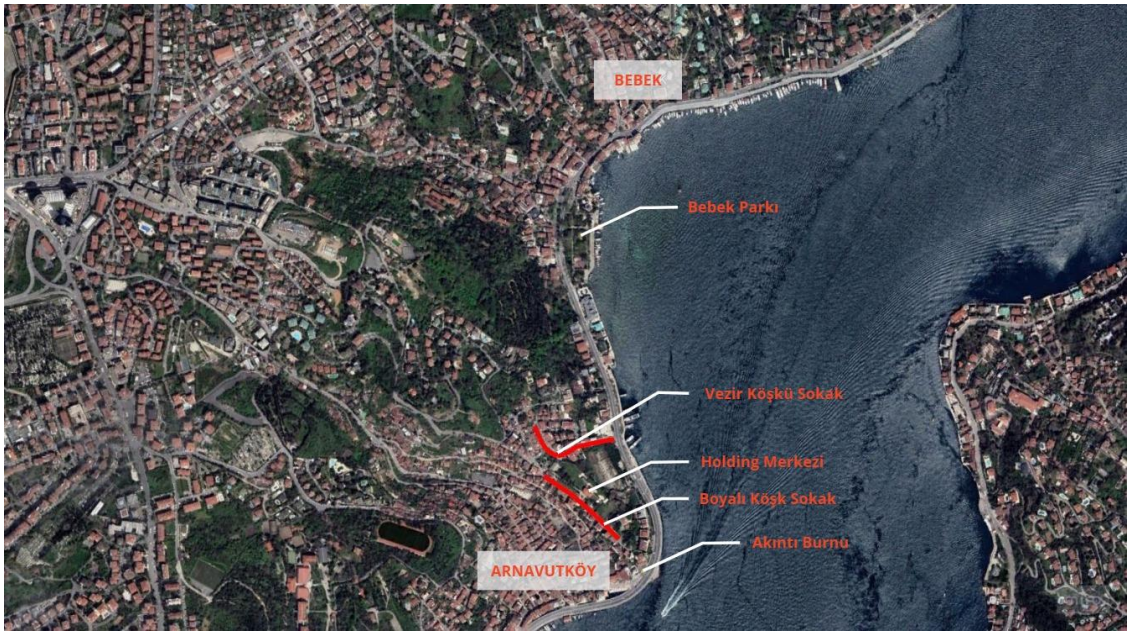
Şekil 4. 131. Kalender Kasrı cephe restitüsyonu (Eldem, 1974)

Abdülaziz döneminde Kalender Kasrı iki katlı kagir bir bina olarak yeniden inşa edilmiştir (Şehsuvaroğlu, 1962). Farklı dönemlerde onarım geçiren kasrın günümüzdeki hali bu dönemde Mardiros Kalfa tarafından yapılmıştır (Aydın, 2021). Tanman, kasrın tasarımının Sarkis Balyan'a ait olduğunu yazmaktadır. Yapı bodrum ve iki kattan oluşmaktadır. Cepheler Abdülaziz döneminin mimari zevkini yansıtmaktadır. Giriş cephesinde çift kollu merdiven bulunmaktadır. Boğaz'a bakan cephede ise bir balkon tasarlanmıştır. Planlamasında geleneksel orta sofalı plan tipi tercih edilmiştir (Tanman, 1994e). Cumhuriyet Dönemi'ne kadar hanedan üyeleri ve saraylılar tarafından günübirlik geziler sırasında kullanılan bir mekân olmuştur. Cumhuriyet Dönemi'nde Milli Emlak Bankası'na geçen yapı, sonrasında Milli Eğitim Bakanlığı'na devredilmiştir. Bu süreçte ortaokul olarak kullanılmış, bir süre sonra terkedilmiştir. Terkedilmesinin ardından başıboş kimselerin barınağı haline gelen bina yangın sonucunda büyük ölçüde tahribata uğramıştır. Son olarak ordu mensuplarının dinlenme tesisi olarak kullanılmak üzere onarılmıştır (Tanman, 1994e).

4.3.2.13. Hasan Halife Bahçesi - İzzetabad

Hasan Halife Yalısı ve Bahçesi Arnavutköy'dedir (Artan, 1993d). IV. Murad döneminde padişaha dostluk eden bir kişi olan Hasan Halife'ye, padişah tarafından Bebek Bahçesi'nin tapusu verilmiştir. Koçu, bu dönemde Bebek Bahçesi olarak anılan yerin, arkasındaki tepelerde yer alan korularla birlikte Bebek Koyu olduğunu yazmaktadır. Hasan Halife de bu bölgeye deryaya nazır saray ve kasır yaptırmıştır (Koçu, 2004). Kömürciyan, Arnavutköy'ün sahil kısmında yer alan Akıntıburnu'nu geçtikten sonra

sahilde Hasan Kalfa Bahçesi'nin yer aldığından bahsetmektedir (Kömürciyan, 1988). Evliya Çelebi de benzer şekilde, Akıntıburnu'ndan biraz ileride Hasan Halife Bağı bulunduğunu ve burasının padişah bahçesi olduğunu yazmıştır (şekil 4.132) (Çelebi, 1976a).

Şekil 4. 132. Hasan Halife Bahçesi-İzzetabad'ın olası konumuna yönelik işaret noktaları (Google Earth, 2021) (Düzenleme: B. Kurt, 2021)

Bahçe, IV. Murad döneminde ayaklanan askerin yeniçeri ağası Hasan Halife'yi öldürmesinin ardından hazineye geçmiştir. Bahçenin biraz ilerisinde de padişahlara ait Bebek Bahçesi yer almaktadır (Çelebi, 1976a). Aslanoğlu Evyapan, Hasan Kalfa Bahçesi'nin 17. yüzyılda biniş yeri olarak kullanıldığını yazmaktadır (Aslanoğlu Evyapan, 1972).

III. Ahmed dönemine gelindiğinde, DAB Osmanlı Arşivi'nde bulunan H. 1116 (M. 1704) tarihli belgeden Hasan Halife Yalısı'nda bulunan eşyaların tespitinin yapıldığı görülmektedir. Belgede, üstü kubbeli denize nazır bir oda, dışarıda bir divanhane, mabeyn odası, haremde denize nazır bir odanın yanı sıra sofa ve diğer odalarda bulunan eşyalar listelenmiştir. Ayrıca tespit edilen eşyaların bazılarının Alibeyköyü'ndeki bahçe-i hümayuna taşınacağı bilgisi verilmiş; kullanılmaya elverişli olmayanlar için de ihraç edilmesi yönünde talepte bulunulmuştur (BOA (MAD) Maliyeden Müdevver Defterler no: 4763).

1724/1725'te, Nevşehirli Damad İbrahim Paşa tarafından, Hasan Halife Bahçesi'nden Kayalar Köyü'ne kadar uzanan kıyı ile arka tepelerdeki hazine arazisi parsellenerek satılmıştır (Bayraktar). Bu parsellerden birinin sahibi olan Sadrazam İzzet Mehmed Paşa (Bayraktar), Hasan Halife Bahçesi'nin üst platosunda İzzetabad isimli köşkü yaptırmıştır. Halk arasında 'Vezir Köşkü' veya 'Boyalı Köşk' olarak da bilinen köşk 1791'de yapılmıştır (Anonim, 1995). Sadrazam İzzet Mehmed Paşa'nın padişah için inşa ettirdiği bu kasra III. Selim, 1797'de davet edilmiştir. III. Selim sonraki dönemlerde de çok kez kasra gelmiş; buradaki sazlı sözlü mehtap sefalarına katılmıştır (Bayraktar).

Eldem, köşkün yerinin 19. yüzyıl haritalarında 'Biniş Köşkü' veya 'Mehmed Paşa Köşkü' olarak gösterildiğine değinerek bu duruma açıklık getirmeye çalışmıştır. Biniş Köşkü olarak belirtilme sebebinin, III. Selim tarafından kullanılmış olmasından; 'Mehmed Paşa Köşkü' olarak belirtilme sebebinin de sahibinin isminden (Mehmed İzzet Paşa) kaynaklanmış olabileceğini ifade etmektedir. Ayrıca İzzetabad isminin de dönemin modasına uygun olması için verilmiş olabileceğini öne sürmektedir (Eldem, 1974).

1798'de Arnavutköy'de çıkan yangın sırasında Beyhan Sultan Sarayı ile birlikte üst setinde yer alan İzzetabad Kasrı da yanmıştır. İzzetabad Kasrı 1800-1804 tarihleri arasında inşa edilen ve tekrar Beyhan Sultan'ın ikametine verilen Arnavutköy Akıntıburnu Sahilsarayı bünyesinde yeniden yaptırılmıştır. III. Selim ve II. Mahmud tarafında da kullanılan kasır, 1836'da, II. Mahmud'un kızı Mihrimah Sultan ile eşi Mehmed Paşa'ya sahilsaray ile birlikte tahsis edilmiştir (Bayraktar).

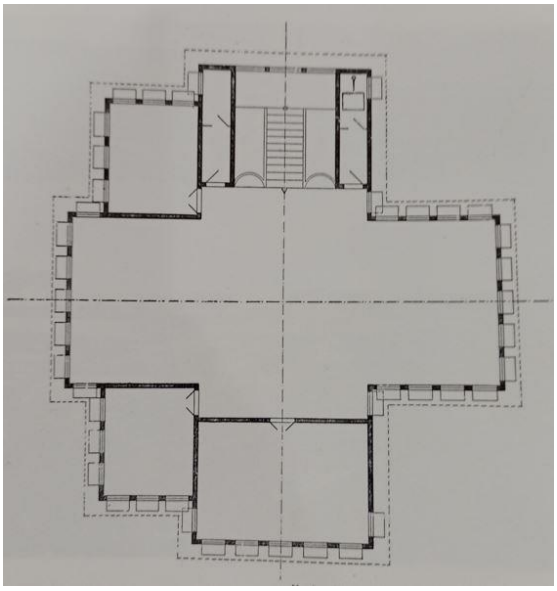
Abdülmecid döneminde, 1840'lı tarihlerde sahilsaray ve kasır yıktırılmış; İzzetabad Kasrı'nın yerine ikiz köşkler, sahilsarayın yerine de yine sahilsaray olarak Çiftesaraylar yapılmıştır (Bayraktar). Buna karşın Eldem ise Robertson, Kargopulo ve Abdullah fotoğraflarından hareketle, köşkün 1865-1870 tarihlerinde halen ayakta olduğunu ileri sürmektedir[9] (şekil 4.133). Eldem tarafından İzzetabad Köşkü'nün restitüsyon planı yapılmıştır (şekil 4.134). Buna göre köşk iki katlıdır. Büyük cumba direkler üzerinde yer aldığından esas girişin bu kısımda olduğu düşünülmektedir. Üst kat sofasına üç kollu merdiven ile ulaşılmaktadır. Sofanın boğaz tarafında ve karşısında

[9] Resimde görülen köşkün İzzetabad'ın yerine yapılan Çifte Köşkler olduğunu fikrini öne süren bir kaynak da mevcuttur. Bu kaynağa göre İzzetabad 1798'de yanmıştır Anonim. (1995). İzzetabad Köşkü. N. Akbayar, E. Işın, N. Sakaoğlu, O. Baydar, M. B. Tanman, M. S. Koz, B. Aksoy, A. Batur, & Y. Yusufoğlu (Ed.), *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 8, s. 232). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı. .

sekiliği bulunmaktadır. Böylelikle sofa iki yönden Boğaziçi'ne hakim olmaktadır. Bunların dışında iki köşe oda ile bir büyük oda daha bulunmaktadır (Eldem, 1974).

Şekil 4. 133. İzzetabad Köşkü'nün 1865-70 yıllarındaki durumu (Eldem, 1974)

Şekil 4. 134. İzzetabad Köşkü'nün restitüsyon planı (Eldem, 1974)

Çiftesaraylar, II. Mahmud'un kızı olan Atiye Sultan ve eşi Fethi Ahmed Paşa'ya; ikiz köşkler ise kızları Feride ve Seniye Sultanlara verilmiştir (Bayraktar).

Çiftesaraylar, 1923'de Hükümet-i Millliye tarafından Herman Tütün Şirketi'ne kiralanmıştır. 1931'de Feyzi Ati Lisesi'ne kiralanmış ve lise adına Kudret Azmi Bey'e satılmıştır. Sonrasında Boğaziçi Lisesi adını alan kurum 1944'de kapanmıştır. Ardından, yeniden tütün deposu olarak kullanılan yapı 1958'de yolların genişletilmesi planları kapsamında yıkılmıştır (Bayraktar).

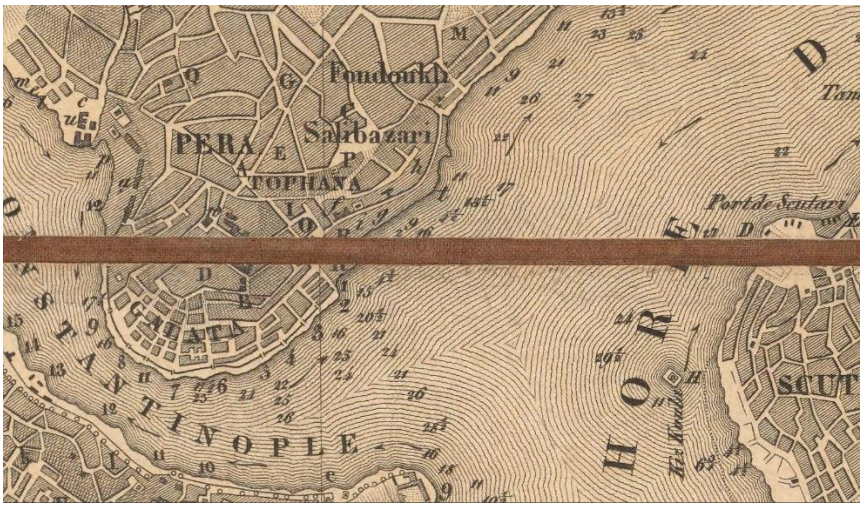
İkiz köşkler, Feride ve Seniye Sultanların vefatının ardından 1920'de Mülga Hazine-i Hassa Müdiriyeti Umumiyesi'ne geçmiştir. Ardından sırasıyla, 1923'te Mehmed Bey'e kiralanmış; 1927'de Emlak ve Eytam Bankası'na devredilmiş; 1929'da İbrahim Ali Bey'e kiralanmıştır. 1934'de Recep Zühtü Soyak; ardından 1964'de Özdemir Birsel ve Nüzhet Birsel tarafından satın alınmıştır. Son olarak, 1968'de Murtaza Sadık Kağıtçı tarafından satın alınmış ve 1975'de yıktırılmıştır. 1989'da Bayraktar ailesinin arsayı satın almasının ardından 1992'de, İzzetabad Kasrı yeniden inşa edilmiştir. Yapı bugün Holding merkezi olarak kullanılmaktadır (Bayraktar).

4.3.2.14. Emnabad

Emnabad, konum olarak bazı kaynaklarda Salıpazarı'nda (Altınay, 2020; Erdoğan, 1962; Kuban, 1994a; Özcan, 2003a; Ünver & Eldem, 1970), bazı kaynaklarda ise Fındıklı'da (Gökbilgin, 1992; Şehsuvaroğlu, 1952) belirtilmektedir. Canca, yapının yerini Tophane ile Kabataş arası olarak betimlemiştir (Canca Erol, 2002). Fındıklı, Tophane'nin devamında yer alırken, Salıpazarı, bu iki yerin arasında bulunmaktadır (şekil 4.135) (Gökbilgin, 1992). 1830 tarihli bir haritadaki isimlendirmeler de bu bilgiyi destekler niteliktedir (şekil 4.136).

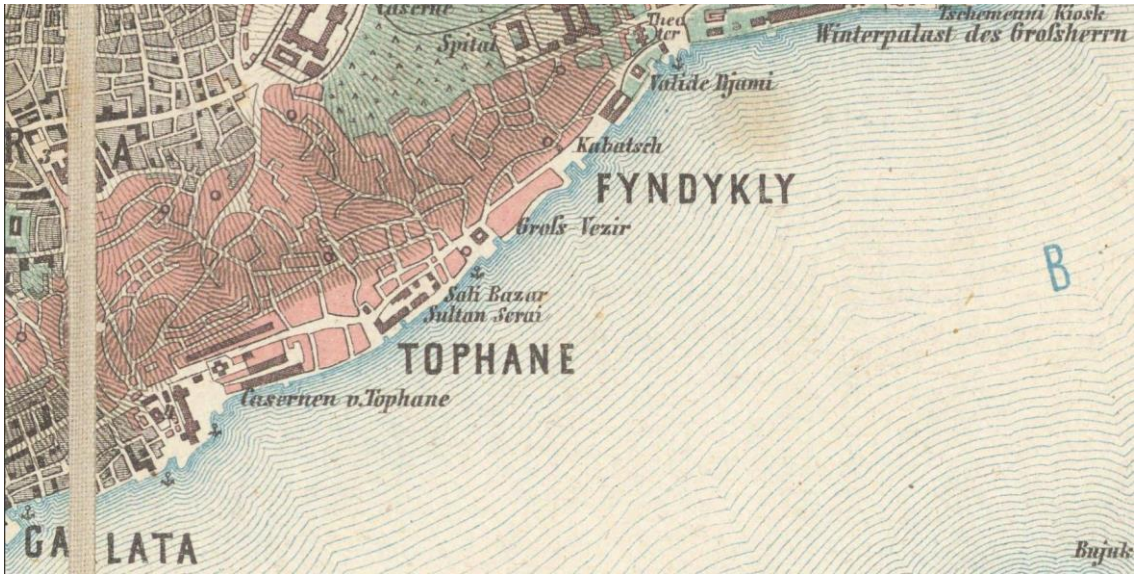
Şekil 4. 135. Tophane ve Fındıklı (Google Earth, 2021) (Düzenleme: B. Kurt, 2021)

Şekil 4. 136. 1830 tarihli haritadan detay görünüm (Robert, 1830)

Raşid Tarihi ve Zeyli'nde, 1725 yılı olayları arasında Emnabad ile alakalı bir kayıt bulunmaktadır. Buna göre, veziriazam Nevşehirli Damad İbrahim Paşa, Tophane'de Salıpazarı olarak anılan bölgede öncesinde Kara İbrahim Paşa'nın yeğeni Osman Bey'e ait sahilsarayı, vefatıyla birlikte devlete olan borcu karşılığında almıştır. Ayrıca Salıpazarı'ndan bir miktar arsa ve bitişiğinde yer alan ekmekçi fırını ve Gümrükçü Hüseyin Paşa Yalısı'nın da bir kısmı eklenerek genişletilmiş ve 45 ziralık (yaklaşık 3 metre) bir mesafede de denize kazıklar çakılmıştır. Yapılan bina Emnabad sahilsarayı ismiyle ünlenmiştir (Özcan vd., 2013a). Çelebizade'den aktaran Aktepe, bu sarayın padişah tarafından kızı ve aynı zamanda Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın eşi olan Fatma Sultan'a verildiğini yazmaktadır (Aktepe, 1958).

Abdülmecid döneminde Emnabad yıktırılarak yerine bugünkü iki bina yaptırılmıştır (Tunç, 2014). Şehsuvaroğlu'nun Salıpazarı Sarayları olarak bahsettiği bu yapılar padişahın kızları olan Münire Sultan ve Cemile Sultan için yapılmıştır. Kızları için Salıpazarı'nda büyük ve kagir saraylar yaptırılması kararını alan padişah bu iş için Dolmabahçe Sarayı'nın da mimarı olan Garabet Balyan'ı görevlendirilmiştir. Garabet Balyan'ın tasarımlarının padişah tarafından beğenilmesi üzerine 1856 yılı yazında inşaata başlanmıştır (Şehsuvaroğlu, 1947). Yapılardan Tophane tarafında olan saray Münire Sultan'a, Fındıklı tarafında olan saray ise Cemile Sultan'a aittir (Tunç, 2014). 1869 tarihli haritada Salıpazarı Sultan Sarayları adıyla gösterilen yapıların bu saraya ait olduğu düşünülmektedir (şekil 4.137).

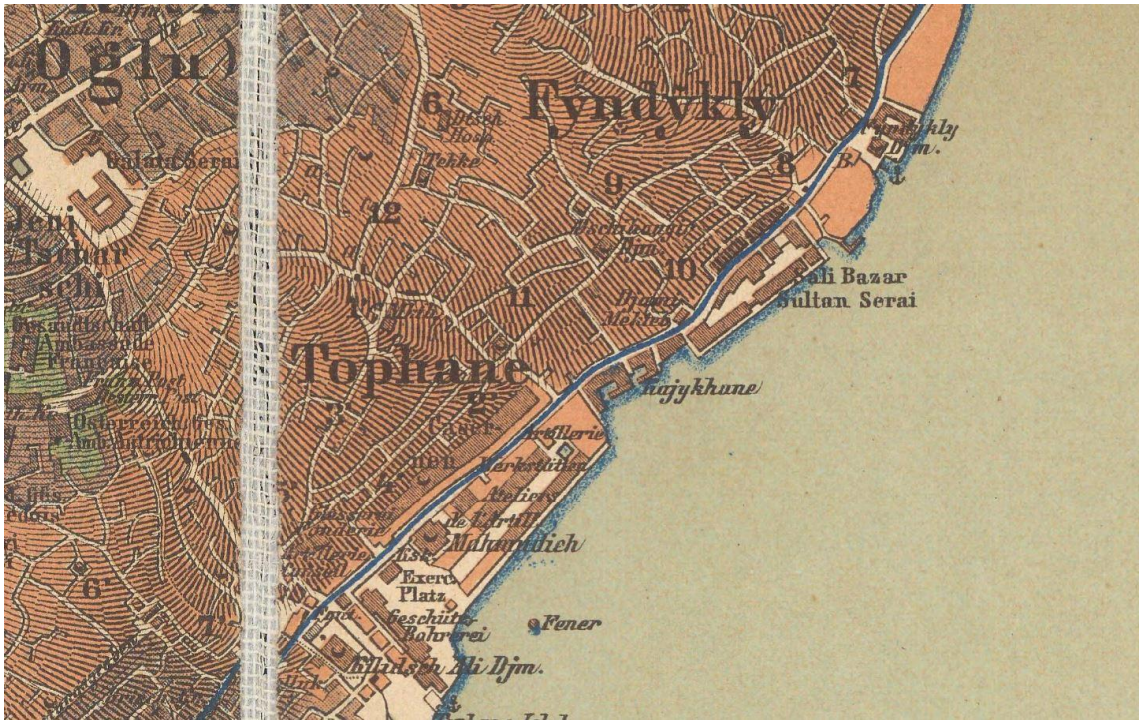
Şekil 4. 137. 1869 tarihli haritadan detay görünüm (Scheda, 1869)

Yapımında dönemin malzemeleri kullanılan sarayın işçiliğinde de aynı anlayış hakimdir. Bazı odaların duvarları kurşun kaplandıktan sonra üzerleri boyanarak somakiye benzetilmiştir. 10 odanın süslemelerinde yaldız tercih edilmiştir. Büyük salon ve diğer bazı salonların tavanlarında nakışlara yer verilmiştir. Yerler parke ile döşenirken, çerçevelerde meşe ağacı kullanılmıştır (Şehsuvaroğlu, 1947).

Sarayların inşaatı sürerken birtakım yeni ilaveler istenmiştir. Münire Sultan, padişaha bir tezkere göndererek harem daireleri ile diğer detayların genişletilmesi için talepte bulunmuştur. Bu işlem için en uygun alan olan Mustafa Ağa'nın evi satın alınmak

istenmiş; ancak mümkün olmamıştır. Sonuç olarak cadde üzerinde yer alan harem ağaları dairelerine bitişik aşçı dükkanı, tütüncü dükkanı ve berber dükkanı satın alınarak yıktırılmıştır. Ardından yeni odalar yaptırılmış, bazı bendegan daireleri, saray mutfağı, arabalık ve ahır da genişletilmiştir. İki sultan için de sokak tarafına birer daire inşa edilmiştir. Bu dairelerden Münire Sultan'a ait olan 374 arşın, Cemile Sultan'a ait olan ise 391 arşın uzunluğundadır (Şehsuvaroğlu, 1947).

Münire ve Cemile Sultanlar 1859 yılı nisan ayında yeni sahilsaraylarına yerleşmiştir. Ardından Abdülmecid de kızlarının yeni saraylarına ziyarette bulunmuştur (Şehsuvaroğlu, 1947). 1882 tarihli haritada Salıpazarı Sultan Sarayı ismiyle bu yapılar görülmektedir (şekil 4.138).

Şekil 4. 138. 1882 tarihli haritadan detay görünüm (Stolpe & Straube, 1882)

Şehsuvaroğlu, Münire Sultan'ın vefatının ardından sarayın hanedan üyelerine geçtiğini ve sarayda en son Abdülaziz'in kızlarından Saliha Sultan'ın oturduğunu yazmaktadır (Şehsuvaroğlu, 1947). Tunç ise farklı olarak sarayın Abdülmecid ve Abdülaziz'in kızkardeşleri olan Adile Sultan'a geçtiğine ve sultanın 1899'da vefatına kadar burada oturduğuna değinmiştir. Bina, 1911 yılında Çırağan Sarayı'nın yanması

üzerine Ayan Meclisi'ne ev sahipliği yapmıştır. Ardından Cumhuriyet Dönemi'nde Kolordu Merkezi ve bir süre Edebiyat Fakültesi olarak kullanılan yapı 1971 yılına kadar da Kız Lisesi olarak hizmet vermiştir. Bu tarihten sonra Güzel Sanatlar Akademisi[10]'ne verilerek restore edilmiştir[11] (Tunç, 2014). Yapı 1975 yılında eğitime açılmıştır (MSGSÜ).

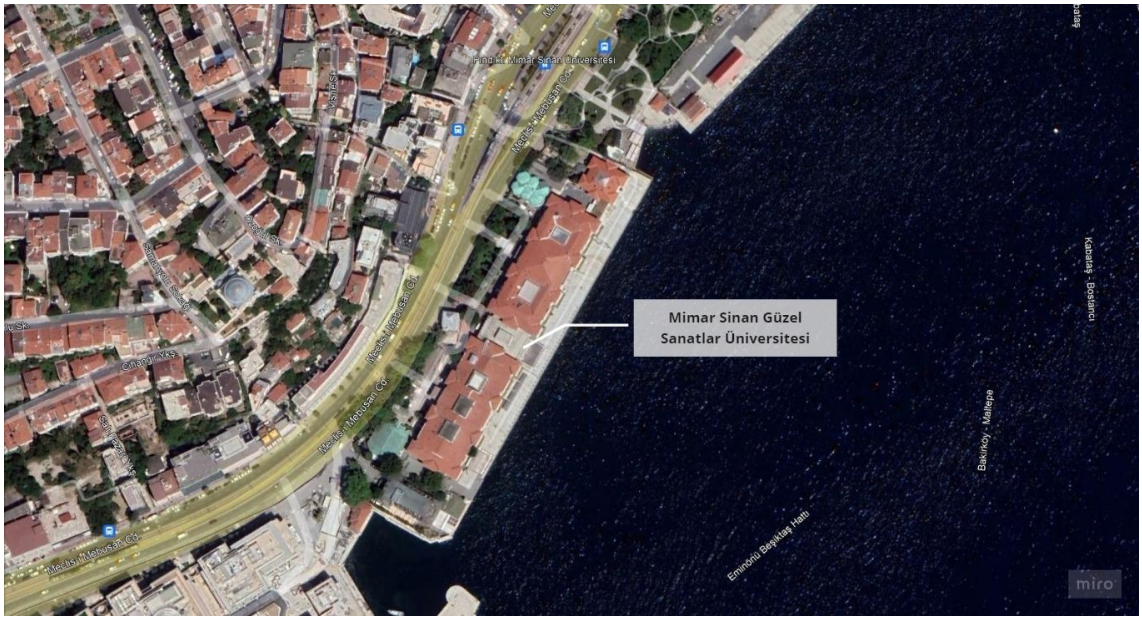
Cemile Sultan Sarayı da Çırağan yangını sonrasında belirli bir bedel karşılığında satın alınarak Meclis-i Mebusan Binası olarak kullanılmıştır. Bu işlev değişikliği sonrasında salon tavanları yeniden boyatılan binanın aynı zamanda rıhtımları da onarımdan geçirilmiş ve yangına yönelik düzenlemeler yapılmıştır (Şehsuvaroğlu, 1947). Sonraki dönemlerde, 1926'da yapıya Sanayi-i Nefise Mektebi[12] taşınmıştır. Bu süreçte yapı 1948 yılında bir yangın geçirmiş, ardından yine aynı yıl içerisinde onarılmaya başlanmıştır. 1953 yılında onarımı tamamlanan bina 1953'te yeniden eğitime açılmıştır (MSGSÜ).

Kuban tarafından Çifte Saraylar olarak bahsedilen, Salıpazarı'nda Emnabad'ın yerinde yapılmış olan bu yapılar günümüzde Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi olarak kullanılmaktadır (şekil 4.139) (Kuban, 1994d).

[10] Günümüzde Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi olarak anılan üniversitenin bu tarihteki ismi MSGSÜ. *Kurum Tarihi*. 29 Nisan 2022 tarihinde https://msgsu.edu.tr/universite/kurum-tarihi/ adresinden erişildi

[11] Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi web sayfasında okulun Münire Sultan Sarayı'nı kullanmaya başladığı tarih 1969 olarak belirtilmektedir. a.g.e

[12] Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nin bu tarihteki ismi MSGSÜ. *Kurum Tarihi*. 29 Nisan 2022 tarihinde https://msgsu.edu.tr/universite/kurum-tarihi/ adresinden erişildi

Şekil 4. 139. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nin konumu (Google Earth, 2021) (Düzenleme: B. Kurt, 2021)

4.3.2.15. Ferahabad

Ferahabad ile alakalı olarak literatürde farklı yerler tanımlanmıştır. Öncelikle Asafabad başlığında bahsedildiği üzere, Batur tarafından Ferahabad, Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın eşi için yaptırdığı ve sonradan Çırağan Yalısı adını alan saray olarak belirtilmiştir (Batur, 1995). Pakalın da benzer şekilde, Nevşehirli İbrahim Paşa'nın Beşiktaş'ta bulunan kasrı olduğunu yazmaktadır (Pakalın, 1993b). Ancak bahsedilen yerin çalışma kapsamında Asafabad olduğu düşünülmektedir. Koçu ise Boğaziçi'nin Anadolu yakasında padişahlara ait bir çok kasırdan meydana gelen bir saray olarak belirttiği Ferahabad'ın, 18. yüzyıl vakanüvistlerinden Suphi'nin tarifinden yola çıkarak, Kandilli Hasbahçesi ve Kasrı olduğunu öne sürmektedir. Koçu'nun aktarımına göre Suphi tarihinde, padişahın tebdili hava için Boğaz Hisarları'na yakın Ferahabad Sahilsarayı'na gitmek istediği; fakat İrem bağına eş bu yerde yeniden yapılan kasırlar henüz bitmediği için birkaç gün karşı yakadaki Neşadabad'a gittiğini yazmaktadır. Neşadabad'ın yerinin Arnavutköy olduğunu ileri süren Koçu'ya göre, bu noktadan hareketle Ferahabad, tam karşışında yer alan Kandilli Hastanesi olmalıdır (Koçu, 1971). Ancak çalışma kapsamında Neşadabad'ın Ortaköy ile Kuruçeşme arasında yer alan

Defterdarburnu'nda olduğu sonucuna varılmıştır. Dolayısıyla karşı kıyıların Kandilli yerine, Beylerbeyi bölgesine tesadüf ettiği söylenebilir.

Bazı kaynaklarda ise Ferahabad'ın Çengelköy ile Beylerbeyi arasında olduğu belirtilmektedir (Şehsuvaroğlu, 1954; Ülgen, 1996). Batur, bahsedilen bölgeye uygun olmakla birlikte İstavroz Hasbahçesi içerisinde sahilde Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın damadı olan Kaptan Mustafa Paşa'nın[13] Ferahabad isimli yalısının olduğu yazmaktadır (Batur, 1994a). Şehsuvaroğlu da aynı yalıdan İstavroz Sarayı yakınlarında olarak bahsederken, yalının lale bahçeleri, havuzları ve çimenzarlarıyla (çimenlik) ünlü olduğunu ifade etmektedir (Şehsuvaroğlu, 1942). Sahilhanenin çeşitli köşkleri, nakışlı divanhaneleri, selsebilleri ve büyük bir havuzu bulunmaktadır (Aslanoğlu Evyapan, 1972; Batur, 1994a; Esin, 1982; Şehsuvaroğlu, 1961).

Bunların dışında, benzer şekilde iki kaynaktan biri, Çağala Sarayı civarında (Altınay, 2020), diğeri Cağaloğlu Sarayı (Cigalazade Sarayı) civarında (Aktepe, 1958) olarak tanımlamıştır. Raşit tarihi ve zeylinde yer alan bir kayıt da bu bilgileri destekler niteliktedir. Buna göre 1726/1727 tarihli kayıtta, ilkbaharın güzel zamanlarında lale bahçesinde çırağan alemlerinin olduğu vaktin şaban ayının sonuna denk geldiği, Beşiktaş'taki Saray-i Asafi'ye[14] nakilde padişaha hizmet edenlerin bir miktar zorluk ve zahmet çektiği belirtilmiştir. Buna istinaden vezir Cağaloğlu Sarayı (Cigalazade Sarayı) civarında düzenlediği ve Ferahabad ismiyle adlandırdığı iç açıcı, ağaçları ve suyu bol bahçe ve kasrı çırağan alemine uygun görmüştür. Kayıttan padişahın buraya uzak yoldan geldiği anlaşılmaktadır (Özcan vd., 2013a).

Kumbar, Raşid Tarihi'ndeki bilgi ve buna ek olarak 1727 tarihli çırağanı günlüğüne kaydeden Sadreddinzade'den yola çıkarak, Ferahabad'ın Topkapı Sarayı'na Çırağan Yalısı'ndan daha yakın olan Cağaloğlu'nda olduğunu öne sürmektedir. Kumbar'ın aktarımına göre Sadreddinzade'de, Hocapaşa'nın yukarısında Yeşilli hanesi arsasında yeni kurulan lale bahçesinde, gece çırağan düzenlendiği kaydedilmiştir

[13] Esin, çalışmasında Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın damadı Kapudan Mustafa Paşa'nın malikanesine değinmiş, fakat Çengelköy'de bulunduğunu ve Bağ-ı Ferah olarak adlandırıldığını yazmıştır. Ferahabad ismini ise I. Mahmud döneminde yapılan Ferahfeza Kasrı ile anmıştır. Sami tarihinden aktardığı bilgiye göre Ferahabad, Defterdarburnu'ndaki Neşadabad'ın tam karşısında İstavroz bağında yer almakta ve 1738 tarihinde henüz tamamlanmamış durumda bulunmaktadır. Esin, E. (1982). Sadullah Paşa Yalısı. İstanbul: Soytaş Neşriyatı.

[14] Çırağan Yalısı

(Kumbar, 2018). Özcan da benzer şekilde Ferahabad'ın Cağaloğlu'nda olduğunu yazmaktadır (Özcan, 2003a).

Gelinen noktada 2 farklı Ferahabad'ın olduğu söylenebilir. Birincisi Boğaziçi'nin Avrupa yakasında, Cağaloğlu Sarayı (Cigalazade Sarayı) civarında olan kasır ve bahçe, diğeri ise Boğaziçi'nin Anadolu yakasında İstavroz Bahçesi içindeki Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın damadı Mustafa Paşa'nın yalısı ve bahçesidir.

İstavroz Bahçesi içindeki Ferahabad için yaklaşık olarak günümüzde Beylerbeyi Sarayı'nın bulunduğu konumda veya yakınında bir noktada, sahilde olduğu söylenebilir (şekil 4.140).

Şekil 4. 140. Ferahabad'ın olası konumu (Google Earth, 2021) (Düzenleme: B. Kurt, 2022)

Boğaziçi'nin Avrupa yakasındaki Ferahabad'ın yeri için ise Cağaloğlu Sarayı (Cigalazade Sarayı) ifadesi belirleyici olmaktadır. Cağaloğlu Sarayı (Cigalazade Sarayı) Beşiktaş Sarayı başlığında da bahsedildiği üzere, saray yapılarının başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Günümüzde Beşiktaş Sarayı'nın yerinde Dolmabahçe Sarayı'nın olduğu bilindiğinden, Cağaloğlu Sarayı'nın (Cigalazade Sarayı) ve buna bağlı olarak Ferahabad'ın yaklaşık olarak bu bölgenin yakınlarında olduğu söylenebilir (şekil 4.141).

Bu konum, padişahın Saray-i Asafi'ye (Çırağan Yalısı) giderken zorluk çekmemesi için düzenlenen Ferahabad'ın, Topkapı Sarayı'na Çırağan Sarayı'ndan daha yakın olması noktasında da desteklenmektedir.

Şekil 4. 141. Ferahabad'ın olası konumu (Google Earth, 2021) (Düzenleme: B. Kurt, 2022)

4.3.2.16. Neşatabad

Neşatabad, kaynaklara göre Defterdarburnu'nda (Aslanoğlu Evyapan, 1972; Erdoğan, 1962; Kuban, 1994d; Ülgen, 1996) yapılmıştır. Bazı kaynaklarda yeri yalnızca Defterdar olarak (Altınay, 2020; Özcan, 2003a; Sakaoğlu, 1994c) belirtilmiştir. Canca Erol ise konumunu Ortaköy olarak tanımlamıştır (Canca Erol, 2002). Şehsuvaroğlu, genel bir tanımlamayla Neşatabad'ın yapıldığı yerin Ortaköy ve Kuruçeşme arasındaki Defterdarburnu olduğunu yazmaktadır (Şehsuvaroğlu, 1942). Belge de Ortaköy ve Kuruçeşme'yi birbirinden Defterdarburnu'nun ayırdığını, bu yerde de önceki dönemlerde Neşatabad Sarayı'nın bulunduğunu yazmaktadır (Belge). 1830 tarihli harita da Belge'nin Defterdarburnu'nun yeri hakkında aktardığı bilgiyi destekler niteliktedir (şekil 4.142). Pala, Neşet isimli divan şairini incelediği yazısında, şairin Neşatabad için yazdığı şiiri aktarırken Neşatabad'ın Beşiktaş'ta bulunduğu bilgisine yer vermiştir (Pala, 1994b).

Benzer şekilde İzzet Molla isimli divan şairini araştırdığı yazısında da şairin Beşiktaş'taki Neşatabad'ı öven manzumesinden bahsederek, Neşatabad'ın yerine işaret etmiştir (Pala, 1994a). Ancak bunların dışında yapılan literatür araştırması sırasında, Adile Sultan'ın yaşadığı mekânlardan bahsedilen çalışmalarda, bu mekânlar arasında Neşatabad'ın olduğu bilgisine yer verilirken Neşatabad, Fındıklı'da akademinin bulunduğu yerde anılmıştır (Azamat, 1988; Haskan, 2001a; Sakaoğlu, 1993; Uluçay, 2021). Fakat Fındıklı'da, günümüzde Mimar Sinan Güzel Sanatlar Akademisi'nin bulunduğu yerde, kaynaklar ışığında yapılan araştırmalar sonucunda Emnabad olduğu düşünülmektedir.

Şekil 4. 142. 1830 tarihli haritadan detay (Robert, 1830)

Raşid Tarihi ve Zeyli'nde 1725/1726 tarihli kayıtta Neşatabad'dan bahsedilmektedir. Buna göre Sultan III. Ahmed, birkaç ay önce yapılan gönül açıcı Hümayunabad Kasrı'ndan dönerken Defterdar Cami yakınında Mollacı Hasan Paşa'ya ait olarak bilinen, Şehid Ali Paşa'nın vefatından sonra miriye geçen sahilsarayın yerinin hoş olduğunu ve benzersiz olduğunu belirterek iltifat etmiştir. Bunun üzerine sadrazam, Tersane Emini Kıblelizade Mehmed Beyefendi'ye bu yerde güzel, eşsiz ve eksiksiz bir sahilsaray yapılmasını emretmiştir. Sahilsaraya bitişik olan haşmetli dağ olarak tanımlanan yer kırdırılıp kısa zamanda düzeltilerek bir meydan oluşturulmuştur. Sonuç olarak Neşatabad sahilsarayı meydana getirilmiştir. Kaydın devamında vezir tarafından padişaha Neşatabad'ta verilen ziyafetten bahsedilmektedir. Padişah, Kethüda Mehmed

Paşa'nın Ortaköy'deki sahilserasında dinlendikten sonra Neşatabad'a gelmiştir (Özcan vd., 2013a).

III.Ahmed bu sırada Neşatabad ile ilgili bir beyit kaleme almıştır:

"Biz safa ile Neşatabad'ı itdik çün makar

Sana da ey gam adem-abada lazımdır sefer" (Özcan vd., 2013a)

Padişah bu dizeleriyle Neşatabad'ın safa ile vakit geçirilmesi amacıyla yapıldığını anlatmaktadır. Dolayısıyla padişaha göre keder gönül eğlendiren, rahat ve huzurlu bu yerden gitmelidir.

III. Ahmed döneminde Neşatabad, Çırağan ve Sadabad ile birlikte, Hollanda'dan getirilerek 'lü'lü-i rızk' adı verilen lalelerin yetiştirildiği bahçelerden biri olmuştur (Altınay, 2020). Yapımı bir yılda tamamlanan Neşatabad, III. Ahmed tarafından sık sık ziyaret edilmiştir. Ancak buna rağmen sarayın mülkiyeti Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'da kalmıştır (Artan, 1989). Bu döneme ait 1728 tarihli bir kayıtta Neşatabad ile ilgili tamir faaliyetinden bahsedilmektedir. Buna göre Defterdarburnu Nişat-Abad yalısının Enderun Ağaları dairesi ve küçük köşk tamir edilmiştir. Aynı kayıtta yer alan diğer maddede de Nişat-Abad yalısının tamamlandığından (ikmal-i inşası) bahsedilmektedir (Erdoğan, 1962).

III. Ahmed'in ardından tahta çıkan I. Mahmud döneminde Neşatabad, dönemin ruznamelerinden aktaran Kurtaran'a göre, padişahın biniş mekânlarından biri olmuştur. Kurtaran, ayrıca Suphi Tarihi'nde yer verilen bir nakli hümayundan bahsetmektedir. Buna göre 1740 tarihinde Üsküdar'daki Kavak Saray'a nakli hümayun yapılmıştır. Burada geçirilen 5 günün ardından padişah Ferahabad'a geçmeyi planlamıştır. Ancak Ferahabad bu sırada henüz inşaat halinde olduğundan Neşatabad'a geçilmiştir (Kurtaran, 2012). Ayrıca bu dönemde, 1740 yılında, hem Neşatabad hem de su yolları esaslı bir onarımdan geçirilmiştir.

Şehsuvaroğlu, padişahın Neşatabad'a geldiği zamanlarda yalının üst tarafındaki büyük havuzun kenarında 'temaşayı ab-ı alem eylediğini' bazen de 'bir faslı hüseyni de tarabsaz-ı bezm-i şevk' olduğunu yazmaktadır (Şehsuvaroğlu, 1948a). Bu ifadelerden su kenarında eğlenceler düzenlendiği, padişahın da hoşlanarak seyrettiği, bazen musikinin de keyifli sohbet meclislerini şenlendirdiği anlaşılmaktadır.

III. Mustafa döneminde, padişah 1768 yılında, Defterdarburnu Camii'ne vakfedilmiş mallardan, yakında olan evleri saraya dönüştürmüştür (Şehsuvaroğlu, 1948a). Bu döneme rastlayan 1764 tarihli haritada Sultan Sarayı ismiyle Defterdarburnu'nda tanımlanan alanın Neşatabad olduğu söylenebilir (şekil 4.143).

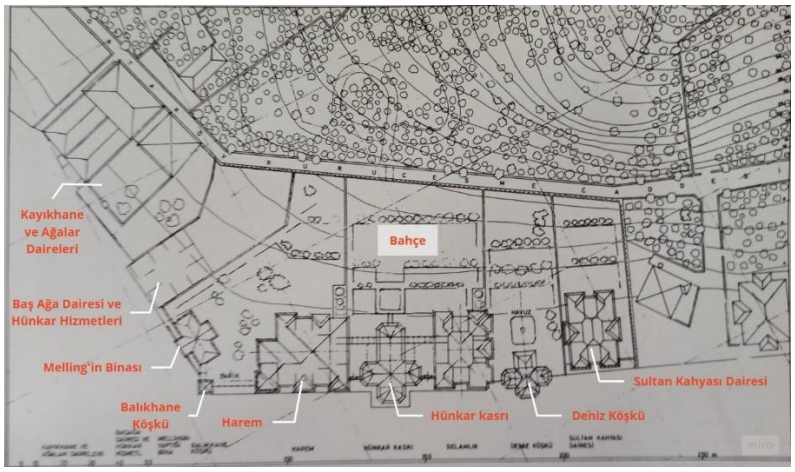
Şekil 4. 143. 1764 tarihli haritadan detay (Reben, 1764)

Padişahların Boğaziçi'ndeki gezinti yerlerinden biri olan Neşatabad, çeşitli dönemlerde onarımdan geçirilirken, bunlardan biri de I. Abdülhamid döneminde, 1775 yılında olmuştur (Şehsuvaroğlu, 1948a). 1780 yılında da Rabia Sultan'a doğumunda hediye olarak verilmiştir. Fakat sultan aynı yıl içerisinde vefat etmiştir (Artan, 1989).

III. Selim döneminde Neşatabad, burayı seven padişah tarafından zaman zaman dinlenmek amacıyla kullanılmıştır. Padişah bu amaçla Topkapı Sarayı'ndan kayıkla Defterdarburnu'na geçmiştir. Şehsuvaroğlu, padişahın Neşatabad'ı ziyaretinden bahsedilen, Sır Katibi Ahmed Efendi'nin 15 temmuz 1791 tarihli kaydını aktarmaktadır. Buna göre, padişah binişle Neşatabad'a gelmiştir. Burada agavat kullarına tomak ve pehlivan güreşleri yaptırılmıştır. Kayıtta yukarı havuz başında yer alan bir kasırdan bahsedilmektedir. Havuzun iç tarafındaki ufak kayığa ağavat kulları nöbetleşe bindirilerek şarkılar söyletilmekte ve istirahat edilmektedir (Şehsuvaroğlu, 1954). Nitekim III. Selim Neşatabad'a geldiğinde büyük eğlence meclisleri düzenlendiği bilinmektedir (Çetindağ, 2006).

Çok kez el değiştiren ve zaman zaman onarımdan geçirilen Neşatabad, 18. yüzyıl sonunda III. Selim'in kız kardeşi, I. Abdülhamid'in de kızı olan Hatice Sultan'a geçince mimari açıdan önemli bir değişime uğramıştır (Artan, 1989). III. Selim, Neşatabad'ı

kızkardeşi Hatice Sultan'ın ikametine tahsis etmiştir. Avrupa mimarisi ve süslemesine ilgi duyan Hatice Sultan, Büyükdere'de bulunan Danimarka maslahatgüzarı Baron dö Hübş'e ait evi ve bahçeyi gördükten sonra kendi evi ve bahçesini de benzer düzende yaptırmak istemiştir. Maslahatgüzarın Hatice Sultan'a mimar Melling'i tavsiye etmesiyle sanatçı saraya çağrılmıştır. Melling, yaptığı incelemeler sonucunda yapacağı düzenlemeleri gösteren balmumundan modeli Hatice Sultan'a sunmuştur (Şehsuvaroğlu, 1954). Eldem'in çalışmasında yer verdiği Neşatabad'ın 3 ayrı dönemini gösteren plan çizimlerinden birinin sarayın Hatice Sultan Sarayı olduğu dönemdeki durumunu yansıttığı söylenebilir (şekil 4.144).

Şekil 4. 144. Neşatabad'ın 3 ayrı döneme ait planlarından biri (Eldem, 1993)

Hatice Sultan'ın II. Mahmud döneminde vefat etmesinin ardından Neşatabad, önce Kazasker Mustafa Rakım Efendi'ye tahsis edilmiş, ardından padişahın kızlarına geçmiştir. Padişahın büyük kızı Saliha Sultan için onarılan saray daha sonra diğer kızlarına verilmiştir (Artan, 1989). II. Mahmud'un kızkardeşlerinden Hibetullah Sultan 1841 yılında Neşatabad'da vefat etmiştir. Ayrıca 1845 yılında evlenen kızı Adile Sultan da büyük bir alayla saraya nakletmiştir (Şehsuvaroğlu, 1954). Nitekim dönem haritalarında da sarayların bu kişilere ait isimlerle anıldığı örneklere rastlanmaktadır (şekil 4.145 - 4.146).

Şekil 4. 145. 1843 tarihli haritadan detay (Hellert, 1843)

Şekil 4. 146. 1869 tarihli haritadan detay (Scheda, 1869)

II. Mahmud'un ardından tahta geçen Abdülmecid döneminde de Neşatabad sultanların ikametine verilirken, ayrıca bazı büyük düğünlere ev sahipliği de yapmıştır (Şehsuvaroğlu, 1954). Örneğin, Leyla Saz anılarında, Defterdarburnu Sarayı olarak bahsettiği yerde, Balta Limanı Sarayı tamir edilirken Fatma Sultan'ın, Salıpazarı'ndaki saray yapılırken de Münire Sultan'ın oturduğunu aktarmaktadır. Fatma Sultan'ın oturduğu süreçte loğusa günlerinde sarayda bulunduğunu aktaran Saz, Refia Sultan ile de haftalarca oturduğunu belirtmektedir (Saz, 2010).

Abdülmecid'in diğer kızı olan Refia Sultan'ın Defterdarburnu Sarayı'nda yapılan düğünü sırasında da sarayda bulunan Saz, anılarında sarayın bölümlerini tasvir etmiştir. Buna göre saray; önünde geniş rıhtımı olan ahşap bir sahilsaraydır. Sofanın oldukça büyük olduğu sarayda, sofanın sahil ve bahçe taraflarındaki setli sofalarının köşelerinde oymalı yaldızlı direklerle bölünüp yaldızlı kafese koyulmuş iki kişilik hücreler bulunmaktadır. Deniz setli sofa, rıhtım üzerine direklerle çıkarılmış büyük bir mekân

olmakla birlikte köşelerinde pencerelere yer verilmiştir. Karşısında yer alan bahçe setli sofanın da aynı olduğunu aktaran Saz, farklı olarak ortasında bir kapı bulunduğunu belirtmektedir. Bahçeye demir köprü ile geçilmektedir. Bahçede ortası yaldızlı, demir parmaklığı direkli, kameriyeli bir havuz yer almaktadır. Havuzun üç kenarı mermer döşelidir. Ayrıca ağzından su fışkıran mermerden yapılmış kız heykelleri bulunmaktadır. Saz, havuzun sokak tarafında, duvara bitişik kazıklar üzerinde inşa edilmiş bir yalının varlığından söz etmekte, ancak bu mekânın içinde bulunmadığını aktarmaktadır. Gördüğü kadarıyla iki oda ve bir sofalı olduğunu düşündüğü yapının bir de dağa bağlanan köprüye benzer bir odası olduğunu belirtmiştir. Bahçe eğimden dolayı set üzerinde düzenlenmiştir. Saz'a göre, eski çınarlar, çam ve zakkumlar göze hoş gelmektedir (Saz, 2010).

Saz, büyük sofanın bahçesinde ve setli sofanın dışında iki taraflı geniş çifte merdiven bulunduğunu aktarmaktadır. Merdivenin orta kısmında bulunan büyük kapılardan avluya geçiş sağlanmaktadır. Kapıların iç tarafında etrafı parmaklıklı büyükçe bir mekân bulunmaktadır. Merdiven altına denk gelen bu mekânların yapım amacını anlayamadığını belirten Saz, yemek odası olmamasına rağmen burada orta kalfaların yemek yediğine tanık olduğunu ifade etmiştir (Saz, 2010).

Üst kat sofasının iki ucunda oymalı, ince işçilikli bir çeşme bulunduğunu ifade eden Saz'a göre çeşme, benzersiz güzellikte ve hayran olunacak inceliktedir. Musluklar da aynı tutumla işlenmiştir (Saz, 2010).

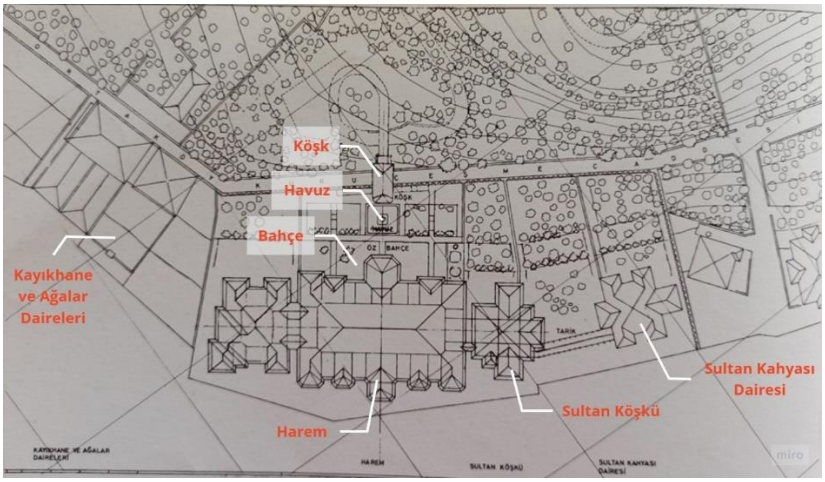
Deniz tarafındaki setli sofanın ise iki tarafında oldukça büyük, çok sayıda penceresi olan birer oda ile bu odaların yanlarında da birer küçük oda daha olduğunu belirten Saz, bu odalara koltuk odası denildiğini aktarmaktadır. Saz'a göre koltuk odası, teneffüs odası anlamında kullanılmış olmalıdır (Saz, 2010).

Saz, hamam kısmını da detaylı olarak ele almıştır. Hamam, bahçe tarafındaki kısa bir koridorda yer almaktadır. Süslü oyma mermerleri olan hamam iki kurnalıdır. Kurnalar istridye biçimde, musluklar ördek kafası şeklindedir. İç camekânda yer alan giyinme kısmında bir basamak mermer set genişliğindeki sedir, yerli kumaştan güvez ipekli ile döşenmiştir. Bu kısımda yine aynı kumaştan yapılmış, üstünde sırma saçaklı, süslü bir tente de bulunmaktadır. Sedirin karşısındaki duvarda da kurnacıklara yer verilmiştir (Saz, 2010).

Saz, Hünkar Dairesi'nden de bahsetmektedir. Buna göre, büyük sofanın iki köşesinde yer alan kapılar kullanılarak Hünkar Dairesi'ne geçilmektedir. Saz, karşıki taraf olarak betimlediği yerin yan bahçeye bakan pencereler ile ışıklandırıldığını belirtmektedir. Hünkar dairesinin deniz ve büyük bahçe tarafları olmak üzere dört ya da altı odası bulunmaktadır. Bu kısmın yalnızca padişah geldiği sırada açıldığını aktaran Saz, bu nedenle bu kısmı iyi hatırlayamadığını eklemiştir. Ayrı bir merdivene sahip dairenin alt katındaki iki oda bendegana ayrılmış, kalan kısımlar ise meşkhane olarak düzenlenmiştir. Alt katta bir sofa ve birçok oda bulunmaktadır. Altı bölünerek kapatılan deniz tarafındaki setli sofanın iki tarafında arkada birer küçük oda bulunmaktadır. Üst kattakine benzer şekilde denize doğru çıkan genişce mermer döşelidir. Orta kısmında üç kat çağlayan kurnalı büyük bir fıskiye ve dört köşesinde ağızlarından su akan ördekler bulunmaktadır. Pencerelerin büyük ve yere kadar olduğunu; bu sayede çok yakında olan denizin içerisinde oturulur gibi hissedildiğini ifade etmiştir (Saz, 2010).

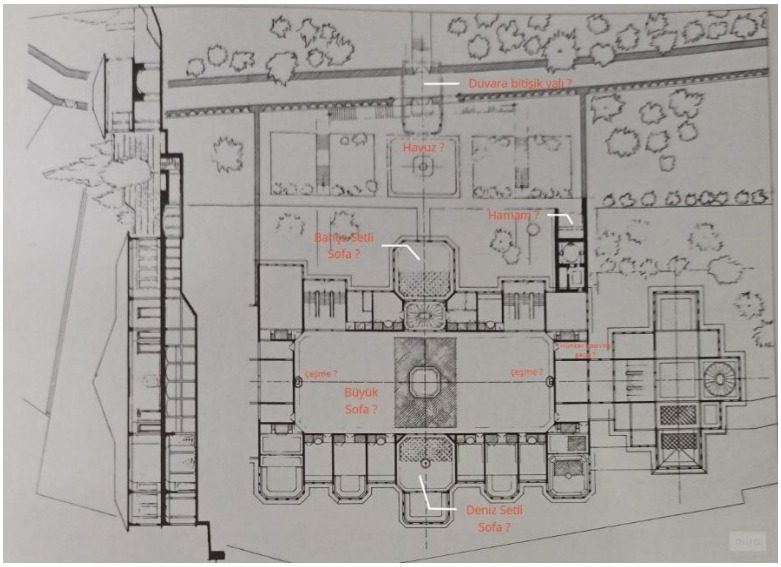
Saz, ayrıca gelin odası ismiyle andığı bir odadan da detaylı olarak söz etmektedir. Buna göre, bahsi geçen oda sarayın Hünkar Dairesi'ne bakan cephesinde, köşede yer almaktadır. Oda oldukça büyük olmakla birlikte yüksek tavanlara sahiptir. Kapıdan girildiğinde yaklaşık 3 metrelik mesafe sonrasında basamaklı bir set bulunmaktadır. Ardından iki tarafı bir arşın yükseklikte iki arşınlık bir bölme yer almaktadır. Bölmeler uç kısımlarından tavana birer direkle bağlanmıştır. Direklerin başlıkları dışında ince oyulmuş tahtadan nakışlı süsleri bulunmaktadır. Tavanın nakışları da benzer niteliktedir. Gül kurusu yağlıboya üzerindeki nakış oymalar altın yaldızlıdır. Saz bu odanın süslemelerinin sarayın inşasından kalma olduğunun kesinlikle doğru olduğunu belirtmekte ve süslemelerin oldukça ince işçiliğe sahip olduğunu vurgulamaktadır (Saz, 2010).

Refia Sultan'ın düğünü 1857 tarihinde yapılmıştır (Uluçay, 2021). Dolayısıyla Leyla Saz'ın tasvirlerinin sarayın bu tarihteki durumunu yansıttığı anlaşılmaktadır. Leyla Saz'ın anlattıklarından yola çıkarak Eldem'in çizdiği 3 ayrı devre ait planlardan bir diğerinin de yaklaşık olarak bu dönemi yansıttığı söylenebilir (şekil 4.147).

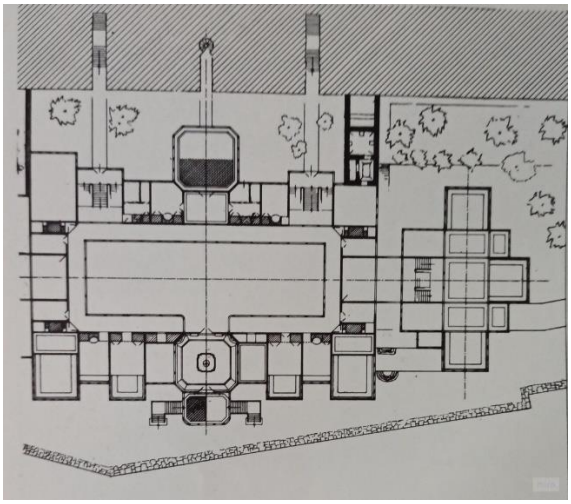

Şekil 4. 147. Neşatabad'ın 3 ayrı döneme ait planlarından biri (Eldem, 1993)

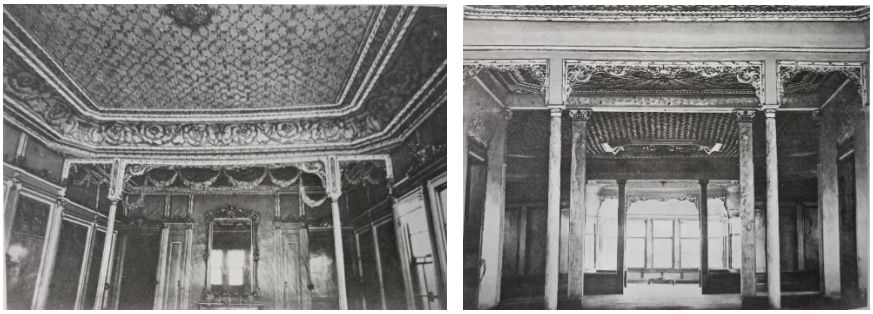
Eldem ayrıca, 18. yüzyıl Neşatabad Sarayı olarak birtakım plan ve kesit çizimleri de yapmıştır (şekil 4.148 - 4.149) (Eldem, 1993). Eldem'in çizimleri ile Saz'ın aktardıkları karşılaştırıldığında tutarlı sonuçların elde edildiği görülmektedir. Ayrıca Eldem'in çalışmasında yer verdiği iç mekân görsellerinde de Saz'ın bahsetmiş olduğu süslemeler görülebilmektedir (şekil 4.150 - 4.151).

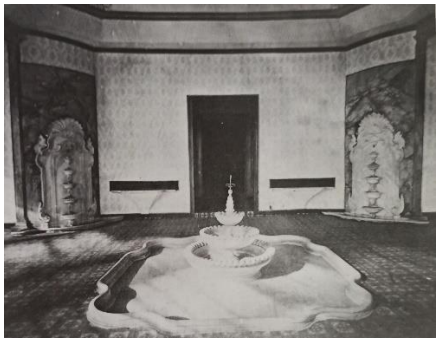
Şekil 4. 148. Neşatabad Sarayı'nın zemin kat planı ile sarayın bahçe ve üst katını gösteren kesiti (Eldem, 1993).

Şekil 4. 149. Neşatabad Sarayı'nın alt kat planı (Eldem, 1993)

Şekil 4. 150. Neşatabad'ın iç mekânı (Eldem, 1993)

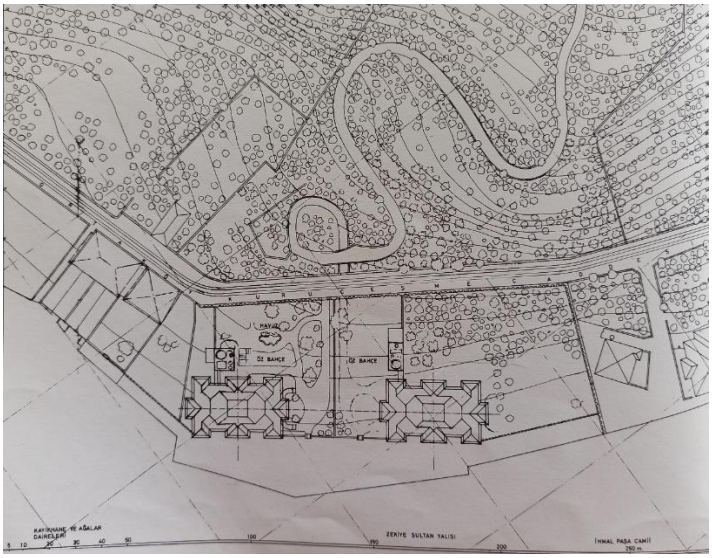
Şekil 4. 151. Havuzlu odadan bir görünüş (Eldem, 1993)

II. Abdülhamid döneminde, zamanla harap duruma gelen Neşatabad yıktırılmıştır (Şehsuvaroğlu, 1986). Neşatabad'ın yerine padişahın kızları Zekiye ve Naime için iki ayrı yalı yaptırılmıştır (Artan, 1989; Atalan, 2015b; Şehsuvaroğlu, 1986; Taşçıoğlu & Özgen,

1994). Atalan, 1918 tarihli Necip Bey haritasında Zekiye Sultan Sahilsarayları ifadesi geçtiğini aktarmaktadır (şekil 4.152). Saraylardan birisi yanmış, diğeri ise 1924 yılı sonrasında yıktırılmıştır (Atalan, 2015a). Şehsuvaroğlu da 1945 yılında kaleme aldığı yazısında, yalıların bu tarihte mevcut olmadığından bahsederken, yalılardan birinin yerinde yüzme havuzu ve gazino bulunduğunu belirtmiştir (Şehsuvaroğlu, 1986). Eldem'in üç ayrı döneme ait plan çizimlerinden sonuncusunun da iki ayrı sarayın yapıldığı dönemi yansıttığı söylenebilir (şekil 4.153).

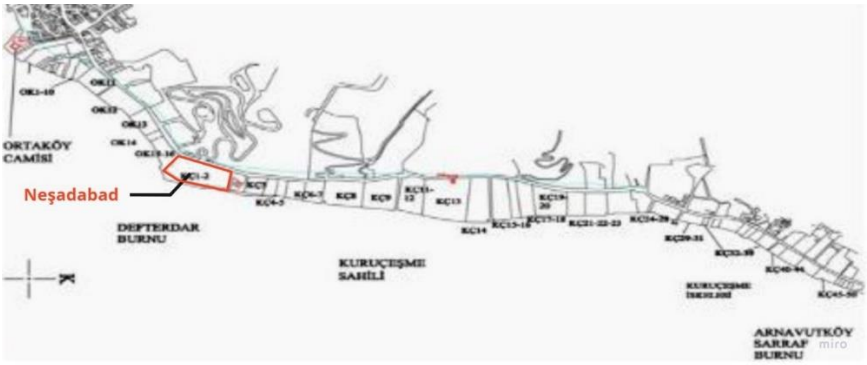
Şekil 4. 152. 1918 tarihli Necip Bey haritası (Necip Bey, 1918)

Şekil 4. 153. Neşatabad'ın 3 ayrı döneme ait planlarından biri (Eldem, 1993)

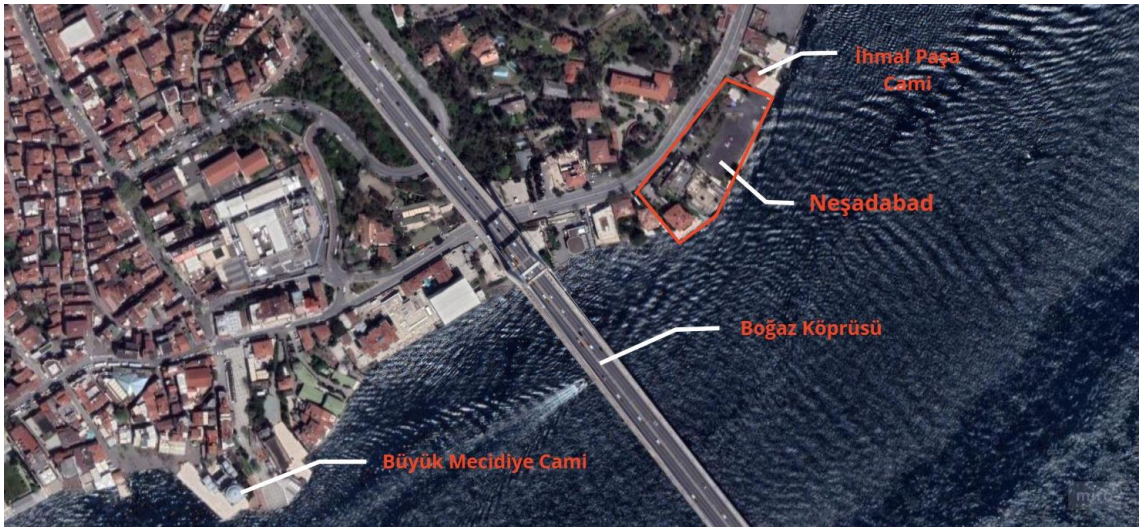
Atalan, Ortaköy Kuruçeşme sahil şeridinin 20. yüzyıl başlarındaki durumunu ele aldığı çalışmasında bu aks üzerindeki yapılar arasında, önceden Neşatabad'ın bulunduğu yer olarak belirttiği parseldeki değişimleri detaylı olarak ele almıştır (şekil 4.154). Buna göre iki parsel olarak gösterilen alanda zamanla ifraz işlemleri gerçekleştirilirken parsel numaralarında ve sınırlarında da değişimler olmuştur. 1948 tarihli plana göre alanda, dikdörtgen planlı bir depo, 3 adet işlevi saptanamamış küçük yapı, boş arsa, vakfa ait plaj, otel ve gazino, belediyeye ait benzin ve gaz deposu bulunmaktadır. Alanın devamında bir depo ve cami yer almaktadır. Depo'nun yıkıldığını belirten Atalan, caminin İhmal Paşa Vakfı'na ait İhmal Paşa Camii olduğunu yazmaktadır. Ayrıca alanda bulunan yapılardan vakfa ait olan ve Lido gazinosu olarak anılan yapı da yıkılmıştır (Atalan, 2015a).

Atalan 2015 tarihli çalışmasında, parselde son olarak, zemin kat üstü iki kattan oluşan konut işlevli betonarme bir yapı, iki katlı betonarme ticari işlevli bir yapı, tek katlı betonarme havuz ve ticari işlevli bir yapı bulunduğunu yazmaktadır. 2006 tarihli imar planına göre bu parseller kamuya açık yüzme havuzu ve su sporları alanı olarak işlevlendirilmiştir (Atalan, 2015a)

Şekil 4. 154. Neşatabad'ın bulunduğu parseller (Atalan, 2015a)

Bu bilgiler ışığında günümüzde Neşatabad'ın yeri yaklaşık olarak belirlenebilmektedir (şekil 4.155).

Şekil 4. 155. Neşatabad'ın olası konumu (Google Earth, 2021) (Düzenleme: B. Kurt, 2021)

4.3.2.17. Asafabad – Çırağan Sarayı

Asafabad, Lale Devri'nde Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın Beşiktaş'taki yalısına ve bahçelerine denilmektedir (Koçu, 1959; Önol, 1947). Aktepe, Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın Beşiktaş'ta, Çırağan Mevkii'nde, Beşiktaş Mevlevihanesi'ne bitişik bir yalısı olduğundan bahsetmektedir (Aktepe, 1993). Diğer bir kaynakta da Nevşehirli Damad İbrahim Paşa ve yakınları tarafından Beşiktaş'ta yalılar ve lale bahçeleri yaptırıldığı, Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın eşi -aynı zamanda III. Ahmed'in kızı olan- Fatma Sultan için Kazancıoğlu Bahçesi'ne bir yalı yaptırdığı ve burada düzenlenen çırağan eğlenceleri nedeniyle yalının Çırağan adıyla anıldığı bilgisine yer verilmiştir (Somçağ, 1994). Aktepe ve Somçağ'ın çalışmalarında, Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın Beşiktaş'taki yalısıyla ilgili olarak Çırağan ifadelerinin kullanılması dikkat çekmektedir.

Beşiktaş Mevlevihanesi ile Kazancıoğlu Bahçesi arasındaki bağlantıyı açıklayan bir başka kaynak da Işın tarafından Beşiktaş Mevlevihanesi'nin ele alındığı çalışmadır. Bu çalışmada, Kazancıoğlu Bahçesi olarak anılan mesire yerinin Beşiktaş Mevlevihanesi'nin kurulduğu alanı kapsadığı bilgisine yer verilmiştir. IV. Murad döneminde hasbahçeler arasına giren yer, padişahın kız kardeşi Kaya Sultan'a verilmiş, o da kendisine burada bir yalı yaptırmıştır. Beşiktaş Mevlevihanesi'ne çok yakın konumda bulunduğu ifade edilen yalı, daha sonra Nevşehirli Damad İbrahim Paşa

tarafından yenilenerek eşi Fatma Sultan'a verilmiş ve Lale Devri eğlencelerine ev sahipliği yapması nedeniyle Çırağan adını almıştır[15] (Işın, 1994). O halde Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın Beşiktaş'taki yalısı olarak ifade edilen yerin III. Ahmed döneminde Çırağan Yalısı ismini taşıdığı söylenebilir.

İsimlendirme konusunda farklı bir kaynakta yer verilen bilgi de dikkat çekicidir. Çırağan eğlencelerinin ele alındığı çalışmada, eğlenceler anısına Çırağan adını taşıyan sahilsaraydan bahsedilmekte, Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın önceleri Saray-i Asafi denilen sahilsarayının bahçesinde Lale Devri boyunca çok kez çırağan eğlenceleri düzenlendiğini yazmaktadır (Sakaoğlu, 1994b). Bu bilgiden hareketle, Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın yalısının eğlenceler düzenlenmeden önce Saray-i Asafi olarak anıldığı sonucuna varılabilir. 'Saray-i Asafi' ile 'Asafabad' ifadeleri arasında da ortak olarak 'asaf' kelimesinin kullanıldığı görülmektedir. Nitekim 'Asaf' kelimesi önceleri ünlü bir vezirin adıyken sonradan sadrazam ve vezirleri övmek için kullanılan bir sıfat halini almış, zamanla vezir anlamında kullanılmıştır. 'Asafi' kelimesi de 'vezirle ilgili' ve 'vezire ait' anlamlarına gelmektedir (Kubbealtı Lugatı). O halde 'Saray-i Asafi', 'Vezir Sarayı' anlamında kullanılmış olmalıdır. Nitekim saray da sadrazam olan Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'ya aittir.

Bu bilgiler ışığında, Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın, Beşiktaş'ta, Çırağan Mevkii'nde, Kazancıoğlu Bahçesi'nde, Beşiktaş Mevlevihanesi'ne yakın konumdaki yalısının önceleri 'Saray-i Asafi' ve bir kompleksi tanımlamak için dönemin modasına uygun olarak, yalıyla beraber bahçelerine de 'Asafabad'; sonrasında da 'Çırağan Sarayı' ismiyle anılmaya başlandığı söylenebilir.

III. Ahmed haremiyle birlikte veziriazamın daveti üzerine lale mevsimlerinde Çırağan Sarayı'na gitmiş ve burada günlerce süren çırağan eğlencelerinde vakit geçirmiştir (Şehsuvaroğlu, 1954). III. Ahmed'in tahttan indirilmesi ve Nevşehirli İbrahim Paşa'nın öldürülmesi ile sona eren dönemin ardından sarayda, Fatma Sultan yaşamıştır (Yaman, 1946).

[15] Bazı kaynaklarda sonradan Çırağan ismini alan yalıdan Ferahabad olarak bahsedilmektedir Batur, A. (1995, Ekim). Beşiktaş Sarayları. *İstanbul*, (15), 60 - 73. Konu Ferahabad başlığında ele alınacak olup burada detaylandırılmamıştır.

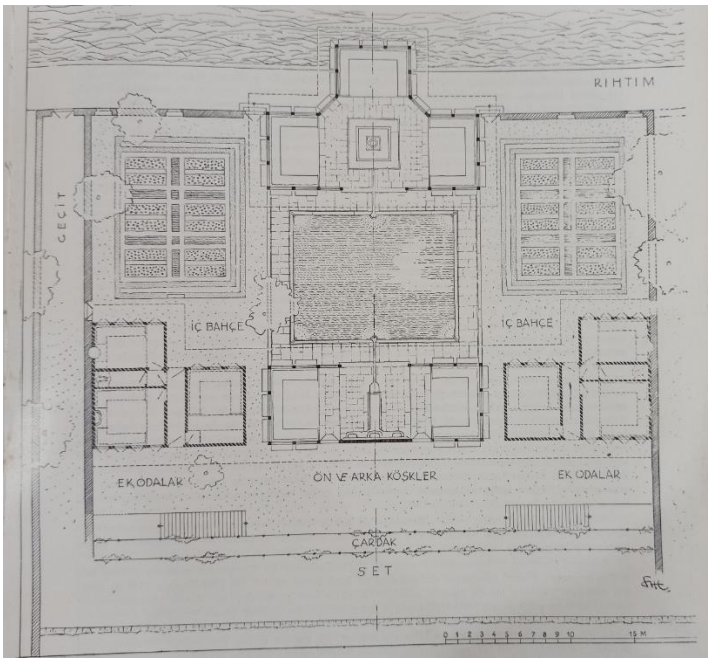
Fatma Sultan'ın vefatının ardından kısa bir süre ihmal edilen saray, sonrasında I. Mahmud tarafından kullanılmıştır (Yaman, 1946). Bu dönemde bazı resmi ziyafet ve mülakatlar için kullanılan yapı daha sonraları bazı sultanların ikametlerine tahsis edilmiş ve son oturan da Zeynep Sultan olmuştur (Şehsuvaroğlu, 1954). Bu ziyaretler kapsamında, 1740-1741 yıllarında Almanya (Avusturya) elçiliğinin askeri maiyetinde bulunan Gudenus, elçilere verilen ziyafetler sırasında Çırağan Sarayı'nı görebilmiştir. Gudenus, gittiği köşkün Çırağan olduğunu açıklamamıştır. Fakat Eldem, Suphi tarihindeki kayıtlar ile yaptığı karşılaştırma sonucunda, Gudenus'un tarif ettiği bina ve köşklerin Çırağan Sarayı'na ait olduğu kanısına varmıştır. Gudenus'un günümüze ulaşan isimsiz planlarından biri, yalı ve saraya ait olmasa da bir köşkü tasvir etmektedir. Bunun dışında Choiseul Gouffier'in eserinde yer alan, ressam Fauvel tarafından çizilmiş (şekil 4.156) bir köşk resminin de Çırağan Sarayı'na ait olma ihtimalini değerlendiren Eldem, bu bilgiler ışığında köşkün restitüsyon çalışmasını yapmıştır (şekil 4.157 - 4.158). Bu karşılaştırmalar sonucunda köşkün büyük ihtimalle Çırağan Sarayı'na ait olduğunu belirten Eldem, yine de bu bilginin kesinlik içermediğini eklemiştir (Eldem, 1974).

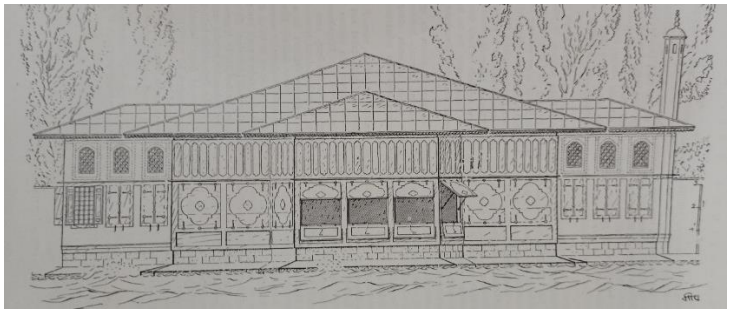
Şekil 4. 156. Fauvel'in gravürü (Choiseul-Gouffier, 1822)

Eldem'in ifadesine göre köşk, kendi bahçesi içersinde leb-i deryada bulunmaktadır. Deniz cephesinde, köşkün orta bölümü denize taşkın durumdadır. Deniz üzerinde yer alan bu kısmın arkasında büyük bir havuza yer verilmiştir. Havuzun arkasında ise bahçenin uzunluğu boyunca uzanan bir başka yapı mevcuttur. Her iki yapı da havuzun ortasından geçen eksene göre simetrik yerleştirilmiştir. Planlamanın

merkezinde yer alan büyük havuzun etrafında mermer olduğu tahmin edilen bordür bulunmaktadır. Kara tarafında ise köşk, iki tarafına eklenen üç odalı olduğu sanılan birimlerle uzatılmıştır. Bu kollar ile deniz tarafındaki duvarlar arasına, havuz eksenine göre simetrik olacak şekilde, çiçek parterleri yerleştirilmiştir. Planda, arka tarafta merdivenle çıkılan bahçe setleri görülmektedir. Her tarafından bina ve duvarlarla çevrili olan alanda bir iç bahçe meydana gelmiştir. Deniz cephesindeki duvarlarda birer kapı ve pencere açılarak rıhtıma ulaşım ve Boğaz manzarasına bakış sağlanmıştır. Bunun dışında arka bahçe ile bağlantı sağlayan bir geçit bulunmaktadır (Eldem, 1974).

Şekil 4. 157. Köşk'ün restitüsyon planı (Eldem, 1974)

Şekil 4. 158. Köşk'ün cephe restitüsyonu (Eldem, 1974)

III. Mustafa dönemine gelindiğinde, Çırağan Sarayı 1767'de şeyhülislama verilmiştir (Şehsuvaroğlu, 1954). 1764 tarihli haritada ise Çırağan Sarayı'nın olduğu yer veziriazam sarayı olarak gösterilmiştir (şekil 4.159).

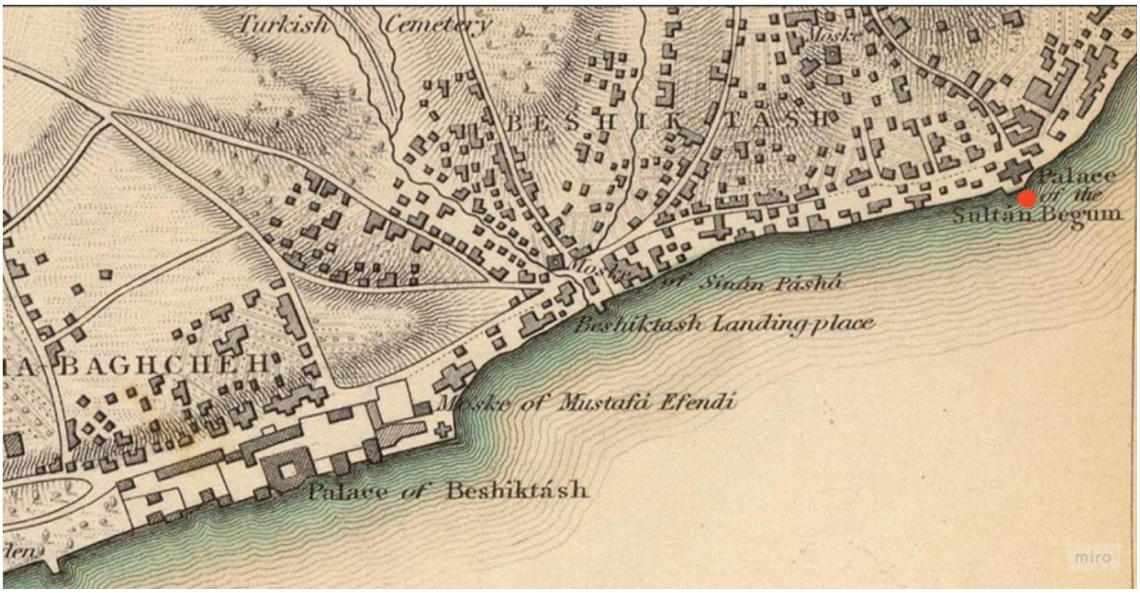
Şekil 4. 159. 1764 tarihli harita (Reben, 1764)

19. yüzyılın ilk çeyreğine kadar geçen 60-70 yıllık süreçte birkaç kez el değiştiren ahşap yalı, III. Selim döneminde yeniden canlandırılarak kız kardeşi Beyhan Sultan'a verilmiştir (Gülersoy, 1994a). Şehsuvaroğlu, Beyhan Sultan tarafından alınan yapının yeniden inşa ettirildiğini yazmaktadır (Şehsuvaroğlu, 1954). Nitekim 1774 tarihli bir kayıtta yapının satışa çıkarıldığı bilgisi bulunmaktadır (Can, 1997).

Beyhan Sultan tarafından yaptırılan yeni Çırağan Sarayı'nın da eski yapı gibi ahşap olduğunu belirten Şehsuvaroğlu, en süslü odalarının birinci katta olduğunu, burada bulunan yüz seksen kadem (54 metre) uzunluğuna sahip salonun zevkli bir şekilde döşendiğini aktarmaktadır. Salondan merasim salonlarına geçilmektedir. Odaların duvarları çeşitli renklerde ve yaldızlı desenlerle süslenirken tavanlar oymalı ve altın yaldızlıdır. Özellikle salonlardan birinin tavanı parlaklığıyla dikkat çekmektedir. Bazı salonların duvarlarındaki kitabelerde dönemin ünlü hattatları tarafından yapılan yaldızlı kıtalar yer almaktadır. Sarayın ahşap işçiliği dışında çeşmelerinde, sebillerinde ve harem dairesindeki mermerlerde görülen işçilik de ince bir sanatın ürünüdür (Şehsuvaroğlu, 1954).

Sarayın bahçesinde başka kasırların da bulunduğunu belirten Şehsuvaroğlu, bunlardan birinin deniz üzerinde yer aldığını ve altındaki kapakların açılmasıyla buradan balık tutulabildiğini aktarmaktadır (Şehsuvaroğlu, 1954). 1840 tarihli haritada Beyhan

Sultan Sarayı olarak gösterilen yer, konum itibariyle değerlendirildiğinde, Beyhan Sultan'ın Çırağan Sarayı olmalıdır (şekil 4.160). Buna göre yapının haç planlı olduğu görülmektedir. Ayrıca sarayın bu dönemde sahilsaraylarda yaygın olarak görülen şekilde deniz tarafında çıkması olduğu söylenebilir.

Şekil 4. 160. 1840 tarihli harita Beyhan Sultan Sarayı (Davies, 1840)

III. Selim'in Çırağan Sarayı'nı beğendiği ve kardeşinin sarayına sık sık ziyaret amaçlı gittiği bilinmektedir (Hellert, 1843). Beyhan Sultan bir süre sonra sarayı belirli bir bedel karşılığında III. Selim'e satmıştır. III. Selim, bir yaz mevsimini burada geçirmiş; fakat mabeyn dairesi olmaması üzerine Rodoslu Yalısı satın alınarak mabeyn dairesi yapılmıştır (Yaman, 1946). Aslında amacı sahilsarayı yeniden yaptırmak olan III. Selim, Mısır seferi nedeniyle bu düşüncesini ertelemek durumunda kalmıştır. Padişahın bu isteğini bilen sadrazam Yusuf Ziya Paşa, Çırağan Sarayı ve Rodoslu Yalısı'nın tamamen yıktırılarak yerine yapılması planlanan büyük sahilsaray tasarımını padişaha sunmuş; fakat bu kez de ülke çapındaki çeşitli sorunlar ve askeri alanda yapılan yeni düzenlemeler üstünde çalışıldığından bu tarz masraflı ve külfetli yapım işleriyle uğraşmak uygun bulunmamış; yalnızca Çırağan Sarayı'nın bazı kısımları ile Rodoslu Yalısı'nın yıktırılması ve bir mabeyn dairesi yaptırılmasına karar verilmiştir (Yaman, 1946).

II. Mahmud dönemine gelindiğinde, padişahın yaşanan acı olaylar nedeniyle Topkapı Sarayı'nda yaşamak istemediği bilinmektedir (Gülersoy, 1994a). Bu gerekçeyle zamanının çoğunu Boğaziçi'nde geçiren padişah için, kışın oturmasına uygun bir saray bulunmaması üzerine öncelikle Çırağan Sarayı'nın arka tarafına yeni bir mabeyn dairesi yapılmıştır. Böylelikle biri deniz üzerinde yazlık, diğeri tepede kışlık olacak şekilde iki mabeyn dairesi oluşturulmuştur (Sözen, 1990; Şehsuvaroğlu, 1954). Ardından 1836 yılında, sürekli ikamet edilebilmesine olanak sağlayan büyük bir saray yapılması için eski saray ve kasırlar ile bir mescit, bir okul ve etrafta yer alan binalar yıktırılmış ve yeni Çırağan Sarayı'nın inşasına başlanmıştır (Şehsuvaroğlu, 1954). Kalfazade ise bu dönemde sarayın yapılan eklemelerle büyütüldüğünü yazmaktadır. Garabet Balyan tarafından yapılan ahşap ek bölümlerle saray farklı bir görünüm kazanmıştır. Saray yeni bölümleriyle birlikte 1839'da tamamlanmıştır (Kalfazade, 1993).

Beşiktaş'tan Ortaköy'e kadar sahil boyunca uzanan yeni Çırağan Sarayı, beş bölümden oluşmaktadır. Bunlar; Merasim ve Mabeyn Dairesi, Daire-i Hümayun, Harem, Veliaht Dairesi ve farklı işler için yapılmış yaklaşık on dairedir (Şehsuvaroğlu, 1954).

Sarayın en dikkat çekici kısmı, bir sıra mermer sütun tarafından desteklenen, padişaha ait olan dairedir. Deniz cephesinde suya kadar inen mermer merdivenler bulunan padişah dairesinin bir tarafına Harem, diğer tarafına saray memurlarına ait daireler yerleştirilmiştir (Şehsuvaroğlu, 1954). II. Mahmud'un yaptırdığı bu ahşap saray Allom'un bir gravüründe görünmektedir (şekil 4.161) (Kuban, 2016).

Şekil 4. 161. II. Mahmud'un Çırağan Sarayı'nı gösteren gravür (Allom & Walsh, 1838)

Askeri uzman ve danışman olarak 1836-1839 yılları arasında ülkede bulunan Moltke, II. Mahmud'un yaptırdığı sarayı görme fırsatı bulmuştur (Can, 1997). Moltke, 5 Eylül 1836 tarihiyle kayıt altına aldığı belgede Çırağan Sarayı'ndan bahsetmiştir. Yapıya meraklı biri olarak değerlendirdiği padişahın, Boğaz kenarında, Çırağan'da çevresine güzel bir etki bırakan yeni bir saray yaptırdığını yazmıştır. İfade ettiğine göre, saray ne Avrupa ne de Asya üslunda yapılmıştır. Sarayın üst katı direkler tarafından taşınmaktadır. Sarayın düz damı mermer levhalarla döşelidir ve saraya oldukça yük bindirmektedir. Bunların dışında geri kalanı ahşap olan sarayın bir de Boğaz sularına kadar inen geniş mermer merdivenleri bulunmaktadır. Harem dairesindeki büyük salon oldukça güzeldir ve her iki yanında kadınların odalarına yer verilmiştir. Bunun dışında oval divan yani müzakere salonunun da muhteşem olduğunu yazmıştır (Moltke, 2021). 1852 tarihli haritada II. Mahmud'un yaptırmış olduğu Çırağan Sarayı görülmektedir (şekil 4.162).

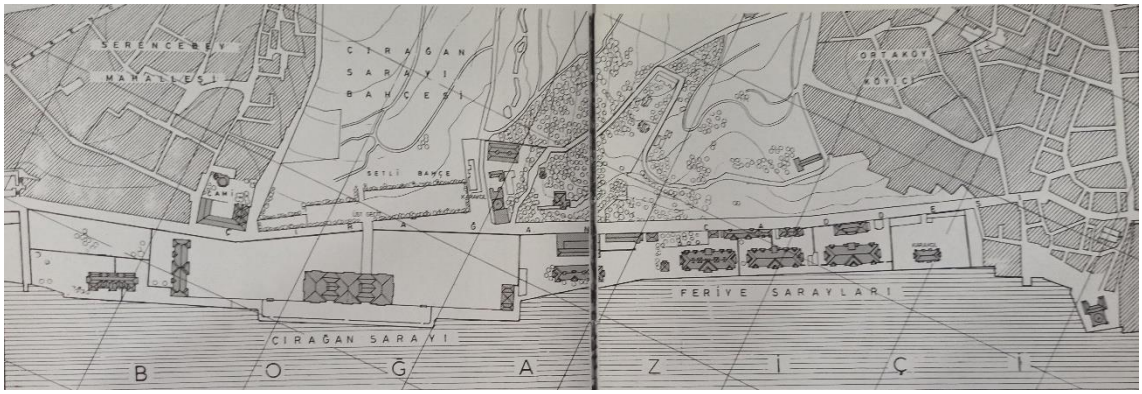

Şekil 4. 162. 1852 tarihli harita (Moltke, 1852)

1839'da henüz saray inşaatının devam ettiği sırada hayatını kaybeden II. Mahmud bu nedenle çok istediği halde bu sarayda oturamamıştır (Arslan, 1996; Şehsuvaroğlu, 1954; Yaman, 1946). II. Mahmud'un ardından tahta çıkan oğlu Abdülmecid, saltanatının ilk yıllarında yaz ve sonbahar mevsimlerini babasının yaptırdığı Çırağan Sarayı'nda geçirmiştir (Şehsuvaroğlu, 1954). Dolmabahçe Sarayı yapıldıktan sonra oraya geçen Abdülmecid, 1859/1860 yılında yeniden bir saray inşa etmek üzere Çırağan Sarayı'nı yıktırmıştır. Fakat o sırada baş gösteren Kuleli Vakası ve ekonomik yetersizlikler nedeniyle bu düşünceden vazgeçilmiştir (Yaman, 1946). Bu dönemde babasının görevi

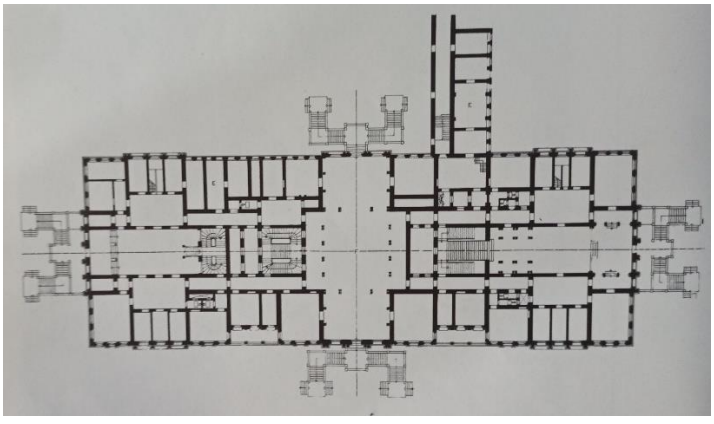
dolayısıyla sarayı gören Saz, saray hakkında ışık tutacak açıklamalar yapmıştır. Saz, tümüyle ahşap olduğunu belirttiği sarayın, ek yapılarıyla birlikte güneybatısında Beşiktaş, kuzeydoğusunda Ortaköy olmak üzere tüm Boğaziçi kıyısını kapladığını yazmaktadır. Saz'ın belirttiğine göre, saray kuzeyden güneye doğru beş bölümden meydana gelmektedir. En kuzeyde resmi kabul salonları ve mabeyn yer almaktadır. Bu kısımda mabeynciler ile sarayın diğer yüksek dereceli yöneticilerinin çalışma odaları bulunmaktadır. İkinci bölüm padişahın kullanımına ayrılmıştır. Üçüncü bölüm harem, dördüncü bölüm on adadan oluşan küçük bir yapı, beşinci bölüm de şehzade konağıdır. Merasim ve mabeyn dairelerinden sonraki daireler padişahın özel daireleridir. Haremin yanındaki dairenin sofası resmi günler ve saz geceleri için kullanılırken ortadaki daire padişaha özeldir. Haremin sofası yaklaşık altı arşın (yaklaşık 4,5 metre) uzunluğunda, yirmi arşın (yaklaşık 15 metre) genişliğindedir. Sofanın iki ucunda gezintilere ayrılmış girintiler bulunmaktadır. Deniz ve bahçe tarafındaki odaların tamamı bu sofaya açılmaktadır. Saz, Mabeyn bahçesini de Mecidiye Camii'nden başlayarak Çırağan Sarayı'nın arkasındaki büyük setten Yıldız'a kadar bütün dağ olarak betimlemiştir. Bu geniş bahçede büyük yemiş ağaçları, orman, tarhlar, çiçeklik, turfandalık, meyvelik bostan, suni derecik, kuşhaneler ve kameriyeler bulunmaktadır (Saz, 2010).

Abdülmecid'in ardından tahta çıkan kardeşi Abdülaziz, abisinin istediği ancak gerçekleştiremediği sarayı, 1863-1871 yılları arasında Sarkis Balyan'a yaptırmıştır (Koçu, 1965). Yeni Çırağan Sarayı, Beşiktaş'tan Ortaköy'e kadar uzanan, yaklaşık 1,5 km'lik kıyı şeridinde yer alan, ayrık binalardan oluşan bir saray kompleksidir. Bu binalar; başta ana bina olan Hünkar Dairesi olmak üzere Ağalar Daireleri, Harem, Yaver binası, Feriye Sarayları, Feriye Karakolu ile yol cephesindeki diğer yapılardır (şekil 4.163) (Işık, 1996).

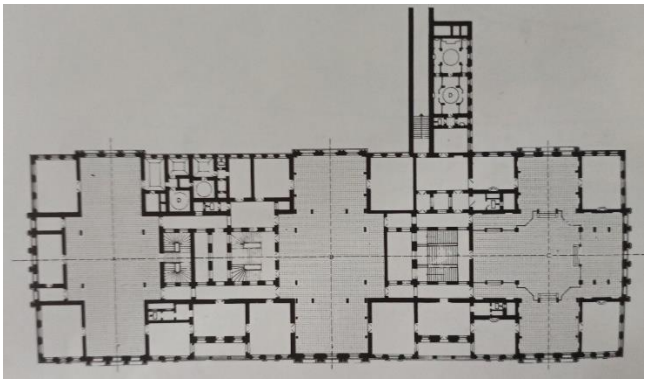

Şekil 4. 163. Çırağan Sarayı yerleşim planı (Eldem, 1993)

Sarayın ana binası, Sedad Hakkı Eldem tarafından yapılan röleve çalışmasına göre, yükseltilmiş bir bodrum üzerinde yer alan iki katlı bir yapıdır. Dikdörtgenler prizması formundaki yapının boyu 124 metre, eni 45 metre, yüksekliği 25 metredir (şekil 4.164 - 4.165) (Işık, 1996). Sarayın planlaması, haç planlı sofalar üzerine kurulmuştur (Kuban, 2016). Merkezi tipteki bu üç sofa, şekil olarak farklı olsa da büyüklük olarak birbirlerine yakın boyutlara sahiptir. Deniz ve kara tarafında eyvanları olan sofalardan yalnızca birinin Ortaköy tarafında bir eyvanı daha bulunmaktadır. Bölümler arasındaki bağlantı merdivenlerin iki tarafına yerleştirilen koridorlar ile sağlanmaktadır. Sofaların köşelerinde odalara yer verilmiştir. Selamlık kısmındaki hamam tamamen yapının dışına yerleştirilmiştir (Eldem, 1954).

Şekil 4. 164. Çırağan Sarayı alt kat planı (Eldem, 1993)

Şekil 4. 165. Çırağan Sarayı üst kat planı (Eldem, 1993)

Cephe özellikleri ele alındığında, orta sofanın yan sofalara oranla daha geniş bir cepheye sahip olduğu sarayda planlamanın cepheye yansıdığı görülmektedir (Eldem, 1954). Saray, dış cephesi itibariyle Neo-Klasik üslubun özelliklerini sergilemektedir (şekil 4.166). Bezemelerde ise dönemin modasına uygun olarak Oryantalist etkiler olduğu görülmektedir (Gülersoy, 1994a; Kuban, 2016). Bu noktadan hareketle saray tasarımında batı etkisinin izleri görülmesine rağmen aynı zamanda geleneksel özelliklere de yer verildiği söylenebilir.

Şekil 4. 166. Çırağan Sarayı'nın deniz cephesi (Rayhaber, 2020)

Abdülaziz yaptırmış olduğu Çırağan Sarayı'nda neredeyse hiç oturamamıştır (Gülersoy, 1994a; Koçu, 1965). Saray 1876'dan 1904 yılına kadar, tahtından indirilen V. Murad ve ailesine ev sahipliği yapmıştır (Koçu, 1965).

II. Abdülhamid döneminde ise Çırağan Sarayı, içerisindeki eşyalarıyla beraber Meclis-i Mebusan'a verilmiştir. Bu süreçte yapılacak toplantılar için iç mekânda birtakım düzenlemeler yapılmıştır. Padişah için üst katta denize bakan salona bir taht yerleştirilmiştir (Sözen, 1990). Ancak kısa süre sonra, 1910'da çıkan yangın sonucunda saraydan geriye yalnızca yanık duvarlardan oluşan iskeleti kalmıştır (Koçu, 1965). Çırağan Sarayı bu yangından uzun süre sonra, 1986'da restore edilmeye başlanmış ve restorasyon çalışmaları 1991 yılında tamamlanmıştır (Yüksel). Günümüzde otel olarak kullanılmaktadır (şekil 4.167).

Şekil 4. 167. Çırağan Sarayı'nın bugünkü konumu (Google Earth, 2021) (Düzenleme: B. Kurt, 2022)

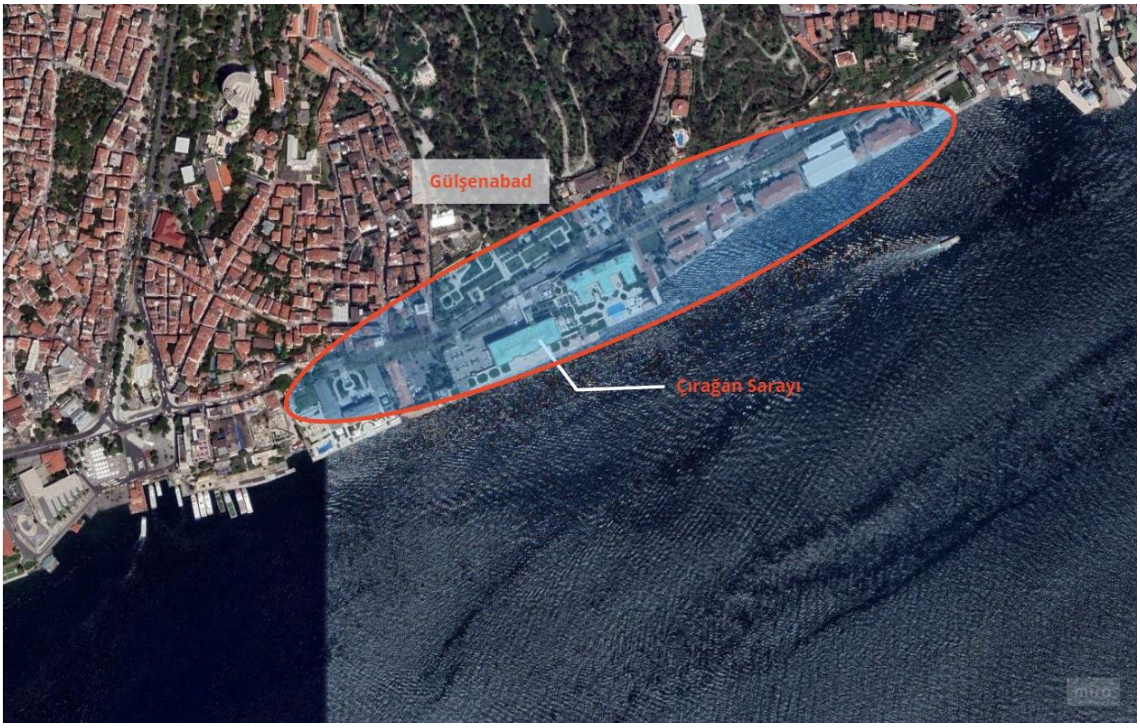
4.3.2.18. Gülşenabad

Gülşenabad, Beşiktaş civarında bulunmaktadır (Erdoğan, 1962). Ülgen yerini, Beşiktaş ile Ortaköy arası olarak tanımlamıştır (Ülgen, 1996). Şehsuvaroğlu, Çırağan'da olduğunu yazmaktadır (Şehsuvaroğlu, 1954).

Araştırmalar sırasında Gülşenabad ile ilgili sınırla sayıda bilgiye ulaşılmıştır. Bazı kaynaklara göre III. Ahmed döneminde, Lale Devri'nde yapılmıştır (Şehsuvaroğlu, 1954; Ülgen, 1996). III. Ahmed'in ardından tahta çıkan I. Mahmud döneminde, Uzun tarafından

aktarılan bu döneme ait bir ruznamede, Gülşenabad Yalısı ziyaret edilen mekânlar arasında sayılmıştır (Uzun, 2013). Sakaoğlu ise Kazancıoğlu Bahçesi'ndeki lale eğlencelerine ev sahipliği yapan Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın sarayı yerine bir süre sonra I. Abdülhamid'in kızı -II. Mahmud'un ablası- Esma Sultan için Gülşenabad sahilsarayı yapıldığını yazmaktadır (Sakaoğlu, 2019). Sakaoğlu, IV. Mustafa'yı ele alan diğer bir yazısında da bir olaydan bahsederken padişahın bu sırada kardeşi Esma Sultan'ın Gülşenabad isimli Çırağan Sarayı'nda dinlenmekte olduğunu, aynı gün Beşiktaş Mevlevihanesi'nin mukabele günü olması sebebiyle etrafın kalabalık olduğunu yazmaktadır (Sakaoğlu, 1994e).

Bu bilgiler ışığında Gülşenabad'ın yerinin yaklaşık olarak günümüzde Çırağan Sarayı'nın bulunduğu konumda olduğu söylenebilir (şekil 4.168). Ancak bu noktada benzer şekilde Asafabad için de aynı yerin tespit edilmiş olması dikkat çekmekteyken çeşitli olasılıkları da ortaya çıkarmaktadır. Bunlardan birincisi aynı yerin Asafabad ve Gülşenabad olmak üzere iki farklı isimlendirmeye sahip olması durumudur. III. Ahmed döneminde sadrazama ait olduğu için buna itafen 'Gülşenabad' ismine ek olarak 'Asaf' kelimesi tercih edilmiş olabilir. İkinci olasılık, Asafabad'ın yalı ve bahçeleri kapsayan bir kompleksin ismi olduğu düşünülürse, 'Gülşenabad'ın bahçede bulunan köşklerden biri olması durumudur. Nitekim Eldem, 1740-1741 yıllarında yaptığı ziyaretleri sırasında gezdiği mekânlara dair anlattıklarından yola çıkarak Çırağan Sarayı'nı betimlediğini düşündüğü Gudenus'un, şehir tarafındaki saray yani Çırağan Sarayı ve onun dışındaki diğer köşklerden bahsettiğini öne sürmektedir. Bunların arasında da çimenlik ve bahçeler bulunmaktadır. Bu noktadan hareketle Gülşenabad'ın da bu köşklerden biri olduğu düşünülebilir. Bu durumda Asafabad, bahçesi içerisinde Çırağan Sarayı isimli bir ana bina ile çeşitli köşkleri bulunan, köşklerinden birinin isminin Gülşenabad olduğu bir komplekstir. Üçüncü olasılık, Sakaoğlu'ndan yola çıkarak, IV. Mustafa döneminde Çırağan Sarayı'nın yerinde padişahın kardeşi Esma Sultan için yapılan saraya Gülşenabad ismi verilmiş olmasıdır. Ancak I. Mahmud dönemindeki ruznamede Gülşenabad ismi geçmesi, bu ismin çok daha önce kullanılmış olduğunu ve dolayısıyla daha erken tarihli bir yapıya işaret ettiğini kanıtlamaktadır.

Şekil 4. 168. Gülşenabad'ın olası konumu (Google Earth, 2021) (Düzenleme: B. Kurt, 2022)

4.3.2.19. Mihrabad

Mihrabad kaynaklara göre Kanlıca'dadır (Erdoğan, 1962; Özcan, 2003b; Şehsuvaroğlu, 1952; Ülgen, 1996). Bazı kaynaklar Kanlıca Tepesi'nde olduğunu belirtmektedir (Gürbüz, 2009; Şehsuvaroğlu, 1954). Şehsuvaroğlu diğer bir çalışmasında, Kanlıca Koyu'nun üstünde olduğunu yazmaktadır (Şehsuvaroğlu, 1942).

III. Ahmed döneminde Mihrabad, Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın bölgeye duyduğu ilgi üzerine ün kazanmıştır (Şehsuvaroğlu, 1942). Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın III. Ahmed için yaptırdığı, Kanlıca Tepesi'ndeki Mihrabad Kasrı'ndan dolayı bölgedeki koru Mihrabad Korusu ismini almıştır. Mihrabad Korusu, batı ve güneybatıya dönük yamaçlar ve tepe üzerinde yer almıştır. 25 hektarlık alana sahip koru Boğaziçi'ne hakim ağaçlık bir sahadır (Yaltırık, 1994). Nitekim 'Kanlıca', Osmanlı Dönemi'nde bağlar, korular, su başları ve körfez anlamına gelmektedir. Bu dönemde padişah ve

sadrazamının katılımıyla Lale alemlerinden[16] bazıları bu körfezde yapılmıştır (Aysu, 1994).

Gökbilgin, I. Mahmud döneminde Mihrabad Mesiresi olarak düzenlenen bir alandan bahsetmektedir. Bu dönemde seçkin bir biniş yeri olan Mihrabad Mesiresi, Fıstıklı Yokuşu'ndan körfeze inen sahada bulunmaktadır (Gökbilgin, 1992). Aysu, Mihrabad Mesiresi'nin körfezin kuzeyinde tepede yer aldığını belirtirken (Aysu, 1994), Aslanoğlu Evyapan da Kanlıca Tekkesi'nden körfeze inen alanda bulunduğunu ve mesirenin 300 yıllık uzun servi, fıstık ve çınar ağaçlarıyla kaplı olduğunu yazmaktadır (Aslanoğlu Evyapan, 1972). İnciciyan da körfezin sağ tarafında I. Mahmud'un biniş yeri olarak kullandığı alanda eskiden padişah sarayı ve havuz bulunduğunu belirtmektedir (İncicyan, 1976). Mihrabad Mesiresi, I. Mahmud döneminde atla gezinti yapmak için tercih edilen bir yer olmuştur (Aysu, 1994). Özcan'dan hareketle I. Mahmud'un burada Mihrabad isimli bir kasır yaptırdığı anlaşılmaktadır (Özcan, 2003b).

I. Abdülhamid döneminde, Kanlıca'yı seven padişahın sıklıkla Mihrabad'a geldiği bilinmektedir (Aslanoğlu Evyapan, 1972; Aysu, 1994).

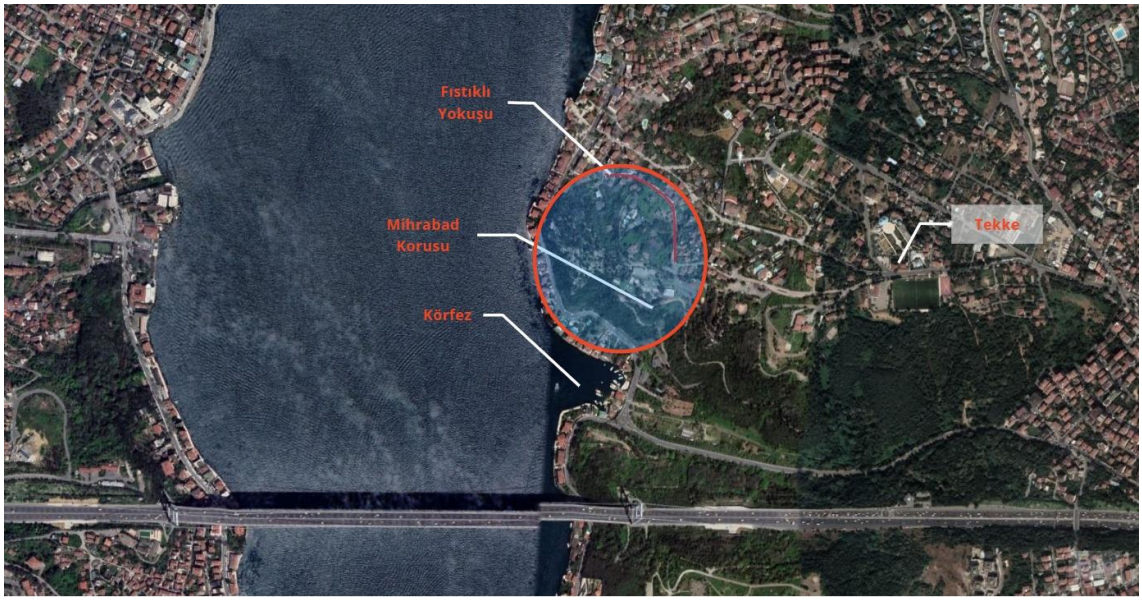
Mihrabad bir süre Vecihi Paşa'nın mülkiyetinde bulunmuş, ardından terkedilmiştir (Yaltırık, 1994). Terkedildikten sonra halkın gezi yeri haline gelen bölge daha sonra Mısır prensesi Rukiye'nin mülkü olmuştur (Aysu, 1994).

1994'te yayınlanan çalışmalardan yola çıkarak bu yıllarda Mihrabad Korusu'nun Orman Bakanlığı'na bağlı olduğu, Orman Bölge Müdürlüğü tarafından yeniden düzenlenmesiyle halka açık rekreasyon alanı olarak hizmet verdiği anlaşılmaktadır (Yaltırık, 1994) (Aysu, 1994).

2012 tarihli bir gazete haberi Mihrabad'ın bu dönemdeki durumuna ışık tutmaktadır. Buradan hareketle 2004 yılında yapılan özelleştirmeler sonrasında bölgenin kiracılara verildiği bilgisine ulaşılmaktadır. 1970'li yıllarda mesire alanı olan bölge 2011 yılında Tabiat Parkı ilan edilerek mesire durumundan çıkmıştır. 2006 yılında faaliyete geçen bölgede kapalı bir restoran ve bahçesi, anfi tiyatro, spor sahası, çocuk kulübü, kafe ve 1,5 km'lik yürüyüş parkuru bulunmakta; çeşitli organizasyon ve etkinliklere ev

[16] Aslanoğlu Evyapan, padişah ve sadrazamın katıldığı Çırağan alemlerinin Kanlıca'da Abdullah Efendi yalısında yapıldığını belirtmektedir Aslanoğlu Evyapan, G. (1972). *Eski Türk Bahçeleri ve Özellikle Eski İstanbul Bahçeleri*. Ankara: O.D.T.Ü.

sahipliği yapmaktadır (Mesutoğlu, 2012). Mihrabad, günümüzde de benzer hizmetler veren bir yer olarak faaliyetini sürdürmektedir. Bu veriler ışığında Mihrabad'ın günümüzde de mevcut olan Mihrabad Korusu içerisinde yer aldığı söylenebilir (şekil 4.169).

Şekil 4. 169. Mihrabad'ın olası konumu (Google Earth, 2021) (Düzenleme: B. Kurt, 2022)

BÖLÜM 5

DEĞERLENDİRME

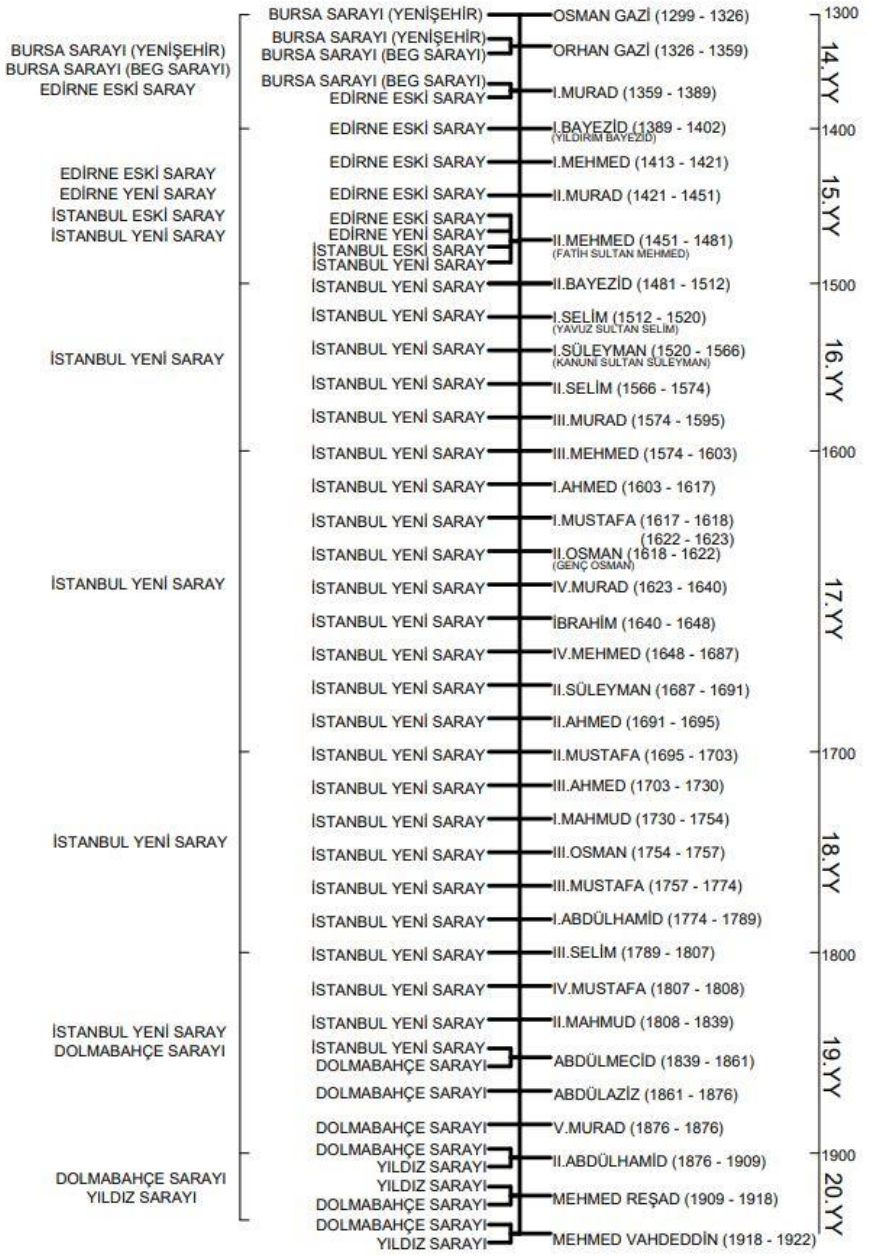
Osmanlı Devleti 600 yılı aşkın süre tarih sahnesinde etkili olmuştur. Bu süreçte geniş bir coğrafyaya yayılmış ve fethedilen yerlerde imar faaliyetlerinde bulunmuştur. İmar faaliyetleri sırasında meydana getirilen yapı tiplerinden biri de saraylar olmuştur. Saraylar hem devletin gücünü hem de dönemin özelliklerini yansıtması açısından en önemli yapılar arasında yer almıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ele alınan saray kavramı ve türleri değerlendirildiğinde, Osmanlı'da saray kavramının öncelikle padişahın konutu aynı zamanda devletin yönetim merkezi anlamını taşıdığı söylenebilir. Kavram genişletildiğinde ise padişahın yakınları ve devlet ileri gelenlerinin evleri için de kullanıldığı ortaya çıkmaktadır. Bu noktada kullanıcı profiline göre saray türlerinin oluştuğundan bahsedilebilir.

Padişahın kullanıcısı olduğu saraylar ele alındığında 'tam teşkilatlı yönetim sarayı', 'göç saray' ve 'biniş saray' olmak üzere işlevleri açısından farklılaşan 3 tür saray bulunmaktadır. Tam teşkilatlı yönetim sarayı, yönetim merkezi; göç saray, mevsimlik konaklama; biniş saray da kısa süreli gezilerde kullanılmak amacıyla yapılmıştır.

Tam teşkilatlı yönetim saraylarının aynı zamanda yönetim merkezi olmaları nedeniyle Osmanlı'nın kuruluşundan itibaren var oldukları söylenebilir. Sırasıyla kuruluştan itibaren Bursa Sarayı (Yenişehir), Bursa Sarayı (Beg Sarayı), Edirne Eski Saray, Edirne Yeni Saray, İstanbul Eski Saray, İstanbul Yeni Saray (Topkapı Sarayı), Dolmabahçe Sarayı, Yıldız Sarayı tam teşkilatlı yönetim sarayı olarak kullanılmıştır (şekil 5.1). İlk örneklerinin konuttan farklı olmadığı düşünülen yönetim sarayları, süreç içerisinde giderek geliştirilmiş ve anıtsal örneklere evrilmiştir. Bu süreçte dönemin

şartlarına ve gereksinimlerine uygun olarak tasarlanan sarayların bazen benzer şekilde tekrarlandığı, bazen de öncekilerden tamamen farklı, yepyeni bir anlayışta oluşturulduğu görülmektedir. Bu noktada, planlama açısından Edirne Yeni Saray'ın, İstanbul Yeni Saray'ın (Topkapı Sarayı) ve Yıldız Sarayı'nın farklı fonksiyonlara sahip yapılar topluluğundan oluşmaları benzerlik teşkil ederken (şekil 2.4) (şekil 2.11) (şekil 2.20), farklı fonksiyona sahip mekanların büyük bir kütle içerisinde çözüldüğü Dolmabahçe Sarayı (şekil 2.18) farklılık sergilemesi açısından örnek verilebilir. Edirne Yeni Saray, Topkapı Sarayı ve Yıldız Sarayı avlular etrafına yerleştirilen binalardan meydana gelirken, Dolmabahçe Sarayı bütüncül bir planlamaya sahiptir.

BURSA SARAYI (YENİŞEHİR)
BURSA SARAYI (BEG SARAYI)
EDİRNE ESKİ SARAY
EDİRNE ESKİ SARAY
EDİRNE YENİ SARAY
İSTANBUL ESKİ SARAY
İSTANBUL YENİ SARAY
İSTANBUL YENİ SARAY
İSTANBUL YENİ SARAY
İSTANBUL YENİ SARAY
DOLMABAHÇE SARAYI
YILDIZ SARAYI
DOLMABAHÇE SARAYI
YILDIZ SARAYI
BURSA SARAYI (YENİŞEHİR)
BURSA SARAYI (YENİŞEHİR)
BURSA SARAYI (BEG SARAYI)
BURSA SARAYI (BEG SARAYI)
EDİRNE ESKİ SARAY
EDİRNE ESKİ SARAY
EDİRNE ESKİ SARAY
EDİRNE ESKİ SARAY
EDİRNE YENİ SARAY
İSTANBUL ESKİ SARAY
İSTANBUL YENİ SARAY
İSTANBUL YENİ SARAY
İSTANBUL YENİ SARAY
İSTANBUL YEN

Osmanlı'da saray türleri değerlendirildiğinde, çeşitli türlerin varlığından söz edilse de bu türlerin birbiri içerisine geçmiş olduğu söylenebilir. Örneğin, tam teşkilatlı yönetim sarayı olan Dolmabahçe Sarayı aynı zamanda bir sahilsaraydır. Benzer şekilde çoğu sayfiye sarayın deniz kenarında yer alması nedeniyle aynı zamanda sahilsaray türüne dahil olduğu söylenebileceği gibi çalışma kapsamında sayfiye saray olarak ele alınan Sadabad'ın da diğer örneklerden farklı olarak tam teşkilatlı yönetim sarayı özelliğine sahip olduğu da ileri sürülebilir. Bunun dışında geniş bir zaman dilimi içerisinde kullanılan sarayların farklı dönemlerde işlev ve buna bağlı olarak türlerinin değiştiği gözlemlenmiştir. Örneğin, yönetim sarayı Bursa'dan Edirne'ye taşındığında Bursa Sarayı; Edirne'den İstanbul'a taşındığında ise Edirne Eski Saray yönetim sarayı olma özelliğini kaybetmiştir. Fakat yönetim sarayı Edirne Yeni Saray iken padişahların Bursa Sarayı'nı ziyaret etmeleri Bursa Sarayı'nın bu dönemde göç saray türü içerisinde değerlendirilebileceğini düşündürmektedir. Benzer dönüşüm İstanbul Yeni Saray yönetim sarayı olduğunda Edirne Yeni Saray'nın kullanıldığı süreçler için de geçerli olmaktadır. Diğer taraftan kullanıcı değişiklikleri de saray türlerinin dönüşümünde etkili olmaktadır. Örneğin, bir padişah tarafından göç saray olarak kullanılan bir saray, başka bir padişah tarafından biniş sarayı olarak kullanılmıştır. Öte yandan kullanıcısının sadrazam olmasına karşın, padişahın ailesi ile birlikte uzun süre sadrazam sarayında misafir olduğu durumlar da bulunmaktadır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ele alınan 18. yüzyıldaki siyasi ve mimari gelişmeler değerlendirildiğinde ise dönemin başlangıcını, Edirne'de tahta çıkan III. Ahmed'in İstanbul'a gelmesinin belirlediği; uzun yıllar başkentten uzak kalan saray maiyetininin başkente kesin dönüşünün şehirde yeni bir dönemi başlattığı söylenebilir. Padişah öncelikle hasbahçe ve hadayik-i hassalardaki mevcut durumlarının araştırmasını istemiş; ardından birtakım yenilme çalışmaları yapılmıştır.

III. Ahmed döneminin ortalarına kadar geçen süreçte çeşitli temaslar yaşanmış olsa da Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın sadrazamlığı sırasında 1718'de imzalanan Pasarofça Antlaşması'yla sükunet sağlanmıştır. Antlaşmanın ardından Lale Devri olarak anılan uzun barış dönemi başlamıştır. Bu dönemde Fransa'ya gönderilen elçinin ülkeye dönüşünde aktardığı bilgiler hatta yanında getirdiği resim ve planlar III. Ahmed ve Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın dikkatini Paris'teki saray, köşk ve bahçelerin üzerine çekmiş; bunun üzerine zevk ve eğlence amacıyla imar işiyle uğraşan Nevşehirli Damad

İbrahim Paşa Fransa'dan getirilen saray ve bahçe planlarına uygun olarak İstanbul'un çeşitli mesire alanlarında inşaat yaptırmaya başlamıştır. III. Ahmed'in İstanbul'a dönüşünü takip eden 105 yıl içerisinde, Haliç'te ve Boğaziçi'nde -çoğu Boğaziçi'nde olmak üzere- 300'ü aşkın saray ve görkemli yalı inşa edilmiştir.

Çalışmanın dördüncü bölümünde ise öncelikle sayfiye kavramı ve yaşamı ele alınmıştır. Sayfiye kavramının yazlık ev anlamına geldiği gibi aynı zamanda şehre yakın kır kesimlerini tanımlamak için de kullanıldığı gözlemlenmiştir. Ancak çalışma, III. Ahmed döneminde, İstanbul'da Haliç ve Boğaziçi sayfiye saray örnekleri ile sınırlandırılmıştır. İncelenen örnekler ele alındığında şu sonuçlar tespit edilmiştir:

Haliç kıyısında, Kasımpaşa ve Hasköy arasında konumlanan Tersane/Aynalıkavak Sarayı, sahilsaray özelliği taşımaktadır. Bölgeye duyulan ilgi Fatih Sultan Mehmed döneminde başlamıştır. Farklı dönemlerde inşa edilen çeşitli köşk, kasır ve bunların eklentileriyle birlikte bir yapı topluluğundan oluştuğu görülmüştür. Bölgede yapımı belgelenen en eski kasır I. Ahmed döneminde inşa edilmiştir. I. Ahmed, İbrahim, III. Ahmed, III. Osman ve bir kez de IIII. Selim tarafından göç sarayı olarak kullanılmıştır. II. Osman, IV. Murad ve IV. Mehmed'de saraya ilgi gösteren padişahlar arasındadır. 18. yüzyılın sonlarına doğru yabancı elçi veya temsilcilerle yapılan görüşmelerde kullanılmış ve buna bağlı olarak 'Hariciye Konağı'na dönüşmüştür. İstanbul tersanesinin Tersane Sarayı'na doğru genişlemesiyle binaları kısım kısım yıkılan saraydan geriye yalnızca Aynalıkavak Kasrı kalmıştır. II. Mahmud ve Abdülmecid tarafından sık sık ziyaret edilen sarayın bu dönemde biniş sarayı olarak kullanıldığı söylenebilir. Aynalıkavak Kasrı, sarayın günümüze ulaşan tek yapısı olmuştur. Sarayın konumuna baktığımızda, bugün bu alanın kısmen kamusallaştırıldığı kısmen özelleştirildiği söylenebilir (şekil 4.1).

Sadabad-Çağlayan Sarayı, Kağıthane'de yapılmıştır. Kağıthane mesiresine ilgi duyan ilk padişah Kanuni Sultan Süleyman'dır. Bu dönemde burada İmrahor veya Mirahur Köşkü isimli bir hükümdar kasrı bulunmaktadır. Kasrın bu dönemde biniş amaçlı kullanıldığı söylenebilir. En parlak dönemini III. Ahmed döneminde yaşayan Kağıthane'ye bu dönemde Sadabad yapılmıştır. Sadabad çeşitli köşkler, kasırlar, çağlayan, köprüler, iskeleler, cami ve havuz ile birlikte bir yapı topluluğundan oluşmuştur. III. Osman, III. Mustafa, ve III. Selim dönemlerinde de biniş sarayı olarak

kullanıldığı söylenebilir. II. Mahmud döneminde harap olmak üzere olan köşkler yıktırılmış yerlerine yeni kasırlar, cami ve saray yaptırılmıştır. Sarayın bu dönemde göç sarayı olarak kullanıldığı söylenebilir. Saray Abdülaziz döneminde yıktırılmış; yerine tamamen Avrupai üslupta Çağlayan Sarayı/Kasrı yaptırılmıştır. II. Abdülhamid döneminden sonra çeşitli işlevlerde kullanılan sarayın padişahların kullanımından çıktığı anlaşılmaktadır. Çağlayan Kasrı da 1940-1941 yılları sonrasında yıktırılmıştır. Sonrasında Askeri İhtihkam Mektebi inşa edilmiştir. Gerek Çağlayan Sarayı gerekse Askeri İhtihkam Mektebi'nin planlaması Sadabad ile benzerlik göstermektedir. Askeri İhtihkam Mektebi Binası, günümüzde Kağıthane Belediyesi Fen İşleri Müdürlüğü olarak hizmet vermektedir (şekil 4.42).

Karaağaç Sarayı, Haliç'in en uç noktasında, Kağıthane Deresi'ne yakın konumda yapılmıştır. Sahilsaray özelliği taşımaktadır. Sarayın bulunduğu bölgede ilk önceleri Defterdarzade İbrahim Paşa'nın bahçesi bulunmaktadır. 1672 yılında bahçeye bir kasır yaptırılmıştır. IV. Mehmed, III. Ahmed, I. Mahmud, III. Osman ve III. Mustafa tarafından göç sarayı olarak kullanılmıştır. Saray, farklı dönemlerde inşa edilen çeşitli odalar, daireler, koğuşlar ve diğer binalarla birlikte bir yapı topluluğundan oluşmuştur. III. Selim döneminden itibaren gözden düştüğü anlaşılan saray II. Mahmud döneminde yıktırılmıştır. Saraydan günümüze ulaşan yapı bulunmadığı görülmüştür. Sarayın olası konumuna baktığımızda, bugün bu alanda Haliç Kongre Merkezi'nin bulunduğu görülmektedir (şekil 4.45).

İstavroz Sarayı – Beylerbeyi Sarayı, Boğaziçi'nin Anadolu yakasında, Beylerbeyi semtindedir. İstavroz, hasbahçe olduktan sonra bahçedeki ilk yapılaşmanın I. Ahmed döneminde olduğu söylenebilir. I. Ahmed ve IV. Mehmed döneminde göç sarayı olarak kullanılmıştır. IV. Murad da saraya ilgi duyan padişahlar arasındadır. III. Ahmed döneminde, veziriazam Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın damadı tarafından Ferahabad isimli bir yalı; I. Mahmud döneminde de padişahın annesi için Ferahfeza Kasrı yaptırılmıştır. İstavroz Sarayı çeşitli dönemlerde eklenen binalarla birlikte bir yapı grubundan oluşmuştur. 18. yüzyılın sonlarına doğru önemini kaybeden saray III. Mustafa döneminde yıktırılmıştır. Yerine, II. Mahmud döneminde bir sahilsaray (eski Beylerbeyi Sarayı) yaptırılmıştır. Bu saray da çeşitli daireler, köşkler, yalılar ve diğer binalarla birlikte yapılar topluluğundan meydana gelmiştir. Saray yazlık saray olarak kullanılmıştır. Eski Beylerbeyi Sarayı, Abdülaziz döneminde yıktırılarak yerine

günümüzdeki Beylerbeyi Sarayı yaptırılmıştır (şekil 4.46). Saray, eski saray gibi yine geniş bir alana yayılmış yapılar topluluğundan meydana gelmiştir.

Hümayunabad / Tokat Bahçesi, Boğaziçi'nin Anadolu yakasında, Beykoz'dadır. Fatih Sultan Mehmed tarafından oluşturulan Tokat Bahçesi'ndeki ilk yapılaşma da bu dönemde olmuştur. IV. Mehmed ve IV. Murad bölgeye ilgi duyan ve ziyaret eden padişahlar arasındadır. III. Ahmed döneminde yapılan keşif belgesinde başka bir yapıdan bahsedilmeyişi bu dönemde Tokat Bahçesi'nde tek bir yapı bulunduğunu düşündürmektedir. I. Mahmud döneminde yenilenen kasra Hümayunabad ismi verilmiştir. Bu dönemde yeni kasırlar da yapılmıştır. 1908'e kadar varlığını sürdüren kasır, 1938'den önce kesin olarak bilinemeyen bir tarihte yangın sonucu ortadan kalkmıştır. Bahçenin olası konumuna baktığımızda, bugün bu alanın özelleştirildiği söylenebilir (şekil 4.64).

Beşiktaş Sarayı/Beşiktaş Sahilsarayı, Boğaziçi'nin Avrupa yakasında, Beşiktaş'tadır. Bölgede ilk saray inşaatının II. Bayezid döneminde yapıldığı düşünülmektedir. Beşiktaş Sarayı'nın çekirdeğini oluşturan Cağaloğlu Yalısı bu dönemde saray arazisine katılmıştır. I. Ahmed, II. Mustafa, III. Osman ve III. Mustafa bölgeye ilgi gösteren padişahlar arasındadır. 17. yüzyılın ortalarında bölgedeki yapılar biniş sarayı olarak kullanılmıştır. IV. Mehmed ve I. Abdülhamid döneminde yazlık saray olarak; III. Ahmed döneminde göç sarayı, biniş sarayı ve yazlık saray olarak kullanılmıştır. I. Mahmud döneminde biniş sarayı olarak kullanılmasının yanı sıra resmi işler için de kullanılmıştır. 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Beşiktaş Sarayı, bu dönemde yönetim sarayı olan Topkapı Sarayı'na oranla daha fazla ilgi gören bir yer haline gelmiştir. III. Selim döneminde göç saray olarak kullanılmıştır. II. Mahmud döneminde saraya yönetim işlevine sahip yapılar eklenmiş; fakat saray yönetim sarayı olarak kullanılamamıştır. Beşiktaş Sarayı farklı dönemlerde inşa edilen çeşitli köşkler, kasırlar, daireler ve diğer binalarla birlikte bir yapı topluluğundan oluşmuştur. Ancak Abdülmecid döneminde yıktırılmış; yerine günümüzdeki Dolmabahçe Sarayı yaptırılmıştır.

Hümayunabad, Boğaziçi'nin Avrupa yakasında, Bebek'te yapılmıştır. Bebek Bahçesi, I. Selim döneminde padişah bahçesidir. III. Ahmed döneminden önce de bir kasrın var olduğu bilinen bahçeye bu dönemde padişah için sahilde bir kasır, bir cami, ihtiyaca uygun dükkanlar ve hamam yaptırılmıştır. Bu düzenlemeye ve aynı zamanda

padişah kasrına Hümayunabad ismi verildiği söylenebilir. I. Abdülhamid döneminde yerine yeni bir kasrın yapıldığı veya mevcut kasrın onarıldığı konusu tartışmalıdır. Bu dönemden itibaren kasır, Reisülküttablar ve yabancı elçiler arasında yapılan toplantılara ev sahipliği yaptığından 'Konferans Köşkü' olarak da anılmıştır. III. Selim tarafından biniş sarayı olarak kullanılmıştır. II. Mahmud zamanında kasır, birkaç siyasi müzakarede kullanılmak üzere tahsis edilmesinin ardından tamamıyle terkedilmiştir. Abdülmecid döneminde kasra duyulan ilginin yitirilmesiyle kasır yıktırılmıştır. Saraydan günümüze ulaşan yapı bulunmadığı görülmüştür. Sarayın olası konumuna baktığımızda, bugün bu alanda Bebek Parkı'nın bulunduğu görülmektedir (şekil 4.84)

Üsküdar Sarayı/Kavak Sarayı, Boğaziçi'nin Anadolu yakasında, Üsküdar'da yapılmıştır. Saray Kanuni Sultan Süleyman döneminde inşa edilmiştir. II. Selim, III. Murad, I. Ahmed ve IV. Murad ve III. Ahmed saraya ilgi gösteren padişahlar arasındadır. Saray, farklı dönemlerde inşa edilen çeşitli köşkler, kasırlar, odalar ve diğer binalar ile birlikte bir yapı topluluğundan oluşmuştur. Saraydan geriye, padişahın Selimiye Kışlası'nda askeri talimleri izleyebilmesi ve dinlenebilmesi için kullanılmak üzere Mehmed Paşa Kasrı bırakılmıştır. Bu yapının biniş kasrı olarak kullanıldığı söylenebilir. Üsküdar Sarayı'nın ne zaman yok olduğu konusu tartışmalı olmakla birlikte, yerine kagir bina yapıldığı tespit edilmiştir. Selimiye Kışlası, günümüzde 1. Ordu Komutanlığı Merkez Binası olarak kullanılmaktadır (şekil 4.90).

Karabali Bahçesi'nin, Boğaziçi'nin Avrupa yakasında, Dolmabahçe'nin yerinde olduğu düşünülmektedir. Kanuni Sultan Süleyman döneminde Kara-abalı Mehmet Baba tarafından kurulmuştur. Öncesinde bahçede I. Selim için yaptırılan bir köşkün bulunduğu da ileri sürülmektedir. Bahçede ahşap köşkler, kırma çatılı yapı ve iki havuz yer almıştır. II. Selim bahçeye ilgi gösteren padişahlar arasındadır. III. Ahmed döneminde yaptırılan keşfe göre, bu dönemde bahçede birer adet kasır ve köşkün bulunduğu anlaşılmaktadır. Ancak III. Ahmed döneminden sonraki durumuna ilişkin olarak, Pera Bahçeleri olarak isimlendirildiği; Pera Bahçeleri isimli bu yeşil alanda da 1987 yılında, gökdelen inşaatı için hafriyat çalışmalarına başlandığı bilgisine erişilmiştir. Bahçenin olası konumuna baktığımızda, bugün bu alanın kısmen kamusallaştırıldığı kısmen özelleştirildiği söylenebilir (şekil 4.98).

Kuleli Bahçesi, Boğaziçi'nin Anadolu yakasında, Kuleli'dedir. Kanuni Sultan Süleyman döneminde bahçeye bir köşk yaptırılmıştır. Bu dönemden sonra Bostancı ocaklarından biri haline gelmiştir. III. Ahmed döneminde yaptırılan keşif belgesinde, bahçe içerisinde herhangi bir yapı tanımlanmayıp yalnızca eşya kaydı yapılmıştır. Buradan hareketle bu dönemde bahçede bir kasrın bulunmadığı veya oldukça harap durumda olduğu söylebilir. Nitekim yine bu döneminde sarayın taşlarının Kağıthane'deki köşkün yapımı için taşındığı bilgisine ulaşılmıştır. II. Mahmud döneminde Kuleli Bahçesi'nin yerine süvariler için ahşap bir kışla inşa edilmiştir. II. Mahmud'un kışladaki özel dairesini biniş işlevinde kullandığı söylenebilir. Abdülmecid döneminde, kışla yanmış; yerine yarım kagir bir bina yapılmıştır. Bir dönem müttefik askerlerin kullanımına verilen kışla askerlerin giderken yakmaları sonucu ağır hasar görmüş; Abdülaziz döneminde amacına uygun olarak yeniden inşa edilmiştir. Bu dönemden itibaren çeşitli işlevlerde kullanılan yapının padişahların kullanımından çıktığı anlaşılmaktadır. Yapı, günümüzde Kuleli Askeri Lisesi olarak kullanılmaktadır (şekil 4.100).

Ayazma Sarayı, Boğaziçi'nin Anadolu yakasında, Üsküdar'dadır. Ayazma Sarayı ile alakalı çeşitli görüşler tespit edilmiş olmakla birlikte Rüstem Paşa Bahçesi'nin aynı zamanda Ayazma Bahçesi olduğu, Ayazma'da farklı isimlerle anılan sarayın da Rüstem Paşa Sarayı olduğu görüşüne katılınmaktadır. Rüstem Paşa'nın ölümünden sonra kızı Ayşe Sultan'a geçen saray, Ayşe Sultan Sarayı adıyla anılmaya başlanmıştır. Bu dönemde bahçe içerisinde çok sayıda yapı ve havuz yer almıştır. Ayşe Sultan Sarayı ve bahçesinin, vakfedilmesiyle birlikte iki bölüme ayrıldığı söylenebilir. Bölümlerden biri tekke yapılması şartıyla verilirken diğer bölümü vefatlarına kadar Ayşe Sultan'ın çocuklarında kalması şartıyla verilmiştir. Çocuklarının vefatının ardından Haremeyn Evkafı'nın mülkiyetine geçen bahçe ve içindekiler, ilerleyen dönemlerde IV. Mehmed'in annesi tarafından kiralanmıştır. III. Ahmed döneminde Ayazma Bahçesi'nde yaptırılan keşfe göre, sarayın yapılar topluluğundan oluştuğu anlaşılmaktadır. 18. yüzyılda gözden düşen sarayın bu duruma gelmesine sebep olarak Şerefabad Kasrı'nın inşa edilmesi gösterilmektedir. 18. yüzyılın ikinci yarısında saray arsasının bir kısmı kiraya verilmiş, enkazından çıkan taşlar da satılmıştır. III. Mustafa döneminde yerine Ayazma Camii yapılmıştır. Bahçenin olası konumuna baktığımızda, bugün bu alanın kısmen kamusallaştırıldığı kısmen özelleştirildiği söylenebilir (şekil 4.101)

Şerefabad, Boğaziçi'nin Anadolu yakasında, Üsküdar'dadır. III. Murad döneminde Şemsi Paşa tarafından padişah için bir kasır yaptırılmıştır. III. Ahmed döneminde kasrın yerine yaptırılan Şeredabad'ın bu yapının esaslı bir onarımdan geçirilmiş hali olup olmadığı tartışmalıdır. Bu dönemde Şerefabad'ın bulunduğu bahçe içerisinde bir havuz ve kameriyeler de yer almakta; bir de iskelesi bulunmaktadır. I. Mahmud döneminde biniş yeri olarak kullanılmıştır. I. Abdülhamid ve II. Mahmud kasra ilgi gösteren padişahlar arasındadır. II. Mahmud döneminde biniş yeri olarak kullanıldığı söylenebilir. Abdülmecid döneminde, yabancı misafirlerin ağırlanması için kullanılmıştır. Kasrın ortadan kalktığı tarih konusunda çeşitli görüşler mevcut olmakla birlikte 1865 tarihli fotoğraftan bu tarihten önce ortadan kalmış olduğu anlaşılmaktadır. Şerefabad Kasrı'ndan geriye yalnızca su deposu kalmıştır. Bahçenin yaklaşık konumuna baktığımızda, bugün bu alanın kısmen kamusallaştırıldığı kısmen özelleştirildiği söylenebilir (şekil 4.102).

Nevabad, Boğaziçi'nin Anadolu yakasında, Kandilli'dedir. III. Murad döneminde oluşturulan Kandilli Bahçesi içerisinde bu dönemde köşkler bulunmaktadır. I. Ahmed döneminde biniş yeri olarak kullanılmıştır. IV. Murad döneminde bahçede bir saray yapılmıştır. IV. Mehmed döneminde sarayın yenilenmesi sürecinin ardından bölge Nevabad olarak adlandırılmıştır. III. Ahmed döneminde Kandilli Sarayı da yeniden canlandırılmıştır. Saray bu dönemde köşk, kasırlar, odalar ve diğer binalar birlikte bir yapı topluluğundan oluşmuştur. Sarayın I. Mahmud dönemindeki duruma dair farklı görüşler tespit edilmiştir. Bunlar arasında; terk edilerek Kandilli'nin kasaba haline getirilip Nevabad olarak isimlendirildiği, sarayın yeniletilerek Nevabad olarak isimlendirildiği gibi birbirine zıt görüşler bulunmaktadır. Bunun dışında I. Abdülhamid döneminde yıktırıldığı ve arazisinin parsellenerek satıldığı görüşleri de mevcuttur. 1764 tarihli haritada Kandilli Sarayı'na yer verilmesi sarayın bu tarihte henüz yok olmadığını düşündürmektedir. Bahçenin olası konumuna baktığımızda, bugün bu alanın özelleştirildiği söylenebilir (şekil 4.123).

Feyzabad, Boğaziçi'nin Anadolu yakasında, Çubuklu'dadır. Bahçenin hangi padişah tarafından düzenlendiği kesin olarak bilinmemekle birlikte III. Murad veya öncesinde yapılmış olduğu tahmin edilmektedir. III. Ahmed döneminde imar edilen Çubuklu'ya köşk, havuz, namazgah ve çeşme yaptırılmış ve Feyzabad ismi verilmiştir. Abdülmecid döneminde, Feyzabad Kasrı'nın yerine Sadrazam Rıfat Paşa tarafından bir

yalı yaptırılmıştır. Feyzabad'dan geriye çeşme ve havuz kalıntılarının kaldığı tespit edilmiştir. Bahçenin yaklaşık olarak olası konumuna baktığımızda, bugün bu alanın kısmen kamusallaştırıldığı kısmen özelleştirildiği söylenebilir (şekil 4.127)

Kalenderabad, Boğaziçi'nin Avrupa yakasında, Yeniköy'dedir. Bölgeye ilk olarak I. Ahmed döneminde Kalender Çavuş tarafından bir köşk yaptırılmıştır. III. Ahmed döneminde bölgeye Biniş Kasrı inşa edilmiş ve çevresindeki bahçe de mesire alanı olarak düzenlenmiştir. III. Selim ve II. Mahmud tarafından biniş kasrı olarak kullanıldığı söylenebilir. Abdülmecid de kasra ilgi gösteren padişahlar arasındadır. Abdülaziz döneminde yıktırılmış; yerine Kalender Kasrı inşa edilmiştir. Cumhuriyet Dönemi'ne kadar hanedan üyeleri ve saraylılar tarafından biniş sarayı olarak kullanıldığı söylenebilir. Kasrın olası konumuna baktığımızda bugün bu alanın kamusallaştırıldığı söylenebilir (şekil 4.128).

Hasan Halife Yalısı ve Bahçesi, Boğaziçi'nin Avrupa yakasında, Arnavutköy'dedir. IV. Murad döneminde Bebek Bahçesi'nin tapusu verilen Hasan Halife'ye bölgeye deryaya nazır saray ve kasır yaptırmıştır. Bahçe Hasan Halife'nin vefatının ardından hazineye geçmiştir. III. Ahmed döneminde yapılan keşif belgesinde Hasan Halife Yalısı'ndaki odalardan bahsedilmesi bu dönemde tek bir yapı bulunduğunu düşündürmektedir. Bu dönemde Hasan Halife Bahçesi'nden Kayalar Köyü'ne kadar uzanan kıyı ile arka tepelerdeki hazine arazisi parsellenerek satılmıştır. Bu parsellerden birinin sahibi olan Sadrazam İzzet Mehmed Paşa, Hasan Halife Bahçesi'nin üst platosuna III. Selim için İzzetabad isimli köşkü yaptırmıştır. III. Selim tarafından biniş yeri olarak kullanıldığı söylenebilir. Arnavutköy yangını sırasında Beyhan Sultan Sarayı ile birlikte yanan İzzetabad Kasrı, yeniden inşa edilerek tekrar Beyhan Sultan'ın ikametine verilen Arnavutköy Akıntıburnu Sahilsarayı bünyesinde yeniden yaptırılmıştır. II. Mahmud tarafından da ilgi duyulan kasır bu dönemde saray ile birlikte padişahın kızına verilmiştir. Kasır ve sarayın ortadan kaldırıldığı tarihle alakalı çeşitli görüşler mevcut olmakla birlikte İzzetabad Kasrı'nın yerine ikiz köşkler, sahilsarayın yerine de yine sahilsaray olarak Çiftesaraylar yapıldığı bilinmektedir. Çifte Saraylar çeşitli işlevlerde kullanılmasının ardından 1958'de; İkiz köşkler ise çeşitli kişiler arasında el değiştirmesi sonrasında, 1975'de yıkılmıştır. 1992'de, İzzetabad Kasrı yeniden inşa edilmiştir. Bahçenin olası konumuna baktığımızda, bugün bu alanın özelleştirildiği söylenebilir (şekil 4.123).

Emnabad, Boğaziçi'nin Avrupa yakasında, Salıpazarı'ndadır. III. Ahmed döneminde Osman Bey'e ait olan ve devlete olan borcu karşılığında alınan sahilsaray, ayrıca iki yapı ve bir miktar arsanın alınmasıyla genişletilen alana Emnabad sahilsarayı yapılmıştır. Abdülmecid döneminde Emnabad yıktırılarak yerine Salıpazarı Sarayları isimli padişahın kızlarına tahsis edilen iki bina yaptırılmıştır. Bu yapılar ilerleyen dönemlerde çeşitli işlevlerde kullanılmıştır. Günümüzde Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi olarak kullanılmaktadır.

Ferahabad ile alakalı olarak literatürde farklı yerlerin tanımlandığı tespit edilmiştir. Bunun üzerine iki farklı Ferahabad'ın olduğu sonucuna varılmıştır. Bunlardan biri Boğaziçi'nin Avrupa yakasında, Cağaloğlu Sarayı (Cigalazade Sarayı) civarında olan kasır ve bahçe; diğeri ise Boğaziçi'nin Anadolu yakasında İstavroz Bahçesi içindeki Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın damadı Mustafa Paşa'nın yalısı ve bahçesidir. Mustafa Paşa'nın sahilhanesinin, çeşitli köşkleri, divanhaneleri, selsebilleri, havuzu ve lale bahçeleri bulunmaktadır. Diğer Ferahabad ise padişahın Asafabad'a giderken zorluk çekmemesi adına Cağaloğlu Sarayı (Cigalazade Sarayı) civarında düzenlenmiştir. Bahçede bir kasrın bulunduğu anlaşılmaktadır. Cağaloğlu Sarayı'nın Beşiktaş Sarayı'nın çekirdeğini oluşturan yapı olduğu bilindiğinden Ferahabad'ında bu civarlarda bulunduğu söylenebilir. Beylerbeyi'ndeki Ferahabad'ın olası konumuna baktığımızda, bugün bu alanın kısmen kamusallaştırıldığı kısmen özelleştirildiği (şekil 4.140); Beşiktaş'taki Ferahabad'ın olası konumuna baktığımızda da benzer şekilde bu alanın da kısmen kamusallaştırıldığı kısmen özelleştirildiği söylenebilir (şekil 4.141).

Neşatabad, Boğaziçi'nin Avrupa yakasında, Defterdarburnu'ndadır. III. Ahmed döneminde Mollacı Hasan Paşa'ya ait olarak bilinen, Şehid Ali Paşa'nın vefatından sonra miriye geçen sahilsarayın yerine Neşatabad sahilsarayı yapılmıştır. Mülkiyeti Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'da kalan sarayın III. Ahmed tarafından biniş sarayı olarak kullanıldığı söylenebilir. Bu dönemin sonlarına ait tamir kaydından hareketle Neşatabad Yalısı'nda en azından ayrıca bir daire ve köşkün bulunduğu düşünülmektedir. I. Mahmud ve III. Selim döneminde biniş mekânı olarak kullanılmıştır. III. Mustafa ve I. Abdülhamid de saraya ilgi gösteren padişahlar arasındadır. 18. yüzyıl sonunda III. Selim'in kız kardeşi Hatice Sultan'a geçince mimari açıdan önemli bir değişime uğramıştır. Sarayın bu dönemde daireler, köşkler ve kasırdan oluştuğu söylenebilir. Hatice Sultan'ın vefatının ardından da çeşitli sultanlar tarafından kullanılmıştır. II. Abdülhamid döneminde,

Neşatabad yıktırılmış; yerine padişahın kızları için iki ayrı yalı yaptırılmıştır. Saraylardan birisi yanmış, diğeri ise 1924 yılı sonrasında yıktırılmıştır. Sarayların yaklaşık olarak olası konumuna baktığımızda, bugün bu alanın kısmen kamusallaştırıldığı kısmen özelleştirildiği söylenebilir (şekil 4.155).

Asafabad – Çırağan Sarayı Boğaziçi'nin Avrupa yakasında, Beşiktaş'tadır. IV. Murad döneminde hasbahçeler arasına giren Kazancıoğlu Bahçesi, padişahın kız kardeşi Kaya Sultan'a verilmiş, o da kendisine burada bir yalı yaptırmıştır. Yalı, daha sonra Nevşehirli Damad İbrahim Paşa tarafından yenilenerek eşi Fatma Sultan'a verilmiş ve Çırağan adını almıştır. Çırağan Yalısı'na aynı zamanda dönemin modasına uygun olarak Asafabad denildiği söylenebilir. III. Ahmed haremiyle birlikte veziriazamın daveti üzerine Çırağan Sarayı'na gitmiş ve burada günlerce süren çırağan eğlencelerinde vakit geçirmiştir. Bu açıdan ele alındığında III. Ahmed'in Çırağan Sarayı'nı göç saray olarak kullandığı söylenebilir. I. Mahmud tarafından da kullanılan saray bu dönemde resmi ziyafet ve mülakatlar için de kullanılmış; daha sonraları bazı sultanların ikametlerine tahsis edilmiştir. 19. yüzyılın ilk çeyreğine kadar geçen 60-70 yıllık süreçte birkaç kez el değiştiren ahşap yalı, III. Selim döneminde yeniden canlandırılarak kız kardeşi Beyhan Sultan'a verilmiştir. Beyhan Sultan tarafından yeniden inşa ettirildiği ileri sürülen yapınn bahçesinde başka kasırlar da yer almıştır. Yapının bu süreçte III. Selim tarafından biniş mekanı olarak kullanıldığı söylenebileceği gibi, ilerleyen dönemlerde sarayı satın alan padişahın burada bir yaz mevsimi geçirerek aynı zamanda göç sarayı olarak da kullandığı söylenebilir. Sarayın II. Mahmud döneminde yıktırılıp, yeni Çırağan Sarayı'nın inşasına başlandığı belirtildiği gibi, eklemelerle büyütüldüğü şeklinde farklı görüşler mevcuttur. Yeni Çırağan Sarayı yapılar topluluğundan oluşmaktadır. Abdülmecid döneminde göç sarayı olarak kullanılan saray padişah tarafından yeni bir saray inşa etmek üzere yıktırılmıştır. Ancak yeni saray Abdülaziz döneminde yaptırılabilmiş; fakat Abdülaziz tarafından kullanılamamıştır. V. Murad tahttan indirildikten sonra ailesiyle birlikte burada yaşamıştır. II. Abdülhamid döneminde Meclis-i Mebusan'a verilmiştir. 1910'da çıkan yangın sonucunda zarar gören saray, 1986'da restore edilmeye başlanmış ve restorasyon çalışmaları 1991 yılında tamamlanmıştır.

Gülşenabad, Boğaziçi'nin Avrupa yakasında, Beşiktaş'tadır. Araştırmalar sırasında sınırla sayıda bilgiye ulaşılan Gülşenabad hakkında çeşitli görüşlerin ileri sürüldüğü belirlenmiştir. Bunlardan biri, III. Ahmed döneminde yapıldığı; diğeri ise I.

Abdülhamid'in kızı -II. Mahmud'un ablası- Esma Sultan için Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın sarayı yerine yapıldığıdır. Ancak bu noktada benzer şekilde Asafabad için de aynı yerin tespit edilmiş olması dikkat çekmekteyken çeşitli olasılıkları da ortaya çıkarmaktadır. Bunlardan birincisi aynı yerin Asafabad ve Gülşenabad olmak üzere iki farklı isimlendirmeye sahip olması durumudur. İkinci olasılık, Asafabad'ın yalı ve bahçeleri kapsayan bir kompleksin ismi olduğu düşünülürse, 'Gülşenabad'ın bahçede bulunan köşklerden biri olması durumudur. Üçüncü olasılık, IV. Mustafa döneminde Çırağan Sarayı'nın yerinde padişahın kardeşi Esma Sultan için yapılan saraya Gülşenabad ismi verilmiş olma olasılığıdır. Ancak I. Mahmud dönemindeki ruznamede Gülşenabad ismi geçmesi, bu ismin çok daha önce kullanılmış olduğunu ve dolayısıyla daha erken tarihli bir yapıya işaret ettiğini kanıtlamaktadır. Sarayların olası konumuna baktığımızda, bugün bu alanın kamusallaştırıldığı söylenebilir.

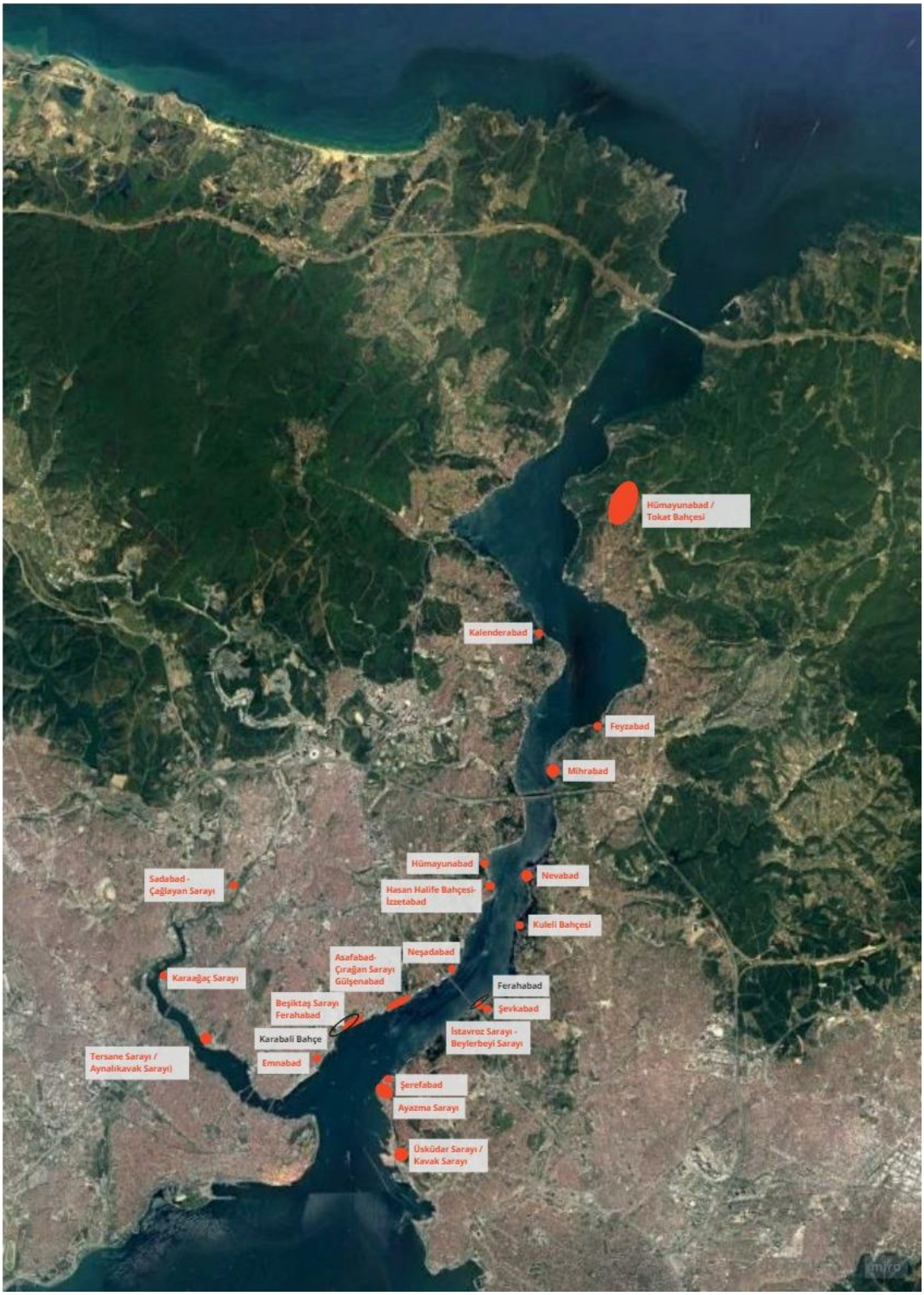
Mihrabad, Boğaziçi'nin Avrupa yakasında, Kanlıca'dadır. III. Ahmed döneminde Nevşehirli Damad İbrahim Paşa tarafından padişah için bir Mihrabad isimli kasır yaptırılmıştır. Ancak Mihrabad Kasrı'nı I. Mahmud dönemine tarihlendiren görüşte mevcuttur. I. Mahmud döneminde biniş yeri olarak kullanıldığı bilinen yerin I. Abdülhamid tarafından da benzer şekilde kullanıldığı söylenebilir. Bir süre Vecihi Paşa'nın mülkiyetinde bulunmuş, terkedildikten sonrasında halkın gezi yeri haline gelmiş, daha sonra Mısır prensesi Rukiye'nin mülkü olmuştur. Kasrın olası konumuna baktığımızda, bugün bu alanın özelleştirildiği söylenebilir.

BÖLÜM 6

SONUÇ

İstanbul'da sayfiye ve mesireye olan ilginin Lale Devri'nde artışa geçmesiyle, deniz kıyılarında sahilsarayı ve yalı; bahçelerin içinde de köşkler yapılmıştır. Bu dönemden başlayarak kent Boğaziçi ve Haliç'le bütünleşerek genişlemiştir. Bu bağlamda ele alınan örnekler konum, işlev, tarihsel süreçteki dönüşümleri ve mimari özellikleri açısından değerlendirilmiştir.

İncelenen örnekler konumları açısından ele alındıklarında (çizelge 6.1); Tersane Sarayı/Aynalıkavak Sarayı, Sadabad- Çağlayan Sarayı, Karaağaç Sarayı, İstavroz – Beylerbeyi Sarayı, Beşiktaş Sarayı/Beşiktaş Sahilsarayı, Hümayunabad/Bebek Bahçesi, Üsküdar Sarayı/Kavak Sarayı, Kuleli Bahçesi, Şerefabad, Feyzabad, Kalenderabad, Hasan Halife Bahçesi, Emnabad, Ferahabad (Mustafa Paşa Yalısı), Neşatabad, Asafabad-Çırağan Saray ve, Gülşenabad'ın deniz kıyısında veya nehir kenarında; Şevkabad, Nevabad, İzzetabad,ve Mihrabad'ın denize yakın, fakat tepelerde yer aldığı görülmektedir. Karabali Bahçesi ile Ayazma Sarayı'nın ise kıyıda veya tepede olduğu konusunun tartışmalı olduğu gözlemlenmiş ve bu duruma bir açıklık kazandırılamamıştır. Bunların dışında olası konumlarına bakarak Tokat Bahçesi'nin kıyıdan içeride konumlandığı tespit edilirken, Ferahabad'ın ise kıyıda veya daha arkada olma durumu belirsizliğini korumaktadır.

Şekil 6. 1. Konum analizi (Google Earth, 2021) (Düzenleme: B. Kurt, 2022)

Saraylar kullanım şekilleri açısından ele alındıklarında (ek 1)., uzun yıllar boyunca kullanılmaları sebebiyle, süreç içerisinde kullanım şekillerinin değiştiği gözlemlenmiştir. Bu değişime, kullanıcı etkisinin büyük olduğu düşünülmektedir. Nitekim bir padişah tarafından göç sarayı olarak kullanılan bir saray, farklı bir padişah tarafından biniş sarayı olarak kullanılmıştır. Bu açıdan yaklaşıldığında, Tersane Sarayı/Aynalıkavak Sarayı, Sadabad-Çağlayan Sarayı, İstavroz Sarayı-Şevkabad-Beylerbeyi Sarayı, Beşiktaş Sarayı/Beşiktaş Sahilsarayı, Üsküdar Sarayı/Kavak Sarayı, Asafabad-Çırağan Sarayı ve Neşatabad'ın hem göç hem de biniş sarayı olarak; Karaağaç Sarayı'nın göç sarayı olarak; Hümayunabad/Tokat Bahçesi, Hümayunabad/Bebek Bahçesi, Karabali Bahçesi, Kuleli Bahçesi, Şerefabad, Nevabad, Kalenderabad, Hasan Halife Bahçesi-İzzetabad, Emnabad, Gülşenabad ve Mihrabad'ın biniş sarayı olarak kullanıldığı görülmektedir. Ayazma Sarayı ve Mustafa Paşa Yalısı olan Ferahabad ile alakalı olarak, padişah tarafından ziyaret edildiği veya konaklandığına dair kesin bilgi olmamasına karşın bu sarayların biniş olarak kullanıldıkları düşünülmektedir. Beşiktaş'ta bulunan Ferahabad'ın eğlence amaçlı kullanılması, Feyzabad'ın da benzer zamanda düzenlenmiş olması, bu bölgelerin de biniş sarayı olarak kullanıldığını düşündürmektedir. Bu noktada dikkat çekilmesi gereken husus, incelenen örnekler arasında Sadabad'ın göç saray olarak kullanılmasına karşın tam teşkilatlı yönetim saraylarında olduğu gibi devlet yönetimine ait birimleri içermesi açısından diğer örneklerden ayrıcalık gösterdiğidir. Hatta bu özelliği ile Sadabad'ın Osmanlı'da tek örnek saray olduğu söylenebilir.

Tarihsel süreçteki dönüşümleri ele alındığında, elde edilen bulgular ışığında, bugün Tersane Sarayı/Aynalıkavak Sarayı, Karabali Bahçesi, Ayazma Sarayı, Şerefabad, Feyzabad, Ferahabad, Neşatabad'ın konumlandıkları alanların kısmen kamusallaştırıldığı kısmen özelleştirildiği; Sadabad-Çağlayan Sarayı, Hümayunabad/Bebek Bahçesi, Üsküdar Sarayı/Kavak Sarayı, Kuleli Bahçesi, Kalenderabad, Emnabad'ın konumlandıkları alanların kamusallaştırıldığı; Karaağaç Sarayı, Hümayunabad/ okat Bahçesi, Nevabad, Hasan Halife Yalısı ve Bahçesi, Mihrabad'ın bulunduğu alanların özelleştirildiği; İstavroz Sarayı-Şevkabad-Beylerbeyi Sarayı, Beşiktaş Sarayı/Beşiktaş Sahilsarayı, Asafabad-Çırağan Sarayı ve Gülşenabad'ın bulunduğu alanlarda saray işlevinin devam ettiği görülmektedir.

III. Ahmed döneminde yapılan ve mimari özelliklerine dair verilerine ulaşılan örnekler incelendiğinde, yapıların iki katlı, leb-i deryada bulunanların deniz tarafında

çıkmaları olduğu tespit edilmiştir. Bu dönemi yansıtan yapıların en ünlüsünün Sadabad olduğu söylenebilir. Lale Devri'nde çeşitli eğlencelere ev sahipliği yapan Sadabad'ın, zevk ve sefa kavramları gözetilerek tasarlandığı söylenebilir. Bu amaç doğrultusunda yapılan düzenlemeler sırasında nehrin yatağı değiştirilerek düz bir hat haline getirilmiş ve kasrın önünde bir havuz oluşturulmuştur. Bu havuza çağlayanlardan akarak gelen su ardından doğal akışına bırakılmıştır. Havuzun içine fıskiye ve kaseler yerleştirilmiş, nehrin kenarına ağaçlar sıralanmıştır. Bunun dışında Sadabad, Neşatabad ve Çırağan ile birlikte dönemi adını veren lalerin yetiştirildiği bahçelerden biri olmuştur.

Bu dönemde kasırların inşaatı ve mesireler ile ilgilenilmesinin yanı sıra önceden az da olsa yapılan Çırağan şenlikleri arttırılarak, bu eğlenceler dönemin özelliği haline getirilmiştir. Köşklerde ve yalılarda düzenlenen bu eğlencelere 'Çırağan Eğlenceleri' veya 'Helva Sohbetleri' gibi isimler verilmiştir. Sadabad'ın en görkemli zamanlarında Sadabad sefalarına yalnızca saray çevresi değil, tatil günlerinde halk da ilgi göstermiştir. Mesireye karadan yaldızlı ve kafesli arabalarla veya Haliç'ten çiçeklerle süslenmiş kayıklar aracılığıyla ulaşanlar konumlarına göre mesirenin farklı yerlerindeki eğlenmeyi gelenek haline getirmiştir. Bazı zamanlarda yabancı devlet temsilcilerinin de ağırlandığı Sadabad aynı zamanda şairlerin de toplanma yeri olmuştur.

Sonuç olarak, saray konusunun çok geniş kapsamlı bir çalışma alanı sunduğu; kesinlik içermeyen pek çok konunun da var olduğu görülmüştür. Bu çalışmada III. Ahmed döneminde İstanbul'da inşa edilmiş/kurulmuş, genişletilmiş veya onarılmış; fakat çoğu değişime uğramış ya da günümüze ulaşamamış sayfiye saraylar konusuna açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Ancak konunun kapsamı ve derinliği göze alındığında, kesin verilere ulaşabilmek adına daha açıklık kazandırılması gereken birçok konunun olduğu gözlemlenmiştir.

KAYNAKLAR

Acaralp, Y. (2011). Beylerbeyi Sarayı'nın Tarihi Bahçesi. *Milli Saraylar Kültür-Sanat-Tarih Dergisi*(7), 41-49.

Akçıl, N. Ç. (2009). Saray-ı Cedid. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 36, s. 126-128). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. https://islamansiklopedisi.org.tr/saray-i-cedid

akg-images. *Panoramic view of Constantinople*. 11 Ekim 2021 tarihinde https://www.akg-images.co.uk/CS.aspx?VP3=SearchResult&VBID=2UMESQJ9UQ5JC4#/SearchResult&VBID=2UMESQJ9UQ5JC4&POPUPPN=14&POPUPIID=2UMEBMYML74HT adresinden erişildi

Aktan, L. (2004, 23-25 Mayıs 2003). *Üsküdar'daki Çini Süslemeli Camiler* Üsküdar Sempozyumu, Üsküdar.

Aktepe, M. (1984). XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Kağıthane ve Sa'd-abad. *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, (72), 12-19.

Aktepe, M. M. (1958). *Patrona İsyanı (1730)*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.

Aktepe, M. M. (1976). *Şem'dani-zade Fındıklılı Süleyman Efendi Tarihi Mür'i't Tevarih I*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası.

Aktepe, M. M. (1988). Abdülhamid I. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 1, s. 213-216). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. https://islamansiklopedisi.org.tr/abdulhamid-i

Aktepe, M. M. (1989). Ahmed III. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 2, s. 34-38). TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. https://islamansiklopedisi.org.tr/ahmed-iii

Aktepe, M. M. (1993). Damad İbrahim Paşa Nevşehirli. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 8, s. 441-443). TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. https://islamansiklopedisi.org.tr/damad-ibrahim-pasa-nevsehirli

Alarslan, B. (1999). *Tersane (Aynalıkavak) Sarayı'nın Yerleşim Planı ve Mimari Özellikleri.* İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Alikılıç, D. (2007). *Üsküdar Hasbahçeleri* Üsküdar Sempozyumu IV,

Alkan, M. Ö. (2021). Osmanlı'da Sayfiye'nin İcadı. Tanıl Bora (Ed.), *Sayfiye Hafiflik Hayali* içinde (3. Baskı. s. 15-44). İstanbul: İletişim Yayınları.

Allom, T. ve Walsh, R. (1838). *Constantinople and the Scenery of the Seven Churches of Asia Minor* (Cilt. 2). Londra

Paris: Fisher Son & Co.

Alptekin, C. (2012). Edirne'de Osmanlı Sarayları ve Saray-ı Cedide-i Amire. *Türk Dünyası Araştırmaları*(197).

Altınay, A. R. (2020). *Lale Devri*. Konya: Palet Yayınları.

And, M. (2004). Sahil Sarayları. *Skylife, 9*, 127-132.

Anonim. (1995). İzzetabad Köşkü. N. Akbayar, E. Işın, N. Sakaoğlu, O. Baydar, M. B. Tanman, M. S. Koz, B. Aksoy, A. Batur, & Y. Yusufoğlu (Ed.), *Dünden Bugüne*

İstanbul Ansiklopedisi içinde (Cilt. 8, s. 232). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı.
Arıkan, Z. (2013). Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 43, s. 551-552). TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. https://islamansiklopedisi.org.tr/yirmisekiz-celebi-mehmed-efendi
Arslan, B. (2006). *Cedvel-i Sim ve Ait Olduğu Bütünün (Sa'da bad) Yakın Çevresiyle Birlikte İşlevsel ve Biçimsel Sorgulanması.* Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü Bina Bilgisi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
Arslan, N. (1992). *Gravür ve Seyahatnamelerde İstanbul (18. Yüzyıl Sonu ve 19. Yüzyıl)*. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları.
Arslan, N. (1994). Sa'dabad Sarayı. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 6, s. 388 - 389). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı.
Arslan, N. (1996). Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Beşiktaş Sahilinde Saray Yerleşimi. *Milli Saraylar 1994/1995* içinde (s. 102-113). İstanbul: TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayını.
Artan, T. (1989). *Architecture as a Theatre of Life: Profile of the Eighteenth Century Bosphorus.* Massachusetts Institute of Technology/Architecture, Doktora Tezi,
Artan, T. (1993a). Arnavutköy. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 1, s. 313-316). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı.
Artan, T. (1993b). Aynalıkavak Kasrı. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 1, s. 485-486). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı.
Artan, T. (1993c). Bahariye Kasrı. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 1, s. 537). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı.
Artan, T. (1993d). Bahçeler Osmanlı Dönemi. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 1, s. 543-546). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı.
Artan, T. (1994a). Bebek Kasrı. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 2, s. 117-118). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı.
Artan, T. (1994b). Bebek Kasrı. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* içinde (s. 117-118). İstanbul.
Artan, T. (1994c). Beşiktaş Sarayı. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 2, s. 171-173). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı.
Artan, T. (1994d). Eski Saray. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 3, s. 201-205). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı.
Artan, T. (1994e). Ihlamur Kasrı. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 4, s. 111-112). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı.
Artan, T. (1994f). Karaağaç Sahilsarayı ve Bahçesi. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 4, s. 439 - 440). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı.
Artan, T. (1994g). Karabali Bahçesi. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 4, s. 440). Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı.
Artan, T. (1994h). Kavak Sarayı Bahçesi. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 4, s. 495). Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı.
Artan, T. (1994i). Küçüksu Kasrı. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 5, s. 162). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı.
Artan, T. ve Neumann, C. K. (1994). Kavak Sarayı. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 4, s. 494 - 495). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı.

Aslanapa, O. (2004). *Osmanlı Devri Mimarisi* (2. Baskı). İstanbul: İnkılap Kitabevi.
Aslanoğlu Evyapan, G. (1972). *Eski Türk Bahçeleri ve Özellikle Eski İstanbul Bahçeleri*. Ankara: O.D.T.Ü.
Atalan, Ö. (2015a). 20.yüzyıl başlarında, Ortaköy-Kuruçeşme Sahili. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 10/10,* 99-132.
Atalan, Ö. (2015b). Ortaköy-Kuruçeşme Arasındaki Sahilsaraylar; 19. Yüzyıl. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 10/1,* 83-120.
Atasoy, N. (2015). İstanbul Bahçeleri. *Antik Çağ'dan XXI.Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi* içinde (Cilt. 4, s. 534 - 571). İstanbul: İBB Kültür A.Ş. https://istanbultarihi.ist/143-istanbul-bahceleri
Aydın, S. (2021). Kalender Kasrı: Yapımı, Tadilatı ve II.Mahmud Dönemi Askeri Üs Olma Süreci. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(67), 281-298.
Aysu, Ç. (1994). Kanlıca. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 4, s. 415 - 417). Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı.
Ayvansarayi Hüseyin Efendi, Ali Satı Efendi ve Süleyman Besim Efendi. (2001). *Hadikatü'l-Cevami* (1.Baskı). İstanbul: İşaret.
Ayverdi, E. H. (1972). *Osmanlı Mimarisinin İlk Devri 630-805 (1230-1402)*. İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü.
Ayverdi, E. H. (1973). *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri 855-866 (1451-1481)* (Cilt. III). İstanbul: Baha Matbaası.
Ayverdi, E. H. (1989). *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri 855-886 (1451-1481)* (2. Baskı, Cilt. IV). İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü.
Ayverdi, E. H. ve Yüksel, İ. A. (1976). *İlk 250 Senenin Osmanlı Mimarisi*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü.
Ayverdi, S. (1968). *Boğaziçi'nde Tarih* (2). İstanbul: Baha Matbaası.
Azamat, N. (1988). Adile Sultan. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 1, s. 382-383). TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. https://islamansiklopedisi.org.tr/adile-sultan
Batur, A. (1985). Batılılaşma Döneminde Osmanlı Mimarlığı. *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 4, s. 1038-1067). İstanbul: İletişim Yayınları.
Batur, A. (1993). Ayazağa Kasırları. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 1, s. 470-471). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı.
Batur, A. (1994a). Beylerbeyi Sarayı. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 2, s.). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı.
Batur, A. (1994b). Dolmabahçe Sarayı. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 3, s. 91-96). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı.
Batur, A. (1994c). Yıldız Sarayı. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 7, s. 520-527). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı.
Batur, A. (1995, Ekim). Beşiktaş Sarayları. *İstanbul,* (15), 60 - 73.
Batur, A. (2019). Beylerbeyi Sarayı Kıyıdan Tepelere Uzanan Bir Sahil Saray. *Milli Saraylar Sanat-Tarih-Mimarlık Dergisi*(17), 139-161.
Bayraktar. *İzzetabad Kasrı*. 25 Haziran 2022 tarihinde https://www.bayraktar.com/tr/kurumsal/izzetabad-kasri adresinden erişildi
Bayraktar, N. (1982). Şemsi Ahmed Paşa: Hayatı ve Eserleri. *Tarih Dergisi*, *33*, 99-114.

Belge, M. Adım Adım İstanbul: Boğaziçi-Üsküdar. http://openaccess.marmara.edu.tr/bitstream/handle/11424/124107/00160500501 5.pdf?sequence=2&isAllowed=y
Bellin, J. N. (1764). *Plan de la ville de Constantinople*. J.N. Bellin. 16 Kasım 2021 tarihinde https://www.davidrumsey.com/luna/servlet/detail/RUMSEY~8~1~234130~5509 906:Plan-de-la-ville-de-Constantinople- ?sort=Pub_List_No_InitialSort%2CPub_Date%2CPub_List_No%2CSeries_No# adresinden erişildi
Beşkonaklı, J. (2010). *Dolmabahçe Sarayı'nda Endirekt Koruma Yöntemleri.* İstanbul Teknik Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi,
Beydilli, K. (2009). Selim III. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 36, s. 420-425). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. https://islamansiklopedisi.org.tr/selim-iii#1
Beydilli, K. (2020). Mustafa III. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 31, s. 280-283). Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. https://islamansiklopedisi.org.tr/mustafa-iii
Beykoz Belediyesi. *Çubuklu*. 31 Mart 2022 tarihinde https://www.beykoz.bel.tr/sayfa/4/62/cubuklu adresinden erişildi
Bilgicioğlu, B. (2008). Sadabad. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 35, s. 379-381). TDV İslam Araştırmaları Merkezi. https://islamansiklopedisi.org.tr/sadabad
BOA (MAD) Maliyeden Müdevver Defterler no: 4763.
Braun, G. ve Hogenberg, F. (1572). *Byzantium Nunc Constantinopolis*. 11 Ekim 2021 tarihinde https://exhibits.stanford.edu/ruderman/catalog/kg590pf1938 adresinden erişildi
Can, S. (1997). *Belgelerle Çırağan Sarayı.* İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimler Ensititüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
Canca Erol, G. (2002). İstanbul'da III. Ahmed Dönemi Osmanlı Mimarisi. *Türkler* içinde (Cilt. 15, s. 545-563). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
Cezar, M. (1971). *Sanatta Batıya Açılış ve Osman Hamdi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası A.Ş Kültür Yayınları.
Choiseul-Gouffier, C. D. (1822). *Voyage Pıttoresque De La Grece*. Paris: J.J. Blaise Librarie. https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/choiseul1822/0208
Coşkun, S. (2014). *H. 29 RA 1136/ 27.2.1723 Tarihli BOA HAT 1447 No'lu Muhasebe Defteri Işığında Sa'dabad Sarayı'nın İncelenmesi.* Yıldız Teknik Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
Çeçen, K. (1991). *Üsküdar Suları*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi İSKİ Genel Müdürlüğü.
Çeçen, K. (2003). Maksem. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 27, s. 452-453). TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. https://islamansiklopedisi.org.tr/maksem
Çelebi, E. (1976a). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi* (Cilt. 1-2). İstanbul: Üçdal Neşriyat.
Çelebi, E. (1976b). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi* (Cilt. 3-4). İstanbul: Üçdal Neşriyat.
Çetindağ, Y. (2006). XVIII. Yüzyılda İlmiyyeli Bir Şair: Ataullah Efendi (1759 - 1811). *Selçuk Üniversitesi Fen - Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*(16), 259-280.
Çürük, C. (2002). Kuleli Askeri Lisesi. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 26, s. 355-356). Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. https://islamansiklopedisi.org.tr/kuleli-askeri-lisesi

D'Ohsson, I. M. (1790). *Tableau Général de l'Empire Othoman* (Cilt. 2). Paris: L'Imprimerie de Monsieur.
D'Ohsson, I. M. (1820). *Tableau General de L'Empire Othoman* (Cilt. 3). Paris: L'Imprimerie de Firmin Didot.
Danışman, Z. (1968). *Naima Tarihi* (Cilt. 4). İstanbul: Zuhuri Danışman Yayınevi.
Daş, M. (2021). *Du Loir Seyahatnamesi IV. Murad Döneminde Bir Fransız Seyyahın Maceraları* (Mustafa Daş, Çev.; 2. Baskı). İstanbul: Yeditepe.
Davies, B. R. (1840). *Constantinople. Stambool*. Chapman and Hall. 19 Kasım 2021 tarihinde https://www.davidrumsey.com/luna/servlet/detail/RUMSEY~8~1~21007~530099:Constantinople--Stambool-?sort=Pub_List_No_InitialSort%2CPub_Date%2CPub_List_No%2CSeries_No# adresinden erişildi
Demirbulak, A. (2014). Konut ve İdare Merkezi Olarak Osmanlı Sarayları. *Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 34-46.
Devellioğlu, F. (2013). *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lugat*. Ankara: Aydın Kıtabevi.
Dündar, M. (2008). *Beylerbeyi Sarayı.* Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara.
Eldem, S. H. *Köşkler ve Kasırlar I*. Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Yüksek Mimarlık Rölöve Kürsüsü.
Eldem, S. H. (1954). *Türk Evi Plan Tipleri*. İstanbul: Pulhan Matbaası.
Eldem, S. H. (1974). *Köşkler ve Kasırlar II*. Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Yüksek Mimarlık Bölümü Rölöve Kürsüsü.
Eldem, S. H. (1976). *Türk Bahçeleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
Eldem, S. H. (1977). *Sa'dabad*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
Eldem, S. H. (1993). *Boğaziçi Yalıları I Rumeli Yakası*. İstanbul: Vehbi Koç Vakfı.
Eldem, S. H. (1994). *Boğaziçi Yalıları II Anadolu Yakası*. İstanbul: Vehbi Koç Vakfı.
Elmas, S. (1997). *Rahmi (Kırımlı, Mustafa) Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni.* Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü/Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Edirne.
Erdem Kaya, M. ve Akyol, M. (2013). Through The Historical Landscape To An Urban Green Infrastructure: Themes And Context. *Nordisk Arkitekturforskning*(2), 231 - 254.
Erdoğan, A. (1940). Üsküdar Su Yolu Haritası. *Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi*(IV).
Erdoğan, M. (1958). Osmanlı Devrinde İstanbul Bahçeleri. *Vakıflar Dergisi*(4), 149-182. http://acikerisim.fsm.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11352/1319/Erdo%c4%9fan.pdf?sequence=1&isAllowed=y
Erdoğan, M. (1962). *Lale Devri Baş Mi'marı Kayseri'li Mehmed Ağa*. İstanbul: Baha Matbaası.
Eruz, A. F. (2008). Sahilsaray. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 35, s. 530-532). TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. https://islamansiklopedisi.org.tr/sahilsaray
Esin, E. (1982). Sadullah Paşa Yalısı. İstanbul: Soytaş Neşriyatı.
Eyice, S. (1986). Kağıthane - Sadabad - Çağlayan. *TAÇ*, *1*(1), 29-36.

Eyice, S. (1991a). Ayazma Cami. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 4, s. 230-231). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. https://islamansiklopedisi.org.tr/ayazma-camii

Eyice, S. (1991b). Aynalıkavak Sarayı. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 4, s. 264-266). TDV İslâm Araştırmaları Merkez. https://islamansiklopedisi.org.tr/aynalikavak-sarayi

Eyice, S. (1994). Davud Paşa Sarayı. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 9, s.). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. https://islamansiklopedisi.org.tr/davud-pasa-sarayi

Eyice, S. (1998). III. Selim'in Tekniğe Feda Ettiği Eser Aynalıkavak Sarayı. *Sanat Dünyamız*, (37), 24-31. http://openaccess.marmara.edu.tr/bitstream/handle/11424/139388/001581342010.pdf?sequence=2&isAllowed=y

Eyice, S. (2002). Küçüksu Kasrı. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 26, s. 530-532). TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. https://islamansiklopedisi.org.tr/kucuksu-kasri

Fer, N. D. (1696a). *Veue de Constantinople*. Chez l'Auteur (De Fer). 11 Kasım 2021 tarihinde https://www.davidrumsey.com/luna/servlet/detail/RUMSEY~8~1~298669~90069807:Veue-de-Constantinople?sort=Pub_List_No_InitialSort%2CPub_Date%2CPub_List_No%2CSeries_No# adresinden erişildi

Fer, N. D. (1696b). *Veue des Dardanelles de Constantinople*. Chez l'Auteur (De Fer). 22 Mart 2022 tarihinde https://www.davidrumsey.com/luna/servlet/detail/RUMSEY~8~1~298670~90069808:Veue-des-Dardanelles-de-Constantino?sort=Pub_List_No_InitialSort%2CPub_Date%2CPub_List_No%2CSeries_No adresinden erişildi

Ferrari, N. K. (2009). Türk-Osmanlı Saray Literatürü (12. - 20. Yüzyıl). *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, *7*(13), 20-240.

Ferrari, N. K. (2015). Topkapı Sarayı. Halil İbrahim Düzenli (Ed.), *Antik Çağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi Mimari* içinde (Cilt. VIII, s. 140-151). İstanbul: İBB Kültür A.Ş.

France, M. d. t. p. A. d. r., France, D. d. c., plans et archives et de la statistique graphique ve (France), É. n. d. p. e. c. (1873). *Constnatinople. (1873)*. Imprimerie nationale (France). 3 Mart 2022 tarihinde https://www.davidrumsey.com/luna/servlet/detail/RUMSEY~8~1~333981~90102175:Constnatinople---1873--?sort=Pub_List_No_InitialSort%2CPub_Date%2CPub_List_No%2CSeries_No adresinden erişildi

Fullarton, A. C. (1872). *Turkey; Central Mediterranean Regions*. A. Fullarton & Co. 3 Mart 2022 tarihinde https://www.davidrumsey.com/luna/servlet/detail/RUMSEY~8~1~3439~390053:Turkey--Central-Mediterranean-Regio?sort=Pub_List_No_InitialSort%2CPub_Date%2CPub_List_No%2CSeries_No adresinden erişildi

Gökbilgin, M. T. (1966). Saray. *İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 10, s. 205-206). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Gökbilgin, M. T. (1992). Boğaziçi. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 6, s. 251-262). TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. https://islamansiklopedisi.org.tr/bogazici
Gökdağ, R. (1992, 27 Kasım). Yükselen Değerlerin Perde Arkası. *Cumhuriyet*.
Göktürk, H. (1960). Bebek Camii. *İstanbul Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 5, s. 2332-2333). İstanbul: Reşad Ekrem Koçu ve Mehmet Ali Akbay İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi.
Görür, C. (2021). Sultan III.Mustafa'nın Yazlık Göçleri. *Near East Historical Review, 11*(2), 41-55.
Grassl, J. J. (1860). *Composite: Europ. Turkey.* Bibliographischen Instituts. 3 Mart 2022 tarihinde https://www.davidrumsey.com/luna/servlet/detail/RUMSEY~8~1~21926~690018:Composite--Europ--Turkey-?sort=Pub_List_No_InitialSort%2CPub_Date%2CPub_List_No%2CSeries_No adresinden erişildi
Grelot, G. J. (1680). *Relation Nouvelle D'un Voyage De Constantinople*. Paris: Pierre Rocolet.
Güldüren, O. (2017). *Bilinmeyen Çatalca (Unutulmuş Bir Şehir)*. İstanbul.
Gülersoy, Ç. (1994a). Çırağan Sarayı. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 2, s. 503-505). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı.
Gülersoy, Ç. (1994b). Dolmabahçe Sarayı. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 3, s. 92-94). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı.
Gülsün, H. (1993). *Beylerbeyi Sarayı*. İstanbul: TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayını.
Gürbüz, E. (2009). *Tarih İçerisinde İstanbul'daki Mesire Olgusu ve Mesire Alanlarının Geçirdikleri Değişimin Kağıthane Mesiresi Örneği Üzerinden İrdelenmesi.* İstanbul Teknik Üniversitesi /Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi,
haber7. *İstanbul'un Tarihe Tanıklık Etmiş En Görkemli 7 Kasrı*. 20 Ekim 2021 tarihinde https://www.haber7.com/seyahat/haber/2942525-istanbulun-tarihe-taniklik-etmis-en-gorkemli-7-kasri adresinden erişildi
Hakverdioğlu, M. (2007). *Edebiyatımızda Lale Devri ve Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'ya Sunulan Kasideler İnceleme-Metin.* Selçuk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Doktora Tezi, Konya.
Hamadeh, S. (2004). Ottoman Expressions of Early Modernity and the “Inevitable” Question of Westernization. *Journal of the Society of Architectural Historians, 63*, 32-51.
Hamadeh, S. (2017). *Şehr-i Sefa 18.Yüzyılda İstanbul*. İstanbul: İletişim Yayınları.
Haskan, M. N. (2001a). *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar* (Cilt. 3). Üsküdar Belediyesi.
Haskan, M. N. (2001b). *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar* (Cilt. 1). Üsküdar Belediyesi.
Hasol, D. (2012). *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü* (12. Baskı). YEM Yayın.
Heck, J. G. (1849). *Plate 36. Constantinopel*. F.A. Brockhaus
Rudolph Garrigue. 3 Mart 2022 tarihinde https://www.davidrumsey.com/luna/servlet/detail/RUMSEY~8~1~327190~90095833:Plate-36--Constantinopel-?sort=Pub_List_No_InitialSort%2CPub_Date%2CPub_List_No%2CSeries_No adresinden erişildi
Hellert, J. J. (1843). *Planche XXXVII: Plan de Constantinople*. Bellizard, Dufour

Thierry Freres. 3 Mart 2022 tarihinde https://www.davidrumsey.com/luna/servlet/detail/RUMSEY~8~1~318027~90086853:Planche-XXXVII--Plan-de-Constantino?sort=Pub_List_No_InitialSort%2CPub_Date%2CPub_List_No%2CSeries_No# adresinden erişildi

Homann, J. B. (1716). *Constantinopel*. 13 Kasım 2021 tarihinde https://www.davidrumsey.com/luna/servlet/detail/RUMSEY~8~1~306013~90076368:Constantinopel- adresinden erişildi

Hovhannesyan, S. S. (1996). *Payitaht İstanbul'un Tarihçesi* (E. Hançer, Çev.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

İnciciyan, G. V. (2018). *Boğaziçi Sayfiyeleri*. İstanbul: ALFA.

İncicyan, P. Ğ. (1976). *XVIII. Asırda İstanbul* (H. D. Andreasyan, Çev.; 2. Baskı). İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü Yayınları.

Işık, E. (1996). *Çırağan Feriye Saraylarından İbrahim Tevfik Efendi Sahil Sarayı'nın Mimari Değerlendirilmesi ve Koruma Sorunları Üzerine Bir Araştırma.* Yıldız Teknik Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Röleve-Restorasyon Programı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Işın, E. (1994). Beşiktaş Mevlevihanesi. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 2, s. 168 - 171). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı.

İzzi Süleyman Efendi. (2019). *İzzi Tarihi* (1. Baskı). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.

Kağıthane Belediyesi. *Sadabad Sarayları*. 15 Nisan 2022 tarihinde https://www.kagithane.istanbul/kagithane_hakkinda/tarih_detail/Sadabad-Saraylari/109/133/0 adresinden erişildi

Kahraman, K. (2019). Üsküdar'ın Kayıp Sarayları. *Milli Saraylar Sanat-Tarih-Mimarlık Dergisi*(17), 103-121.

Kalfazade, S. (1993). Çırağan Sahilsarayı. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 8, s. 304-306). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. https://islamansiklopedisi.org.tr/ciragan-sahilsarayi

Kara Pilehvarian, N. (2011). Beşiktaş Sahilsarayı Çinili Köşkü. *Milli Saraylar Kültür-Sanat-Tarih Dergisi*(7), 9-17.

Karaçay Türkal, N. (2012). *Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa Zeyli Fezleke.* Marmara Üniversitesi/Türkiyat Araştırmalar Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul.

Karahasanoğlu, S. (2008). Osmanlı İmparatorluğu'nda 1730 İsyanına Dair Yeni Bulgular: İsyanın Organizatörlerinden Ayasofya Vaizi İspirîzâde Ahmed Efendi ve Terekesi. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*(24), 97-128.

Kazancıgil, R. (1999). *Edirne Sarayı ve Yerleşim Planı*. İstanbul: Edirne Valiliği Yayınları.

Koçu, R. E. (1959). Asafabad. *İstanbul Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 2, s. 1088). İstanbul: Reşad Ekrem Koçu ve Mehmet Ali Akbay İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi.

Koçu, R. E. (1961a). Beşiktaş. *İstanbul Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 5, s. 2562-2571). İstanbul: Reşad Ekrem Koçu ve Mehmet Ali Akbau İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi.

Koçu, R. E. (1961b). Beşiktaş Sahilsarayı. *İstanbul Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 5, s. 2589 - 2597). İstanbul: Reşad Ekrem Koçu ve Mehmed Ali Akbay İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi.
Koçu, R. E. (1961c). Biniş, Biniş-i Hümayun. *İstanbul Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 5, s. 2798-2799). İstanbul: Reşad Ekrem Koçu ve Mehmet Ali Akbay.
Koçu, R. E. (1965). Çırağan Sahilsarayı. *İstanbul Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 7, s. 3934 - 3936). İstanbul: Reşad Ekrem Koçu ve Mehmed Ali Akbay İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi.
Koçu, R. E. (1971). Ferahabad Sahilsarayı. *İstanbul Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 10, s. 5653). İstanbul: Koçu Yayınları Mehmed Koçu.
Koçu, R. E. (2004). *Yeniçeriler* (3. Baskı). İstanbul: Doğan Kitapçılık.
Kolağası Mehmed Ra'if. (1996). *Mir'at-ı İstanbul* (Cilt. 1 Asya Yakası). İstanbul: Çelik Gülersoy Vakfı.
Konyalı, İ. H. (2021). *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi - II* (Cilt. 2). İstanbul: Üsküdar Belediyesi Kültür Yayınları.
Kömürciyan, E. Ç. (1988). *XVII. Asırda İstanbul* (H. D. Andreasyan, Çev.; 2. Baskı). İstanbul: Eren Yayıncılık.
Kuban, D. (1994a). Kentin Gelişmesi. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 4, s. 527-547). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı.
Kuban, D. (1994b). Saraylar. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 6, s. 462-465). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı.
Kuban, D. (1994c). Topkapı Sarayı. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 7, s. 280-291). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı.
Kuban, D. (1994d). Yalılar. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 7, s. 417-422). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı.
Kuban, D. (2010). *Ottoman Palaces*. İstanbul: YEM Yayın.
Kuban, D. (2016). *Osmanlı Mimarisi* (2. Baskı). İstanbul: YEM Yayın.
Kuban, D. (2017). *İstanbul Bir Kent Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
Kubbealtı Lugatı. *Asaf*. 10 Mart 2022 tarihinde http://www.lugatim.com/s/%C3%82SAF adresinden erişildi
Kumbar, Ö. (2018). Lale Çırağanı Nedir ? İlyas Gökhan, Hüseyin Saraç, & Gökçe Özcan (Ed.), *Lale Devri'nde Osmanlı Devleti ve Nevşehir* içinde (s. 699 - 730). Kömen Yayınları.
Kurtaran, U. (2012). *Sultan Birinci Mahmud ve Dönemi (1730 - 1754)*. Selçuk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi, Konya.
Kurtay, N. (1994). *Yıldız Sarayı Üzerine Yapılan Çalışmaların Değerlendirilmesi.* İstanbul Teknik Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
Mardin, Y. Kandilli. http://openaccess.marmara.edu.tr/handle/11424/154152
Melling, A. I. (1819). *Voyage Pıttoresque De Constantınople Et Des Rıves Du Bosphore*. Paris: Par MM. Treuttel Et Würtz. http://beeld.teylersmuseum.nl/Digital_Library/Emags/Lade_11e-f_126/page_5.html
Melling, A. I. (2012). *İstanbul ve Boğaz Kıyılarına Pitoresk Seyahat*. Denizler Kitabevi.

Mesutoğlu, N. (2012). İstanbul'a bir de Mihrabat'tan bakın. *Milliyet*. https://www.milliyet.com.tr/cadde/istanbul-a-bir-de-mihrabat-tan-bakin-1521128
Milli Saraylar. *Beylerbeyi Sarayı*. 28 Kasım 2021 tarihinde https://www.millisaraylar.gov.tr/saraylar/beylerbeyi-sarayi adresinden erişildi
Milli Saraylar. (2019). *Dolmabahçe'de Doğanın Huzuru; Saray Bahçeleri*. 15 Ekim 2021 tarihinde https://www.millisaraylar.gov.tr/blog/dolmabahcede-doganin-huzuru-saray-bahceleri adresinden erişildi
Milli Saraylar. (2021a). *Aynalıkavak Kasrı*. 2 Kasım 2021 tarihinde https://www.millisaraylar.gov.tr/kasirlar/aynalikavak-kasri adresinden erişildi
Milli Saraylar. (2021b). *Ihlamur Kasrı*. 20 Ekim 2021 tarihinde https://www.millisaraylar.gov.tr/kasirlar/ihlamur-kasirlari adresinden erişildi
Milli Saraylar. (2021c). *Küçüksu Kasrı*. 19 Ekim 2021 tarihinde https://www.millisaraylar.gov.tr/kasirlar/kucuksu-kasri adresinden erişildi
Miss Pardoe. (1838). *Beauties of The Bosphorus*. Londra: George Virtue 26 Ivy Lane.
Moltke, H. v. (1852). *Constantinople, Turkey*. Mekteb-i fünun-i Harbiyye. 19 Kasım 2021 tarihinde https://www.davidrumsey.com/luna/servlet/detail/RUMSEY~8~1~320546~90089708:Constantinople,-Turkey?sort=Pub_List_No_InitialSort%2CPub_Date%2CPub_List_No%2CSeries_No adresinden erişildi
Moltke, H. v. (2021). *Moltke'nin Türkiye Mektupları* (Hayrullah Örs, Çev.; 6. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.
MSGSÜ. *Kurum Tarihi*. 29 Nisan 2022 tarihinde https://msgsu.edu.tr/universite/kurum-tarihi/ adresinden erişildi
Necip Bey. (1918). *Composite: Istanbul 1.1, 1.2, 2.1, 2.2, 3.1 ,3.2*. Hölzel Printing House. 17 Şubat 2022 tarihinde https://www.davidrumsey.com/luna/servlet/detail/RUMSEY~8~1~331012~90099427:Composite--Istanbul-1-1,-1-2,-2-1,- adresinden erişildi
Necipoğlu, G. (2007). *15. ve 16. yüzyılda Topkapı Sarayı Mimari, Tören ve İktidar*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
Nuri, O. (1998). *Yıldız Sarayı Abdülhamd-i Sani ve Devri Saltanatı*. İstanbul: Yıldız Sarayı Vakfı.
Ortaylı, İ. (2008). Osmanlı Sarayında Hayat.
Osman, R. (1989). *Edirne Sarayı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
Önal, A. (2015). Payitaht İstanbul'da Osmanlı Merasimleri. Coşkun Yılmaz (Ed.), *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi* içinde (Cilt. 3, s. 404-449). İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş.
Önol, H. Ş. (1947). Türk Şiirinde Beşiktaş. http://openaccess.marmara.edu.tr/handle/11424/172272
Özcan, A. (1992). Biniş. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 6, s. 184-185). TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. https://islamansiklopedisi.org.tr/binis
Özcan, A. (2003a). Lale Devri. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 27, s. 81-84). TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. https://islamansiklopedisi.org.tr/lale-devri
Özcan, A. (2003b). Mahmud I. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 27, s. 348-352). TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. https://islamansiklopedisi.org.tr/mahmud-i--osmanli

Özcan, A., Uğur, Y., Çakır, B. ve İzgöer, A. Z. (2013a). *Tarih-i Raşid ve Zeyli Raşid Mehmed Efendi ve Çelebizade İsmail Asım Efendi* (Cilt. 3). İstanbul: Klasik.
Özcan, A., Uğur, Y., Çakır, B. ve İzgöer, A. Z. (2013b). *Tarih-i Raşid ve Zeyli Raşid Mehmed Efendi ve Çelebizade İsmail Asım Efendi* (Cilt. 2). İstanbul: Klasik.
Özer, M. (2014). Edirne Sarayı (Saray-ı Cedid-i Amire)'ndan Günümüze Ulaşabilen Yapılar Hakkında. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 9*, 809-836.
Özön, M. N. (1988). *Küçük Osmanlıca - Türkçe Sözlük* (4. Baskı). Ankara: İnkılap Kitabevi.
Öztürk, S. (2012). Kırımlı Rahmi ve Divanı. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *14*(1), 237-268.
Pakalın, M. Z. (1993a). Biniş-i Hümayun. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I* içinde (Cilt. I, s. 235). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
Pakalın, M. Z. (1993b). Ferah Abat. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü 1* içinde (s. 603). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.
Pakalın, M. Z. (1993c). Şerefabad Kasrı. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü III* içinde (s. 339-340). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı
Pala, İ. (1994a). İzzet Molla. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 4, s. 314). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı.
Pala, İ. (1994b). Neşet (Hoca). *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 6, s. 67). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı.
Paşa, A. C. (1972). *Tarih-i Cevdet* (Cilt. 1). İstanbul: Hikmet Neşriyat Ltd. Şti.
Pertusier, P. M. C. (1817). *Atlas Des Promenades Pittoresques Dans Constantinople Et Sur Rives Du Bosphore*. Paris: Chez H. Nicolle A La Librairie Stereotype
Pervititch, J. (1931). *İstanbul: Üsküdar 61: Şemsi Paşa, plan d'assurances* İ.B.B. Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar.
Ramazanoğlu, G. (2003). *Osmanlı Yenileşme Hareketleri İçerisinde Selimiye Kışlası ve Yerleşim Alanı.* Yıldız Teknik Üniversitesi /Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Mimarlık Tarihi ve Kuramı Programı, Doktora, İstanbul.
Rayhaber. (2020). *Çırağan Sarayı Hakkında*. 3 Aralık 2021 tarihinde https://rayhaber.com/2020/07/ciragan-sarayi-hakkinda/ adresinden erişildi
Reben, J. B. v. (1764). *Bosphorvs Thracicvs Der Kanal des Schwartzen Meers oder Die Meer-Enge bey Constantinopel*. Homann's Erben. 16 Nisan 2022 tarihinde https://www.davidrumsey.com/luna/servlet/detail/RUMSEY~8~1~332564~90101050:Bosphorvs-Thracicvs-Der-Kanal-des-S?sort=Pub_List_No_InitialSort%2CPub_Date%2CPub_List_No%2CSeries_No adresinden erişildi
Robert, M. (1830). *Carte et Plan de Constantinople et du Canal du Bosphore*. 12 Kasım 2021 tarihinde https://www.davidrumsey.com/luna/servlet/detail/RUMSEY~8~1~329820~90098255:Carte-et-Plan-de-Constantinople-et-?sort=Pub_List_No_InitialSort%2CPub_Date%2CPub_List_No%2CSeries_No&qvq=q:scutari;sort:Pub_List_No_InitialSort%2CPub_Date%2CPub_List_No%2CSeries_No;lc:RUMSEY~8~1&mi=0&trs=5# adresinden erişildi
Sağdıç, Z. (2006). *Üç Osmanlı Sarayında İşlev ve Mimarlık Bağlantısı.* Yıldız Teknik Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.
Sakaoğlu, N. (1993). Adile Sultan. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 1, s. 79-82). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı.

Sakaoğlu, N. (1994a). Biniş. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 2, s. 234-236). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı.
Sakaoğlu, N. (1994b). Çırağan Eğlenceleri. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 2, s. 501). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı.
Sakaoğlu, N. (1994c). Lale Devri. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 5, s. 182-185). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı.
Sakaoğlu, N. (1994d). Mahmud I. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 5, s. 247-253). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı.
Sakaoğlu, N. (1994e). Mustafa IV. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 5, s. 555 - 559). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı.
Sakaoğlu, N. (1994f). Osman III. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 6, s. 154-157). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı.
Sakaoğlu, N. (2015). *Bu Mülkün Sultanları*. İstanbul: ALFA Tarih.
Sakaoğlu, N. (2017). *Osmanlı Tarihi Sözlüğü*. İstanbul: Alfa.
Sakaoğlu, N. (2019). Karşı Yakadaki Saray ve Son Sakini Mahlu Padişah. *Milli Saraylar Sanat -Tarih-Mimarlık Dergisi*(18), 7-21.
Sarıcaoğlu, F. (2007a). Osman III. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 33, s. 456-459). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. https://islamansiklopedisi.org.tr/osman-iii
Sarıcaoğlu, F. (2007b). *Üsküdar'da Osmanlı Padişahları: Göçler, Binişler ve Selamlıklar (XVIII. Yüzyıl)* Uluslararası Üsküdar Sempozyumu V,
Saz, L. (2010). *Haremde Yaşam Saray ve Harem Hatıraları*. İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları.
Scheda, J. R. v. (1869). *XI. Plan von Constantinopel*. Artaria. 3 Mart 2022 tarihinde https://www.davidrumsey.com/luna/servlet/detail/RUMSEY~8~1~325826~90094723:XI--Plan-von-Constantinopel?sort=Pub_List_No_InitialSort%2CPub_Date%2CPub_List_No%2CSeries_No adresinden erişildi
Society for the Diffusion of Useful Knowledge (Great Britain). (1840). *Constantinople. Stambool*. Chapman and Hall. 3 Mart 2022 tarihinde https://www.davidrumsey.com/luna/servlet/detail/RUMSEY~8~1~21007~530099:Constantinople--Stambool-?sort=Pub_List_No_InitialSort%2CPub_Date%2CPub_List_No%2CSeries_No adresinden erişildi
Somçağ, S. (1994). 18. yüzyıldan günümüze Beşiktaş. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 2, s. 163-164). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı.
Sözen, M. (1990). *Devletin Evi Saray*. İstanbul: Sandoz Kültür Yayınları.
Stolpe, C. ve Straube, J. (1882). *Plan von Constantinopel*. Lorentz & Keil. 29 Nisan 2022 tarihinde https://www.davidrumsey.com/luna/servlet/detail/RUMSEY~8~1~330375~90098904:Plan-von-Constantinopel?sort=Pub_List_No_InitialSort%2CPub_Date%2CPub_List_No%2CSeries_No adresinden erişildi
Şahin, M. (2021). *Hisar Kazıları ve Bey Sarayı* Osmanlı Devleti'nin Yönetim Merkezi Bursa Bey Sarayı Sempozyumu, Bursa.
Şehsuvaroğlu, H. Y. XIX. Asırda Bebek Kıyıları. http://openaccess.marmara.edu.tr/handle/11424/157236

Şehsuvaroğlu, H. Y. (1942). Boğaziçinin Bazı Semtleri. http://openaccess.marmara.edu.tr/handle/11424/131700
Şehsuvaroğlu, H. Y. (1947, 6 Eylül). Salıpazarı Sarayları. *Akşam*
Şehsuvaroğlu, H. Y. (1948a, Aralık). Neşatabat Sarayı. *Aylık Ansiklopedi, 5*(56).
Şehsuvaroğlu, H. Y. (1948b, 26 Haziran). Şemsi Paşa Kasrı. *Akşam*, 5.
Şehsuvaroğlu, H. Y. (1949). Karaağaç Yalısı. http://openaccess.marmara.edu.tr/bitstream/handle/11424/147963/001500508006.pdf?sequence=2&isAllowed=y
Şehsuvaroğlu, H. Y. (1951). Kule Bahçesi. https://openaccess.marmara.edu.tr/items/3093e974-838a-45a5-b6d8-5fed17b68e27
Şehsuvaroğlu, H. Y. (1952, 30 Haziran). Şerefabad Kasrı. *Cumhuriyet*.
Şehsuvaroğlu, H. Y. (1954). İstanbul Sarayları.
Şehsuvaroğlu, H. Y. (1956). Aynalı Kavak Sarayı. http://openaccess.marmara.edu.tr/bitstream/handle/11424/165445/001500604006.pdf?sequence=2&isAllowed=y
Şehsuvaroğlu, H. Y. (1957). Bursa Sarayı. *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni, Nisan*, 7-8.
Şehsuvaroğlu, H. Y. (1960). Aynalı Kavak Sarayı yahut Tersane Sarayı. Reşad Ekrem Koçu (Ed.), *İstanbul Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 3, s. 1610-1615). İstanbul: Reşad Ekrem Koçu ve Mehmed Ali Akbay İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi.
Şehsuvaroğlu, H. Y. (1961). Beylerbeyi Sahilsarayı. *İstanbul Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 5, s.). İstanbul: Reşad Ekrem Koçu ve Mehmet Ali Akbay İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi.
Şehsuvaroğlu, H. Y. (1962, Ağustos). Kalender Kasrı. https://openaccess.marmara.edu.tr/handle/11424/175292
Şehsuvaroğlu, H. Y. (1968). Dolmabağçe Sahil Sarayı. Reşad Ekrem Koçu (Ed.), *İstanbul Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 9, s. 4675-4681). İstanbul: Koçu Yayınları.
Şehsuvaroğlu, H. Y. (1986). *Boğaziçi'ne Dair*. İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu.
Şehsuvaroğlu, H. Y. (1991). Bebek Kasrı. http://openaccess.marmara.edu.tr/handle/11424/157261
Şehsüvaroğlu, H. Y. (1956, 22 Haziran). Sadabad Kasrı. *Cumhuriyet*.
Tanındı, Z. (2015). İstanbul Sarayının Resim Hazinesinden: Osmanlı Sanatında Minyatür. *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi* içinde (Cilt. 7, s. 384). İstanbul: İBB Kültür A.Ş. https://istanbultarihi.ist/275-istanbul-sarayinin-resim-hazinesinden-osmanli-sanatinda-minyatur
Tanman, M. B. (1994a). Bayıldım Köşkü. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 2, s. 96-98). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı.
Tanman, M. B. (1994b). Büyük Bent Kasrı. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 2, s. 345). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı.
Tanman, M. B. (1994c). Çiftehavuzlar Kasrı. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 2, s. 513-514). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı.
Tanman, M. B. (1994d). Divanhaneler. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 3, s. 69-70). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı.
Tanman, M. B. (1994e). Kalender Kasrı. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 4, s. 395-396). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı.

Tanman, M. B. (1994f). Nisbetiye Kasrı. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 6, s. 81-82). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı.
Tarihi İstanbul. *Selimiye Kışlası*. 10 Kasım 2021 tarihinde https://www.tarihi.ist/selimiye-kislasi/ adresinden erişildi
Tarım Ertuğ, Z. (2009). Saray. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 36, s. 117-121). TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. https://islamansiklopedisi.org.tr/saray
Tarım Ertuğ, Z. (2012). Topkapı Sarayı. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 41, s. 256-261). TDV İslâm Araştırmaları Merkez. https://islamansiklopedisi.org.tr/topkapi-sarayi
Taşçıoğlu, T. ve Özgen, Z. T. (1994). Kuruçeşme. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 5, s. 130 - 132). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı.
Telci, C. (1999). Osmanlı Sultanlarının Yaz Ayı Geleneği : Göç-i Hümayun. *Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı* içinde (s. 491-514). İzmir: BETA Basım Yayın.
Tunç, Ş. (2014). *Tophane-i Amire ve Osmanlı Devleti'nde Top Döküm Faaliyetleri*.
Türk Dil Kurumu. *Göç*. 22 Kasım 2021 tarihinde https://sozluk.gov.tr/ adresinden erişildi
Türk Dil Kurumu. *Saray*. 22 Kasım 2021 tarihinde https://sozluk.gov.tr/ adresinden erişildi
Türk Dil Kurumu. *Sayfiye*. 22 Kasım 2021 tarihinde https://sozluk.gov.tr/ adresinden erişildi
Türkiye Kültür Portalı. 20 Ekim 2021 tarihinde https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/istanbul/gezilecekyer/ihlamur-kasirlari adresinden erişildi
Uluçay, Ç. M. (2021). *Padişahın Kadınları ve Kızları* (7. Baskı). İstanbul: Ötüken.
Uzun, E. (2013). Sultan I. Mahmud'a Air Bir Ruzname. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 8*, 687 - 703.
Uzunçarşılı, İ. H. (1984). *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Tarihi* (Cilt. 3). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
Ülgen, A. (1996). Boğaziçi Sarayları. *İstanbul Armağanı 2 Boğaziçi Medeniyeti* içinde (s. 127-146). İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları.
Ünaydın, R. E. (1938). *Boğaziçi Yakından*. İstanbul: Çituri Biraderler.
Ünver, A. S. (1995). Şerefabad. *İstanbul Risaleleri 1* içinde (Cilt. 1, s. 34-43). İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı.
Ünver, S. (1967). Bir Beşiktaş Sarayı Vardı. *Hayat Tarih Mecmuası, 2*(10), 10-13.
Ünver, S. ve Eldem, S. H. (1970). Amucazade Hüseyin Paşa Yalısı. http://openaccess.marmara.edu.tr/handle/11424/137780
Üsküdar Belediyesi. *Rüstem Paşa Sarayı (Ayşe Sultan Sarayı)*. 27 Haziran 2022 tarihinde https://www.uskudar.bel.tr/tr/main/erehber/saraylar-kasirlar-koskler/47/rustem-pasa-sarayi-ayse-sultan-sarayi/880 adresinden erişildi
Üsküdar Belediyesi. *Şerefabad Kasrı Maksemi*. 28 Şubat 2022 tarihinde https://www.uskudar.bel.tr/tr/main/erehber/su-deposu-terazisi-ve-maksemler/49/serefabad-kasri-maksemi/1238 adresinden erişildi

Vikipedi. (2007). *Ihlamur Palace Ceremonial House*. 20 Ekim 2021 tarihinde https://tr.m.wikipedia.org/wiki/Dosya:Ihlamur_Palace_Ceremonial_House_01.jpg adresinden erişildi
Vikipedi. (2012). *Küçüksu Kasrı*. 20 Ekim 2021 tarihinde https://tr.m.wikipedia.org/wiki/Dosya:K%C3%BC%C3%A7%C3%BCksu_Kasr%C4%B1.jpg adresinden erişildi
Vikipedi. (2021). *Selimiye Kışlası*. 10 Kasım 2021 tarihinde https://tr.wikipedia.org/wiki/Selimiye_K%C4%B1%C5%9Flas%C4%B1 adresinden erişildi
Wikipedia. (2013). *Aynalıkavak Kasrı'nın Haliç yönüne bakan cephesi (Mart 2013)*. 6 Kasım 2021 tarihinde https://tr.wikipedia.org/wiki/Aynal%C4%B1kavak_Kasr%C4%B1#/media/Dosya:%C4%B0stanbul_-_Aynal%C4%B1kavak_Kasr%C4%B1_-_Mart_2013_-_r4.JPG adresinden erişildi
Wikipedia. (2021). *Marie-Gabriel-Florent-Auguste de Choiseul-Gouffier*. 11 Kasım 2021 tarihinde https://en.wikipedia.org/wiki/Marie-Gabriel-Florent-Auguste_de_Choiseul-Gouffier adresinden erişildi
Yağan, N. B. (2018). *İstanbul'un Tarihi Sayfiye Alanları ve Dönüşüm Süreçleri*. Libra Kitapçılık ve Yayıncılık.
Yaltırık, F. (1993). Tarihte Önemli İstanbul Bahçeleri. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 1, s. 546-548). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı.
Yaltırık, F. (1994). Korular. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 5, s. 71 - 75). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı.
Yaman, M. (1946). *Çırağan Sarayı Tarihi.* İstanbul Üniversitesi/Bitirme Tezi,
Yetişkin Kubilay, A. (2015). Batı Kaynaklı Haritalardaki İstanbul. *Antikçağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi* içinde (Cilt. 1, s. 522). İstanbul: İBB Kültür A.Ş.
Yıldız, M. (2013). Geçmişten Bugüne Üsküdar Ayazma Mahallesi'nde Yapı-Mekan İlişkisi. *History Studies, 5*(2), 565-585.
Yıldız, M. (2015). *Bahçeden Kışlaya Üsküdar Bahçesi* Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu - 3, http://osmanliistanbulu.org/tr/images/osmanliistanbulu-3/murat_yildiz.pdf
Yılmaz, H. F. (1994). Şerefabad Kasrı. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 7, s. 162-163). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı.
Yum, Ş. (1998). Aynalıkavak Kasrı. *18. Yüzyılda Osmanlı Kültür Ortamı: 20-21 Mart 1997 Sempozyum Bildirileri* içinde (s.). Sanat Tarihi Derneği.
Yumrukçağlar, İ. (1996). *Dolmabahçe Sarayı'nın Saray-Müze Olarak Yeniden Düzenlenmesi Konusunda Öneriler.* Yıldız Teknik Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
Yumrukçağlar, İ. (2010). Beşiktaş Sahil Sarayı ve Yakın Çevresinin Tarihsel Gelişimi. *Milli Saraylar Kültür-Sanat-Tarih Dergisi, 6,* 9-22.
Yusufoğlu, N. T. ve Kara Pilehvarian, N. (2017). Beşiktaş Tayyare Fabrikası (1936-1943). *Megaron, 12*(2), 249-262.
Yücel, E. (1994). Çubuklu. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 2, s. 533 - 535). Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı.
Yücel, İ. ve Rifat, S. (1987). *Milli Saraylar*. İstanbul: TBMM Vakfı Yayını.
Yüksel. *Çırağan Sarayı Restorasyonu*. 3 Aralık 2021 tarihinde https://www.yuksel.net/tr/projeler/tum-projeler/bina-projeleri/380-craan-saray-

restorasyonu-stanbul#:~:text=1861%20y%C4%B1l%C4%B1nda%20yap%C4%B1m%C4%B1na%20yeniden%20ba%C5%9Flanan,%C4%B1n%20y%C3%BCklenimi%20alt%C4%B1nda%20restorasyona%20al%C4%B1nm%C4%B1%C5%9Ft%C4%B1r. adresinden erişildi

Zabun, S. (2021). Saray-ı Hümayun Bekçilerinin 1908 Yılı Maaşları ve Günümüzdeki Reel Karşılığı. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 505-516.

EK -1: III. Ahmed dönemi Boğaziçi ve Haliç sayfiye saraylarının işlev ve kullanıcı analizi

DÖNEM / SARAY	TERSANE SARAYI / AYNALIKAVAK SARAYI	SADABAD - ÇAĞLAYAN SARAYI	KARAAĞAÇ SARAYI	İSTAVROZ SARAYI, BEYLERBEYİ SARAYI	HÜMAYUNABAD / TOKAT BAHÇESİ	BEŞİKTAŞ SARAYI / BEŞİKTAŞ SAHİL SARAYI	HÜMAYUNABAD / BEBEK BAHÇESİ	İSKİDAR SARAYI / KAVAK SARAYI	KARABALI BAHÇESİ	KULELİ BAHÇESİ	AYAZMA SARAYI	ŞEREFABAD	NEVABAD	FEYZABAD	KALENDERABAD	HASAN HALİFE BAHÇESİ	EMNABAD	FERAHABAD		NEŞATABAD	AŞAFABAD - ÇIRAĞAN SARAYI	GÜLŞENABAD	MİHRABAD
OSMAN GAZİ (1299 - 1326)																							
ORHAN GAZİ (1326 - 1359)																							
I.MURAD (1359 - 1389)																							
I.BAYEZİD (1389 - 1402) (YILDIRIM BAYEZİD)																							
I.MEHMED (1413 - 1421)																							
II.MURAD (1421 - 1451)																							
II.MEHMED (1451 - 1481) (FATİH SULTAN MEHMED)	Koru Kasır ?				Bahçe Köşk																		
II.BAYEZİD (1481 - 1512)						Cağaloğlu Yalısı																	
I.SELİM (1512 - 1520) (YAVUZ SULTAN SELİM)							Bahçe		Köşk ?					Bahçe ?									
I.SÜLEYMAN (1520 - 1566) (KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN)		İmrahor Kasrı Biniş						Saray	Karabali Bahçe	Köşk	Rüstem Paşa Sarayı												
II.SELİM (1566 - 1574)								Yeni yapılar	Yemek Biniş ?														
III.MURAD (1574 - 1595)								Yeni yapılar	Karabali Bahçe			Köşk	Bağ Köşkler	Bahçe ?									
III.MEHMED (1574 - 1603)																							
I.AHMED (1603 - 1617)	Kasır Göç			Şevkabad Göç		Yeni yapılar		Mescit					Biniş		Köşk								
I.MUSTAFA (1617 - 1618) (1622 - 1623)																							
II.OSMAN (1618 - 1622) (GENÇ OSMAN)	Ek yapı																						
IV.MURAD (1623 - 1640)	Ek yapı		Bahçe	Ziyaret	Cirit oynama Biniş ?			Onarım Yeni yapılar					Saray			Hasan Halife Sarayı ve Kasrı					Kaya Sultan Yalısı		
İBRAHİM (1640 - 1648)	Ek yapı Göç																						
IV.MEHMED (1648 - 1687)	Ek yapı Onarım		Kasır Göç	Göç	Onarım	Yıkım Onarım Yeni yapılar					Valide Sultan		Onarım Yeni yapılar										
II.SÜLEYMAN (1687 - 1691)																							
II.AHMED (1691 - 1695)																							
II.MUSTAFA (1695 - 1703)						Onarım Yeni yapılar					Fatma Sultan Onarım												
III.AHMED (1703 - 1730)	Ek yapı Onarım Göç	Yeni yapılar Onarım Biniş	Onarım Göç	Mustafa Paşa Yalısı (Ferahabad) Şevkabad	Keşif	Onarım Yeni yapılar Göç - Biniş	Yeni yapılar	Onarım Yeni yapılar	Keşif	Keşif Taşların nakli	Keşif	Onarım ? Yeni yapı?	Onarım	Yeni yapılar	Biniş Kasrı	Keşif Arazi satış	Sahilsaray (Fatma Sultan)	Mustafa Paşa Yalısı (Ferahabad) Şevkabad	Kasır	Sahilsaray (İbrahim Paşa) Ziyaret - Onarım	Onarım (Çırağan Yalısı) Göç	Gülşenabad	Kasır
I.MAHMUD (1730 - 1754)		Onarım	Göç	İki kasır	Onarım Ek yapılar	Yeni yapılar Biniş Resmi işler		Göç			Taşların satışı ?	Biniş Onarım	Kasaba Onarım ? Yıkım ?							Biniş Göç ?	Resmi ziyafet Sultanlar	Ziyaret	Biniş
III.OSMAN (1754 - 1757)	Göç	Ziyafet Biniş	Göç			Yeni yapılar					Taşların satışı ?												
III.MUSTAFA (1757 - 1774)		Talim Biniş	Göç	Yıkım Arazi satış ?		Yangın Onarım					Ayazma Cami										Ek yapı ?	Şeyhülislam		
I.ABDÜLHAMİD (1774 - 1789)	Onarım Hariciye Konağı			Yeni yapılar Arazi satış ?		Onarım Yeni yapılar Göç	Onarım ? Yeni Yapı ? Konferans Köşkü	Yangın?				Onarım	Yıkım								Onarım			Biniş
III.SELİM (1789 - 1807)	Onarım Yeni Yapı / Yıkım Göç	Eğlence / Talim Biniş				Onarım Yeni yapılar Göç	Beyhan Sultan Ziyaret - Biniş	Biniş Yıkım ?							Onarım Biniş	İzzetabad Köşkü Biniş Yangın - Yeni yapı					Hatice Sultan Onarım Biniş	Beyhan Sultan Onarım ? İnşa ? Ziyaret - Göç		
IV.MUSTAFA (1807 - 1808)																							
II.MAHMUD (1808 - 1839)	Ziyaret Biniş	Yıkım - Onarım Yeni yapılar Göç	Yıkım	Arazi alış Onarım Yeni yapılar		Onarım Yeni yapılar Göç	Siyasi müzakere Biniş	Yangın ? Yeni yapı		Kışla Biniş		Onarım Biniş			Ziyaret Biniş	Mihrimah Sultan Biniş					Kazasker Saliha Sultan Onarım	Yeni yapı Yıkım - Yeni yapı Ek yapı		
ABDÜLMECİD (1839 - 1861)	Ziyaret Biniş			Yangın		Yıkım	Yıkım			Yangın Yeni yapılar Yangın		Misafir ağırlama		Yeni yapı (Rıfat Paşa Yalısı)	Biniş	Yıkım Yeni yapılar	Yıkım -Yeni yapılar (Münire - Cemile) Ziyaret - Biniş			Sultanlar	Göç Yıkım		
ABDÜLAZİZ (1861 - 1876)		Yıkım Yeni yapılar		Yıkım Yeni yapılar						Yeni yapı (Kışla)		Yangın ? Yıkım ?			Yıkım Yeni yapı		Saliha Sultan ?				Yeni Saray (Çırağan Sarayı)		
V.MURAD (1876 - 1876)																							
II.ABDÜLHAMİD (1876 - 1909)		Boyama			Tokat Kasrı							Yıkım ?					Adile Sultan			Yıkım Yeni yapılar			
MEHMED REŞAD (1909 - 1918)																							
MEHMED VAHDEDDİN (1918 - 1922)																							

ÖZGEÇMİŞ

Büşra KURT yılında Silivri/İstanbul'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Silivri'de Balkan Koleji ve Hasan Sabriye Gümüş Anadolu Lisesi'nde tamamladı. Trakya Üniversitesi Mimarlık bölümüne yerleşti mezun oldu. Bir süre yapı denetim firması, mimarlık ofisi ve şantiyede çalışmasının ardından Rumeli Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi İç Mimarlık Bölümü'nde Araştırma Görevlisi olarak çalıştı. Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı'nda yüksek lisans öğrenimine başladı ve halen öğrenimine devam etmektedir.